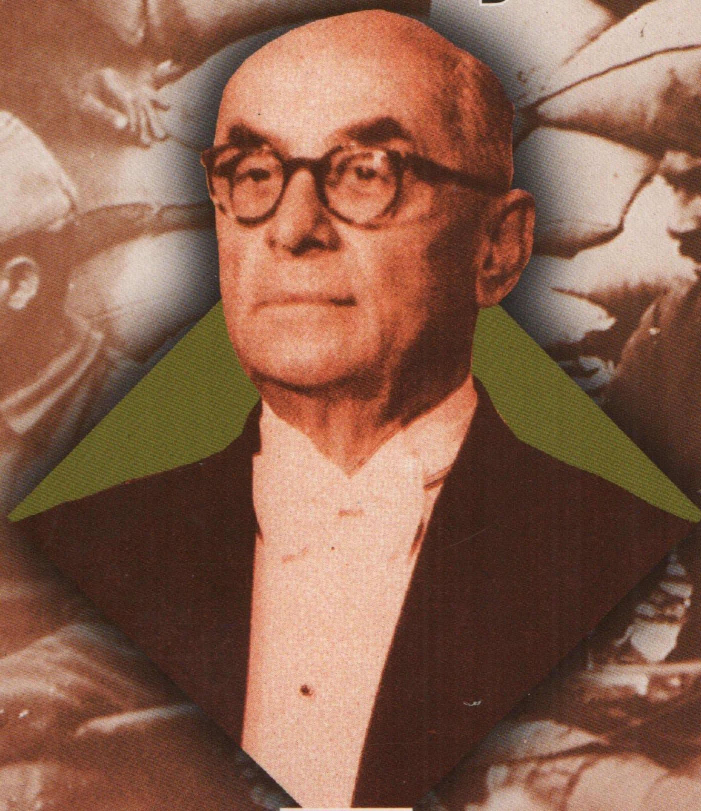
CELÂL BAYAR

BEN DE YAZDIM

Millî Mücadeleye Gidiş

6

SABAH
KİTAPLARI
TÜRKİYE'DEN

CELÂL BAYAR

BEN DE YAZDIM

Millî Mücadeleye Giriş

6

SABAH
KİTAPLARI
TÜRKİYE'DEN

Bu kitap, Sabah Gazetesi'nin Türk okuruna bir kültür hizmetidir.

BEN DE YAZDIM: Milli Mücadeleye Giriş, 5. Cilt
Sabah Kitapları 52
Türkiye'den Dizisi 2

Yazan: Celâl Bayar

İstiklal Cd. No. 192 Beyoğlu/İstanbul

Yayın Yönetmeni: Serpil Demirtaş
Editör: Cem Çobanlı
Üretim asistanları: Mustafa Sünnetçioğlu, Yasemin Bakkal

Kapak Düzeni: Naci Yavuz

İÇİNDEKİLER

Bölüm 4

Bölüm 5

Bölüm 6

Bölüm 7

Bölüm 8

Bölüm 9

Bölüm 10

Bölüm 11

Bölüm 12

BÖLÜM 1

KÂTİPOĞLU'NDA YOL ARKADAŞIMLA BULUŞTUM

Kâtipoğlu'nda Hacı Ahmet Kardeşlerin evine girdik. Az sonra, Edib ve Emin Fikri Beyler geldiler. Avni Bey'in, ileride Tire'de, Mahmutlar Çiftliği'nde bizimle buluşacağını söylediler. Edib Bey tepeden tırnağa kadar silahlanmıştı. Emin Fikri Bey, benim için de bir mavzer tüfeği getirmişti.

Gece gündüz yol yürüyecek, kırda bayırda kalacak, gerektiği zaman silah da kullanacaktık. Bütün bunların başında ölüm tehlikesi de vardı tabiî. Ev sahipleri bütün bu konuşmalarımızı dikkatle dinliyorlardı. Yolculuk programının çetin yönlerini işitince dayanamadılar, beni işaret ederek:

O kadar zorluğa dayanamaz, tahammülü yoktur. Bunu bize bırakınız, evvelallah, kimse elimizden alamaz, saklarız,

dediler. Bu çeşit teklif, beni sevenler tarafından çok defa tekrarlanacaktır. Hacı Kardeşler'e teşekkür ettim. Gizlenmenin değil, çalışmanın esas olduğunu anlattım.

Bilmiyorum neden? Kimsede korku, hatta telaş eseri görülmüyordu. Hepimiz ileriyi ümitle mütalâa ve muhakeme ediyorduk. Ben hayatımın tamamen bir dönüm noktasında idim. Önümde yeni bir ufuk açılıyordu. İyi veya kötü ne gibi akıbetlerle karşılacağım bilinemezdi. Yalnız yolumun sıkıntı ve zorluklarla dolu olacağını biliyordum.

19 Mart 1919, şafak zamanı atlarımıza bindik. Üsteğmen Fethi Bey bize refakat ediyordu. Gecenin şiddetli yağmurundan sonra, açık, berrak bir gün başlamış, yalnız çukurlar sularla dolmuştu. Buca'nın güneyindeki

bozuk dar yolardan Torbalı'ya varacaktık.

Kâtipoğlu'ndan bu yöne doğru ilerlerken bağ evlerinin önünde rastladığımız insanlara dikkat ediyordum. Bakışlarında dostluk okunuyordu, bizi tanımışlardı. Yardım için eksiklerimizi soruyorlar, peynir, ekmek gibi yolluk gıda maddeleri vermek istiyorlardı.

Ağızlarından, "Allah yolunuzu açık etsin. Muvaffak olursunuz inşallah," sözleri dökülüyordu. Bütün bunlar iyi alâmetlerdi.

İlk adımda bir Rum çetesiyle karşılaştık. Buca'nın birkaç kilometre ilerisinde bir yere gelmiştik; gün doğusunda, çalıların kapladığı bir yokuş başlıyordu. Buradan yolumuza devam edebilmek için durgun suların örttüğü bir bataklığı geçmek lâzımdı. Hayvanlarımız diz kapaklarına kadar çıkan çamuru yarmak için kendilerini zorlarken, Edib:

Fethi, sola bak!

diye bağırdı. Silahını ateş için hazırladı. 80-100 metre solumuzda, çalılar arasında, beş altı silah namlusunun bize doğru uzandığını gördüm. Fethi önde kılavuzumuzdu. Çamurlardan kurtulmak üzere bulunan hayvanını mahmuzladı. Rüzgardan üzerindeki pelerin şişirilmiş yelken manzarası arzediyordu. Üzerlerine hücum etti. Edib ve ben Fethi'yi takip için hayvanlarımızın başını aynı istikamete çevirmiştik. Fakat benim hisseme zayıf bir hayvan düşmüştü. Biçare ökseye tutulmuş kuş gibi çırpınıyor, çamuru süratle yarmak kudretini gösteremiyordu. Biz bu şekilde hücuma kalkınca çalıların sallandığını ve namluların kaybolduğunu gördüm.

Bucalı Ekseros Panayot adında bir şakinin idaresindeki Rum çetesinin pususuna düşmüştük. Bunların Gaziemir ve civarında yolculara musallat olduğunu biliyorduk. Şakilerin bizi, Seydiköy askerî garnizonunun öncüleri sanarak ateş açmadıkları anlaşılıyordu. Cür'et göstermiş olsalardı kanadı kırık ördek gibi bizi avlayabilirlerdi.

Birbirimize "geçmiş olsun" dedik. Ben tehlikeden zararsız kurtuluşumuzu da ilerisi için 'fâl-i hayr' saydığımı anlattım.

KUŞÇUALİ KÖYÜ, TORBALI KONUŞMALARI, DÜŞÜNCELER

İlk konak yerimiz, Kuşçuali adındaki köy oldu. Bizi temiz bir eve aldılar. Köyün ihtiyarları ziyaretimize geldi, karşımızda diz çöküp oturdu. İçlerinde Manastır'dan gelmiş göçmenler vardı. Hemşehrileri Avni Bey'i sordular. Onun da bir gün buradan geçmeye mecbur olacağını söyledim. Siyasi durumun ağırlığını anlattım. Bir Yunan tehlikesi karşısında olduğumuzu gizlemedim. Balkan Harbi'nin facialarından yürekleri yanmış zavallıların yeni bir felakete uğramak ihtimali karşısında sarsıldıklarını

görüyordum. Kurtuluş çaresinin ancak silahla mukavemette olduğunu, hazırlanmak lâzım geleceğini bir vaiz gibi anlattım. Sükûnetle dinlediler, ne red, ne de tasvip ettiler. Buradan akşam üzeri alacakaranlıkta ayrıldık, Torbalı yolunu tuttuk.

Geceyi, ismini hatırlayamadığım İzmir'le münasebeti olan bir beyin evinde geçirecektik.

Fethi, ertesi günü için yolculuk hazırlığı ile meşlgul oldu. Gece, bildik birkaç kimse, bulunduğumuz eve geldiler; beni görünce:

"A!.. A!.. Celâl Bey de... öyle mi?"

Diye hayret ediyorlardı. Böyle bir yolculukta benim yerim olabileceğini kabul etmek istemiyorladı.

Sabah karanlığında Giritli bir öncünün arkasında, Bayındır üzerinden Ödemiş'e doğru yol alıyorduk. At üzerinde Fethi, Edib yan yana gidiyor, hafif sesle konuşuyorlardı. Bir an nazarları geriye, bana döndü. Fethi eliyle beni gösterir gibi bir jest yaptı. Bayındır ilçesi hududunda Fethi bizden ayrılıp geri döndüğü zaman Edib aralarında geçen konuşmayı bana nakletti: Fethi tasarladığımız işler için paramızın miktarını sormuş, Edib, kendi hesabına kâfi derecede parası olmadığını söylemiş. Bunun üzerine Fethi, benim para durumumu anlamak istemiş... Onda, hiç yok! cevabını alınca, gayr-i ihtiyari bana doğru dönerek, "yazık sana!" manasına gelen işareti yapmış!...

Ona göre, para bakımından bugün için hazırlıklı olmalı imişim.

PARAMIZ VAR MI, YOK MU, MEMLEKET HİZMETİ PARA İLE İLGİLİ MİDİR?

Meşru yollardan para kazanmanın bir şaibe, bir leke olabileceğini hiçbir kimse için, hiçbir zaman düşünmedim. Ben, İzmir'de gayesi para kazanmak veya kazandırmak suretiyle kendisine de –hak halinde– pay çıkarmaktan ibaret mali veya ticari bir müessesenin başında değildim. Maksadı sadece, vatandaşlara faydalı olmaktan ibaret olan siyasi, biraz da içtimai bir cemiyetin mümessili idim. Hayatımı küçük bir aylık mukabilinde bu gayeye bağlamış, vakfetmiştim. Cemiyetin bana temin ettiği büyük nüuzu şahsım için kullanamazdım. Düşüncelerimi Edib'e anlattım:

Bugünkü halimle, kendimi daha kuvvetli buluyorum. Beni olduğum gibi tanıyanlar, göreceksin, yalnız evlerini değil, bize kalplerini de açacaklardır.

Bu sırada, Bayındır Tren İstasyonu'na yaklaşmıştık. Trenin hareket zamanı olduğu için büyük bir kalabalık göze çarpıyordu. Kılavuza seslendim. Bizi serbest bir yolcu gibi istasyondan geçirmek istiyordu. Yolumuzu değiştirdik. Küçük Menderes'e doğru bahçeler içine saptık. Hay-

vanlarımız çamurdan güçlükle adım atıyordu. Küçük Menderes'in Kahrat köyü geçidinde birkaç köylüye rastladık. Bizi ayakta selamladılar. Tanıdıkları hissini aldım. Sonra öğrendim ki, bunlar Gökçen Efe'nin adamları imiş, geçtiğimizi efelerine haber vermişler.

Kılavuz, bizi Hacı İlyas Köyü'nün (şimdiki ismi İlkkurşun'dur) yanında söğütlükler içinde bıraktı. Edib'in adresini verdiği bir adamı bulmak için köye gitti, bindiğimiz hayvanları aldı, geri götürdü. Az sonra anladık ki aradağımız adam, güya köyde değilmiş, yerine genç oğlu geldi. Bu aile Edib'in iyiliğini görmüştü. Edib genç delikanlıyı, Sapancalı Hakkı ve Baki Beylerin ticarethanesine yerleştirmiş, ona, köy seviyesinin üstünde bir hayat ve maişet bolluğu temin etmişti. Gelen gencin, bizi, olduğumuz yerde silahlı görünce, rengi attı. Yarı köylü, yarı şehirli adamın bu buluşmadan memnun olmadığı anlaşılıyordu. Edib'in her teklifini menfi bir cevapla karşılıyordu.

Köylerinden Çerkes Hasan, başına topladığı adamlarla şekavet yapıyor, sık sık köylerinde görünüyormuş. Bu sebeple jandarmalar da köylerinden ayrılmıyorlarmış. Köyde kalmamız bizim için, kendileri için tehlikeli olurmuş.

Ben, silahıma dayanmış, kayıtsız, kendilerini dinliyordum. Delikanlının sözlerinin gerçek tarafı da vardı. Edib'e işaret ettim, "Bırakalım" dedim. O, benim bu köyde kalmam, buradan temaslarıma başlamamı tasarlamıştı. İlk planımız bu suretle bozulmuş oldu. Ben para konusuna avdet etmiştim. Edib'e:

Senin delâletin sayesinde para kazanmış. Eminim ki daha da kazanacağından ümidi kesilmiş değildir. Amma bundan hiç bahsetmiyor, korkuyor, sizin duygunuzda bir adam değil, demek ki sadece para ile iş görülmüyor! yürüyelim.

dedim. Açıkta kalamazdık. Ay ışığının zayıf rehberliği altında, tren yolundan Ödemiş'e doğru ilerledik. Ben ilk defa bu kadar uzun bir yaya yolculuğu yapıyordum. Fazla yoruluyordum. Ödemiş İstasyonu'ndan kasabaya girdik. Gece yarısı İnceoğlu Şevket Bey'in evinin önünde durduk.

GECE YARISI ÖDEMİŞ'TEYİZ, İLK TEMAS VE TEHLİKELER

Edib birkaç defa kapıyı çaldı, içeriden:

"Kim o?" Sualine karşı:

"Aç! ben Edip," cevabını verdi.

Bunun üzerine, pencereden sevinçle karışık, bütün sokağı dolduran bir ses yükseldi:

"A.. Dayım!.."

Bu, Refik Şevket Bey'in sayın eşinin sesi idi.

Kapı açıldı, ailenin reisi, muhterem ihtiyar Şevket Bey bizi karşıladı. Edib'in arkasında beni silahlı görünce durakladı. Dikkatli, dikkatli tetkik etti. Edib beni takdim edince, "Buyurun oğlum, buyurun oğlum!" sözleriyle, misafirseverliğin ilk müjdesini vermiş oldu.

Bu samimi aile yuvasında geçirdiğim gizli günleri, her zaman taze bir şükran duygusu ile hatırlarım.

İki gün sonra Ödemiş Kaymakamı Zühtü Bey'i (eski valilerden Zühtü Durukan) eve davet ettik. Aramızda uzun bir gece görüşmesi oldu.

Genç kaymakam, bizim gibi düşündüğünü temin ve her suretle yardım edeceğini vaadetti.

Bizi yakalamak için vilayetten telgraf üstüne telgraf aldığını söyledi. Ertesi günü, Jandarma Tabur kumandanı Kıdemli Yüzbaşı Tahir Bey (Tahir Özerk) bulunduğumuz evde ziyaretimize geldi. Kendisini yakından tanıyor, itimat ediyorduk. Bu zatla da açık konuştuk. Jandarmanın elinde yedek silah olduğunu, Ödemiş'deki askeri silah deposunun zengin bulunduğunu biliyorduk. İlk iş olarak köy ve mahalle bekçilerinin işimize yarayacak adamlardan tayini ile silahlandırılmasını teklif ettik. Tahir Bey bu işin, kendisine bırakılmasını istedi. Zaten başka türlü de olamazdı. Bu iyi bir başlangıçtı. Kazanın iki mühim şahsiyet sahibi bizimle beraberdi.

Edib, Mursallı Âlim Oğlu İsmail Efe ile görüştü. Beni de tanıştırdı.

Efe, eşkiya takibinde Edib'in maiyetinde bulunmuş yiğit bir adamdı. Kardeşi Ali, çocukları Âlim ve Hüseyin Efelerle beraber bizimle aynı maksat uğrunda çalışacağına söz verdi. Ben de ilk fırsatta Kahrat Köyü'nde rençberlikle uğraşan eski zeybek Gökçen Hüseyin Efe ile temasa geçecektim. İki koldan halk arasına girecektik, İnceoğulları Refik ve Hamit Şevket Beyler esasen Ödemiş aydınları arasında, kararlaştırdığımız tarzda, mukavemet ve teşkilât fikrini yayıyorlardı. Genç Hamit, heyecanından kabına sığamıyordu.

Hamit Bey sık sık İzmir'e gidiyor, ailelerimizle muhaberemize delalet ediyordu. Bizi habersiz, gazetesiz bırakmıyordu. Kendi köşemizden hadiseleri takip imkanını buluyorduk.

Vali İzzet Bey, yeni Polis Müdürü Fikri Bey'le bizim ayrıldığımızın ertesi günü (20-21 Mart 1919) İzmir'e gelmişti. Kolordu Kumandanı Ali Nadir Paşa da bunları takip etti. Aralarındaki fikir birliği yüzünden kumandanın, valiye bir emir eri gibi itaat ettiği işitiliyordu.

Vali, Vahdeddin'in, Damad Ferit Hükümeti'nin tedhişçi bir âleti olduğunu sözü ve işi ile gösteriyordu. Günün modası olan, 'unsurların itilâfı' politikasıyla ittihatçılar aleyhinde nakaratı, o da sık sık tekrarladıktan sonra:

En ufak bir hâil ihdasına kıyam edenlerin ve suret-i haktan görünerek alttan alta 'hükümet-i hazıranın' muvaffakiyetine engel olmaya çalışanların bir 'hasm-ı

bi-amanı' (amansız düşmanı) olarak, o gibiler hakkında en şiddetli muamelede tereddüt ve teahhür etmeyeceğim (gecikmeyeceğim),

tehdidini savuruyordu.[1] Onlar için hasım, başta ittihatçılar olduğu halde, takip ettikleri intikam politikasına âlet olmayanlarla memleketi istila yolunda olan düşmana karşı uysal siyasetlerini tasvip etmeyenlerdi. Onlara göre bende bunların hepsi vardı.

İZMİR ZABITASI BENİ ARIYOR, EVİM BASILMAK İSTENİYOR

25 Mart 1919'da, İzmir'de zabıtanın beni aradığını, oturduğumuz evin basılmak istenildiğini, şüpheli görülen evlerin aranılacağını haber aldım Gazeteler, "Hiç bir tarafta –İzmir'de– bulunamadığım için firar ettiğimin melhuz," olduğunu yazıyorlardı.

Az sonra bu havadisin tafsilatını İzmir'den dönen Hamit Bey getirdi:

Karantina Mahallesi'nde (Şimdiki adı Küçükyalı'dır) oturduğum ev basılmak teşebbüsünde bulunulmuş fakat eşim zabıtadan, yetkili bir mahkemenin 'arama kararını' istemiş... Böyle bir karar olmadığı için tehdit yoluna sapmışlar, "Kapıyı kırar, içeri gireriz," demişler. Buna da aldıran olmayınca, kara ve denizden evi göz hapsine almışlar. Gösterilen mukavemet, evde gizli olduğum zannını kuvvetlendirmiş olacak ki evin deniz tarafında, birden balıkçılar peyda olmuş, gece ve gündüz sandal içinde, bir elde yemsiz olta, diğerinde dürbün, evin içini görebilmek için günlerce uğraşmışlar.

Balçova Köyü'nün 'faaliyet ve teşkilât' merkezi olduğu hakkındaki habere bel bağlayarak, sabah karanlığında bütün köyü çevirmişler... kimsenin köy dışına çıkmasına müsaade etmemişler... köylüler, beni aradıklarını öğrendikleri zaman,

Maalesef gelmedi. Köyümüzde olsaydı, onu size teslim mi ederdik sanıyordunuz?

demişler. Bu son sözü işittiığim zaman, günlerce manevi bir zevkin etkisi altında kaldım. Köylüler, kendilerine hasbi olarak yapılan hizmete mukabele ediyorlardı. Daha önce yazdığım gibi Balçova'da bir sebze satış koperatifi kurmuştum.

KAYMAKAM DEĞİŞTİRİLDİ, YENİSİ ALEYHİMİZDE, JANDARMA UMUM KUMANDANI PEŞİMİZDE

Çok geçmedi. Ödemiş'den Kaymakam Zühtü Bey kaldırıldı. Yerine Nif (Kemalpaşa) ilçesi Kaymakamı Bekir Sami Bey tayin edildi.

Yeni kaymakam hakkındaki şayialar –doğru olduğu takdirde– bizim için çok önemli idi. "Bekir Sami Bey (Baran) valinin hemşehrisi ve mutemedidir. Bizi yakaladığı takdirde kendisine valilik vadolunmuştur," deniliyordu.

Bu zat, bir bucak müdürü olarak birkaç defa İzmir'de benimle görüşmüş olmasına rağmen hakkında esaslı bir fikrim yoktu. Şayianın kuvveti karşısında kendisinden sakınmamızı daha doğru buluyordum. Bu sırada Küçük Menderes çevresinde beliren birtakım haydut çeteleri halkı soyuyordu. Bunların her zaman için olduğu gibi vücutlarının kaldırılması lâzımdı. Fakat bu, onlarca ikinci derecede bir işti. Asıl bizim Ödemiş çevresinde bulunuşumuz hükümetin bu bölgeye fazla önem vermesine sebep oluyordu. Bizim için, "Ferit Paşa Hükümeti'ni devirmek, Yunanlılar İzmir'i işgale kalkışırlarsa mukavemet etmek niyetiyle siyasi çeteler teşkil etmek istediğimiz,"[2] söyleniyordu.

Bu iddianın doğru tarafı vardı ve bizim makeddes emelimizdi. Biz, herhalde Ferit Paşa Hükümeti'nin dostu olamazdık. Bununla beraber halk yığınları, henüz hükümetin politikasını anlamış değildi. Fazla olarak harpten, gürültüden bezmişti. Daha çok sükûn ve istirahat istiyordu; biz de, henüz bir hayal addettiğimiz, zorla hükümet değiştirme politikasının peşinde değildik.

Yalnız ilk iş olarak milletin kuvvetini, birliğini, memleketin savunması etrafında toplamak istiyorduk.

Meselemiz bundan ibaret olduğu halde Jandarma Umum kumandanı Albay Ali Kemal Bey (kısa bir süre sonra Paşa) tenkilimize memur edilmişti. Bu maksatla Ödemiş'te kuvvet toplamaya başladı. İzmir Jandarma Taburu'ndan 40 er seçilerek Teğmen Ahmet Rifat Bey'in (Birinci Umumi Müfettişlik Emniyet Müşaviri A. R Kemendere) kumandasında Ödemiş'e gönderildi; bunun arkasından İzmir'deki 174. Alay'ın birinci bölüğü de yola çıkarıldı. Bölüğün kumandanlığına Yüzbaşı Hüsameddin Bey (Millî Müdafaa Vekâleti Satınalma Komisyonu Reisi Albay Hüsam Anış) tayin olundu.

Az sonra Hüsamettin Bey Ödemiş'e geldi, bölüğünün başına geçti. Kendisine jandarma emrinde yardımcı kuvvet olarak çalışacağı söylenmişti. Bu kuvvetler, Ödemiş Jandarma Tabur Kumandanı Tahir Bey'in emri altında toplanıyordu. Gerçekte jandarma umum kumandanının emrinde idiler.

Umum kumandan işleri yerinde görmek için Ödemiş'e kadar gelmişti.[3]

Jandarma Umum kumandanının geldiğini haber aldığımız zaman Edib ile karşı karşıya konuşuyorduk. Bu anda umum kumandanının şerefine hükümet dairesinde akşam yemeği veriliyordu. Ben, azil ve tayinlerin, gelip gitmelerin bizimle ve bizim teşebbüslerimizle ilgili olduğunu söylüyordum, Edib de aynı düşünce içinde imiş ki, birden başını kaldırdı, "He-

rif, peşimize fena takıldı, bu akşam temizlemek için tam fırsattır,"dedi.

Edib, umum kumandana ziyafet sofrasında hücum etmek istiyor ve bunu mümkün görüyordu. Bu şekilde ferdi suikastlerden iyi bir sonuç alınamayacağını bildiğim için önledim. Ancak, bundan sonraki hareketlerimizde daha dikkatli olmamız lâzım geliyordu.

MURSALLI KÖYÜNDEYİM

Sayın İnceler'in yanında misafirliğimiz devam ediyordu. İki erkeğin bir evde, aile arasında kalması o günlerin 'tesettür' kaç göç hayatı içinde, özellikle ev sahipleri için, çok sıkıntılı oluyordu. Eve misafir geldiği zaman, her ikimiz, bulunduğumuz odanın ortasına uzanır, varlığımızı hissettirmemek için nefes almaktan bile çekinirdik. Ev sahipleri bize karşı çok naziktiler. Fakat bunu daha fazla istismar etmemek lâzımdı ve bizim durumumuzda olanlar için zaman zaman yer değiştirmek de bir zaruretti.

Bir gece, İsmail Efe'nin kardeşi Ali Efe, beni aldı. Köylerine, Mursallı'ya götürdü. Boş bir ev içinde yalnızca vakitlerimi geçiriyordum. Yalnız bir kadın yemeklerimi hazırlar, bırakır, o çekildikten sonra sofra başına geçer, ben kalktıktan sonra o gelir; sofrayı kaldırırdı. Okuyacak kitabım da yoktu. Ara sıra komşu Köse Kasap Efe yanıma gelir, saf sözleri, hikayeleri ile hoş vakit geçirmeme yardım ederdi.

TEKRAR ÖDEMİŞ'TE, GECE YOLCULUĞU, TEHLİKELERİ

Takip müfrezelerinin bu civarda ve bulunduğum köy içinde sık sık görünmeleri İsmail Efe'yi kuşkulandırdığı için beni, yine bir gece alıp Ödemiş'e getirdiler. Yolda gece yürüyüşü yaparken Efe'nin kardeşi Ali Efe beni teselli için diyordu:

Merak etme bey! Dünya halidir bu. Her şey geçer. Daha olmadı mı dağa çıkarız. Sen, Edib iki, biz de 4, eder 6 kişi. Zorlu bir çete olur.

Ali Efe sözü eşkiya vuruşmalarına getirdi ve gece yürüyüşümüzde bir yeri göstererek:

Zeybekler şurada, jandarmayı pusuya düşürmüşlerdi. Eh... bu vakit buralarda kırda dolaşmanın altından ne çıkacağı belli olmaz ki...

Sordum:

Neden, Ali Efe?
– Öyle ya... bu saatlerde zararsız adamlar evlerinde otururlar. Rastgeldik mi, jan-

darmalar eşkiya diye ateş eder... eşkiya da jandarma diye. Gel de işin içinden çık

- Demek, iki başlı tehlike karşısındayız.
- Pusuya düşersek, öyle.

Ali Efe, bana, bunları fütursuzca anlatıyordu. Ödemiş'e yaklaştığımız vakit; bahçelerden Rumca şarkılar, mandolin sesleri bize kadar aksediyordu. Gecenin hayli ilerlemiş olmasına rağmen meyhaneler açıktı, şehir neşe ve şetaret içinde çalkalanıyordu. Bu şen kalabalıkta kaç Türk vardı? Sanırım hiç! Yalnız bizim gibi zararlı! adamlar da evlerine kapanmışlardı.

Hami, karanlık bir köşede Ali Efe'den beni teslim aldı. Ödemiş'in orta mahallelerinden birinde küçük bir eve, 'yeni ihtifâgâhımıza' (gizli yerimize) götürdü. Evdekiler, ana kız, iki kişilik fakir, fakat görgülü bir aile idi. Evleri, iki yer odasıyla bir mutfak oldukça geniş bir avludan ibaretti. Komşu evin arka pencerelerinin avluya nezareti vardı. Buradan görülmek endişesiyle odamda kapalı kalır; dışarıda yeşillenmiş bir ağacın gölgesine hasretle bakardım. Vakitlerimi, bir süre Refik Şevket'in kitaplarını okumakla geçrirdim. Ne yazık ki bu hal çok sürmedi. Jandarma Tabur Kumandanı Tahir Bey'in yanında, Kaymakam Bekir Sami ve Takip Bölüğü Kumandanı Hüsamettin Beyler'in toplanarak uzun uzun görüştükleri, bu toplantının bizimle ilgili olduğu haberi geldi.

Tahir Bey'in ara sıra, "Celâl Bey'i severim. Fakat bizim bölgeden uzaklaşsa ne kadar iyi olacak," dediğini işitmiştim, bu zattan bize -hiç olmazsa- fenalık gelmeyeceği kanaatiyle ehemmiyet vermemiştim.

YÜZBAŞI HÜSAMETTİN BEY'İ YENİ BULDUĞUM EVE ÇAĞIRDIM, BİZİMLE BİRLEŞTİ

Hüsamettin Bey'in mütevazı hali, ölçülü sözleri kendisine karşı arkadaşlar üzerinde itimat hissi uyandırmıştı. Bu genç yüzbaşı, Beyoğlu İnzibat Bölüğü Kumandanı iken, Talât ve Enver Paşalarla arkadaşlarının memleket dışına çıkmalarına yardımcı olduğundan, muhakeme altına alınmış; beraat ettikten sonra İstanbul'da bulunması caiz olmadığı kararıyla İzmir'deki XVII. Kolordu emrine verilmişti.

Urla isyanını bastıranlar arasında bulunmuş sonra 'sahil muhafazasına' memur edilerek, Çeşme'nin Ilıca'sına bölüğü ile yerleşmişti. Burada Çeşmeli Türklerin ani bir hücuma uğramamaları için tedbir almış, benim de tanıdığım, ilçenin ileri gelenlerinden Karabine Ali Efendi ile işbirliği yapmıştı. Kendisinden emin olmak için bu kadarını bilmek kâfi idi. Ayrıca bana, Hüsamettin Bey'in Albay Kâzım Bey'den (General Kazım Özalp), Edib Bey'e bir kart getirdiği, Refik ve Hamit Beyler yolu ile kendisini tanıtmak istediği söylenilmişti. Ben o zamana kadar sayın Kâ-

zım Özalp ile görüşmemiştim. Fakat gıyaplarında kendilerini tanıyordum. Bu da ayrıca genç subaya emniyet için sebep teşkil ediyordu.

Az evvel söylediğim toplantıyı işitince, Hüsamettin Bey'i bulunduğum eve davet ettim. Gece geç vakit geldi. Toplantının sebebini sordum. Şöyle anlattı:

Buraya gelişimden birkaç gün sonra, ilçe kaymakam, jandarma tabur kumandanının yanında beni bir toplantıya çağırdı. Burada tanıdığım bazı simalarla kazanın aşayişi hakkında görüştük. Kaza için siyasi, ayrıca soyguncu çetelerle, yıllardan beri silahla gezen yüze çıkmış -affolunmuş- zeybekler bulunduğu söylenildi.

Siyasi çeteleri Edib Bey'le sizin idare ettiğiniz ifade olundu. Zeybeklerin siyasi çetelerle birleşmek ihtimali olduğundan, bunun önüne geçilmesi için tertibat alınması kararlaştırıldı. Jandarma emrindeki bölüğümden bir takımının Adagüme'ye, bir takımının Fata (Gökçen) Bucağı'na bir takımının da Ödemiş ile Salihli yolunun tam ortasına rastlayan göllerin bulunduğu bölgeye gönderilmesi muvafık görüldü.

Burada sözünü kestim:

Beyhude zahmet! Memleket yıkılırken sizin gibi bir subayın yapacağı iş bu mudur?

Bu ani sual karşısında kurakladı. Sözüme devam ettim:

- Maksadımız malûm, memleket düşmanlarına karşı koymak, millî istiklal ve hürriyetimizi korumaktır, fena mı buluyorsunuz?
- Asla.
- O halde bölüğünüzü müşterek maksadın emrine vermelisiniz.

Tereddüt etmeden cevap verdi:

Hay hay, hazırım, söz veriyorum.

Hüsamettin Bey, bundan sonra İzmir'de Luna Park'da Albay Kâzım (Özalp) *Anadolu* gazetesi sahibi Haydar Rüştü, Manisalı Yüzbaşı Karaosmanoğlu Osman, Erenköylü Teğmen Mehmet Ali, Vasıf ve Necati Beylerle kendisinin de bulunduğu toplantıdaki müzakereyi anlattı. İzmir'in bir düşman işgalinden korunması için, çalışmaya karar verdiklerini söyledi. Bütün bu işittiklerim; geceyi daha rahat geçirmeme yardım etti.

Ertesi gece Edib Bey de bulunduğum eve, yanıma geldi. Artık yalnız değildim. Aradan ancak birkaç gün geçmişti. Bir gece İsmail Efe bizim ziyaretimize geldi. Gökçen Efe'nin beni aradığını, yeni yolculuğumu haber verdi.

GÖKÇEN EFE'NİN KÖYÜNDE

Efe'nin adamı, Kahrat Köyü deştebanı Hüsnü'nün -diğer adı Paşa- getirdiği hayvana bindim. Koyu karanlıkta Kahrat köyüne doğru yola çık-

tık. Ben yanımdaki ile konuşmak için vesile arıyordum. Hacı İlyas köyü (İlkkurşun) yanına geldiğimiz zaman, o söze başladı:

Burasını çabuk geçelim.

Dedi. Yine eşkiya ve korunma meselesi karşısında olduğumuzu anladım. "Eşkiya Çerkes Hasan'dan mı çekiniyorsun!" dedim. Bu isimde bir haydut çetesinin buralarda dolaştığını Ödemiş'e giderken öğrenmiştim.

Öyle... bizim efe ile araları da açıktır. Sizin buralarda olduğunuzu öğrenmiş olabilir ve yakalamak isteyebilir,

diye endişeli bir mütalâa yürüttü.

Küçük Menderes'i geçtikten az sonra Efe'nin köyüne, Kahrat'a vardık. Vakit gece yarısı idi. Köyün ortasındaki küçük meydana geldiğimizde bir kapı açıldı, bir adam bize doğru yürüdü. Kapıdan sızan ışıktan burasının köy kahvesi, gelenin Gökçen Hüseyin Efe olduğunu anladım, Efe, "Hoş geldin!" diyerek bindiğim hayvanın yularından tuttu, misafir olacağımız eve kadar, hayvanı yedeğinde götürdü.

Köy evinin bize ayrılan odasında karşı karşıya idik.

Efe, Bayındır'dan Hacı İlyas Köyü'ne geçtiğimiz günden beri bizi adım adım takip ettiğini, malûmat aldığını anlattı; doğruca yanına gelmediğim için sitem etmek istedi.

Arkadaşım olduğunu söylediğim zaman:

Edib Bey değil mi? Sen olduktan sonra başım üstünde yeri var,

dedi. Edib ile arasının iyi olmadığını bilirdim. Edib'e belki suikast da yapabilirdi. Zeki dağ adamı sözlerimin manasını anlamıştı. Teminat vermekte gecikmedi. "Edib bey de gelecek, öyle mi?" sualimi, "Bir, iki gün sonra," cevabıyla karşıladı.

Ertesi sabah yanıma geldiği zaman, kendi evine alamadığı için, özür diledi. Fadime Kadın'ın –ev sahibi Bayan Fatma– bize iyi bakacağını temin etti.[4] sözünü divan-ı harblere ve benim durumuma getirdi, vaziyetime intikal ettirdi, "Hiç böyle zamanda, eski kinler tazelenir mi?" diyerek hükümetin siyasetini hatalı bulduğunu söyledi. Ben dikkatle dinliyordum, Devam etti, son olarak;

Seni takip ediyorlar, eğer yakalanmış olsalardı kararımı vermiştim. İzmir'e götürülerken, Çatal İstasyonu'nda treni basacak, seni zorla ellerinden alacaktım.

Efeye teşekkür ettim; yalnız hükümetin şerrinden korunmak için buralara kadar gelmediğimi, İzmir'de de gizlenmenin –hatta daha rahat– mümkün olduğunu, kendisi ile anlaşarak çalışmak istediğimi kısaca anlattım.

GÖKÇEN EFE İLE NEDEN DOST OLMUŞTUK?

Burada, bir istitrat yapacağım: Gökçen Efe'nin bana bu kadar yakınlık göstermesinin sebebi vardı. Kendisini ve arkadaşlarının yüze çıkmasına delâlet etmiştim.

1914 senesinde (umumi seferberlik başladığı zaman) şekâvetin ortadan kaldırılması için bir hamle yapılmıştı. En çok zeybek yetiştiren Tire ve Ödemiş bölgesinde Jandarma Yüzbaşısı Edib Bey'in kumandasında, seçme kimselerden bir takip bölüğü teşkil edilmişti.

İşte bu sırada Tire esnafından Mehmet Ağa isminde birisi, İzmir'e kadar gelip beni gördü. Gökçen Hüseyin Efe adındaki zeybeğin arkadaşları ile yüze çıkmak (kendilerini affettirmek) istediklerini söyledi. Gökçen efsaneleşmiş meşhur Efe Çakırcalı'nın akrabasından nüfuzlu bir zeybekti. 16 senelik zeybeklik hayatında bir türlü ele geçirilememişti. Bu dileğini, (istiman arzusunu) Vali Rahmi Bey'e anlattım. Takip müfrezesi kumandanı muvafık bulursa kendisinin de kabul edeceğini söyledi. Bunun üzerine Tire'ye gittim. Akşam karanlığı basmak üzere idi. İstasyonda Mehmet Ağa beni karşıladı. Yerli Efe elbiseli birtakım insanların yanımızdan geçtiklerini -modern hafiyelerin yaptıkları gibi- bizi dinlemeye çalıştıklarını görüyordum.

Edib'i karargâhında gördüm. O da, Gökçen'in yüze çıkmak isteğinin doğru olacağını söyledi.

O gece Efe ile görüşmek için Edib, Mehmet Ağa, ben üçümüz Tire'nin yaslandığı Güme Dağı'na doğru tırmanmaya başladık. Yolda ıslık sesleri işitiyorduk. Bizi, çetenin gözcüleri birbirlerine teslim ediyorlardı. Birkaç saat sonra, tepede düzlük bir alana geldik. Büyük bir ağacın altında mola verdik. Ansızın karanlıklar içinden sekiz silahlı şahıs peyda oldu, etrafımızı aldı. İçlerinden biri elindeki elektrik feneri ile hepimizi muayeneden geçirdi. Omuzlarındaki çuha apteslikleri hemen yere serdiler, bize, "Buyurun", diye oturmamızı teklif ettiler. Açık bıraktıkları küçük elektrik fenerlerinin ışığı altında görülmeye başladık. Ben Mehmet Ağa'nın müracaatını hikaye ettim. Arzularım kendi ağızlarından dinlemek için geldiğimizi söyledim.

Gökçen cevap verdi, artık, içinde bulunduğu hayata son vermek istediğini anlattı ve öteden beri alıştıkları yüze çıkma şartlarını öne sürdü:

1- Umumi ve hususi haklar bakımından tamamiyle affa mazhar olacaklar.
2- Hepsi silahlarıyla gezecekler,
3- Oturdukları köye jandarma girmeyecek,
4- Yüze çıkma töreni, Tire'de ve benim yanımda yapılacak,
5- Bunlar için Padişah'ın iradesi alınacak,
6- Hükümet isterse 'kırserdarı' adı altında eşkiya takibinde kullanılacaklar...

Bu şartlar, Çakıcı Efe'nin, hükümetle yaptığı anlaşmaların hemen hemen aynı idi. Ve zeybeklerce bu, bir âdet haline gelmişti. Zeybekler, bu istîman şartlarına çok ehemmiyet verirlerdi.

Çünkü, hükümetle aralarında birtakım hadiseler geçmişti. Vaktiyle, istibdat devrinde, Hacı Naşit Paşa adında bir vali, yüze çıkmış zeybekleri İzmir Hükümet Konağı'na davet ederek öldürtmüştü. Aynı günde, valinin talimatlarıyla İzmir'de geçen vak'anın birer eşi, ilçe merkezinde de yapılmıştı. Bunu, herkes bilir, bilhassa zeybekler, 'kahbelik!' diye anlatırlardı.

Aralarındaki, "Osmanlıya inan olmaz" sözü bu vak'a ile tam bir iman haline gelmişti. karşımızdakiler, bu zihniyetle konuşuyorlardı.

"Efeler," dedim.

Ben hükümetin haysiyetine dokunacak bir işe delâlet edemem, size söz verince bunun da sonuna kadar tutulmasını isterim.

Gökçen Efe tavrını değiştirdi, iki dizi üzerine oturdu. Bütün dikkatiyle beni dinlemeye başladı. İlave ettim:

Kanun, usül ne ise ona göre; sağlam affolunacaksınız. Zaten başka türlü de olamaz. Düşmanlarınız vardır. Kendinizi korumak istersiniz. Bunun için silahlarınızı da muhafaza edersiniz. Teklifinizin üst tarafından vazgeçersiniz. (Edib'i işaret ederek) Kumandan lüzum görürse takipte kendisine yardım edersiniz.

Halil ismindeki başkızan atıldı; bulundukları köye, hükümet kuvvetlerinin gelmemesi fikrini müdafaa etti. Sağ elini göğsüne koyarak duyduğu endişeyi açığa vurdu:

Allah korusun, ya efeme -Gökçen'e- bir fenalık yaparlarsa...

Kızanlar kendilerinden ziyade Efe'lerini düşünüyorlardı:

"Bu bir emniyet meselesidir," dedim.

Ben eminim, bir müddet sonra siz silahsız İzmir'de benim büroma kadar gelip kahvemi içeceksiniz; dost olacağız Efeler... Size işin olur tarafını söyledim. Ben böyle işlere karışmak istemezdim amma, devlet, kavî düşmanlarla büyük bir kavgaya tutuşmak üzeredir. Böyle bir zamanda sizin gibi kanı temiz Türk evlatlarının dağlarda dolaşmasına, birbirimize düşman olmamıza gönlüm razı olmadı. Sözümüze inanınız! Siz, iyi bir vatandaş olarak yaşadıkça, bizden ancak dostluk görürsünüz.

Memleket, seferberlik, muharebe sözleri Gökçen'in kalbini gıcıklamış olacak, yavaşça:

Biz de vatanımız için çalışmasını biliriz; senin söylediğin gibi olsun.

dedi ve başı önüne düştü. Onaltı sene, kovalanmaktan yılmayan bu yaman adam yumaşamıştı.

Lakırdıyı değiştirmek için olacak, tam karşısına rastlayan Edib ile aralarında kısa bir konuşma oldu:

- Sen şu... Tire'deki takip kumandanı mısın?
- Evet efe! Ben takip kumandanıyım.
- İşe başlamadın ya...
- Henüz hazır değilim efe!

Edib hazırlanmakla meşguldü. Bölüğüne her gün atış ve bomba talimleri yaptırıyor, istihbarat şebekesi kuruyor, eşkiya ve yataklarını öğrenmeye çalışıyordu.

Gökçen, "Eh... lâkırdıyı uzatmayalım, vakit geldi," dedi ve ayağa kalktı. Tüfeğini omuzuna astı, iki elimden tuttu: "Tire'de görüşeceğiz!" sözleri ile veda etti, hepsi birden uzaklaştılar:

Edib, "Haydi, Mehmet Ağa, öne düş!" emrini verdi.

Kırk, elli adım ilerlemiştik. Bir öncü yanımıza yaklaştı. Tire'ye doğru yol almaya başladık.

Bir ara, Mehmet Ağa elimden tuttu, öpmek istedi ve dert yandı:

Ben yatak değilim. Kendi halinde bir esnafım. Yüze çıkmak için beni kullandılar. Başka bir zamanda da bir beyi buralara kadar getirmiştim. Zavallının dili tutulmuştu, konuşamadı, onu ve beni kovdular. Şimdi de böyle bir şey olsaydı halim yaman olurdu. Allaha şükür ki konuştunuz, canım kurtuldu.

- Demek Mehmet Ağa yaptığınız tehlikeli bir işti.
- Sorar mısın, bey!

Benim rolüm burada bitiyordu.

Edib Bey, istîman muamelesinin formalitesini tamamladı. Gökçen Hüseyin Efe ve kızanları yüze çıktılar:

Aradan birkaç ay geçmişti. Beyler Sokağı'ndaki büromda genç yakışıklı bir zeybek, "Selamün aleyküm, bey," diyerek içeri girdi.

Gelen, efenin kızanlarının en genci Veli idi. Kahve içmeye geldiğini söyledi, maksadını anlamıştım.

Benim sözüme, cevap vermek istiyordu.

Kahvelerimizi içtik, sordum:

- Nasıl yüreğiniz rahat mı efe!
- Şimdilik rahatız amma, efe hasta, sancılanıyor.
- Doktor gönderelim.
- Bilmem ki?

Zeybeklerin o zaman doktorlara emniyetleri yoktu. Kendilerini zehirle-

yeceklerinden korkarlardı. Bu da, efesi namına söz veremiyordu. Bu sırada telefon çaldı. Vali Rahmi Bey, beni yanına çağırıyordu. Misafirimden bahsettim, "Onu da getir, ne biçim adamdır, görelim," dedi.

Beraber valinin yanına, vilayet makamına gittik. Bu dağ adamının ne yapacağını merak ediyordum. Korku, endişe göstermedi. Rahmi Bey'i görünce, ilerledi, büyük bir saygı ile elini öptü, uzun ısrardan sonra karşısına oturdu. Yalnız sorulan suallere cevap verdi. Ayrılırken de aynı hürmetle el öptü. Rahmi Bey'le yalnız kaldığımız zaman, vali, "Bu kadar terbiyeli adamlar, nasıl oluyor da dağda canavarlaşıyorlar? dedi.

Bir hayli zaman geçmişti, bu bölgede eşkiya ile müsademeler olduğunu, affa uğrayarak yüze çıkanlardan bir ikisinin bilinmeyen şahıslar tarafından öldürüldüğünü işitiyordum. Normal işlerim için Tire'ye gitmiştim. Gökçen Efe haber almış ziyaretime geldi ve dert yandı. Jandarmanın kendisini öldürmek istediğini anlattı. "Artık zeybeklik yapmak istemiyorum, temiz bir kazançla çoluk çocuğumu geçindirmek niyetindeyim. Amma canımdan emin değilim. Böyle giderse sonu fena olacak... gene dağ yolu gözüküyor," dedi.

Kendisine teminat verdim. "Kimsede kötü bir niyet olduğunu bilmiyorum. Varsa önüne geçerim. Senden istediğim şey, fenalık yapılacakmış gibi kendini korumak, fakat bana da emniyet edip neticeyi beklemektir," dedim.

Hemen Edib'i buldum. Başarının yalnız kuvvetle elde edilemeyeceğini, bunda manevi amillerin de tesiri olduğunu hükümet namına verilen sözün tutulması lâzım geleceğini anlattım.

O da, Gökçen Efe'yi tatmin ve temin etti. Bu da, böyle geçti. Efenin Kahrat Köyü'nde ziraatla meşgul olduğunu işitiyordum.

Bu köyde iki Hacı Mehmet Ağa vardı. İkisi de efenin dostu idi. Bunlardan Molla oğlu Molla Mehmet yanıma geldi, efenin acınacak halde hasta olduğunu, benden doktor istediğini söyledi. Bu bana karşı tam bir emniyetin ifadesi idi. Hemen bir doktor buldurdum, köye gönderdim. Fena bir tesadüf; gönderdiğim doktorun akrabasından birini bunlar vaktiyle dağa kaldırmışlarmış. Kızanlar arasında mesele olmuş; Efe verilen ilacı alsın mı almasın mı?

Bunun üzerine Gökçen:

Görüyorsunuz ölüyorum, eğer zehir ise... çabuk kurtulurum. Verin şunu,

diye bağırmış. İlacı almış, sancıları kesilmiş, doktora, bana dualar başlamış...

BÖLÜM 2

EFELER HAKKINDA BİRKAÇ SÖZ

Efe ile münasebetim, yukarıdan beri anlattığım şekilde başlamıştı. Şimdi köyde misafiri idim. Siyasi hasımlarımız, aleyhimizde ve maksadımız aleyhinde tahrikât yapıyorlardı.

Damat Ferit Hükümeti ve onun taraflısı olan kimseler, hatta yerli Rumlar bizi ortadan kaldırmak için uğraşıyorlardı.

Efe'yi aleyhimizde doldurmak istemeleri tabiî idi. Fakat benim şüphe etmek aklıma dahi gelmiyordu. Efe'nin gösterdiği sıcak kabul ve saygı, o kadar ileriydi.

BUNLAR NASIL ADAMLARDI?

Efe ve zeybeklerin asırlardan beri anlatılan gelenekleri, efsaneleri vardı. Göçebe, aşiret ve köylü çocuklar, hayatı anladığı andan itibaren, zeybek olmak hevesine kapılırlardı. Çünkü enerjilerini kullanıp tanınmış ünlü adam olmak için seçeceği başka bir yol yoktu.

Bunları, içinde bulundukları topluluk yetiştiriyordu. Bir de, yüze çıktılar mı zengin, itibarı yerinde, hükümetle karşılıklı antlaşma yapmış, imtiyazlı birer adam oluyorlardı.

Bunların köy kahvesinde gümüşlü tüfekleriyle ayak ayak üstünde başından geçen maceraları, vuruşmaları anlattığını gören köy delikanlıları, onlar gibi kahraman (!) olmak hevesine kapılırlardı. Ve bu içtimai maraz devam edip giderdi. O kadar ki hükümet kuvvetleri kendilerini ne kadar sıkıştırır, takip ederse onlar da o nisbette şanlı zeybek sayılırlardı. Ten-

kil edilenlerin yerlerini, bu hevesle başkaları alırdı.

Ünlü zeybeklere 'yataklık' etmek de bir şeref, aynı zamanda bir kazanç meselesiydi. Bu yüzden 'yataklar' adı altında ayrı bir sınıf vardı.

Bunların içinde masum, korku belası eşkiyaya hizmet edenler de eksik değildi.

İzmir'de bugün dahi bahsedenler vardır.

Bir şakinin muhakemesi olurken, zoraki yataklık edenlerden birisine hâkim sormuş:

– Eşkiyaya yemek vermişsin, bunun yasak olduğunu bilmiyor muydun?
– Hâkim efendi, ben yatak değilim, amma dediğini yaptım. Sen o kadar kabadayı isen gel, dağ başında benim çadırda otur da, bu heriflerin dediğini yapma... O zaman göreyim seni, başına neler gelir?

cevabını vermiş ve hâkimden beraat kararı almış.

Kahrat köyü'nde bir akşam Hacı Oğlu Hacı Mehmet Ağa bizi –Edib'i ve beni– evine akşam yemeğine çağırdı. Ev sahibi, meşhur Çakırcalı'nın yataklarından, Gökçen'in dostlarındandı. Görüşme konusu hemen zeybekliğe intikal etti. Hacı Mehmet Ağa kendi deyimiyle, "rahmetli büyük efenin" (Çakırcalı'nın) kahramanlığını saymaya başladı.

Çakırcalı bir gece, çetesiyle Hacı'nın evine (bulunduğumuz eve) gelmiş; arkasından da takip müfrezesi baskın yapmış, karşılıklı silahlar patlamış, Efe muhasara hattını yarıp geçmiş, gitmiş...

Hacı Mehmet Ağa'ya göre, Efe aşırı zenginlerden, halkı soyan faizcilerden para alır, hayır yapar, fukaraya yardım edermiş; boşa sıkı çekmez (kurşun atmaz) her attığını vurur. En sıkı baskınlarda 'narasından' Osmanlı titrer, kendisine yol verirmiş...

Hasılı, insanüstü bir adam!... Hacı Oğlu'na sordum:

Büyük Efe ile münasebetinizin derecesi nedir?

Anlattı:

Bu yüzden başıma çok şeyler geldi. Efe emir verir: Şunu yap, bunu yap... yapma, ölüm... Hiç şakası yok... yaparsın. Bu sefer de hükümet yakanda... sen yataksın, gel bakalım! Dayak üstüne dayak... Bu iki başlı beladan kurtulmanın yolunu aradım; buldum. Efe'ye, "Allahın emrini yerine getirmek, lâzım, Hicaz'a gideceğim," dedim. Ses çıkarmadı. Hükümet zaten bir şey diyemezdi. Böylelikle bir zaman için tehlikeden uzaklaştım.

Kemalist rejim, mesut inkılâp geleneğine dayanan zeybekliği tasfiye etmiştir. Ne yatak olmayı, ne de dağa çıkmayı şeref ve mertlik sayan zihniyet... Hepsi tarihe karışmıştır, ileride tafsilatıyla yazacağım. Zeybeklerin çoğu, 'Kuva-i Milliye'de çalışmışlardır. Umumiyetle millî heyecanı is-

tiklal aşkını duyarak öğrenerek yaşamış ve yaşatmışlardır. Bu uğurda Gökçen gibi şehit düşen hayatını kahramanca feda edenler de olmuştur. Bugün sağ olanlar takdire değer bir hayat içinde iş ve güçleriyle meşguldürler. Çocuklarından yüksek tahsil yapmış, memleketin vatansever, seçkin gençleri arasında yer almış olanları çoktur.

Cumhuriyet ve demokrasi rejimi okulu, eğitimi ve köye kadar giden millî ekonomisi ile vatandaşa çalışıp kazanmak zevkini aşılamıştır. Bugün, Millî Mücadele'de çalışanları saygı ile anmak, şehit olanlara rahmet ve mağrifet dilemek önde gelen millî borcumuzdur sanırım.

GÖKÇEN EFE İLE ANLAŞMA VE HAZIRLIK, KÖY KADINININ EV HAYATI, GİZLİ ZİYARETÇİLERE TELKİN, GÜN GÖRMEMIŞ BALDIRLAR, TAKMA İSİM

Konumuzdan hayli uzaklaştım. Şimdi yine sadedimize geliyorum. Gökçen Efe elinden eksik olmayan silahı ile yanıma geldi, "Başbaşa seninle bir yol görüşelim," dedi. Ben de bunu arıyordum. Hemen söze başladım, niçin buralara geldiğimi, düşüncelerimi, memleketin halini açıkca anlattım.

Yapacağımız çok işler var. Seninle anlaşırsak, o zaman bana yardım, hatta iyilik etmiş olursun,

dedim. Efe'nin zekâ saçan gözleri parladı, sordu:

- Ne gibi?
- Yunanlılar, ben öyle sanıyorum, İzmir'i almaya kalkacaklar. Veya memleketimize komite çıkarıp Müslümanlara saldıracaklar. Bu yüzden kadın, çoluk çocuk ayak altında kalacaktır.

Sözüm buraya geldiği zaman Efe dayanamadı:

Heyt!.. Kahbe dinliler!

diye ağır bir küfür savurdu.

O zaman sonuna kadar seninle beraberim, bizim oğlan.

dedi ve sözlerine şunu ilave etti:

Yalnız bir şartım var! Sen daima benim yanımda kalacaksın.

İstediği gibi olacağını temin ettim, anlaştık. Böylelikle efe şahsını garanti etmek, ve zeybek âdetine göre, benimle tehlikeyi paylaşmak istiyordu.

Aradan birkaç gün geçmişti. Yanında İsmail Efe olduğu halde Edib de Kahrat'a geldi. O zamana kadar geçen hayatımızın ve teşebbüslerimizin bilançosunu gözden geçirdik:

1- Jandarma Tabur Kumandanı Tahir Bey maksat namına bekçi ve korucu teşkilâtını hazırlayacaktı.

2- Küçük Menderes havzasındaki jandarmadan tam müzâheret sözü alınmıştı.

3- Bizi takiple görevli Yüzbaşı Hüsamettin Bey, bölüğü ile beraber icabında harekete geçecekti.

4- İsmail Efe, kardeşi, çocukları ve yakınları emrimizdeydi.

5- Gökçen Efe 80-100 kişilik bir kuvvet için söz vermişti, hazırlanıyordu.

6- Refik Şevket, kardeşi Hamit Şevket Beyler Ödemiş'de 'gizli cemiyet' için Eczacı Tevfik, Dr. Mustafa, Hakkı Paşa oğlu Fahri Beyler için Müftü Hacı Hüseyin Efendi, Müderris Mustafa ve Hacı Mümtaz Efendilerle münevverler arasında çalışmaya başlamışlar, mutabık olduklarını hep beraber, şehirde ve Birgi gibi bucaklarda teşkilâtı genişletmek yolunda olduklarını söylemişlerdi.

7- Edib'in takım kumandanlığı sırasında kullandığı şahsına bağlı adamları bizimle beraberdi.

Biz de fikirleri beslemek şartıyla bir müddet daha hadiselerin inkişafını bekleyebilirdik. Böyle yapmaya karar verdik.

Fadime Kadın'ın evinin odasında kapalı, vakitlerimiz geçmeye başladı. Ev sahipleri bize, biz onlara ısınmıştık, aramızda bir aile samimiyeti uyanmıştı. Kadın, sabahleyin erkenden kalkar, ineklerini sağar, hazırladığı yemekleri alır, tarlaya koşar; akşam eve dönüşünde yine hayvanları ile meşgul olurdu.

Yağışlı havalarda tahta el tezgahının başına geçer, bez dokurdu. Belli günlerde çamaşır yıkamak (pusatları yunmak) için evinde kalırdı. Hayatı muntazamdı; bir makine gibi işliyordu. Bu asil köy kadınının diğer hemşireleri için model olmaya layık çalışmalarını hayranlıkla takip ederdim.

Geceleri Efe ve kızanları ayrı ayrı ziyaretimize gelirlerdi. Ocakta yanan 'yalankı'nın (kendirin soyulmuş çubuğuna denir) ışığı önünde halka olur yarenlik ederdik. Onlar, zeybek iken başlarından geçen maceraları anlatırlardı.

Birkaç hafta içinde kafam efe, zeybek, kavga, dövüş mefhumları ile doldu. Ben de, bu hayata intibak ediyordum. Sözlerim arasında "Ülen, bizim oğlan, yavuz, hinci, gârı" gibi mahallî terimler yer bulmaya başlamıştı.

Ziyaretimize gelenlerden çoğunun hakkımızda bir fikir edinmeye çalıştıkları bir gerçekti.

Ben, köylülerin, aşiretlerin, asil Türk kanı taşıdıklarını, Türklüğün, memleketin en sağlam temeli olduğunu anlatıyordum. Selçukîler'den,

Aydınoğulları'ndan özellikle Umurbey'in kahramanlığından bahsediyordum. Ege bölgesindeki eski Türk eserlerini ileri millet olduğumuzun delili olarak öne sürüyordum.

Söylediklerimin iç yüzüne pekâlâ nüfuz ettiklerini; dinledikleri millî menkıbelerden gurur duyduklarını hallerinden anlıyordum.

Köylüler, aşiretler Osmanlılığı bizim anladığımızdan başka manada kabul ediyorlardı. Osmanlı dedikleri zaman adeta bir yabancıya hitap etmiş gibi oluyorlardı. Osmanlıyı kendilerinden saymıyorlardı. Eski 'zabtiyelere' yeni jandarmalara Osmanlı diyorlardı. Osmanlılık onlarca 'haksızlık' demekti. Osmanlı padişahı ve temsil ettiği saltanat müessesesi, asırlık propagandanın tesiriyle bu çerçevenin dışında idi. Hürmetleri vardı. Henüz kimse buraya kadar dil uzatamıyordu. Ben de bu duyguya uymaya saygı gösteriyor, dokunmuyordum. Sultan Vahdeddin'in oynadığı rolleri olduğu gibi açıklayamıyordum. Kabahat hep Padişah'ın çevresindeki vezirlerindi. Telkinlerimi netice olarak şu esas üzerinde topluyordum:

Buraları Türk toprağıdır, bizimdir. Her zaman silahla müdafaa etmeliyiz.

Geceleri efe ve adamları ile böyle konuşarak vakit kolay geçiyordu. Gündüzleri yalnız kaldığımız için en sıkıntılı zamanlarımızdı. Samimi dostumuz kitaplardan da mahrum idik. Çocukken okulda ezberlettikleri, hatta tecvit üzere 'tilâvet' edilmesini bildiğim Kur'an'dan bazı sureleri, kendi kendime okurdum

Bir gün bana Edib, "Yine okusana," dedi. Sebebini sordum, "Fadime Kadın'ın hoşlandığını," söyledi. Evinde Kur'an okunduğu için "bereket ve meymenet" hasıl olacaktı. İyi kalpli kadının yanında itibarımız artmıştı.

Bir gün deşteban 'Paşa' ile Ödemiş'e doğru yolculuk ediyordum. Yanımıza bir köylü sokuldu. Ben ilerledim. İkisini yalnız bıraktım. Deşteban, bana yetiştiği zaman, aralarındaki görüşmeyi anlattı. Hatırımda kaldığı gibi kaydediyorum; köylü beni sormuş:

– Bu kim?
– Efenin misafiri.
– Zeybek elbisesini yeni giymiş, veya hapishaneden yeni çıkmış olmalı...
– Neden, bildin?
– Görmüyor musun, baldırları gün görmemiş bembeyaz!
– Hayır, uzun giyiyormuş da, ondan baldırları beyaz, kendisi kasaptır. Aydın'dan yeni geldi. Efeden hayvan satın alacak.

Paşa deşteban'ın bana naklettiği bu konuşma, gözümü açtı. Ne de olsa lisanımla, beyaz baldırımla, hatta kafamla zeybek elbisesinin içine sığamayacağımı anlamış oldum. Kadının Kur'an'dan hoşlanması, bu vak'a da bende hoca kıyafetine girmek fikrini uyandırdı. Lügat manası rehberim

olur ümidiyle kendime ‘Galip’ takma adını seçtim. İlk fırsatta hoca kıyafetine girecektim.

TİRE’DE ASAF BEY’LE GÖRÜŞME, EVİMDEN HABER, RUM HİZMETÇİNİN TELAŞ VE HEYECANI

Kahrat köyünde vakitlerimiz bu şekilde geçerken, İzmir’den eşimin yeğeni, Jandarma Yüzbaşısı Asaf Bey’in Tire’de bizimle görüşmek istediği haberi geldi.

Benim gece Tire’de kendisiyle buluşmam muvafık görüldü. Gökçen Efe, bana kayın babasından kalma bir zeybek elbisesi giydirdi. Altıma, semerli, yularlı bir köylü beygiri çekti, binerken de, tam bir psikolog edası ile:

Eğer de var, gem de var, amma tanınmamanız için bir köylü gibi yola çıkmamız daha yavuz olur.

dedi. Efenin kızanlarından İlyas Çavuş ile beraber yine gece karanlığında Tire kasabasına doğru yöneldik.

Bu eski zeybek yolda ara sıra durup etrafı dinliyor; işittiği köpek seslerinden manalar çıkarıyordu. İçinde bulunduğum havayı anlamak için sordum; anlattı: Köpek sesleri uzak ve yakınlığı –mesafeyi– tahmin etmeye yararmış... En çok bir saat, veya üç çeyrek saat yerden işitilirmiş... Köpeklerin diğer marifetleri de varmış: İnsana başka, hayvana başka türlü havlama ile saldırırlarmış... İnsana saldırdığı anlaşılınca önümüzde pusu olmak ihtimali ile tedbirli olmalıymışız... Bu kadar dikkatli oluşunun sebebini, yine kendisi söyledi:

Ben kendim için yanmam, su destisi su yolunda kırılır, kaygım senin içindir.

dedi. Bu çeşit konuşmalarla gece geç vakit Tire’ye vardık. Şehrin kuzey doğusunda büyük kapılı yüksek duvarlı ortaçağ üslubunda bir evin önünde durduk. İlyas Çavuş kapıyı çaldı, çaldı... ses yok! Ancak efeden geldiğini söyledikten sonra açtırabildi. İçeri girdiğimiz zaman ev sahibi Yürükoğlu İbrahim Bey, elinde kocaman bir fener ile, vakitsiz ziyaretçilerini, muayeneden geçirdi. Beni tanımadı, İlyas Çavuş’a sordu:

Bu kim?

İlyas Çavuş cevap vermeye hazırlanırken:

Efenin evindeki misafir mi?

diye sualinin cevabını yine kendisi verdi.

Ben de lakırdıya karıştım. Asaf Bey'i görmeye geldiğimi söyledim. Önümüze düştü. Merdiven başına geldiğimiz zaman Asaf Bey'in yanında jandarma kumandanı, savcı muavini, sorgu hâkimi bulunduğunu söyledi.

O halde bekleyelim!

Ev sahibi razı olmadı, "Geldiğinizi işittiler, kim olduğunuz görmelidirler, şüphe ederler," sözleri ile zor durumda olduğunu anlatmak istedi:

Bana döndü, "Sizi de gösteremem, ne yapmalı bilmem?" dedi.

İlyas Çavuş'u gösterdim, "Bu, gider görüşür, ben beklerim," dedim.

Kabul etti, " Tamam, öyle yaparım," cevabını verdi ve sözüne devamla, "İçiyorlardı, şimdi yemek istediler, az sonra dağılacaklardır. Bu vakte kadar sizi 'hareme' alırım," dedi.

Beni götürdükleri oda, İzmir usulünde döşenmişti: Ortada mermerli bir konsol üzerinde yaldızlı büyük bir ayna, yanlarında tüllerle örtülmüş iki uzunca lamba... Odanın iki tarafında geniş kanape, birkaç sandalye bulunuyordu. Yalnız, salona benzeyen bu oturma odasının tam ortasında, yan yana iki temiz yatak serilmişti (yerli ifade ile) 'yazılmıştı'. Benim en çok yataklar dikkatimi ve iştihamı çekti. Hayran, hayran bu manzarayı seyrettim. Mis gibi sabun kokan temiz çarşafları okşadım. İzmir'den ayrılalı beri yıkanmamıştım. Traş da olmamıştım. Kahrat'a geldiğimin ikinci günü, evin küçük çocuğu benim yattığım yatağı göstererek, "Ninem bu yatakta ölmüştü," demişti. Ölümün sebebi ne idi, bulaşıcı bir hastalık mı? Öyle ise, yatak dezenfekte edilmiş, temizlenmiş mi idi. Bunları sormaya imkan yoktu. Hatta bunu düşünmek, kendimi manasız bir ıstıraba kaptırmaktı.

Bu sabun kokulu yatağın önünde, bana da bir gün, böylesine yatmak nasib olacak mı düşüncesiyle içimi çektim. Epeyce zamandır ayna da görmemiştim. Kendimi seyretmek hevesinden kurtulamadım. Basmaya kıyamadığım, veya kirletirim diye korktuğum yatakların üzerinden sıçrayarak aynanın karşısına geçtim: Başımdaki kalın keyfiye ile sarılı kalıpsız fesimin altından sarkan saçlarım, uzunca sakalımla acayip bir hal almışım... Kendimi tanıyamadım. Şu halde, başkaları da beni tanıyamaz düşüncesiyle teselli buldum.

Oda kapısının yanında yere oturmuştum.

İçeriye güzel bir kız girdi. Şivesinden Rum, halinden de evde hizmetçi olduğu anlaşılıyordu. Elinde tuttuğu kahve fincanını vermek bahanesiyle, bana o kadar sokuldu ki; sıcak nefesinin yüzümde dolaştığını hissediyordum. Nihayet, beni sorguya çekti. Nereden geldiğimi, kim olduğumu sordu. Ben, Gökçen Efe'nin küçük kızanı, işimin de köyde tarlalarda çalışmak olduğunu bu sebeple şehre inmediğim için beni tanıyamayacağını anlattığım zaman, memnun olmadı. Hayır, siz, buranın efelerine ben-

zemiyorsunuz ve kim olduğunuzu da söylemek istemiyorsunuz, dedi ve beni tetkike koyuldu.

Karşımdakinin Gökçen ile kızanlarını, İbrahim Bey'in bütün zeybek dostlarını tanıdığına şüphe yoktu. Daha ileriye gitmedi. Yerdeki yatakları gösterdi. Bunların, beyin İzmirli misafirlerine ait olduğunu, benim için de ayrı yerde bir yatak hazırlayacağını söyledi. Bütün zekasını kullanarak benim evde kalıp kalmayacağımı öğrenmek istediği anlaşılıyordu.

Bu sırada, ev sahibinin odaya girişi, bu tehlikeli Rum dilberinin elde etmeye çalıştığı malûmatın yarıda kalmasına sebep oldu.

İbrahim Bey, beni, karanlık ve dar koridorlardan geçirerek, Asaf Bey'in bulunduğu odaya getirdi. Tam bir zeybek taklidi ile ellerimi üst üste silahlığımın üzerine koydum. Yanına yaklaştım, kelimeleri ağır ağır söyleyerek, "Selâmün-aleyküm, bey," dedim. Bizim sevgili ve değerli jandarma yüzbaşısı ayağa kalktı, "Ve aleyküm-selâm efe!" diyerek yanında yer gösterdi. Yerli âdeti veçhile karşılıklı hal ve hatır sorduk. Asaf Bey hâlâ benim kim olduğumun farkına varamamıştı. Kim olduğumu bilmeden bir nezaket merasimi içinde idi. Ben, hemen mevzua girdim; ailemden malûmat istedim; Refi'i sordum.

Büyük oğlum Refi, harp senelerinde, Viyana'da tahsilde bulunuyordu. Mütareke olunca, orada himayesiz ve parasız kalmıştı. Kendisine yardım etmek mümkün olamıyordu. Bu sebeple hepimiz, merak ve üzüntü içinde idik. Yalnız, memlekete dönmek üzere olduğunu öğrenebilmiştik. Hadiselerin tazyiki ile çocuğumu göremeden İzmir'den ayrılmıştım.

Asaf Bey'in bu sualim üzerine gözleri açıldı. Hemen boynuma sarıldı. Hıçkıra hıçkıra ağlamaya başladı, "Ne hale gelmişsin, seni böyle mi görecektim? diyordu. Kendisine, İzmir'de beraber verdiğimiz kararın tatbiki yüzünden bu hale geldiğimi, yani çalışmak için bu güç durumu ihtiyar ettiğimi, fakat bir türlü öğrenmek istediğim esasa temas edemiyordum. Ben, kendisinden, bize yapılacak silah yardımını öğrenecek ve umumi durumdan malûmat alacaktım. Asaf Bey İzmir'de, bu işleri görmeyi üzerine almıştı. Fena bir tesadüf, ev sahibi, bizi yanız bırakmak nezaketini göstermiyordu. Konuşmalarımızı dikkatle takip ediyordu. İçerdeki Rum hizmetçinin hali de dikkatimi çekmişti. Asaf Bey bilgi vermek istedikçe ben önlüyordum. Evdekilere karşı emniyetim sarılmıştı.

Rahatımız iyidir, ihtiyacımız yok, olursa bildiririz, gibi umumi sözleri tekrarlamakla yetiniyordum. Nihayet o da ihtiyatlı davrandığımı anladı. Konuşmayı aile mevzuuna çevirdi.

Buraya gelirken, Hemşire'yi[1] gördüm. Hepsi iyidirler? Refi de Avusturya'dan avdet etti. Fakat, polis, kendisini rahat bırakmıyor. Senin izini bulmak ümidi ile çocuğu bir gölge gibi takip ediyorlar, Refi geçen gün çarşıdan elinde birkaç paket ile eve dönerken peşine takılan sivil giyinmiş polise, "Nasıl olsa eve kadar arkamdan geleceksin, paketlerin bir

kısmını da sen al, bana bu kadarcık aydan dokunsun" demiş. Fakat utandıramamış!.. Yörükoğlu'nun evinden, gece yarısından sonra saat ikide ayrıldık. İlyas Çavuş'la geldiğimiz yoldan, sabaha karşı Kahrat'a döndük.

Edib, uyaumamıştı. Beni ve getireceğim haberleri bekliyordu. Eski arkadaşı Asaf Bey'in bize yardımcı olduğunu biliyordu. Arkadaşıma, çektiğim zahmetin boşa gittiğini, esaslı surette görüşmek imkanını bulamadığımı tafsilatıyla anlattım. Kendisinin eski bildiği olan Yürükoğlu İbrahim Bey'i kazanmak veya Gökçen Efe'yi bu adamın tesirinden kurtarmak lâzım geleceğini söyledim.

BAŞIM İÇİN PARA VAAD EDİLİYORDU

Gökçen Efe o sabah, âdet dışı bize görünmedi. Ancak akşam üzeri yanımıza geldi. Bir aralık beni Edib'den ayırdı; şunları anlattı:

Şimdi Tire'den geliyorum. Katina -yukarıda bahsi geçen Rum kızı- beni sıkı bir sorguya çekti. Senin, Edib Bey'in buralarda olduğunuzu Metropolithanedekilerin bildiklerini, benim yanıma (efenin yanına) gelirseniz, mutlaka İbrahim Bey'e de uğrayacağınızdan, dikkatli olması için kendisine direktif verildiğini söyledi. Akşam gördüğü kimsenin senden başkası olamayacağı sözlerine ilave etti; ve nihayet şu teklifi yaptı: "Efe! Celâl Bey'i bize teslim edersen sana bin altın var. Bizimkiler namına söz veriyorum."

Gökçen Efe, gülerek, "Sen ne dersin" manasında yüzüme baktı.

Ben buna ne cevap verebilirdim? Rum cemaatinin bizi ele geçirmek için bütün teşkilâtını seferber ettiğini, efeyi de aleyhimize kazanmak istediklerini anlamıştım.

Ben de gülerek, "Efe, fena pazarlık değil, ben de hissemi isterim" dedim.

PADİŞAH NAMINA NASİHAT HEYETİ'NİN GELİŞİ

Anadolu'nun çeşitli bölgeleri ile Trakya'yı gezmek ve günün şartlarına göre telkinde bulunmak üzere heyetler kurulmuştu. Heyetlerin başında saltanat hanedanından birer şehzade bulunuyordu.

Bunlar halka, Sultan Vahdeddin'in mesajını okuyacaklar, selamını -kendi deyimleriyle- 'selâm-ı şâhâneyi' müjdeleyeceklerdi. Devlet ve milletin mukaddes hukukunu korumaya çalışacaklardı. Güdülen asıl maksat ise, Osmanlı padişah ve hanedanının, Meşrutiyet'in ilanıyla kırılan nüfuzunu artırmak, Meşrutiyet devrini ve özellikle 1914-1918 savaşının sorumluluğunu taşıyan eski hükümeti halk nazarında kötülemekti.

Şehzade Cemalettin Efendi Heyeti Trakya'yı, Abdürrahim Efendi heyeti

Bursa'dan başlayarak Ege, Konya ve Kilikya bölgelerini dolaşacaklardı.

İstanbul'daki İngiliz ve Fransız Yüksek Komiserleri, Şerafettin Efendi heyetinin yolculuğuna ilkin karşı gelmişler, sonra bu heyete müsaade etmişlerdi. Heyette bulunanlar: Ulemadan Ziyaettin Efendi ile Ferik Cevat ve Ferik Fevzi Paşalardı. (27 Nisan 1919). Şehzade Abdürrahim Efendi'nin yanında, Birinci Ferik Ali Rıza, Ayân âzâsı, (sonraları Sadrazam) Mahmut Hayret, Süleyman Şefik Paşalarla Bâbıâlî Memurlar Kalemi Müdürü Ohannes, Devlet Şûrası âzâsından İstifanaki, Temyiz Mahkemesi âzâsından Musdicyan, Bursa müftüsü eski mebuslardan Ömer Fevzi ve Hoca Halil Fethi Efendiler bulunuyordu. Ali Rıza Paşa, ikinci başkan olarak Şehzade'nin yardımcısı idi.

Yukarıda adı geçen Ömer Fevzi Efendi'yi bütün Bursalılar gibi ben de tanırdım. Çok zeki, oldukça bilgili, güzel konuşur, itibarlı bir din adamı idi. Meşrutiyet'in ilanından hemen sonra siyasete atılmış, İttihat ve Terakki'ye sokulmuş, mebus adaylığını, kuvvetli gördüğü için bu parti namına koymuş, ilan etmişti.

İlk seçim sırasında Bursa'nın Belediye Bahçesi'nde önünde küçük bir masa, tam ulema kıyafetinde sürmeli gözlerini süzerek şahsi reklamını yaparken, yanımda yakından tanıdığım hayat tecrübesi geçirmiş emekli bir zat bulunuyordu. Bana dönerek, "Evlat," demişti:

Arkadaşlarına (ittihatçılara) söyle, bu mebus adayına dikkat etsinler! bu kadar çabuk değişen insanlardan kimseye, hatta kendilerine de hayır gelmez.

Gerçekten hoca, üç devrin adamı olmuştu. Fakat ilk devredeki kazandığı itibarını koruyamamış, kaybetmişti. İleride Millî Mücadele sırasında Bursa'da vazife aldığım zaman bana sığınmak zorunda kalacaktır.

Heyet, 1919 yılı Nisan ayının onbirinci günü *Alemdar* vapuru ile Mudanya'ya, oradan Bursa'ya gelmiş, ertesi Cuma günü yanında Vali Gümülcineli İsmail Bey olduğu halde, İkinci Reis Ali Rıza Paşa, belediye salonunda toplanan halka, Padişah Vahdeddin namına 'beyannamelerini' okumuştu. Bu beyannamede başlıca şunlardan bahsolunuyordu:

Büyük Osmanlı saltanatının on senedir uğradığı idarî inkılâpların, şeriat hükümlerine ve siyasi kanunlara aykırı devamlı kötülüklerin ve bilhassa Umumi Harb'e girmekle gösterilen basiretsizliğin zararlı neticesi olarak, bugün memleket acıklı bir durumdadır. Memleketin bugünkü halini gözden geçirdikten sonra, edindiği bilgiyi Padişah'a arzeylemek vazifesi ile heyetimiz memleketinizde bulunuyor.

Padişah harp senelerinde ahâli arasında başgösteren uygunsuzluğa ve asırlık vatan kardeşliğinin bozulmasına sebep olanların birbiri arkasından muhakeme altına alınan fesat erbabından ibaret bulunduğuna, milletin masum fertlerinin bu lekeden masûn olduklarına kanidirler ve 'umum tebaa-i şâhânelerin' bundan

böyle, Osmanlı tarihinin necâbetine yakışacak surette vakar ve sekînet göstereceklerine, hükümetin icraatını kolaylaştıracaklarına intizar buyurmaktadırlar.

Harbin yarattığı harabeyi ortadan kaldırmak zamana bağlı olmakla beraber, umumi refaha hizmet edebilmek tedbirlerini almak ve bu vazife ile uğraşmak üzere bir 'Encümen-i Âli' teşkilini, memurların bu yolda kati faaliyette bulunmalarını, bunlardan başka geniş salâhiyetli bir 'ıslâh heyeti'nin gönderilmesini dahi ferman buyurmuşlardır. Fakat memleketin imarı, refaha kavuşması, her şeyden evvel asayişin temini ile kabildir. Osmanlı tarihinde görülen bu gibi büyük vakaların doğurduğu müşküller, hep milletin sabır ve sükûneti, saltanat makamına derin sadakat ve hükümetin tedbirlerine itaatla iktiham olunmuştur.

Masaj, Padişah namına, "Vatandaşlarımızın hukukuna riayet ve kanuna bağlılık" tavsiyesiyle sona eriyordu.[2]

Bu beyanname, heyetin vardığı her vilayet merkezinde, törenle tekrar ediliyor, okunuyordu:

1908 yılında Meşrutiyet'in ilan edildiği zaman, hürriyete kavuşan milet namına konuşan bütün hatipler, konferansçılar, "33 seneden beri çektiklerimiz" diye söze başlardı. Böylelikle 93 meşrutiyetini ortadan kaldıran İkinci Abdülhamid istibdadından şikayet olunurdu. Heyetin içinde bulunanlardan bu teraneyi bol bol kullanmış olanlar çoğunlukta idi.

Bu mesajdaki, "Büyük Osmanlı saltanatının on seneden beri uğradığı idari inkılâpların şeriat hükümlerine ve siyasi kanunlara aykırı devamlı kötülükleri..."[3] fıkrasıyla Meşrutiyet idaresine hücum olunuyordu. Tevfik Paşa Kabinesi'nin, düşmanların zoru ve Vahdeddin'in arzusu ile Osmanlı Mebusan Meclisi'ni kapadıktan sonra, Padişah namına Ali Rıza Paşa'nın böyle bir lisan kullanmasının elbette bir manası vardı. Acaba içinde bulunulan fena şartlar ele alınarak, yeniden istibdat idaresine dönmek veya buna yol açmak için hazırlık mı yapılıyordu?

Bunun üzerinde kimse durmuyordu 'ıslâhat' vaadine de inanan yoktu. Çünkü hükümetin buna ne iktidarı vardı, ne de bu yolda çalışmak için ortam müsaitti. Heyet tantanalı bir nam altında, parti işleriyle de uğraşıyordu.[4] İttihat ve Terakki Cemiyeti aleyhinde, Hürriyet ve İtilâf Partisi lehinde propaganda yapıyordu. Aynı zamanda azınlıklarla iyi geçinilmesini tavsiye ediyordu. Halbuki nasihata muhtaç olan azınlıklar, bilhassa o zaman için Yunan politikasının etkisi altında bulunan Rumlardı.

Halk, heyetin yapmak istediklerini kavramış ve bundan dolayı kendilerine 'Heyet-i Nâsiha' (nasihatçılar) adını takmıştı.

Ancak, Ege Bölgesi ve Antalya gibi siyasi tehlike karşısında olan yerlerde, Şehzade, henüz egemenliğin sembolü sayıldığı için alkışlanıyordu. Millet istilacı düşmanlara karşı benliğine sahip olduğunu göstermek için, bu gelişi fırsat sayıyordu.

Bu düşünce ile İzmir ve Antalya Türkleri, Şehzade'yi iyi karşıladılar. İzmir'de fazla politikacı olan İzmir Rum Metropoliti'nden başka, diğer

azınlıklardan heyete ilgi gösteren olmamıştı. Şehzade, geldiğinin ertesi günü, İzmir'in o zaman bir Rum merkezi olan Buca köyünü ziyaret etti. Soğuk durmanın doğru olmadığını takdir eden Metropolitin, Buca papazına verdiği emir üzerine burada bazı Rumlar Şehzade'yi karşıladı.

Bunun üzerine Rum *Kozmos* gazetesi, cemaatin bu kadarcık alâkasına dahi tahammül edemedi. Şehzade'yi ve 'Heyet-i Nâsiha'yı ağır kelimelerle tahkir etti, ve:

> Emellerimize kavuşmak üzere olduğumuz şu günlerde, altı yüz senedir öptüğümüz kirli! ve kanlı! elleri öpmekte hâlâ devam edecek miyiz?

sözleriyle biz Türkler için yakın tehlikeyi ortaya attı. Bizim, *Anadolu* ve *Duygu* gazeteleri buna mukabele etti. Hatta Hürriyet ve İtilâf Partisi'nin organı olan *Müsavat* gazetesi bile, bu kadarını hazmedemediği için, o da müdafaaya iştirak eyledi. Vali İzzet Bey, Rum gazetesi yazarı Laskaridis'i makamına çağırdı. Uzun boylu görüştükten sonra, bu küstah adama, kapıya kadar uğurlamak suretiyle saygı gösterdi. Ertesi günü valinin gazetelerde:

> Unsurlarar arasındaki birliği bozucu yazı yazmak memnu olduğundan, *Duygu* ve *Anadolu* gazeteleri bir hafta müddetle tatil edilmiştir.

tarzında bir bildirisi görüldü. Kabahatlinin yerine, millî şerefi korumak isteyen masumlar cezalandırıldı. Böylece unsurlar arasındaki birlik, güya korunmuş ve kuvvetlendirilmiş oldu.

Heyet 29 Nisan 1919'da Aydın'a geçti. Aydınlılar bu heyeti, kendilerinin beklediği şekilde karşılamadı. Bu hususta açık cephe alanlar oldu. Bu hal heyetin gözünden kaçmadığı için, Şehzade, hocalardan kurulu Kızılay İrşat Heyeti'nin başkanı, Hoca Esat Efendi'yi nezdine davet ederek:

> Hocasınız, Halifenin ne olduğunu bilirsiniz; bu nama, bir şehzade memleketinize geliyor; neden istikbalimizde sizlerden kimse bulunmuyor?

Cevap verildi:

> Efendim, bize nasihat için teşrif ettiğinizi işittik. Halbuki, asıl nasihata muhtaç olan tahrikçi Rumlardır. Bir taraflı hitabınız, medeniyet âleminde, aleyhimize yanlış telâkkiler uyandırabilir endişesiyle kenarda kalmayı tercih ettik.

Bunun üzerine, heyetin en mutaassıp ve hatta şımarık bir üyesi olan Süleyman Şefik Paşa, bu yolda konuşan hoca'yı göstererek:

> Bu da onlardan (İttihatçı) maalesef her yerde bulunuyorlar.

Tarzındaki ifadeleriyle, Şehzade'nin öfkesine iştirak etti. Akşamı verilecek ziyafetin listesinden şehzadenin emri ile hocanın ismi silindi.[5]

Heyet, Aydın'dan sonra Denizli'ye ve oradan Isparta'ya geçecekti. Isparta'da Aydın'dakine benzer bir hadise olmuştu. Sonraları Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi üyesi olan Hoca İbrahim Demiralay da henüz neşredilmemiş hatıralarında şunlar anlatmaktadır:

Heyet-i Nâsiha Isparta'ya geldi. Her yerde, okudukları nutuk, hükümet binası balkonundan halka aynen tekrarlandı, ben de aşağıda dinliyordum. O kadar ruhsuz ve kuru sözlerdi ki, devleti temsil eden yetkili bir heyetin ağzından , Mütareke'nin ağır yükü altında inleyen meyus halkımızın kalbine teselli verecek bir kelime yoktu. Sözleri zihniyet ve seciyelerini gösteriyordu.

Heyeti bir akşam bize misafir verdiler. Memleket namına mihmandarlık vazifemizi dürüst yapıyor, dikkat ediyorduk.

Memleketin ileri gelenlerinden birkaç zatı da yemeğe çağırdık. Sofraya oturacağımız sırada Süleyman Şefik Paşa davetlilerin listesini gözden geçirdi. Ermeni, Rum ruhanilerini ve cemaatlerinden kimseyi ve özellikle Burdur'da oturan ve o sırada Isparta'ya gelen İngiliz siyasi mümessilini göremeyince hiddetlendi. Bunları davet için belediye çavuşunu gönderdi. Ben de çavuşa, iki ruhaniyi bulup getirmesini fakat İngiliz çağırmamasını gizlice söyledim.[6] Öyle yapıldı. Ancak, sofrada ekşimiş suratlarından başka bir hal görünmedi, ağızlarından tek kelime çıkmadı. Sabahleyin giderken elimi dahi sıkmadılar, incelenmesi gereken bir durum.

Heyet, buradan Burdur ve Antalya'ya doğru yoluna devam edecekti. Ancak, Antalya'nın İtalyan işgali altında bulunmasından, buranın ziyaret edilip edilmeyeceği aralarında münakaşa konusu olmuştu.

Sadrazam Damad Ferit Paşa, Antalya'da İtalyanların Şehzade'ye fena bir muamele yapmalarından ürküyor, bu sebeple, Şehzade yerine heyetten birkaç kişinin Antalya'yı ziyaret etmesini yeter buluyordu. Heyet âzâsı paşalar da "Gitmeli mi? Gitmemeli mi?" kendilerince pek önemli olan bu meselenin altından kalkamıyorlardı. Nihayet 57. Tümen Kumandanı Albay Şefik Aker'in telkini ile bir karara varabilmişlerdi.

Albay Şefik, Isparta'ya, Burdur'a gidildikden sonra Şehzade'nin Antalya'ya götürülmemesi, bu bölgedeki hâkimiyetimize ehemmiyet verilmediği manasında tefsir olunabileceğini, bu da, Antalya Türklerini meyus edeceği mütalâasında bulunmuştu.

Hakikatte, İtalyanların esiri olmak korkusu içinde bulunan Antalyalılar bu ziyareti, istiklallerine bağlılık derecesini düşmana göstermek için bekliyorlardı. Şehzadeyi muhteşem bir törenle karşıladılar. Ateşli nutuklar söylediler.

Heyet buralarda da malûm beyannameyi okuduktan sonra, Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın emriyle, İzmir'in Yunanlılar tarafından işgaline rastlayan Mayıs ayı ortalarında, Konya'dan İstanbul'a dönmek zorunda kaldı.

GÖKÇEN EFE'NİN ŞÜPHESİ

Gökçen Efe, Şehzade daha İzmir'de iken, elinde birkaç gazete ile beni görmeye gelmişti. Efe'ye muarızlarımız, Padişah düşmanı olduğumuzu telkin ediyorlardı. İhtimal ki beyannamede söylenen 'fesat erbabı' bizler olduğumuz da kendisine anlatılmıştı. Padişah ve hanedanı hakkındaki düşüncemi yoklamak için olacak, sordu:

Ben anlamıyorum, bir padişah oğlu, köy papazının ayağına kadar gidip ondan muhabbet dilenebilir mi?

Efe bu sualiyle, Buca'da, Şehzade Abdürrahim Efendi'nin Rum papazıyla karşılaşmasını, bunun etrafındaki dedikoduları kasdediyordu.
Cevabım şu oldu:

Padişah ve oğlu bugün seni, beni ve hepimizi temsil eder; onun bu kadar küçülmesine gönlümüz razı olmaz. Fakat kabahat onda değil, onu bu yola sevkedenlerde, yanındaki adamlardadır.

Efe, padişaha dost muyum, düşman mıyım öğrendi mi? bilmiyorum. Ancak cevabım, onun mantığına uygundu. Sesi çıkmadı.

İZMİR'İN YUNANLILAR TARAFINDAN İŞGALİ HABERİ

15 Mayıs 1919, Perşembe, gece yarısına doğru Gökçen Efe yanımıza geldi. Bugün İzmir'i Yunanlıların aldığını, şehirde Türklerin öldürülmekte olduğunu haber verdi. Bu haber çok acıklıydı. İlk günden beri korktuğumuz felâket başımıza gelmişti.

Düşmanların siyasi alanda mukabele görmeyen gayretlerinin, böyle elemli bir sonuca varacağını tahmin etmek, o kadar güç değildi. Kendimi böyle feci bir akıbetle karşılaşmaya alıştırmış gibiydim. Tıpkı zehire idman etmiş bir vücudun mukavemeti gibi... Gökçen Efe'yi dinlerken çok sarsıldım; fakat yıkılmadım. Artık mücadele çanı çalmıştı. Herşeye rağmen açıktan savaşı başlamak lâzımdı. Gökçen Efe'ye ilk görüştüğümüzdeki vaadini hatırlattım. Sakınmadan, "80-100 kişi ile hazır olduğunu" tekrarladı. Düşman istila sahasını genişletmeye başlarsa, kuvvetlerimizle Torbalı'da karşısına çıkacak çarpışacaktık. Ondan sonrası için teşkilâtımızı genişletecek, hadiselerin tabiî yürüyüşüne uyacaktık.

İlk iş olarak Gökçen Efe, sabah erkenden Ödemiş'e gidecek, daha geniş malûmat toplayacak; Yunan istilasına karşı ayaklanmak için, arkadaşlarımızla görüşecekti. Artık uykuya veda etmiştik. Bu andan itibaren dimağlarımız, yalnız mücadele ve mukavemet düşünceleri etrafında işliyordu.

Bu bahse daha sonra dönmek üzere, şimdi, İzmir'in işgalini ele alacağım.

BÖLÜM 3

İZMIR'İN İŞGALİ KARARI, VENİZELOS'UN ROLÜ, COMTE SFORZA'NIN DEDİKLERİ

24 Nisan 1919 tarihinde, İtalyan delegeleri, Fiume meselesinden gücenip Barış Konferansı'nı ve Paris'i terketmişlerdi. Aynı zamanda İtalyanlar, Konya'da bulundurdukları işgal kuvetlerinden başka antalya ve Marmaris'e asker çıkarmışlar, İzmir Limanı'na da bir savaş gemisi göndermişlerdi.

İtalyan Hükümeti'nin bu siyasi nümayişi, konferansın, Yunanlılar lehine acele karar vermesine sebep oldu. Paris Barış Konferansı'nı teşkil eden büyük devletler, özellikle İngilizler, İzmir'i İtalyanlara kaptırmak istemiyorlardı. Konferans müzakereleri sırasında İtalyan delegeleriyle Amerika Cumhurbaşkanı Wilson'un arası açılmıştı. İngiltere Başvekili Lloyd George ve Fransa Başvekili Clémenceau öteden beri Yunanlıların istek ve iddialarını hararetle müdafaa ediyorlar; Türkiye'nin 'hasm-ı cânı' olduklarını, her fırsatta göstermekten adeta zevk duyuyorlardı.

Venizelos, fırsattan faydalanmasını bilen ve hatta faydalanmak için fırsat hazırlayan, kurnaz ve atılgan bir siyaset adamı idi. Amerika Cumhurbaşkanı'nı ziyaret etti. Wilson, konuşmaya nazik bir son vermiş olmak için Venizelos'a, "Yunan millî emelleri meselesinde kendisine güvenebileceğini"[1] söyledi. Bu andan itibaren Yunanlılar için, davalarının ilk merhalesi kazanılmış oldiu.

Bu sırada, Lloyd George, Wilson'un muvafakatini aldıktan sonra Venizelos'a, "Asya'daki Hıristiyanları kurtarmak[2] için iki üç gün zarfında İzmir'e asker çıkarmaya muktedir olup olmadığını," sordu.

O zamanki İngiltere'nin Anadolu üzerinde emperyalist emeller beslediği şüphesizdi. Ancak, o sırada böyle bir emel askerî harekete bulunmadan tahakkuk edemeyecekti. Dünya savaşından bıkmış İngiliz kamuoyu yeniden bir savaşa müsaade etmeyeceğini, aynı zamanda müttefiklerinin muhalefetiyle de karşılacağını biliyordu, o halde Yunanlıları kullanmak emperyalist maksatlarına âlet etmek en kesin bir yoldu.

Lloyd George'un yukardaki teklifi, kendini göstermek isteyen Venizelos'un hayalinde olmuş bitmiş bir gerçek gibi canlandı. Hemen "Evet" cevabıyla karşıladı. O kadar ki Venizelos, ilerisi için emniyet tedbiri olmak üzere, bu teklif sahiplerinden yardım isteğinde bulunmayı bile düşünmedi. İzmir karşılığında, biz Türk'lere batı şartlarını zorla kabul ettireceğini vaadetti.

Esasen Lloyd George, 1918 yılı Ekim ayı içinde Yunan Başvekili Venizelos'dan Osmanlı imparatorluğu ile ilgili meselelerin ne suretle halledilmesi gerekeceği hakkındaki düşüncelerini sormuştu.

Yunan Başvekili, 2 Ekim 1918 tarihli bir mektup ve ona bağlı uzun rapor ile bu soruyu cevaplandırmış, Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasının yollarını, müttefiklerin arzularına uygun, bir surette göstermiş, bu arada Yunanistan'ın ihtiraslı isteklerini de ileri sürmeyi ihmal etmemişti. Yunan Başvekili'nin sıralayıp ileri sürdüğü isteklerden biri de yalnız İzmir değil, kendi deyimiyle:

> Üç bin yıldan beri Rum ahâlinin oturduğu ve tamamiyle Yunanî bir mahiyet verdiği Batı Anadolu'nun Yunanistan'a ilhakı,

olmuştu.[3] Nihayet, İzmir'in işgali, kendilerince 'emrivaki' olunca Venizelos, 12 Mayıs 1919 tarihinde Selânik'deki umumi karargâha, "gayet acele" işaretli aşağıdaki telgrafı çekti:

> Konferansın yüksek meclisi, bugünkü toplantısında ve bu anda, bildirdiğim askerî kuvvetlerin derhal İzmir'e gönderilmesine karar verdiğini tebliğ etti.
> Yaşasın millet!

Bu telgraf üzerine, Yunan Başkumandanı Leonidyas Paraskevepulos, Demirlarisa Tümeni'ni İzmir'e doğru yola çıkardı.

İtalyan Diplomatı Comte Sforza, dışişleri bakanı, büyükelçi ve yüksek komiser olarak bizim meselelerimiz üzerinde söz sahibi olmuştu. Görüşlerini yazıp basmıştır. Comte'un İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali konusunda anlattıkları vardır, meselelerin içyüzü tamamen anlaşılmak için, yazılarından bir kısmını aşağıya alıyorum:

> Wilson, o yaklaşılmaz Wilson'un kendisi bile, karşısında Homer'in Ulis'e atfettiği maharetleri göstermesini bilen bu adamın (Venizelos) cazibesine hissiz kalmadı.

Wilson'la ilk karşılaşmasının hikayesi, 'Amerika Başkanı'nın en yakın bir dostundan öğrendiğime göre' şöyledir: Birkaç dakikalık umumi bir konuşmadan sonra, Wilson, Yunan Başvekili'ne "Yunanistan'ın millî arzuları hakkında iyi niyetime güvenebilirsiniz" diyerek, görüşmeye nazik bir surette son vermek istemiştir.

Fakat Venizelos, buna teşekkür ettiken sonra, "Sayın Başkan, ancak şimdi önemli olan şu küçük Yunanistan değildir. Önemli olan, sizin o asıl milletler cemiyeti fikrinizdir. Kendi imkanlarım ölçüsünde bu büyük teşebbüsün gerçekleşmesine çalışmak benim en derin arzumdur; bu gaye uğruna sizin emrinizde bir asker olduğumu gözden uzak tutmayınız," demiştir.

Wilson artık konuşmayı kesmemiştir, bir saatten fazla söze devam etmiştir. Görüşme sırasında Yunanistan'ın adı anılmaz olmuştur. Fakat bu 'Ulis vâri' adam, karargâhına döndüğü zaman –eğer hikaye tamamı ile doğru ise– kendi kendine şöyle demiştir. "İzmir'i ele geçirdik sanırım."

Yunanistan için maalesef bu ele geçiriliş tahakkuk etti. Oriando, Sonuno ve Fiume dolayısıyla Wilson'la yaptıkları o fırtınalı münakaşadan sonra, gösterişli bir şekilde konferansı terkedince Lloyd George, Amerika Cumhurbaşkanı ile anlaşarak Venizelos'u çağırdı ve "Küçük Asya'daki Türk milliyetçi hareketinin endişe verici hale geldiği gibi boş bir bahane ile ona, Yunan Hükümeti'nin kendinde, iki üç gün içinde İzmir'e asker çıkarma kuvvetini hissedip etmediğini" sordu.

Venizelos müddetin kısalığından şaşkına döndü, fakat tavizin İtalyanlarla bir kırgınlığın neticesi olduğunu anlamakta gecikmedi. Bu verilen taviz geçici olabilirdi. Tereddüt etmeden hemen "Evet" diye cevap verdi.

Ben (Sforza) o zaman yüksek komiser olarak İstanbul'da bulunuyordum. Orada İngiliz ve Fransız meslek arkadaşlarımla birlikte İzmir'e Yunan çıkarmasını Bâbıâlî'ye bildirmek emrini aldım. Emir kat'i idi, bana, kendi payıma bunun gerek İtilâf Devletleri ve gerek Yunanistan'ın kendisi için meşum olacak bir tedbir olduğunu kesin bir dille İngiliz meslekdaşıma bildirmekten başka yapacak bir şey bırakmıyordu. Esas bakımdan İzmir'in işgali olmasaydı, tek başına Sevres (Sevr) antlaşması (bundan ileride bahsolunacaktır) bile benim kötümser önsezgimi teyide yeterdi.

Bütün bu 920 yılı boyunca Müttefikler arası her konferansta askerî uzmanlarımız bizimkine, yakın bir odada toplanıyorlar ve Foch'un (Fransız Orduları Başkumandanı) başkanlığı altında, her seferinde de ne Büyük Britanya'nın, ne Fransa'nın, bir ne İtalya'nın yakın doğuda bulundurdukları kuvvetlere ilave edecek bir tümenleri olmadığını beyan ediyorlardı. O zaman Venizelos ortaya atılıyor. Lloyd George'un hayran bakışları altında bütün işi kendi üzerine almaya hazır olduğunu söylüyordu.

Ben Boulogne Konferansı'nda (Haziran 1920) şöyle bir demeçte bulundum: "Ben, bütün görünüre rağmen burada Yunanistan namına gerçekten üzülen tek adamım. Düşününüz ki, açlıktan ölündüğü gibi hazımsızlıktan da ölünür."

Bir ay sonra o zaman Spa Konferansı için toplanıyorduk. Venizelos arz-ı endam etti ve tekliflerini bir kere daha tekrarladı. Lloyd George, Millerand ve benden kurulu Yüksek Konsey bunları kabul etti. Venizelos, kendinin başaracağı sebepleri açıkladı. İtiraz eden yalnız bendim, Yunanistan'ın tehlikeye doğru koştuğunu gösterdim ve sözüme şöyle son verdim: "Tek üzüntüm İtalya'nın tavrının Yunanis-

tan'a karşı sempati duymayışına, hatta itimatsızlık besleyişine atfedilebilmesidir. Halbuki, ben kendimi, gerçek Yunan menfaatlerine karşı derin bir ilginin etkisinde hissediyordum. Bir barış ancak taraflar için uygunsa iyidir. Yunanlılar fazla kazanayım derken her şeyi kaybetmek tehlikesine atılıyorlar." Bu salonda, bunlar son sözüm oldu. Sözlerimdeki derin samimiyeti anlayan bir adam bulunduğuna emindim. Bu adam Venizelos'du. Venizelos'a baktım, baktım ve onun, sözlerimin bir gün doğru çıkabileceğini hissettiğini anladım. Fakat zarlar bir kere atılmıştı.

Başta Ertuğrul oğlu Osman, Orhan, Hüdavendigâr, İkinci Murad ve oğlu Fatih, Yavuz Selim, Kanuni Süleyman gibi şanlı büyük babalarından utanmayan Padişah Vahdeddin ve onun iktidarda tuttuğu hükümetler, yalnız kendi acizlerini, iradesizliklerini duyuyorlar, hasımlarının ve özellikle İngilizlerin mevcut olmayan siyasi merhamet ve lütuflarına sığınıyorlardı. Böylelikle iç düşmanları milliyetçileri ezeceklerini ve iktidarlarını devamlı surette sağlayacaklarını sanıyorlar, memleketi ancak bu yoldaki tutumları ile kurtaracaklarını umuyorlardı. Maalesef bizimkilere de, Yunanlılar da, akıllı bir Yunan askerî yazarın dediği gibi, "Türklerin kabiliyetini küçümsüyorlar, Bizans'ı yok eden bir kuvvetin mevcut olduğunu unutuyorlardı, bunlar büyük hatalardı.[4]

Venizelos alınan yeni karar ve tedbirlerden, İzmir'de bulunan Yunan Heyeti reisi ve *Averof* zırhlısı Süvarisi Mavrudis'e de bilgi verdi. İzmir'de hummalı bir çalışma başladı.

Herhangi bir meselede, tarafların görüşlerini bilmekte herhalde fayda vardır. Olayları daha kolaylıkla yorumlamak imkanını sağlar. Bu sebeple karşı tarafın tutumundan, halinden ve düşüncelerinden bilgi vermekte devam edeceğim.

Bunların fikir, ibare ve hatta kelime olarak hislerimizi rencide edecek tarafları olabilir. Bundan dolayı okurlarımızdan -peşin olarak- özür dilerim.

İşte bu 'ihtirazi kayıtla' sözü Yunanlı yazar Rodas'a bırakıyorum:

METROPOLİTHANE'DE BİR TOPLANTI VENİZELOS'UN MESAJI, BÜYÜK SEVİNÇ, BÜYÜK HEYECAN

13 Mayıs 1919 öğle vakti, İzmir'in Yunan askeri tarafından işgal edileceğini Rum halkı bilmiyordu. Büyük haber ancak öğleden sonra saat dörtte, Mavrudis tarafından Metropolithanenin büyük salonunda müjdelendi.

Saat ikiden beri kavaslar, papazlar, Rum ve Yunanlı gazeteciler, cemaatin bütün âzâları ve mahalle heyetleri, Metropolithanede fevkalâde bir toplantıya çağırılmışlardı.

Halk önemli bir durum karşısında olduğunu anlıyor. Ayafotini Kilisesi'nde toplanıyordu. Metropolit Hrisostomos ile Anadolu'nun Başpapazları hürriyet (!) ordularını karşılamak ve Takdis (!) etmek mutluluğuna ermek düşüncesiyle, derin bir sevinç içinde idiler.

Metropolithane baştan başa dolmuştu. Herkes sevinçli haberi öğrenmek için, karşıki Yunan Konsoloshanesi'nden Mavrudis'in gelmesini bekliyordu.

Nihayet, Yunan Heyeti reisi, metropolithaneye gelerek acele salona girdi. Heyecanı pek şiddetli idi. Adeta titriyordu. Yanında duran Metropolit Hrisostomos ağlıyordu. Mavrudis, Venizelos'un beyannamesini okumaya başladı. Daha ilk kelimesi, salonun içinde ve dışında, "Zito, zito" sesleriyle karşılandı. Orada bulunanlar birbirlerini kucaklıyorlardı. Sevinç son haddini bulmuştu. Venizelos, beyannamesinde özet olarak şöyle diyordu:

Yunanistan, İzmir'i işgal etmek üzere, Barış Konferansı tarafından memur edildi. Milletimiz, idrak ederler ki bu karar, konferansı idare edenlerin vicdanında Enosis'in, İzmir'in Yunanistan'a ilhakının yer bulmasından sonra verilmiştir.

Balkan Harbi'ne kadar aynı boyunduruk altında esir bulunduğum için bugün, küçük Asyalı Rum kalplerinin ne derece sevinç duygularıyla dolu olacağını iyice hissediyorum. Duyguların açığa vurulmasını önleyecek değilim. Fakat bu gösteri ahâli arasında, vatandaş unsurların, hiçbirine karşı husumet ve hareket mahiyetini almayacağına eminim. Aksine olarak fazla sevinç, nümayiş diğer unsurlara karşı kardeşlik hisleri göstermekle müterâdif* olmalıdır.

Bu unsurlara anlatılmalıdır ki: Biz diğerlerinin zararına, kendi üstünlüğümüzü ve zorbalığımızı yerleştirmek için bir boyunduruğun (!) kaldırılmasını kutlamıyoruz. Yunan hürriyetiyle, cins ve mezhep farkı olmadan eşitlik ve adalet bahşedeceğiz.

Umum unsurlara karşı bu itimat ve emniyeti telkin etmekle yalnız milli cevherimize sadık kalmayacağız, fakat, yüksek millî menfaatlerimize de mükemmel surette hizmet etmiş olacağız. İtalyan unsuruna bilhassa hususi dikkat gösterilmelidir. İzmir'in Yunan işgali hususunda İtalya'nın da diğer müttefiklere katılması, nazari dikkate alınmalıdır.

Yunanlı Küçük Asya'dan ricamın faydasız kalmayacağını ve İzmir'i kendisine 'İhya-yı millî İncilini' getirmek suretiyle yakında ziyaret edebileceğimi ümit ederim.

Elefteros Venizelos

Venizelos'un beyannamesinin okunmasından sonra, çeşitli sınıflardan halk arasında kucaklaşmalara devam edildi. İhtiyarlar, bütün hayatları boyunca hürriyet rüyalarının gerçekleştiğini görmüş olmasından sevinç içinde gözyaşı döküyorlar, tam yedi yüzyıldan beri öğretmen ve papazlarının masal gibi hikaye ettikleri ve halk perisi ile kayıptan haber veren şairin tasvir eylediği gibi hürriyet gemilerinin İzmir Körfezi ufuklarında gelmekte olduklarını ruhlarının gözü ile görüyorlardı.

AMİRAL GALTHORPE İZMİR'E GELİYOR, İŞGALİ HAZIRLIYOR

Diğer taraftan, 1919 Mayısı'nın 12. günü, İstanbul'da bulunan Amiral Galthorpe, Fransız ve İtalyan Yüksek Komiserlerini İngiltere Elçiliği'ne davet edip Paris Barış Konferansı'ndan gelen talimatı kendilerine bildirdi. Aralarında, Yunanlılar, hesabına İzmir'in işgalinin ne suretle yapıla-

* Müteradif: Bir manaya gelen, manası bir olan anlamındadır. / C. B.

bileceği müzakere konusu oldu.

İtalyan Yüksek Komiseri ve eski Dışişleri Bakanı Comte Sforza bu karardan –az önce yazdığım gibi– endişe gösterdi, Yunanlıların İzmir'de karaya çıkmalarından doğacak neticeden korktuğunu açıkladı.

Harpsiz dahi kanlı bir hareket yapıldığı zaman, bu hareket, açıktan işin iç yüzünü göremeyenlere, kesin bir başarı gibi görünürse de, kendisine karşı hareket edilen milleti, ölüm derecesinde yaralar,[5]

dedi. Comte Sforza'ya göre, Yunanistan, İzmir'e bayrağını diktiği günden itibaren sükût etmiş olacaktı.

İngiltere Elçiliği'nde toplanan yüksek komiserler, İzmir'in işgaline ait kararın uygulanmasını Amiral Galthorpe'a bırakmışlardı.

Mondros Mütarekesi'nin müzakeresi sırasında delegelerimizin İstanbul ile İzmir'e Yunan asker ve donanmasının getirilmemesini ısrarla istediklerini daha önce kaydetmiştim. (Cilt 1, s. 65).

Bu istek üzerine Amiral, başdelegemiz Rauf Orbay'a verdiği gizli mektupta, "İstanbul ve İzmir'e Yunan askeri gönderilmesinden sakınılmasını, tervicen hükümetine yazdığını," bildirmiştir.

Bu yazıdan tabiî tam bir taahhüt manası çıkarılamaz. Ancak Amiralin şahsı için moral bir taahhüt şüphesiz vardır. Ne garip siyaset cilvesidir ki, amiral cenapları buna rağmen İzmir'in Yunan asker ve donanması tarafından işgalini sağlamak görevini üzerine almakta tereddüt dahi göstermemiştir; hemen amiral gemisi ile İzmir'e gitmiştir.

14 Mayıs 1919 günü öğleden önce saat dokuzda, İzmir'de amiral gemisinde, yeni bir toplantı yapıldı.

Fransız vice amirali, Amerikan *Arizona* zırhlısı süvarisi, İtalyan *Doelyo* zırhlısı süvarisi ve Yunan harp gemisi *Averof*'un kumandanı Mavrudis içtimada hazır bulundu. Aralarında işgalin şekli görüşüldü.

O gün öğleden sonra, İtilâf ve Yunan müfrezeleri tarafından İzmir Körfezi'ndeki istihkâm ve sahil bataryalarının bulunduğu bölgelerin işgali, İzmir'e Yunan kuvvetlerinin çıkarılması tesbit edildi.

Ayrıca, Amiral Galthorpe'un İzmir vilayetine bir nota vererek (söylediğim) askerî üslerin teslimine ait teklifleri kabul edilmezse, zor kullanacaklarının ifadesi suretiyle, Türklerin korkutulması, istedikleri olduktan sonra, yine Galthorpe'un ikinci notasıyla Yunan askerinin 15 Mayıs 1919 sabahı İzmir'e çıkacağının valiye bildirilmesi kararlaştırıldı.[6]

VALİ İZZET BEY'İN YALAN BEYANATI

İzmir Türkleri, birkaç günden beri İtilâf donanmasının limanda çoğalmasından, karaya çıkarılan askerî müfrezelerle konsoloshane, yabancı

banka, postahane gibi kurullarının muhafaza altına alınmasından, durumun değiştiğini anlıyor ve şiddetli bir heyecan içinde gerçeği öğrenmek istiyordu. Vali İzzet Bey de, 14 mayıs 1919 ve 133 sayılı *Islâhat* gazetesi'ndeki demeciyle halkı avutmaya yelteniyordu.

Vali, gazete muhabirini, "Yine beni söyletmeye geldiniz," sözleriyle (gülerek) karşıladıktan sonra sorduğu, "Memleketimizin umumi ahvali ve siyaseti hakkında birçok şayialar işitiyoruz. Bunlar ne dereceye kadar doğru veya yanlıştır?" sualine aynen şu cevabı verdi:

Sorduğunuz şeyler umumi siyasetimizi ilgilendirir ki, henüz Avrupa-'nın bu bapta kararları malûm değildir. Mamafih, kaviyyen zannediyorum ki, bu memleket halkını bugün endişeye sevkeden ahval Sulh Konferansı'nda zuhura gelmeyecektir!

– Bu zati mütalâa-yı devletleri midir, efendim?

– Hayır, bazı mahsusat* ve istidalâlâtımdır.** Siyasi kanaatimi takviye etmektedir.

– O halde efendim, bu gibi şayialar nereden ve ne maksatla çıkıyor?

– Bunların nereden çıktıklarını bilmiyorum. Şüphesiz maksatları bu gibi şayiaları kötü niyetli, havsalaları hayalet ile dolu birtakım sâdedilleri heyecana getirmekdir.

Mukadderat-ı cihanı tanzim ile uğraşan Sulh Konferansı, kendi kararlarını gayet gizli tutmakta iken, bu havadisleri doğru olmak üzere kabul etmek, pek basit düşüncelere has bir mütalâadır. Herhalde Sulh Konferansı'nın netice-i mukarreratı gayet âdilâne (!) olacaktır.

Bu arada Muğla ve sahillerinin İtalyanlar tarafından işgali görülüyor; Vali, "Bunların da endişeye mahal olacak bir mahiyette olmadığını," temin ediyor. Fakat, gazeteci emin değil, valiye:

Devletimizin Sulh Konferansı'ndaki bugünkü siyasi vaziyeti nasıldır efendim?

demekten kendini alamıyor. Vali bunu da cevapsız bırakmıyor:

Katiyen, bu dakikaya kadar, devletimizin menfaatlerine aykırı Avrupa'ca hiçbir karar olmadığı gibi, zuhur edecek kararın aksi olacağına dair de bir emare mevcut değildir. Bilâkis, memnuniyeti mucip birçok emareler vardır.

Bu beyanatın karşısında insan muhakemesini kaybediyor. Ayafotoni Kilisesi'nin yanındaki Rum Metropolithanesi, vilayet konağına yakındı. Ve nihayet valinin bulunduğu İzmir şehrinde idi. Burada tantanalı toplantılardan ve okunan Venizelos'un mesajından valinin neden haberi olmazdı?

---

*Mahsusat: Gözle görülür, akılla düşünülür anlamında. / C. B.

**İstidalâlât: Delilden mana çıkarmak. / C. B.

Bu hareket tarzı ile idari bir siyaset mi takip olunmak isteniyordu?

Belki, fakat halkın vali ve hükümet aleyhlerinde verdiği hüküm çok ağırdı.

AMİRAL WEBB, İŞGAL NOTASINI VERİYOR

Yukarıda karşılaştığını ifade ettiğim, Yunanlılar hesabına, İzmir'in işgali teşebbüsü, 14 Mayıs 1919'da, Vice Amiral Richard Webb tarafından, aşağıda metni yazılı notanın, İstanbul'da Bâbıâlî'ye verilmesiyle başladı:

1- Paris'te toplanan Âlî Meclis'den aldığı emre göre hareket eden ve bugün İzmir sularındaki Müttefik Devletler deniz kuvvetleri amirallerinin en kıdemlisi olan Amiral Galthorpe'dan aldığım talimat üzerine; İzmir kalelerinin bundan böyle Müttefik Devletler müfrezelerine teslim edileceğini bildirmek vazifeiyle mükellefim.

2- Buna göre lâzım olan emirlerin verilmesini rica ederim.

3- İzmir civarında şimdiki vaziyet ve Mütareke hükümleri icabıyla bu işgal hareketine teşebbüs olunduğunu ilaveten beyan eylemekliğim, aldığım talimat iktizasındandır.

KOLORDU KUMANDANI ALİ NÂDİR PAŞA VERDİĞİ EMİRDE İSTİHKÂMLARIN İŞGALİNDE KOLAYLIK GÖSTERİLMESİNİ KAYDEDİYOR

İzmir'deki kolordu da harekete geçmiş, henüz Amiral Galthorpe'un notasını almadan Harbiye Nâzırı'na telgraf çekip talimat istemişti. Telgrafında:

Halk arasında şayialara göre İzmir'in Yunan veya İtalyan kıtaları tarafından işgal edileceği, yahut Yunanistan'dan daha önce İzmir'e getirilmiş olan Kızılhaç ekiplerinin el altından yerli Rumlardan teşkil edip silahlandırdığı kuvvetler tarafından işgal altına alınacağı ihtimalini,

bildiriyor.

Yukarıda belirtilen üç şıktan herhangi birinin tahakkuku halinde kolorduca ne yapılmak lâzım geleceğini,

soruyor,

Kendisine emir verilmesini,

istiyordu. Kolordu kumandanı bu telgrafına cevap gelmeden, Amiral

Galthorpe'un birinci notasını almıştı. Bunun üzerine bizzat telgraf makinesi başına giderek Harbiye Nâzırı Şakir Paşa ile görüştü, durumu anlatıp talimat istedi. Harbiye Nâzırı Şakir Paşa'nın verdiği cevap şu idi:

İşgal vukuuna dair Bâbıâlî'ye verilmiş bir malûmat yoktur. Amiralin bu teklifi Mütareke şartları hükümleri icabından olmakla, muvafakat edilmesi lüzumu tabiîdir.

Kolordu kumandanı ayrıca, "Bu işgalin, yani İtilâf devletleri tarafından yapılacak işgalin muvakkat bir mahiyeti haiz olduğu; bunun Yunan işgaline müncer olacağı," hakkındaki ısrarlı şayialar üzerine Şakir Paşa'nın dikkatini çekti. Şakir Paşa, buna da,

Bu gibi şayialara ehemmiyet vermeyiniz,

cevabını verdi.[7] Halbuki bu sırada bütün dünya Yunanlıların İzmir'i işgal edeceklerini biliyordu. Yalnız, herkesten önce bu meşum vakayı haber almaları gereken sorumlu devlet adamları bilmiyorlardı.

İzmir'de Kolordu Kumandanı Ali Nadir Paşa da işgal kuvvetlerine kolaylık gösterilmesi kaydının ilavesiyle, kıtalara şu tebliğde bulundu:

Kışla: 14 mayıs 1919

1- İtilâf Devletleri tarafından Mütarekename'nin 7. maddesi ahkâmına tevfikan İzmir ve civarındaki istihkâmları, İtilâf kıtaları işgal edecektir.

2- İşgal, bugün öğleden sonra icra edilecek ve bu maksatla İtilâf devletleri, adı geçen istihkâmlara birer müfreze gönderecektir.

3- Bugün gönderilecek olan müfrezeler geldikleri anda istihkâmlar içindeki topları, kama ve nişangâhları, vesair bilcümle aksamı ile mezkûr müfreze kumandanlarına tamamen teslim edecek ve istihkâmlar dahilinde bulunan kumandan, zabitan (subaylar) ve erler istihkâmlar civarında toplanacak, daha sonra kolordudan verilecek emir üzerine hareket edeceklerdir.

Yenikale'de bulunanlar mezkûr kalede toplanacaklardır.

4- İstihkâmların işgali sırasında katiyen muhalefet vuku bulmayacak ve kendilerine teshilât-ı lâzime (gereken kolaylık) **gösterilecektir.**[8]

Kolordu Kumandanı
Ali Nâdir

Bu emir üzerine, Foça ve Urla civarındaki istihkâmları Fransızlar, Köstenadası'nı İngilizler, İzmir'e çok daha yakın ve gemilerin geçit yeri olan Yenikale'yi Yunanlılar teslim aldılar.

İtalyanlar da, Paris Barış Konferansı'nın kararı ile ilgili olmayarak, 13 mayıs 1919'da, işgal ettikleri Kuşadası'ndan ilerleyerek, 14 mayıs 1919 günü Aydın demiryolu üzerindeki, harabeleriyle meşhur, Selçuk'u işgal ettiler.

İNGİLİZ AMİRALİ VALİYE İŞGAL NOTASINI VERİYOR

Amiral Galthorpe, işgal planı uyarınca saat 11.30'da, ikinci notayı İzmir Valisi'ne verdi. Amiral notası:

Mütareke şartlarının 7. maddesine tevfikan Düvel-i Müttefikanın muvafat ve kararıyla, İzmir'in Yunan kıtaları tarafından işgal edileceğini, işgal kuvvetlerinin 15 Mayıs 1919 sabahı saat 8.00'den itibaren karaya ihraç olunacağını (çıkarılacağını) ve bunu temin etmek için de, sabah saat 7.00'den itibaren iskelenin Yunan deniz müfrezeleri tarafından işgal edileceğini ve her türlü vekâyi-i müessifiye mani olmak için ihraç iskeleleri civarında Pasaport ve Punta (Alsancak) Karakollarındaki müfrezelerden maada, bilûmum kıtaların ve müesseselerin bulundukları garnizonlarda toplu bir halde bulundurarak Yunan İşgal Kuvvetleri Kumandanı'nın vereceği emre intizar eylemesini ve hariç ile muhabereyi meneylemek üzere telgrafhanenin İngilizler tarafından işgal edilmek üzere olduğunu,

anlattıktan sonra, tehdit makamında:

Limandaki kuvvetli İtilâf donanmanın işgal sırasında sükûn ve asayişin temininde en müessir âmil olacağını,

bildirdi. Bu son ve kesin haberi alınca Kumandan Ali Nâdir Paşa, içinde kolordu karargâhı da bulunan kışlada, büyük, küçük rütbeli bütün subayları acele bir emirle taplantıya çağırdı. Kendilerine, 14 Mayıs 1919 günü öğleden sonra saat 15 ile 16 arasında Harbiye Nezareti'nin bir emrini bildirecekti.

Toplanan bütün subayların yüzünde kan kalmamıştı, hepsi üzüntü ve hiddet içinde Paşa'nın gelmesini bekliyordu, Paşa, parlak çizmelerinin mahmuzlarını şakırdata, şakırdata salona girdi, herkes 'hazırol' durumunda kumandanlarını selamladı. Paşa söze başladı, özetle:

Yunanlılar, yarın 15 Mayıs 1919 günü İzmir'i işgal edecekler. İşgal sabah 7.30'dan itibaren başlayacaktır. Hepimiz teslim olacağız, gelen emir gereğince hiçbir kimse karşı koymayacaktır. Aksi harekette bulunanlar cezalandırılacaktır,

dedikten sonra emirlerine itaat edileceğine dair subaylardan imza toplamaya başladı.[9] Yalnız iki subay imza vermekten çekindi ve salonu terketti. Bunlar Yüzbaşı İsmail Hakkı (Manastır) ile küçük subay Abdurrahman (Drama) idi. Bunlar kendilerine uyan bir kısım silahlı kuvvetlerle Manisa'ya çekildiler, orada bulunan ordu birliklerinde veya kurulacak Kuva-yi Milliye'de vazife alacaklardı.

Şurasını da kaydetmek yerinde olur ki, hareketsiz kalacaklarına dair imza veren subaylardan bir kısmı işgalin vukuundan hemen sonra Anadolu içlerine çekilmeye başlayacaklar, hatta bazıları Tire'de ve bulunduğumuz köyde bizimle temas edeceklerdi.

İZMİR GENÇLERİNİN HEYECANLI TOPLANTILARI

İzmir gençleri, olup bitenleri tam olarak bilmemekle beraber, bir felâket karşısında olduklarını anlamışlardı. Çare bulmak için Türkocağı'nda toplandılar.

İçlerinde, hükümetin politikasını tutan Hürriyet ve İtilâf Partililer de vardı. Söz uzadı ve ayağa düştü. Son tedbir olarak hükümetin ne düşündüğünü öğrenmeye karar verdiler. Aralarından ayırdıkları bir heyeti valiye gönderdiler.

Vali İzzet Bey, halkın işe karışmasından memnun değlidi. Heyeti soğuk karşıladı:

> Her şeyi Sadrazam Damat Ferit Paşa'ya yazdım, cevap bekliyorum,

dedi. Valinin bu sözü doğru idi. 14 Mayıs öğle zamanı, İzmir telgrafhanesinden Sadrazamı aramış, akşam saat 8.00'de konuşmak için kendisinden randevu almıştı. Akşamüzeri telgraf başında saatlerce beklediği halde, Ferit Paşa'dan bir cevap çıkmamıştı. Bu kadar önemli bir meselede, vali talimatsız bırakılmıştı.[10]

Heyet beklediği cevabı alamadan Ocağa döndü. Müzakere yeniden hararetlendi. Bu defa:

> Protesto edilmesi, Amerika mümessiline müracaat olunarak, Amerika veyahut İngiliz, Fransız ve İtalyanlar tarafından İzmir'in işgalinin istenilmesi,

teklif edildi. Hamiyetli bir genç:

> Efendiler! silahtan başka bir müdafaa edecek vasıta yoktur,

diye gürledi. Hürriyet ve İtilâf âzâları da söz aldılar. Bunlardan *Müsavat* gazetesi Müdürü Avukat Sadık Bey, bu teklife karşı:

> Olmaz, memleketi yangına veririz.

dedi. Hürriyet ve İtilâf Partisi İdare Heyeti'nden Salepçizâde Niyazi Bey isminde biri de atıldı.

> Burası bir İttihat ocağıdır. İttihatçılar bizi de yakmak istiyorlar![11]

dedi. Ocakta toplananlar bir neticeye varamıyorlardı. Müzakereler, partilerle alâkası olmadığı için, lisede devama karar verildi. Burada da anlaşamamışlardı.

Yedeksubaylar, İttihat ve Terakki mensuplarından ve vatanını seven bir kısım halk, kendiliklerinden, Kolordu Kumandanı Nâdir Paşa'ya baş-

yurdu. Silah ve cephane istedi. Nadir Paşa:

Harbiye Nezareti'nden emir almadığı için yapamayacağını, silahlı kimse görürse, yakalayıp dîvân-ı harbe vereceğini,

kesin olarak söyledi. Kolordudan ümit kalmadı. Vakit ilerliyordu, akşam saat 21.00'i buldu. Ne yapılacağı henüz tayin edilememişti. Nihayet, bir beyanname bastırılarak Türk mahallelerine dağıtılmasına, Türklerin Musevi mezarlığında (şimdiki Bahribaba Parkı) bir mitinge çağrılmasına, bir heyetin de İzmir'deki İtilâf Devletleri mümessillerine gönderilmesine karar verildi.

REDD-İ İLHÂK HEYET-İ MİLLÎYESİ'NİN BEYANNAMESİ, MİTİNG BAŞLIYOR

Beyanname, Anadolu Matbaası'nda basıldı. Halka şöyle hitap ediliyordu:

Ey bedbaht Türk!...
Wilson Prensipleri unvan-ı insaniyetkârânesi altında senin hakkın gasp ve namusun hetkediliyor (yırtılıyor, yarılıyor).
Buralarda Rumun çok olduğu ve Türklerin Yunana iltihakını memnuniyetle kabul edeceği söylendi; ve bunun neticesi olarak güzel memleket Yunan'a verildi.
Şimdi sana soruyoruz,
Rum senden daha mı çoktur?
Artık kendini göster. Tekmil kardeşlerin Maşatlıkta'dır. Oraya yüzbinlerle toplan. Ve kaahir ekseriyetini orada bütün dünyaya göster. İlan ve isbat et... Burada zengin, fakir, âlim, cahil yok. Fakat Yunan hâkimiyetini istemeyen mir kitle-i kaahire vardır.
Bu sana düşen en büyük vazifedir. Geri kalma! Hüsran ve nekbet fayda vermez. Binlerle, yüzbinlerle Maşatlık'a koş ve Heyet-i Millîye'nin emrine itaat et.

Redd-i İlhak Heyet-i Millîyesi

Tarih intişarı:
11/15 Mayıs 335 Çarşamba/Perşembe

Minarelerden yükselen tekbir sesleri arasında, talihsiz halk fevc fevc [bölük bölük] geldi, Bahribaba Parkı'nı doldurdu.

Ne yapacaklardı?

Yer yer yanan ateşler etrafında birikmiş insan kümeleri, verilecek emri bekliyordu. Hükümetin emri malûm ve kati idi: Dağıtmak! Vakit biraz ilerleyince, Belediye Reisi Hacı Hasan Paşa, Müftü Rahmetullah Efendi ve diğer iki kişiden kurulmuş bir heyet, İtilâf Devletleri gemilerine gön-

derildi. Bunlar, İzmir mutlaka işgal edilecekse, İtilâf Devletleri tarafından yapılmasını isteyecekler; alacakları cevabı halka bildireceklerdi.

Vakit hayli ilerledi; heyetten bir ses çıkmadı. Başka ne yapılabilirdi. Bir türlü tayin edilemiyor, tekbirler, nutuklar ve davullarla halk heyecandan heyecana sürükleniyordu.

YUNAN KONSOLOSHANESİ'NDE CASUSLAR

Yunan Konsoloshanesi'nde, başlarında Konsolos Liyatis ve Deniz Binbaşısı Bofi olduğu halde, bir 'Haberalma Bürosu' kurulmuştu. Yunan casusları her hareketi adım adım takip ediyorlardı. Yunanlıların, Girit ve Makedonya mücadelelerinden beri dostu, Umumi Harp'te -güya- Türkler tarafından ölüme mahkûm A. Vedova adındaki bir İngiliz, gece ve gündüz Türk mahallelerinde dolaşarak gördüklerini, işittiklerini Binbaşı Bofi vasıtasıyla Yunan 'Haberalma Bürosu'na yetiştiriyor; o da, Mavrudis kanalıyla Amiral Galthorpe'a yetiştiriyordu. Diğer taraftan da, harp gemilerinin kuvvetli projektörleriyle miting yeri taranıyor, ne yapıldığı görülmek isteniliyordu.

Bizimkilerin miting beyannamesi Anadolu Matbaası'nda basılırken, Yunan Kuvvetleri Kumandanı Topçu Albayı Zafiryo'nun İzmir'in işgali beyannamesi de *Amaltiya* gazetesi matbaasında hazırlanıyordu. Durum çok nazikti. Nihayet kalabalıktan bir kısım gençler ayrıldı, hapishaneyi boşalttı. Profitialya'daki silah deposunu bastı, Balçova, Ilıca tepelerini tutmak, bir kısımı da Ödemiş'te bizimle birleşmek üzere yola çıktı.[12]

Bundan sonra halk, meyus fakat asil heyecanından bir zerre kaybetmeden yavaş yavaş dağıldı.

14-15 Mayıs, gece yarısı, Türkocağı'nda yeni bir toplantı oldu. Redd-i İlhak Heyeti imzalı bir telgraf yazıldı. Memleketin her tarafına 'Feryatname halinde -gizlice- çektirildi. Bu telgrafta:

İzmir elden gidiyor, bütün ahali ayakta heyecanda...

deniliyordu. Redd-i İlhak Heyet'i Millîyesi'nin telgrafı bütün vatanseverlerin gözünü açtı; düşmana karşı ayaklanmanın - Atatürk'ün dediği gibi, "Redd-i ilhak prensibinin ilanı müjdesi" sayıldı.

GECE, BİR HEYET MİTİNG KARARLARINI VALİYE GÖTÜRÜYOR, OYALAMA DEVAM EDİYOR

15 Mayıs 1919 sabahı saat 6.00 sularında, miting heyeti, başında Mevlevî Şeyhi Nuri Efendi olduğu halde valiyi ziyaret etti. Vali kararları oku-

duktan sonra, heyete aynen şunları söyledi:

"Teşebbüsünüz pek yerindedir. Heyetin kararlarını konsoloslar bildirmenizde fayda vardır," dedi:

Yalnız, ben dün akşam İngiliz amiralli ile uzun boylu konuştum: İstidâlâtım (delil ile anlama), istihracâtım (bir şeyin içinden kelimeler çıkarma), istidrakâtım (idrak etme, anlama) -bu kelimeler İzzet Bey'indir- İzmir'in katiyen işgal edilmeyeceği merkezindeder. Belki buraya da -İstanbul'da olduğu gibi- muhtelif polis kolları çıkarılabilir. Belki de, bunların arasında Yunanlı polisleri de bulunur. Bunun sebebi, bilhassa İttihatçıların azınlıklar hakkında son günlerdeki tedbirleridir! Fakat kat'iyetle söyleyebilirim ki, İzmir'e bir tekYunan askeri çıkmayacaktır.

Vali odasının uzak bir köşesinde, konuşulanları dinleyen Muvaffak Menemencioğlu ayağa kalktı ve sordu:

Acaba Vali Beyefendi'nin, dün akşam, Yunan Heyeti Reisi Albay Mavrudis'in, Metropolithanedeki nutkundan haberi yok mu?

İzzet Bey birden şaşaladı. Bu nutku pekâlâ biliyordu. İskemlesinin üstünde kambur vücudu ile sağa sola döndü. Muvaffak Bey'i hapsetmek için İstanbul'a yazmış, cevap bekliyordu. Böyle bir zamanda, karşısında görmüş olmaktan doğan bir hiddetle, "Hayır, haberim yok," dedi.

Muvaffak Bey, Metropolithanedeki -yazdığımız- toplantıyı anlattı. Ve Mavrudis'in, "Bugün İzmir'e 20.000 kişilik bir kuvvet çıkaracağını, şehirde Yunan Kralı Majeste Aleksandr namına örfî idare ilan edeceğini söylemiş olduğunu," sözlerine ilave etti. İzzet Bey artık inkârdan vazgeçti:

Ben ne yapabilirim? Dün sabahtan beri makine başında Sadrazamı, Dahiliye Nâzırını arıyorum. Vaziyeti bildirerek talimat istiyorum, gördüğüm mukabele, tam bir sükûttan ibaret oluyor,

dedi. Vali bu suretle dert yanmakta haksız değildi. Sadrazam Damad Ferit Paşa'ya, İtalyan kaynaklarından öğrenilerek, İzmir'in işgal olunmak ihtimali söylendiği zaman, "Ben, İngiliz Fevkalâde Komiserliği'nden temimat aldım," diye bu habere inanmamıştı. İşgal, 'emrivaki' olunca da şaşırmıştı.

Bundan başka, Damad Ferit Paşa, 15 Mayıs 1919 sabahı, saat 10.00 da, Amiral Webb'in verdiği notaya cevap hazırlamak üzere Sadrazam Dairesi'ne geldiği zaman -davet olunmalarına rağmen- nâzırlardan kimse hazır değildi. Paşa, yanına ilk gelen Maarif Nâzırı Ali Kemal Bey'e:

Maşallah Beyefendi, sabahtan beri telefonla hepinizi arıyorum, kimseyi bulmak mümkün değil,

dedi. Ali Kemal Bey de:

Efendimiz, Darülfünun'a (Üniversite) gitmiştim. Şimdi daireye gelince, 'emr-i fehimanelerini' aldım, geldim,

cevabını verdi. Sadrazam da:

Evet! evet! haberim var. Şeyhislam Efendi Hazretleri vesaire parti müzakeresinde imişler. Tabiî siz de orada idiniz. Başımıza ateşler yağıyor, müzakere edecek kimse bulanıyorum,[13]

cevabını verdi. Bu konuşma bize, memleketin ölüm haline geldiği bir zamanda, devleti idare edenerin perişan durumunu göstermeye kâfidir sanırım.

Nihayet Sadrazam'ın beklediği nâzırlar birer, ikişer geldiler, toplantı olabildi. Paris Barış Konferansı'nın kararı ile Müttefik Devletler namına verilen notanın cevabı hazırlandı.[14]

Bu cevabî notanın özü şunlardan ibaretti:

İzmir'de halen böyle bir tedbiri haklı gösterecek hiçbir sebep yoktur. Hükümet-i Osmaniye'nin, askerlerimizi tezyit etmek hususundaki mükerrer talebi kabul buyurulmuş olsaydı İzmir'de asayiş daha mükemmel bir halde temin edilmiş olrudu. (Dikkat! İzmir'de asayiş vardı; işgali hazırlamak için asayişi bozmaya veya bozulmuş göstermeye çalışan Yunanlılardı.)

Asya kıtasındaki İzmir'in, tarih, coğrafya ve mevcut ırkların nisbetleri bakımından, Avrupai Yunanistan'la hiçbir münasebeti yoktur. Hükümet, İzmir'in İtilâf Devletleri tarafından işgali hakkındaki Paris Konferansı kararlarına muhalefet etmez. Zira, ne hükümet ve ne de 'Osmanlı milleti' en mühim şehirlerden birisinin işgalinin kati bir mahiyeti haiz olmasını, bir an için bile, tasavvur edemez.

Nota şu sözlerle sona eriyordu:

Hükümet-i seniyye, büyük İtilâf Devletleri hakkındaki hissiyat-ı riayetkârisi (saygı duyguları) iktizasınca, bu büyük devletlerin arzuları karşısında serfürû eyler (boyun eğer).

Bu nota, ufak bir münakaşadan sonra, Sadrazam'ın emrine uyularak, aynen kabul edildi. 15 Mayıs günü İstanbul'daki İtilâf Devletleri Yüksek Komiserleri'ne verildi.[15]

DÜŞMANIN GELİŞİNİ, VALİYE, HEYET GÖSTERİYOR, BİR EFSANE

İzmir Hükümet Konağı'ndaki, valinin odası denize karşıdır. Buradan körfezin büyük bir kısmı görünür. Muvaffak Bey, bu sırada pencereye

yaklaştı. Kaleyi henüz geçmiş olan torpidolar, nakliye gemileri birden bire gözlerini kararttı. Feryat edercesine bağırdı:

Vali Beyefendinin ne kadar doğru söylediğini anlamak isteyenler, lütfen pencereye gelsinler.

Bütün heyet âzâsı birden, Muvaffak Bey'in etrafını sardı. İzzet Bey yan odaya kaçarken, şiddetli bir buhran eseri olarak, bulunduğu yere yıkıldı.[16] Bu manzara karşısında herkes elemli gözyaşı döküyordu.

Heyet, Osmanlı Devleti'ni temsil eden vali ile, "İzmir'i Yunanlılar işgal edecek mi, etmeyecek mi" münakaşasına devam ettiği sırada; Yunan savaş gemilerinden çıkan müfrezeler sokak başlarını tutmuştu. Rumlar sokaklarda toplanmaya başlamışlar, halka, İşgal Kuvvetleri Kumandanı Albay Zafiryo namına Amaltiya Matbaası'nda basılan beyannameler dağıtılıyordu.[17]

İZMİR'İN İŞGALİNİ YUNANLI YAZAR NASIL ANLATIYOR?

Yunanlı bay Rodas işgali kendine göre şöyle anlatıyor: (Bu satırlar bize o zamanki Rumlarla Yunanlıların nasıl bir duygu ve ruh haleti içinde olduklarını anlatacaktır.)

Gençler, ihtiyarlar ve her sınıf halk, anavatan Yunanistan ordusunu, ciğerlerinin bütün kuvvetiyle alkışlamak için, ellerinde bayrak ve çiçekler olduğu halde koşuyorlardı.

İhtiyarları, nefeslerini zorla tutuyorlar, o günü görmek ve sonra da "Her şeye kadir olan Allahım, şimdi köleni azat et," demek için hazırlanıyorlardı.

'İonia' delikanlıları, kadınları, erkekleri sanki, "Ba'sü-badelmevt"e (öldükten sonra dirilmeye) mazhar olmuşlar gibi yeni elbiselerini giymişlerdi. Ellerindeki çiçek demetlerini öpüyor ve bu çiçeklerin tazeliğini, hürriyet gününe (!) kadar saklamak için gözyaşları ve kanlarıyla nesilden nesile –yedi asır müddetle– sulandıklarını söylüyorlardı.

Yunanlı yazar sözüne devamla diyordu:

Bir menkıbe öğrenmiştim (efsane olacak): İzmir'in karşısında iki tepe vardır. Adına 'İki Kardeşler' derler. Bu iki kardeş Yunanlı idiler. İzmir'in Türkler tarafından zaptından sonra orada kalmışlar; tepelerinde Yunan idealini kurmuşlardı. Asırlarca müddet Adalar Denizi'ne bakmışlar, oradan Yunan deniz perisine intizar etmişlerdi. Bu iki bekçi, 15 Mayıs 1919 gecesi beyaz gemileri gördü...

Tatlı tatlı şafak söküyor, sis dağılıyor, sakin deniz arzın kucağında uyuyor. Sular, beyaz gemileri okşuyor. Yedi asrın bütün ölüleri ayakta...

Hürriyetin mukadder saati hulûl etmiş, gemilerin direkleri üstünde gemiciler,

askerler gür sesleriyle:

"Şükür yarabbi, diye bağırıyorlar, gemiler bütün süratleriyle İzmir'e giriyorlar.[18]

17 Yunan vapuru, 4 torpido himayesinde Birinci Demirlarisa (Yenişehir) Tümeni'ni bütün birlikleriyle İzmir'e getiriyordu. Kumandan Albay Zafiryo tümene hitaben günlük bir emir çıkardı:

Esaret altında bulunan kardeşlerimizi kurtarmaya gittiğimizi unutmayalım,

sözleriyle başlayan bir emirde, hemen kavuşacakları, "Mağdur öz kardeşlerine, hemşerilerine ve akrabalarına olduğu gibi, yabancı dinlerdeki kimselere, Türklere, Yahudilere ve Avrupalılara dahi kardeşçe muamele edilmesini," tavsiye ediyor, "Bunlar da biraz sonra, öz Yunanlı kardeşlerimiz olacaklar, bilhassa bu sonunculara daha fazla muhabbetle muamele ediniz, çünkü bunlar yeni hidayete erecek olan biraderlerimizdir" deniliyordu.[19]

BÖLÜM 4

İŞGAL BAŞLIYOR

Venizelos'un, sözde, bizi öz Yunanlı yapmak, hidayete eriştirmek (!) ödevi ile yola çıkardığı askerleri taşıyan vapurlar 15 Mayıs 1919 Perşembe günü saat 8.00 ile 9.00 arasında İzmir Limanı'na girdi.

Yunan kuvvetleri saat 10.00 sularında Punta –Alsancak– ve Pasaport iskelelerinden karaya çıkarıldı. Telgrafhaneden Alsancak'a kadar bütün rıhtım Yunan askerleriyle doldu. Tümenin 4. Alayı Evangeliki Okulu'na, 5. Alayı Aydın hattı yakınında tütün deposuna yerleştirildi. Buraları Rum muhiti olduğu için bir hadise çıkmadı. Efzun alayı, Göztepe semtine gidecektir. Avcılar kulübü önünde, Metropolit Hrisostomos, bütün Ortodoks papazları yanında olduğu halde, dini törenle, efzunları takdis etti.

Büyük bir halk kalabalığı, rıhtım üzerindeki asker safları içine girdi. Efzunların ellerini öptü. Subayları kucakladı. Kendilerinin deyimiyle: "Ciğerlerinin bütün kuvvetiyle, 'Zito, Zito' diye bağırmak için bir tek dakika bile istirahat etmedi." Bir Yunanlı bu manzarayı şöyle anlatıyor:

> Bunun bir kalp birliği, çiçek ve bayrak bayramı olduğunu söylemek kâfidir. Bütün Yunan filosu orada, bütün askerî muzikalar millî havalar çalıyor. Gemilerin düdükleri keskin sesleriyle, bütün kiliselerin çanları bu şenliğe iştirak ediyor, metropolit ve rahipler diz çökmüş, ağlayarak ve ilahiler söyleyerek halâskâr bayrakları öpüyorlardı. Ordu ve deniz erleri sevinçten sarhoş olmuş halkın elleri üzerinde, çiçekler içinde sokaklardan geçiyorlardı. İzmir beş asırlık esaretten sonra tekrar kendi hüviyeti olan Yunan hürriyetini elde etmiş oluyordu.[1]

Albay Zafiryo telsizle Atina'ya, "Tam bir sükûn!..."
haberini veriyor, günlük emirleri, bildiriler birbirini takip ediyordu.

YUNAN İŞGAL KUVVETLERİNE YUNAN BAŞBAKANININ MESAJI

İzmir'e çıkarılan kıtalara Venizelos'un yeni mesajı geldi. Bunda Yunan Başvekili şöyle diyordu:

Büyük devletler İzmir'i, bu şehirde asayişi temine memur bulunan Yunan kıtalarıyla işgale karar vermişlerdir. Millî ordumuzun uzun tarihinde, tümenlerinden birine sizinki kadar şerefle dolu bir görev, pek az verilmiştir. Buna liyakat göstereceğinizi şimdiden biliyorum. Biliyorum ki, subay ve er hepiniz haklı gurur ile bu görevi hissediyor ve her biriniz millet önünde sorumluluğunuzu anlıyorsunuz.

Tümenin erlerinden her biri, bizzat Yunan milletini temsil ettiği fikrini iyi anlamalıdır. Hatırlamalıdır ki, Yunanistan'ın yalnız kendi milletinden değil, aynı zamanda İzmir'de çok olan yabancıların da göreceği saygı, onun sözüne ve ayrı ayrı her hareketine tâbidir.

Barış Konferansı'nın, İonia'nın başbeldesinde asayişin muhafazasına dikkati, bize vermek kararı bir bahşettiği şeref, bize karşı ne derece bir güven beslediğini gösteriyor ve ben sizin bu itimada liyakat göstereceğinizden eminim. Vatandaşlarınıza karşı ve hareketiniz hakkında herhangi bir tavsiyede bulunmaya lüzum görmüyorum. En büyük felâketler içinde dahi asla ümitsizliği düşmeden asırlarla bu mesut günü bekledik.

Bundan başka, Türk, Ermeni Yahudi unsurları hakkında olduğu gibi, çeşitli Avrupa kolonileri hakkındaki tavır ve hareketlerinizle Yunan ordusunun yalnız cesaret, fedakârlık ve ruh yüksekliği itibariyle müttefiklerinden daha aşağı seviyede olmadığını değil, aynı zamanda medeniyetin en ön safında bulunmak şerefini taşıdığını da göstermelisiniz.Millî emellerimizin büyük bir ölçüde tahakkuku bütün yabancı unsurlara ve özellikle bunlar içinde en çok olan Türk unsuruna karşı telkin edeceğiniz itimada bağlıdır. Milletin dilekleri sizinle beraber.[2]

İŞGAL GÜNÜ PATLAYAN SİLAH, KİM ATTI?

Yunanlıların 'bu millî paskalya yortusunu' (İzmir'in işgalini) tes'îd için, bir efzun bölüğü, Kremer-Splandit Palas Oteli önünde millî oyunlar oynadı. Gösteri, şenlik, heyecan son haddine varmıştı. Efzunlar Karantina'ya (Yalılar'a) doğru ilerlemek için emir aldıkları zaman, Rumlar da efzunların yanlarında, arkalarında beraber yürüyorlardı. Bu suretle efzunların bir kol başı, önünde büyük Yunan bayrağıyla, kışla önünden geçti. Köşeyi kıvrılarak Karantina'ya giden tramvay hattının bulunduğu yola geldi. İşte tam bu sırada bir silah sesi işitildi. Ortalık karıştı. Bu silahı kim atmıştı?

Yunanlıların dedikleri:

1- Hapishanelerin üst katlarına çıkmış olan Türkler tarafından kurşun atılmıştı. Bu kurşun İzmir'in işgali sırasında gürültüler çıkarmaktan

menfaat bekleyen muntazam bir kurulun eseri idi.

2- İki efzun taburu namlularının ucu çiçeklerle süslü tüfekleri omuzda Karantina'ya gidiyordu. Birdenbire Hükümet Konağı meydanında, Hükümet Konağı'ndan, kışlalardan ve civar evlerden ateş edildi.

3- Efzun alayı Karantina yolunu takip etti. İki efzun taburundan toplanmış bu kol, yoluna devam ederken, Türklerin taarruzuna uğradı. Jandarma Dairesi'nden, Hapishane'den, Türk evlerinden, otellerinden, kışladan, Hükümet Konağı'ndan, Jandarma Mektebi'den, limandaki mavnalardan ateş açıldı. Efzunlardan on kişi yere serildi. (*Yunan Ansiklopedisi*, Anadolu Seferi).

4- Efzunlardan mürekkep bir müfreze İslam mahallesine yaklaştığı vakit, gerek kışladan ve gerek Hükümet Konağı ile civardaki binalardan açılan tüfek ateşine uğramış ve bittabi derhal mukabele edilmişti. (Venizelos'un Clémenceau'ye yazdığı mektuptan).

Bizimkilerin söyledileri:

1- Yürüyüş kolu İzmir Hükümet Konağı karşısındaki saat kulesi civarınına geldiği zaman, bu civardaki Türk mağazalarını soymaya yol açmak maksadıyla, yerli Rumlardan birisi bir tabanca ile Türklerden birisine ateş etmiş. Yürüyüş kolunu teşkil eden, efzun taburu kışladan ateş ediyorlar sanısına kapılmış... ilâ... (bir rapordan).

2- Yunan efzun alayı tam askerî kulübün önüne geldiği zaman, hapisten yeni kurtulup çıkmış olduğu sanılan genç uzun ve yağız bir delikanlı, sokağın başına çömelmiş nişan almış, ilk, kurşunda efzun alayının sancağını taşıyan uzun boylu, heykel gibi bir Yunan erini, yani 'sancaktarı' yere düşürmüş (*İstiklal Savaşı'nda Garp Cephesi Nasıl Kuruldu* adındaki kitaptan).

3- Taburun –efzunların– Askerî Kıraathane önünden tam Tramvay Caddesi'ne döneceği sırada, Türk askerleri de kışla kapısından çıkarlarken sarhoş bir Rumun, 'Şenlik ilan eden küçük tabancası bütün İzmir facialarının meş'um başlangıcı olmuş...'

4- Karaya çıkan Yunan kıtaları saat 11.00'den itibaren büyük bir Yunan bayrağı takılı uzun bir sırık omuzunda komiteci Rumlardan büyük bir topluluğu, kolbaşı ile kolun yanlarına ihata ederek alkışlar ve 'Zito Venizelos'lar arasında kışla önünden geçmeye başlamış... Kışladaki kolordu, asker alma, 56. Tümen, süvari alayı, müteferrik kıtalar ve kurulların subay ve erleri görevleri başında... kışla cephesini ve ona bitişik dükkan ve gazinoları geçerek sağa, tramvay yoluna döndükten biraz sonra, Rumlardan biri tarafından olması pek muhtemel bir revolver atıldıktan sonra... (Kolordunun resmî raporu).

5- Efzun taburu etrafında birçok Rum kadın ve çocuğu ile revolverleri ellerinde bulunan Rum gazeteleri mensupları ve cemiyeti âzâsından birkısmı olduğu halde, kışla önüne gelmiş... ve kışlayı sükûnet ve intizam

ile geçip bir köşeyi döndükten ve kışla ile aralarında 200 metre kadar bir mesafe olduktan sonra, nereden atıldığı henüz anlaşılmayan bir mezkûr müfreze etrafında revolverli kimselerden birisinin, büyük bir ihtimalle belki de kendi ihtiyarı dışında olan tabancasının patlamasından hasıl olan sedayı müteakip... ila... (Jandarma Komutanlığı'nın raporundan.)

Vaka yerinde ve halk arasında bulunan eski İttihat ve Terakki Mektebi Müdür Yardımcısı ve *Ahenk* gazetesi başyazarı Şevki Bey'in bana anlattığına göre Türk toprağına ayak basan istilacı düşmana ilk müdafaa silahını çeken, ilk kurşunu atan Aziz Efendi adında İzmirli bir vatandaşımızdır. Şevki Bey'in bu konuya ilişkin bana yazdığı mektubu -olduğu gibi- buraya alıyorum:

Düşmanın İzmir'e ayak bastığı gün, hükümet civarında düşmanın bağrına ilk sıkılan kurşun hadisesi hakkındaki müşahademi emriniz veçhile arzediyorum.

Mayısın on dördünü on beşine bağlayan gece, memleketimizi müdafaa, işgali red veya protesto için Türkocağı'ndan alınan vazifeleri îfâ ile geçirilmiş; gözyaşlarımız, resmî makamlarla mevcut fikir ihtilafları da silahlı mukavemete imkan bırakmamış ve bu suretle en ağır ümitsizliği ve hacâleti varlığımızın üzerine yığmıştı. Mayısın on beşinci meşum sabahı da başlamıştı.

Kışla ve hükümet meydanları, Kemeraltı ve Tramvay Caddeleri meyus, muztarip vatandaşlarla dolup taşmıştı. Feci işgal emrivakiine intizar ediliyordu. Düşman tarafına iltihak eden nankörlerin düşmanla beraber kopardıkları yaygaralar güzel İzmir'imizin havalarını yırtarak kulaklarımıza çarpıyor; heyecan ve ıstırabımızı artırıyordu. Bu velvelelerin sık sık akisleri, kordona çıkarılan düşman askerinin kışla ve hükümet civarına tezahüratla yaklaşmakta olduğu anlatılıyordu. Bir an oldu ki, kışla meydanını dolduran halk, kaynaşmaya, Kemeraltı ve Tramvay Caddesine doğru çekilmeye başladı.

Bu sırada Evliyazâde Oteli'nin önündeki kaldırımın üzerine çıkarak, Birinci Kordon'dan kışla önüne akan azgın kalabalığı gözle takibe koyuldum. Bu akan azgın selin arasında bir efzun müfrezesi vardı.

Bu kalabalık ve müfreze, meydanlığın deniz tarafından kışlanın kapısı önüne aktı. Orada birkaç saniyelik duraklamadan sonra kalabalığın önünde mevki alan müfreze, yoluna devam ederek Askerî Kıraathane'nin köşesinden Tramvay Caddesi'ne döndü ve hapishaneye doğru gitti. Bu anda birinci Kordon'dan kışla meydanına ikinci bir efzun müfrezesi dahil oldu. Bu müfreze tıpkı birinci müfreze gibi kışlanın kapısı önüne geldi. Orada birkaç saniye durduktan sonra, Kemeraltı Caddesi'ne doğru yol almaya başladı. İşte, bu müfrezenin önünde, siyah elbiseli, siyah şapkalı, oldukça gösterişli, iri bir sivil 'alemdar' vardı (malûmdur ki, alemdar bayrak taşıyan anlamındadır). Elindeki düşman bayrağını gâh yukarı, gâh aşağı indirip kaldırıyor ve müfrezenin yürüyüşüne nizam veriyordu. Alemdarın rehberlik ettiği müfreze tam Askerî Kıraathane köşesinden sağa dönerken, Hükümet Konağı'nın kapısı önüne ve içine toplanmış olan vatandaşlar arasından atılan bir silahın sesi kulakları çınlattı. Bir an içinde müfrezenin önünde siyah şapkalı, iri yapılı alemdar yüzükoyun yere yuvarlandı. Müfreze ve halk birbirine karıştı.

Herkes aklına gelen tarafa kaçmaya başladı. Bir iki saniyelik zamana sığan bu

karışıklıktan nefsimi korumak için, süratle Kemeraltı Caddesi'ne döndüğüm sırada; o zaman Ragıp Paşa Oteli'ne bitişik küçük dükkanda saatçilikle meşgul olan Aziz Efendi'nin tabancasını cebine yerleştirmeye çalıştığı, hiç telaş etmeden Kemeraltı Caddesine doğru yürümeye başladığı gözüme ilişti.

O, hoş sohbet, kendi halinde, mütevazı vatansever bir Türktü. Hakiki bir 'Aziz' idi. O kalp, vatanın bağrına basan düşmanın gururunu hazmedememiş ve alemdarına layık olduğu cezayı vermişti. Hadiseler yatıştıktan sonra, kendisini gizlice tebrike şitap ettiğim zaman, benden dileği şu oldu:

"Aramızda kalsın... kendi milletimizden de kimse duymasın... Dayanamadım. Vazifemi yaptım. Benden ummazlar diye korku duymuyorum."

Yunanlıların Ege Bölgesi'nde irtikâp ettikleri mezalimi tahkike memur edilen milletlerarası komisyonunun raporunda, –sırası geline ayrıca bahsedilecektir– buna ait şu kayıt vardır:

Çıkarma ameliyesi sırasında, Türkler tarafından hiçbir mukavemet tertibatı alınmamıştır. Türkler tarafından atılan bazı silahlar münferit bazı muameleler teşkil etmiştir. **İlk silah 'Kokaryalı'ya** –şimdiki ismi Güzelyalı'dır– **giden yolun başında hükümet konağı meydanlığı köşesinde atılmıştır. Bu ilk silahın, en önce hangi taraftan atıldığını tahkik etmek mümkün değildir.** Ancak Yunan askerleri ilk olarak ateş açmamışlar ve fakat ilk silahlara mukabele etmişlerdir.

Görülüyor ki milletlerarası heyetin raporu da adeta Şevki Bey'in sözlerini teyit eder mahiyettedir. Bu silah atılması meselesi üzerinde fazla duruşumun sebebi, tarihi gerçeği meydana çıkarmak istemekle beraber o zaman bizi idare edenlerin ruh zaafını göstermek içindir.

İnkâra veya bu gerçek suç sayılıyorsa üzerimizden atmaya ne lüzum vardı? Silahı, bir Türk vatanseveri atmıştı. Bir memleketi haksız olarak silah kuvvetiyle istila ve gasp etmek isteyen düşmanlara karşı, o memleket çocuklarının silahla mukabelesinden daha tabiî ne olabilirdi? İzmirli Aziz Efendi, her Türk'ün imtisâl etmesi gereken fedakârlık, kahramanlık ve vatanseverlik örneği vermiştir. Adı gibi ruhu da 'aziz' olsun.

Aziz Efendi'yi* ben de tanırdım. Zayıf, kısa boylu, Şevki Bey'in dediği gibi, iddiasız bir Türktü. Zaman zaman beni görmeye gelirdi. Kendisi ile vatani hasbihallerde bulunurduk. Dış görünüşünden beklenilmeyen bir insanın kalbinde meğer bir aslan yatıyormuş...

KATLİAM VE YAĞMANIN BAŞLAMASI

Atılan silah sesi ve bayrağı taşıyan Yunanlının yere serilmesi üzerine, Yunan kuvvetleri 'yüzgeri' ederek dağılırcasına kaçmışlar; kısa bir süre sonra toplanmışlardır.

* Bir grup içinde, Aziz Efendi'nin resmini tarihe sunuyorum. Belgeler Bölümü'nde No: 6'dadır. / C. B.

Kışlaya, Hükümet Konağı'na ve civarda kaçmak fırsatını bulamayan toplu halk üzerine ateş açmışlardır. En çok yaralı ve şehit, Ziraat Bankası'nın merdivenlerine sığınan halk arasında olmuştur. Kemeraltı, Beyler Sokağı semtleri bu vak'a üzerine bir ana-baba günü manzarası içine düşmüştür. Yunanlı askerlerle peşleri sıra giden, kadınlı erkekli Rum kalabalığın pek zayıf ve çok hafif bir mukabele gördükleri çin, cüretleri artmıştı.

Kışlaya karşı bir makineli tüfeğin yardımıyla ateş açıldı. Kışladan hiçbir mukabele olmadı. Birkaç defa beyaz teslim bayrağı çekilmesi üzerine, yarım saat kadar devam eden ateş kesildi.

Kışladaki erlerin çoğu, gece yarısından beri, silahları ile gruplar halinde İzmir'i terketmişlerdi. Yalnız subaylar, kumandanlarının emrine uyarak kışlada kalmışlardı.

Kumandan Nâdir Paşa, bütün maiyetini toplamış, kışlanın salon ve merdivenlerine sıralamış, düşmana teslim olmak için hazır bir durumda idi. Nizamiye kapısından, elinde beyaz bayrağı ile evvela çıkan kendisi oldu. Hemen Yunanlı bir teğmenin hücumuna uğradı. Küfürle karışık birkaç tokat yedi.

Enerjiden mahrum, pörsümüş, biçare bir kumandanın emri ile esir kafilesi haline gelen kahraman ordumuzun şerefli mensupları, elleri yukarıda, başları açık, Birinci Kordon'a, Yunan askerlerinin süngüleri ortasında, 'zito' feryatları arasında, cebri yürüyüşe geçirildi.

Başlarında Nâdir Paşa, elindeki zillet alâmeti beyaz bayrağı ile, göze çarpıyordu. Artık, tezyif, tahkir, yağma ve ölüm serbestçe hüküm sürmeye başlamıştı.

Bu esir kafilesi içinde Albay Süleyman Fethi Bey de bulunuyordu. Kendisini yakından tanırdım. Herkesin hürmetini kazanmış, faziletli bir askerdi. Kolordunun kumandan vekili iken, *Averof* zırhlısının, bir ay önce –Nisan ortalarında– İzmir'e gelişinde, karaya çıkardığı devriyeleri geriye aldırmış, "İzmir'in işgaline vesile olabilecek emrivakilere müsaade edemeyeceğini" İngilizlere ve Yunanlılara mertçe anlatmıştı. İşte bu zat da 'zito Venizelos' diye bağırması için zorlandı. Ve,

Bir Türk askeri, ancak, milletin büyüklerine ihtiram için elini kaldırır ve ağzını açar,

şeklinde verdiği red cevabı üzerine süngülendi. Birkaç gün sonra Yunan hastahanesinde, hayata veda etti (Allah rahmet eyleye).[3]

İkinci facia Hükümet Konağı'nda başladı. Bütün memurlar, Yunan işgal kuvvetleri kumandanının beyannamesindeki teminata inanarak görevleri başında bulunuyorlardı. Yunanlılar, hükümet binasının tam karşısındaki askerî otelden üzerlerine ateş açtı. Memurlar, binanın nisbeten ateşten masun olan kısmında ve valinin emrinde toplandı. Buradan da beyaz bir çarşaf, teslim işareti olmak üzere sokağa uzatıldı. Fakat iltifat

eden olmadı, binanın alt katından da tüfek sesleri işitiliyordu.

Hükümet Konağı istila ediliyordu. Yukarıya birinci kata çıkan Yunan askerleri valinin odasına alındı. İzzet Bey bunlara, "Ben valiyim. Bana ilişmeyiniz," tarzında dil döktü, yalvardı; dinleyen olmadı. Türkçe ve Rumca ağır küfürlerle ellerin yukarı kaldırılması ve herkesin aşağı inmesi emrolundu. Merdivenlerde süngüye davranan Yunan askerinin arasından geçen büyük küçük rütbede her sınaftan memurlar hücuma uğradı. Alt katta, sivil Rum ahâlinin de iştirakiyle, memurların bir kısmı dipçik ve odunlarla dövüldü. Silah aramak vesilesiyle üzerlerinde ne buldularsa alındı. Jandarma subaylarının üniformaları söküldü. Hepsi başı açık, Rumların ve süngülü Yunan askerlerinin hakaret çemberi içinde sokağa çıkarıldı. Kordon istikametinde, böylece cebri olarak, yürüyüşe geçirildi. Osmanlı saltanat idaresinin valisi hayatını kurtarmak için yanındaki oğluna:

Seyfi oğlum, "Zito bağır, Zito bağır" diye sık sık ihtarda bulundu. Bu minval üzerine bir müddet yol alındıktan sonra, aziz dostu, Türk vatanını istilaya memur olan Yunan mümessili imdadına yetişti. Kendisini ve oğlunu otomobiline alıp götürdü. Talihsiz memurlar, kafile halinde, haz-in mukadderatlarıyla başbaşa bırakıldı.

İzmir lisesi de tecavüzden masun kalmadı. Öğle vakti bir yüzbaşı kumandasında 20 efzun askeri mektebe geldi. Baştan aşağı her yeri aradılar. En küçüğü yedi ve en büyüğü onaltı yaşındaki masum öğrencileri de esir muamelesine tâbi tuttular. Hapsedecekleri yere doğru yürümeye başladılar.

Yürüyüş sırasında, Yunan askeri tarafından öldürülen ve parklarda serili yatan cesetlerin soyulduğunu; henüz can çekişenlerin süngülendiklerini gördüler. Yağmurdan sırsıklam olmuş ve gördükleri manzaranın dehşetinden rengi uçmuş arkadaşları üzerinde Yunanlıların dipçiklerinin şiddetini, tokat ve yumruklarının kuvvetini denediklerine, bir Rum izcisisin kendilerinden birine ansızın sustalı çakısını sapladığına, birkaç askerle sivil Rumun, denizde ölümle pençeleşen Müslümanlara ateş ederek eğlendiklerine şahit oldular.[4]

Bu baskın felâketinden Gümrük İdaresi de kurtulamadı. Başmüdür Agâh Bey, bu hengâmede başından geçenleri, resmî bir rapor halinde tespit ederek, anlatmaktadır. Şahıslarını tanırım. İyi lisan bilen kültürlü bir Türk münevveri idi. Raporunun bazı kısımların aynen naklediyorum:

Gümrük Dairesi'nin kapısı şiddetle vurulmaya ve "açınız" sesleri işitilmeye başladı. Bittabi açtık. Elinde bir revolver, yanında bir sivil tercüman ve arkasında üç dört er olduğu halde bir Yunan subayı yukarıya çıktı. Tercüman hemen endişe edilecek bir şey olmadığını temin ettikten sonra, "dışarıda birçok vaka ve ölüm olduğu için hükümet memurlarının tevkif edileceğini ve varsa silahlarımızla beraber teslim olmamızı" söyledi. İtaat ettik. Mevcut yirmi, yirmi beş memurdan birkaçının ufak çapta revolverlerini toplayarak subaya teslim ve her tarafta araştırma yapılmasını teklif ettik. Aradılar, bir şey bulunamadı. Kendi odamda arama

yaptıkları sırada şahsıma ait ufak bir kasının içindeki 200 liradan bir miktarını erler aralarında taksim ve bana sükût etmemi ihtar ettiler. Herşey tamam olmuştu. Artık dışarıya çıkılması lâzım denildi. Halbuki dışarıda şiddetli bir yağmur yağdığı gibi, silah sesleri de devam ediyordu. Bizi muhakkak bir tehlikeye, maruz bırakmaktan ise orada yine kendi nezaretleri altında muhafaza etmelerini rica ettik. Cevaben, "Sizin şüpheyi davet eden bir şeyiniz görülmedi. Bir saat sonra serbest olacaksınız. Burada şu iki askeri -parayı alanları- bırakacağız. Hayatınıza gelince, o bizim askerî namusumuza bırakılmıştır. Bu sözleri size söyleyen bir Bulgar subayı değil, Yunanlıdır," denildi. Tabiî muvafakat ettik. Fakat nöbetçi kalacak askerler, kasada daha para olduğunu gördükleri için, gece kırarak alacaklarına emindim. Şahsıma ait olan bir miktar parayı beraber alıp alamayacağımı subaydan sordum: "Alınız, benim mesuliyetim altındadır," dedi. Bu suretle parayı, bazı ufak tefek şeyleri üzerime alarak arkadaşlarımla beraber sokağa çıktık.

Sokağa çıkınca hal ve tavırları tamamen değişti. Orada bulunan diğer birtakım Yunan erleri üzerimize hücum ederek, hemen feslerimizi alıp yırttılar. Ellerimizi havaya kaldırarak, "zito Venizelos" diye bağırmamızı emrettiler. Bu suretle bağıra bağıra rıhtım üzerine çıktık. Zahire Borsası önüne geldiğimiz zaman yağmur durmuştu. Yürümüyor, koşuyorduk. Benim gibi şişman yahut takatı bulunmayanlar mütemadiyen dipçik yiyorduk. Böylece kahvelerin önünden geçerken sivillerin çok kaba küfürlerine uğradık.

İtalyan Mektebi'nin önünden saparak İkinci Kordon üzerinde, ömrümde görmediğim derecede bir yağmurun altında, bir sokakta, bizi götüren askerler birer birer nemiz var, nemiz yok hepsini aldılar. Hatta tütün tabakalarına, benzin çakmaklarına varıncaya kadar tenezzül ettiler. Üzerimizde bir şey bulmak için elbisemizi kâmilen yırttılar. Biraz sonra yine rıhtım üzerine çıktık ve aynı tarzda, yani eller yukarda "zito Venizelos" diye avazımız çıktığı kadar bağırarak koşa koşa dipçikler ve tokatlarla Aydın Demiryolu Kumpanyasının Punta (Alsancak) iskelesine vardık. Artık bizde takat kalmamıştı. Yolda gelirken önümde yürüyen veznedar Nazım Efendi kulağına isabet eden bir darbe ile sersemleyerek yere düşmüştü. Süngülemişler, şehit oldu. Diğer arkadaşlarımızın çoğu yaralı idiler.

Punto iskelesi'nde, bizi getiren subay ve erler hepimizi Yunan deniz subaylarına teslim ederek avdet ettiler. Biz, evvelce gelen diğer hükümet mensuplarına orada mülâki olduk.

Hakkımızda yapılan şenaatin en şiddetlisi burada oldu. Deniz askerleri çıkarak tokatlarla subaylarının huzurunda hepimizi dövdüler. Başımıza atılan taş, kömür, kiremitlerle yaralanmayan kimse kalmadı. Bir aralık şahsını tanıtmak istedim. Kartımı çıkardım, "Hakkımda malûmat alınız, ben bu muameleye müstehak bir adam değilim," dedim. Subaylardan pek şiddetle, "Sus kerata" cevabını aldım. Hatta bunlardan bazıları Türkçe, "Hepinizi köpek gibi boğazlayacağız, haydi mezarınıza," diyerek bizi iskele üzerine yanaşmış olan bir vapura götürmeye başladılar. Bir aralık evvelce tanıdığım bir Yunan deniz subayına tesadüf ettim ki, resmî meseleler vesilesiyle münasebet peyda etmiş idik. Beni bu halde görünce hayret etti. Sebebini sordu. "Arkadaşlarınıza sorunuz," dedim. İskeleye yanaşan vapura geldik. Girerken sopalarla dövüldük ve ıslak fışkı ile dolu ambarın içine atıldık. Söylediğim subay teşebbüste bulunmuş, on dakika sonra ambardan beni çıkarttı. Çıkınca hakkımızda reva görülen bu muameleyi protesto ettim. Benim kadar ma-

sum olan arkadaşlarım da çıkmadıkça bir yere gitmeyeceğimi söyledim. Ne onların ve ne de benim tahliyemin ellerinde olmadığını, Kumandan Mr. Mavrudik'e söylemek gerektiğini, ancak bu yoldan hepumizi çıkarabileceklerini anlattılar.

Agâh Bey bu badireden, yara bere içinde, nasıl kurtulduğunu anlattıktan sonra, sözü işittiklerine getirerek, "İşgal günü, Yunan askerlerinin, İzmir'in Güzelyalı, Göztepe, İspartalı, Karantina (Küçükyalı) semtlerinde oturan Müslüman evlerine girerek, buldukları para ve kıymetli eşyayı aşırdıklarını ve bu sırada İslam kadınlarına tecavüz edildiğini," de anlatmaktadır. Fakat söylediklerinin gerçek olduğuna inandığım halde, bu çok çirkin faciayı buraya -olduğu gibi- almak ve terbiyeli insanlara okutmak cesaretini kendimde bulamadım.

Az önce bahsettiğim subay, memur ve öğrenci kafilelerini, vapur, hangar ve depo gibi muhtelif yerlerde hapsedilmek için, süngülü Yunan askerlerinin muhafazasında, rıhtımın pasaport mahalline doğru sürüklüyorlardı. Kadın, erkek her sınıftan kalabalık bir Rum halk kitlesi de bunları takip ediyordu. Bir toplama merkezi diyebileceğimiz bu yerde geçen vakaları ilgililer raporlarında şöyle ifade etmektedirler:

Subayların süngü ve dipçik darbeleri altında üzerleri aranmış, bulunan para, saat, yüzük, sigara tabakası ve mendil gibi her çeşit eşya tamamen gasp ve yağma edilmiştir. Başlarındaki kalpakları alınarak yırtılmış, çiğnenmiş, bir kısmı da süngülere takılmış; hepsi en ağır ve galiz küfürlerle tahkir edilmiştir.

Acayip kıyafetli komitecilerle silahlı Rumlar, ihata ettikleri askerlerimiz üzerine revolverlerle ateş açmışlardır. Rıhtıma bağlanmış her Yunan vapurundan, ev ve mağazaların balkonlarından bu ateşe iştirak olunmuştur. En şiddetli ateş, Anadolu Bankası ile Yunan torpidosundan yapılmıştır. Bu sırada subay ve erlerden sayısı otuzu geçen ölü ve altmışı aşan ağır ve hafif yaralı olduğu görülmüştür. Şehitler arasında Asker Alma Heyeti Başkanı Albay Süleyman Fethi Bey -ki daha önce yazmıştım- kurmay albaylardan Ali, Kolordu Başhekimi Yarbay Şükrü ve Kolağası Necati Beyler bulunmaktadır.[5]

Tesadüfen bu esir kafilesine karışan Şehit Kolağası Necati Bey'in sekiz yaşlarındaki oğlu, babasının kanlar içinde yere yuvarlandığını görünce "ah babam!" feryadı ile üzerine kapanmış o da insafsız bir süngü darbesiyle yaralanmıştır.[6]

Jandarma Mıntıka Müfettişliği namına tanzim edilen raporda şu kayıtlara tesadüf edilmektedir:

Subay ve memur kafilelerine, efzun askerinin tecavüzlerinden başka, kışla ve hükümetten maada Pasaport'a gelinceye kadar yollardaki Rum ahâli ile evlerinin balkonlarında yer alan Rum kadınları "yuha" nidalarıyla ellerine geçen kiremit, taş ve toprak parçalarını atmak ve bazıları da revolverle ateş etmek suretiyle taarruz ve hakarette bulunmuşlardır. Sultani mektebi (lise) talebeleri, bu zavallı çocuklar da hakaret gören zümreler içinde işkenceye uğramışlardır. Bunlardan baş-

ka o gün, sokakta gördükleri her Türkü aynı rezaletle yaralamışlar, dövmüşler, soymuşlar ve tezyif etmişlerdir.

İzmir fecayii hakkında, İzmir Tahkik Heyeti âzâsından Yarbay Arif Bey de 9 sayfalık uzun raporunda, bu meseleye şu suretle temas etmektedir:

Hepimizin başları açıldı. İki kollarımız havaya kaldırıldı. Allahımıza, peygamberimize, Kur'anımıza velhasıl bütün mukaddesatımıza en çirkin ve galiz kelimelerle sövüldü, sayıldı. Kalpaklar, fesler ayaklar altında çiğnendi. Kıymetli kalpaklar kısmen Yunan askerlerinin çantalarına sokuldu. Üzerimizde silah aramak bahanesiyle, bulabildikleri para, cüzdan, defter gibi eşya gasp olundu. Anahtar zincirine varıncaya kadar soyulduk. Parkdan 'dörder' olarak hareketimizde kumandanımız da dahil olduğu halde eller yukarıda "Yaşasın Venizelos" diye bağırtılmak suretiyle şiddetli bir yağmur altında yürüyüşe devam ettirildik. Bunları az gören Yunan askeri ve Rum ahâli tarafından kurşun, süngü, dipçik revolver, kama ve bıçak gibi her çeşit âlât ile öldürülmekte ve yaralanmakta idik. Bu fecaat içinde –Pasaport yakınında– gümrük önüne getirildik.

Arif Bey raporunda, bundan sonra arkadaşlarnın nasıl öldürüldüklerini tafsilatıyla anlatmaktadır.

BİR PAPAZ KATLİAMI TEŞVİK EDİYOR

Bütün bu kanlı vak'alara sahne olan rıhtım boyunda, –İzmirlilerin deyimiyle 'Kordon'da– başında mor renkli papaz külahı, sırtında haki elbesesiyle bir süvari peyda oldu.

Kordonun bir başından öbür başına atını süratle sevkediyor, her gidip gelişinde, yolu üzerindeki insanları, Türkler aleyhine, 'ölüme' teşvik ediyordu. Bu adamın yüksek sesle bağırıp çağırması, halkın adâvet duygularını körüklüyor, tecavüz ve taaddinin artmasına sebep oluyordu.[7] Bana bu günahı irtikâp edenin, İzmir Rum Metropoliti Hrisostomos olduğunu söyleyenler oldu. Bu, din ve Allah adamı olması lâzım gelen ruhaninin siyasi işlerde ne kadar pervasız ve atılgan olduğunu bilmeme rağmen, söylenenleri bana tam kanaat verecek derecede bulmadığım için, vakayı kaydetmekle ve kahramanını da "süvari adam" diye isimlendirmekle yetindim. Fakat, şurasını ilave etmeye mecburum:

15 Mayıs sabahı, İzmir Metropoliti Hrisostomos'un bütün Rum papazlarıyla birlikte, Yunan ordusunu rıhtım üzerinde 'takdis' ederek[8] Hıristiyan ahâlinin taassubunu tahrik ettikleri ve yine Metropolit cenaplarının işgalden bir gün önce, 14 Mayıs'ta, ihtilalci bir demeç verdiği[9] ne kadar hakikat ise, at üzerinde böyle bir adamin da papaz kıyafetiyle tahrikatta bulunduğu o kadar doğru bir vakıadır. Şu halde:

"Bu mor renkli papaz külahını taşıyan adam kimdir?"

Bu suale benim tarafımdan verilecek cevap:

"Kim ise, Allah günahlarnı affetsin," demekten ibarettir.

Yunanlılar, kışladan, dairelerden, okul öğrencilerinden ve halktan aldıkları esir kafilelerini, rıhtımın Pasaport mevkiinde ve yakın civarında toplanmışlardı. Burası, kin ve intikam duygularının fiili bir tecavüz merkezi halini almıştı.

Esirleri burada, doya doya tahkir ettiler, sövdüler, yaraladılar ve öldürdüler. Bu feci dramın 'mabadine' devam için de, biçareleri, hapishane haline getirdikleri Yunan gemilerine, depo ve mağaza gibi yerlere doldurdular.

Buralarda da yeni bir işkence safhası başlamıştı. Yunan *Patris* gemisinin ambarları, mekkâre hayvanlarının metrukâtı ile mülevvesti. Buraya yerleştirilen zavallıların, izdiham ve kokudan, teneffüs edebilmeleri çok zordu. Boğulmamaları için, ancak üç dört saatte bir, beş altı dakika için güverteye çıkmalarına müsaade ediliyordu. Sultani Mektebi öğrencileri de geminin ambarlarında, asker ve sivil mevkuflar arasında idi. Bu masum çocuklardan çoğunun çeşitli yerlerinden kurşunla yaralanmış olduklarının görülmesi ve bazılarının da şehit edildiğinin işitilmesi, büyüklerin kendi dertlerini unutturacak kadar elem yaratıyordu. Herkes küçükler için gözyaşı döküyordu.

BİR AMERİKALI GÖRDÜKLERİNİ ANLATIYOR

Bu sırada rıhtım üzerinde postahane yanındaki yazıhanesinden hadiseleri takip eden tarafsız bir Amerikalı, müşahadelerine dayanan bir rapor hazırladı.[10]

Bu rapora göre, işkence edilerek hapsedilen Türkler üç gün aç bırakıldı. Kızılhaç, bu biçareleri ölümden kurtarmak için, kendilerine hatırlatmak zorunda kaldı.

HAPSEDİLEN KUMANDANLAR, ASKERLER NASIL SERBEST BIRAKILDI?

Hapsedilenlerden evvela Kolordu Kumandanı Ali Nâdir Paşa ile Kurmay Başkanı Abdülhamid ve 56. Tümen Kumandanı Hürrem Beyler, "İki saat zarfında İzmir'in terk ve tahliyesi için gereken tedbirlerin hazırlanması vazifesiyle kışlaya çıkarılarak tevkif edildiler.[11]

Diğerleri de, üç gün sonra, 18 Mayıs'ta salıverildi. Askerler kışlaya nakledildi. İçlerinde evli olanlar, Yunan vesikalarıyla aileleri yanına serbest bırakıldı. Bekar olanlar da kışlada alıkonuldu.

BÖLÜM 5

BİR YUNAN TAKTİĞİ, İZMİR'İN İDARESİ

Yunanlılar, İzmir'den askerî kuvvetlerimizi uzaklaştırmayı; mülki idareyi kendilerine bağlı ve her emirlerini yerine getirecek vasıfta olmakla beraber, şeklen mevcut imiş gibi göstermeyi -bu sırada- menfaatlarine uygun buluyorlar ve böyle bir politika takip ediyorlardı.

Bu sebepli, XVII. Kolordu ve 56. Tümen subaylarından Aydın, Tire ve Manisa'ya kaçanlardan başka, İzmir'de kalanlarını bir Yunan vapuru ile Mudanya'ya götürüp attılar. İzmir içinde askerî kuvvetimiz kalmamıştı.

Mülki idareye gelince: İzmir'de hâkimiyetimizin ve hükümetin ismi var, cismi yoktu. Valinin, polis müdürünün, jandarma kumandanının yetki ve yönetiminin sınırı, masalarının başından ileri geçemiyordu. Polis ve jandarma da dağılmıştı.

Bütün karakollar, doğrudan doğruya, Yunanlıların elinde ve idaresinde bulunuyordu. Hükümet Konağı'nın alt katındaki salonda bile bir Yunan askerî müfrezesi bulundurulmakta idi.

Osmanlı polis ve jandarmasının silahları, subayların kılıçları alınmıştı. Yeniden toplanabilen otuz kadar jandarma erinin toplu bulunduğunu Yunanlılar işittikleri zaman, herhangi bir bahane ile hapis ve istedikleri zaman serbest bırakılıyorlardı.

Vilayet Konağı o an için müstesna, hemen bütün resmî binalara Yunan bandırası çekilmişti. Çarşı pazar, her taraf Yunan bayraklarıyla dolmuştu. Yalnız, limanda demirli bulunan *Hızır Reis* gambotunda sancağımız dalgalanıyordu.

Ayafotini Kilisesi, Avcılar Kulübü ve Yunan Konsoloshanesi vilayetin idare merkezi haline gelmişti.

İdarede Yunan kanunları hâkimdi. Tatbikatı da Yunan vali ve silahlı kuvvetleri tarafından icra olunuyordu. Hâkimiyetimizin varlığı kanaatini söylemek dahi, vatan ve millet için büyük bir hıyanetti.[1]

Mahkemelerimiz yerine şehirde 'İdare-i Örfiye' (sıkıyönetim) ilan olunduğu için Yunan askerî mahkemeleri faaliyette bulunuyordu. İzmir hapishanesi bu mahkemelerin mağdurlarıyla dolup taşıyordu.

İşgal sırasında, Türklere reva görülen hakaret, yaralama ve ölüm vakalarından başka, mallarına tecavüz edilen vatandaşların, zarar ve ziyan talebi maksadıyla, vilayete verdikleri dilekçelerin sayısı binden fazla idi.[2]

Doğrudan doğruya Yunan Konsolosu ile Avrupalı siyasi mümessillere yapılan müracaatlar bu sayının dışındadır.

Görülüyor ki, Türklerin mallarına tecavüz mübah sayılmıştı. Bu şartlar altında Osmanlı idaresi ortadan kalkmıştı.

Artık Yunanlılar da çok ileri gittiklerini anlamışlardı. Menfaatları icabı, hüküm süren anarşiyi önlemek zorunda idiler. İşgal Kuvvetleri Kumandanı Albay Zafiryo, "Aydın Vilayeti Ahâlisine Beyanname" adı altında bir bildiri yayınladı. Bir kelimesine dahi dokunmadan, aynen kaydediyorum:

Her taraftan alınan malûmata göre, dahil ve hariç vilayette, Rum ahâlisi tarafından Türklere karşı silah kullanmakta ve menkul malları yağma edilmektedir. Hadisat-i mebhusenin (bahsolunan hadiselerin) Rum ahâlisini erbab-i iffet ve namusu tarafından olmayıp, birtakım ahlaksız ve düşüncesiz kimselerden vukua geldiği muhakkak addolunuyorsa da, her fedakârlığı bir bilcümle teşebbüsat-ı inzibatiyeyi göze alarak asayişin iade ve takarrürüne azmettiğim bir dakikada bu misillû hadisat ve vukuatın hudusü asla tecviz olunamayacağından, takerrürünü sureti katiyede meneder ve asayişin temini hususunda son derecede sert hareket edeceğimi ihtar ederim... ila...[3]

METROPOLİT VALİYİ EVİNDE ZİYARET EDİYOR, SEBEBİ?

Paris Barış Konferansı –yukarıda yazdığım gibi– İzmir'in işgaline karar vermişti. Burada Osmanlı idaresinin kaldırılmasına dair bir kayıt yoktu. Yunanlıların, görünüşü korumak ve konferansın muhtemel sualine cevap verebilmek için kukla bir hükümete ihtiyaçları vardı: Bu sebeple valinin iş başında bulunması lâzımdı, kendileri için İzzet Bey'den daha iyisi bulunamazdı. Metropolit Hrisostomos, Venizelos'un politikasını kolaylaştırmak için İzzet Bey'i evinde ziyaret etti. "Maiyeti ile beraber işe başlaması lâzım geleceğini ve kendilerine ilişilmeyeceğini," söyledi. "Valinin yanında, İzmir'deki Yunan otoriteleriyle temasını temin etmek

için bir Yunan subayının tercüman ve 'irtibat' memuru olarak bulundurulacağını," anlattı. İzzet Bey memnundu. Bunu kendi hesabına bir başarı saydı. İki gün sonra yeniden görevine başladı.

VALİ İŞE BAŞLAYINCA YAPTIĞI İLK İŞ

İzzet Bey'in ilk işi, halkı uyuşturmak ve 'Redd-i İlhak Heyet-i Millîyesi' imzasıyla her tarafa çekilmiş olan telgrafı kıymetten düşürmeye çalışmak oldu. Vali:

İzmir'de geçen hadiselerin mülhakatta mübalağalı olarak anlaşıldığını esas meselenin, İzmir'in Yunan askerî işgali altına alınmasından ibaret olduğunu ve sükûnetin avdet eylemesinden herkesin iş ve gücüyle meşgul bulunduğunu,

yayınladı. Fakat buna inanan bulunmadı.[4]

Vali İzzet Bey, daha sonra Venizelos'un fevkalâde yetkilerle İzmir'e Yüksek Komiser tayin ettiği Giritli hemşerisi ve adamı Aristidi Steryadis'in nüfuz emri altına girdi.

Yunanlı Yazar Rodas'a göre; "Ahlak ve ahlaksızlığı, deha ve liyakatsızlığı nefsinde toplayan, iyi ve kötü eserlerin kahramanı olan ve herkesi aldatmak ve kendine bağlamakta maharet sahibi bulunan Yunan komiserini vali, şu sözlerle övmeye başladı:

İnce bir diplomat ve kıymetli bir zat olan Steryadis bana İzmir'in işgalinin askerî bir mahiyeti haiz olduğunu, siyasi memurların –evvelce olduğu gibi– görevleri başında bırakılacağını temin eyledi ve yardım vaadinde bulundu. Ben de kendisini, başgöstermekte olan birtakım mühlik (öldürücü) meseleler ve vak'alardan haberdar ettim. Mumaileyh (adı geçen), bütün bunları not ederek, sebeplerini gidermek için, benimle elele çalışacağını söyledi.

Osmanlı Hükümeti ile Müslümanların hukukunu M. Steryadis'in muaveneti ile temin edebileceğimi ümit etmekteyim.[5]

İnsan, bu satırları okuduktan sonra kendisine soruyor: "Mühlik meseleler ve vak'alar" acaba, memleketi kurtarmak için çalışanların millî faaliyetinden başka bir şey midir?

"Osmanlı hukuku ile Müslümanların hukuku" memleketimizi elimizden almak için gelen Yunanlı Steryadis'in lütfu ve muavemeti ile mi korunacaktı? Bu ne felâketli düşüncedir!

Yukarıda Damad Ferit Paşa Kabinesi'nin cevabî notasından bahsetmiştim. İstanbul'da İtilâf Devletleri Yüksek Komiserleri'ne verilen bu nota hakkında, Dahiliye Nâzırı Cemal Bey bir şifre telgrafla[6] vali ve mutasarrıfları aydınlatmak ihtiyacını duymuştu. Nâzırın şifreli telgrafında,

başlıca şu noktalar göze çarpmaktadır:

Galip kuvvetlere maddi mukavemet mümkün değildir. Fakat bu serfürü etmek[7], (boyun eğmek) hiçbir vakit hakkından fârig olmak, vazgeçmek manasına gelmez. Hükümet, tezühüratın şu anda sükûnetle yapılması ve mesela İstanbul'da İtilâf mümessillerine ve Amerika mümessiline telgrafnameler çekilmesi suretiyle îfâsını muvafık göstermektedir.

İzmir'den bu gece alınan haberler göre, yedi saat devam eden işgal, ameliyesinden sonra telgraf muhaberesi yeniden başlamıştır. "Hükümet-i Mülkiye'miz ve bariz (açık görünen) hâkimiyet alâmeti olan polis ve jandarmamız vazifelerini îfâya başlamışlardır.

YUNAN TAKTİĞİNİN BAŞARISI VE İŞGALİN DAHİLE DOĞRU GENİŞLEMESİ

İzmir Valisi'nin ve Dahiliye Nâzırı'nın telgrafları ve demeçleri, tam bir hakikatın ifadesi olan jandarma kumandanının gizli raporundaki malûmat ile tezat halinde idi. Osmanlı devlet adamları, Yunanlıların politikalarını bilerek veya bilmeyerek destekliyorlardı. Bunlara göre, 'işgal ameliyesi' tamamlanmış, sükûnet avdet etmiş, 'Hükümet-i Mülkiye' yerine oturmuş; İzmir'den akseden havadisler mübalağalı; zülum, yağma ve hakaret bir yana, Paris Barış Konferansı'nın yeni kararlarına emniyetle intizar etmeli... Yapılacak başka bir şey yoktur. Venizelos da işi bu çerçeve içine almak istiyordu. Artık Yunanlılar göğsünü gere gere politikalarını müdafaa edebilirdi.

Nitekim, Venizelos hazırlanan bu fırsata kaçırmadı. Fransa Başvekili Clémenceau'ya şu telgrafı çekti:

VENİZELOS'UN CLÉMENCEAU'YA TELGRAFI VE SONRASI

Reis Efendi,

İzmir'in işgali sırasında başgösteren hadiseler hakkında pek çok yanlış ve mübalağalı hadiseler ortaya atıldı. Bu bapta Başkumandanlık'la, Komiserlik'ten resmen gelen raporların özetlerini aşağıda huzur-ı âlîlerine arzetmek mecburiyetini duyuyorum.

Sulh konferansı tarafından alınan kararlara uyularak 15 Mayıs tarihine rastlayan Perşembe sabahı Yunan askerî kuvvetleri İzmir'e çıkarılmıştı.

Şehrin çeşitli yerleri, hiçbir hadiseye mahal verilmeden ve Rum ahâlinin en hararetli mümayişler arasında işgal edilmiş ise de efzunlardan meydana gelmiş bir müfreze İslam mahallesine yaklaştığı vakit gerek kışladan ve gerek hükümet konağı ile civarındaki binalardan açılan tüfek ateşine uğramış ve bittabi mukabele eylemiştir.

Müsademe bir saat kadar devam ederek civarda ahâlinin pek çok olması yüzünden 203 kişinin yaralanmasına sebep olmuştur ki bunlardan 63'ü ölmüştür. Bu sayı arasında 62 asker ve sivil bir Rum, 78 Türk, biri Musevi ve 22'si de çeşitli millete mensuptur. Bu mukavemet maateessüf evvelce hazırlanmıştı. Filhakika bir gün önceden İslam ahâliyi karşı koymaya sürükleyen binlerce beyannameler dağıtılmış ve kuvvetin çıkarılmasını müteakip hapishane kapıları açılarak birçok adi suçlular sokaklara salıverilmişti.

Bu hareket Jön Türk'lere[8] mensup olanlar tarafından idare edilen bazı propagandacılar tarafından şiddetle terviç ve teşvik olunmuştur. Eğer propaganda olmasaydı, memlekette şüphesiz hiçbir intizamsızlık vukua gelmezdi. Bu hadiseler sırasında bazı yağmacılık yapılmış ise de Yunan kuvvetleri tarafından derhal alınan tedbirler sayesinde asayiş iade edilmiş ve ahâlinin korunması kabil olmuştur. Vukuatı yapanlar divan-ı harbe verilerek iki Rum idama mahkûm edilmiş ve yedi kişi muhtelif cezalara çarpılmıştır. Tahkikat devam ediyor. Çalınan eşyadan bir kısmı daha şimdiden sahiplerine geri verilmiştir. Jön Türk'lerle, söylediğim propagandalara uyan memurlar, memleket içinde idari bir anarşi yaratarak Yunan işgalini taciz ve tazip etmek maksadıyla daha başlangıçta mevkilerini terketmişlerdi. **İlk günü yalnız küçük bir müddet için bozulmuş olan asayiş ertesi günü akşama doğru iade edilerek başta vali olduğu halde memurların vazifeleri başına dönmeleri temin olunmuştur. Bu suretle idare hayatı eski muntazam yürüyüşünü bulmuştur.** Hülâsa, muhalif unsurun çalışmasına rağmen İzmir, işgalden iki gün sonra eski vaziyetini tamamiyle elde etmiş ve bugünkü herkes Yunan kuvvetleriyle Osmanlı memurlarının müşterek mesaisi altında kendi işiyle meşgul olmaya başlamıştır. Yunan askerî kuvvetlerinin bütün unsurlar hakkında gösterdiği akıllıca hareket ve iyi idare neticesi olarak **askeri işgal dahile doğru başlamış ve bu hal herkesin memnunluğunu celbeylemiştir.**

Bu tafsilat İzmir ve civarının Yunan ordusu tarafından işgaline karar vermekle gösterilen itimada Yunan Hükümeti'nin ne derecede layık olduğunu tamamiyle ispat eder ümidindeyim. Bu vesile ile hissiyat-ı ihtiramkâranemin lütfen kabulünü temenni eylerim.

İmza
Venizelos

Bu mektup bize yukarıda anlattığım Metropolit ve Vali İzzet Bey görüşmesinin mahiyetini, iç yüzünü açıklamaktadır. Ayrıca Venizelos, bu mektubu ile Fransız Başvekili'ne yalnız hesap vermekle ve İzmir'in işgali sırasında geçen vakaları -kendine göre- anlatarak işgalden doğan fenalıkları mazur göstermeye çalışmakla kalmıyor, daha ileri giderek, işgalin İzmir şehri dışına doğru başladığını yazmakla, Paris Barış Konferansı'nın kararına karşı bir olup bitti yaratmak istiyordu.

Nitekim 16 Mayıs 1919'da, bir piyade efzun bölüğü bir torpido ile Urla'ya çıkarılmıştı. İzmir'de olduğu gibi asker ve subaylara, halkın bir kısmına burada da fenalıklar yapıldı. Urla civarındaki Kuşçular, Kızılcaköy, Devederesi gibi Türk köyleri yakıldı; malları yağma edildi. Köylülerden

sağ kalanlar ilçe merkezine sığındı. Seferihisar, Çeşme ilçeleri de hemen ve kolaylıkla işgal edildi. Seferihisar ve Gülbahçe'deki müfrezelerimiz İzmir'in Yunanlılar eline düştüğünü haber aldıkları zaman dağılmışlardı.

Fransa'nın harp sonu politikasına hâkim olan Clémenceau Türk düşmanı kesilmişti. Yunanlıları da aleyhimizde âlet olarak kullanıyordu. Bundan, Fransa hesabına menfaat bekliyordu.

Mesela Batı devletleri, Rusya'da Bolşeviklere karşı, körükörüne asker göndermeye başladıkları sırada, Clémenceau, Barış Konferansı toplantılarından birinde Venizelos'a rastladı. Ve birdenbire şu şuali sordu:

Siz bizim müttefikimizsiniz değil mi?

Venizelos cevap verdi:

– Bundan şüpheniz mi var, muhterem Başvekil?
– Öyle ise derhal Odesa'ya bir tümen gönderiniz; Güney Rusya'da yaptığımız askerî harekâta iştirak etsin!

Bu emrin yerine getirilmesinin sonucu olarak Ukrayna'da bir Yunan tümeni mahvoldu. Venizelos, Batılıların, özellikle Clémenceau ile Lloyd George'un bir âleti imiş gibi davranıyordu. Onlar da hizmetlerinin bedelini kendisine Türkiye'den ödüyorlardı. 'El kesesinden' siyasi bağışlar devam edip gidiyordu.

İstanbul'da Fransız kuvvetlerinin başında bulunan mağrur General Franchet d'Esprey dahi, İzmir'den yükselen feryatlara lakayt kalamamıştı; hakikatı öğrenmek ihtiyacını duydu, General Bunoust'u İzmir'e gönderdi. Generalin, burada Yunanlıları müthiş surette suçlandıran raporu, Fransız Dışişleri Bakanlığı tarafından titizlikle örtbas edildi.

İzmir işgal ve vakalarına ait Fransız gazetelerine verilen resmî bildiri de aşağıdaki beş on kelimeden ibaret kaldı:

Yunan askeri, umumi sevinç ve heyecan içinde İzmir'e çıkmıştır.[9]

İTALYANLARIN İZMİR POLİTİKASI

Güzel İzmir, kıskançlık yüzünden Yunanlılarla İtalyanları -iki rakip sevdalı gibi- birbirine düşürmüştü. İtalyanlar, İngilizler ve Fransızlar gibi kırıcı bir politika yerine, uyuşturucu, yüze gülücü bir siyasetle taraftar kazanmak yolunu tutmuşlar ve bu konuda müttefiklerden ayrılmışlardı. Kan ve ateş ile yerleşemeyecekleri yerleri, dostluk maskesi altında elde etmeye çalışıyorlardı.

İzmir'de Yunanlıların şerrinden çekinen bazı kimselere, Arnavut olduğu söyleyenlere ve Müslüman Adalılarla, Trablusgarplılardan arzu göste-

renlere bol bol, himaye ve 'tâbiyet' vesikası veriyorlardı. İzmir'de olduğu gibi, işgal ettikleri Konya ve Akdeniz kıyı şehirlerinde halkı -mümkün olduğu kadar- hoş tutmaya, kalp kazanmaya gayret ediyorlardı.

Fakat, memleketin vatansever aydınları bütün bunların gelecek için gizlediği tehlikenin farkında idi.

İngiliz, Fransız ve Yunanlılar tarafından açıkça düşmanlık, İtalyanlar tarafından sinsi bir politika, sonuç olarak aleyhimizde birleşiyordu. Arada görülen ayrılık sadece bir 'taktikten' ibaretti. İtalyanların taktiği gelecek için daha tehlikeli idi.

COMTE SFORZA İLE DAMAD FERİT PAŞA'NIN BİR KONUŞMASI, ESKİ VE YENİ SİYASET

İtalyan Devlet adamı Comte Sforza anlatıyor:

Günün birinde Sadrazam Ferit Paşa'ya dâhiyane bir ilham vaki oldu. Yunanlıların İzmir'i işgalinden iki hafta sonra, benden gizli bir görüşme isteğinde bulundu. Kendisini Boğaziçi'nde Tarabya'daki yazlık İtalyan Elçiliği'nde kabul ettim.

İtalya'nın asil ve mertçe davranışından kendisine karşı duyulan hürmet ve sevgi hakkında bir yığın lakırdıdan sonra, İtilâf Devletlerinin, eski 'reayâ'lardan* meydana gelen bir memleketi, efendilerinin evlatlarına işkence edecek bir mevkiye getirmiş olmalarından acı, acı şikâyet etti:

"Acaba Paris'de anlamıyorlar mı ki bunlar yabancı düşmanlığı tehlikesini alevlendirecek tek çaredir? Takip ettiğiniz bu siyasetin kanlı fakat kaçınılamayacak sonuçları karşısında kaldığımız gün yine, bir asırdan beri yaptığınız şeyi yapacaksınız, bizi suçlandıracaksınız. Eğer günün birinde katliamlar vukua gelirse, şimdiden söyleyeyim, bunun mesulü Avrupalı büyük devletler olacaktır."

Bundan sonra derhal sesini değiştirdi, sanki heyecana kapılarak bir sır veriyormuş gibi:

"Ah, eğer Türkler tarafından sevilen büyük bir devlet İzmir'in ve vilayetinin işgaline memur edilmiş olsaydı herşey tamamen başka olurdu, dedi.

Bir cevap bekliyordu, gelmedi; görüşmemizin ilk on dakikasından itibaren böyle bir tavizin geleceğini hissetmiştim. Ben açılmayınca, zavallı Ferit Paşa izaha mecbur oldu:

"İtalya niçin İzmir'de referanduma (umumi reye) başvurmak istemiyordu? Ahâlinin hep birden Yunan askerî işgali yerine İtalyanları tercih edeceği şüphesizdi."

Bu, Sultan Abdülhamid'in otuz sene emsalsiz bir ustalıkla oynadığı eski bir oyunun, basit bir amatör tarafından tekrarlanması idi: Devletler arasında kıskançlığı tahrik etmek, icabederse aralarını zehirlemek ve onlar birbirleriyle kavga ederlerken Türkiye'nin istiklalini muhafaza eylemek.

Fakat bu usullerin ancak prevantif olarak kıymeti vardı; şimdi artık çok geçti.

* Reayâ: Eskiden Müslüman olmayan azınlıklara denirdi. / C. B.

Bundan başka, bu teklif başarı ile tatbik mevkiine konulsa bile İtalya için bir menfaat temin edebileceğinden emin değildim. Kanaatimce İtalya bütün Türkiye'yi sanayi istihsallerine bir pazar olarak kabul etmeliydi. Bu itibarla ahlaki sebepler mevcut olmasaydı dahi, önüne atılan bu av payına muhalefet etmesi icap ederdi. Bundan başka İzmir, İtalyanların gelip yerleşebileceği bir yer olmak bakımından da bize faydalı olamazdı. Bizimkinden çok daha velût (doğuran) bir ırk tarafından esasen işgal edilmiş bulunmaktaydı. Zorla elimizde bulundurulması, bize hiçbir menfaat temin etmedikten başka, pek pahalıya mal olmakla kalmayacak **benim tasavvur ettiğim 'sulh yolu ile' siyasetine de en büyük engel teşkil edecektir.** Türklerin minnettarlığına gelince; hiç şüphesiz, Yunanlıların İzmir'i terketmelerinden bir ay sonra ortadan kaybolacaktı. Bundan sonra bu yeni İtalyan işgalinden de nefret edilecekti. Bütün bunlar o anda aklıma gelmişti. Fakat Sadrazama hiçbir şey söylememeye dikkat ettim. O da benim bu sükûtumu diplomatik bir ihtiyat sandı ve yanımdan müttefiklerden birine üstatca bir oyun oynadığına emin olarak ayrıldı.

Sforza ile Mustafa Kemal Paşa'nın Konuşması, Açık ve Mertçe Bir Politika

Fakat Doğu'da herşey bilinir. Bir sır olarak kulaktan kulağa söylenilen sözler, bizde, Batı'da Parlamentoda konuşulan şeylerden çok daha süratle yayılır. Dolayısıyla Ferit'in düşünceleri çabucak Mustafa Kemal'in ve arkadaşlarının kulağına yetişti. Birkaç gün sonra bunlardan biri geldi, beni buldu ve bana gayet saygı ile fakat açıkça arkadaşlarının -ki özellikle Mustafa Kemal'i, Atatürk'ü- kasdediyordu, **"Bâbıâlî'nin bu projelerinin tarafımızdan terviç edilmeyeceğini ümit ettiklerini, zira İtalya Anadolu'ya çıktığı takdirde, Yunanlılara karşı yapmaya hazırlandıkları mücadele kadar şiddetle kendileriyle de dövüşmeyi, Yeni Türkiye'nin bir vazife telâkki ettiğini,"** bildirdi.

Bu ifadenin mertliği karşısında içimden hürmet duymaktan kendimi alamadım. Bu, Doğu politikasında yeni bir üslup idi.[10]

Comte Sforza Türk dostu olarak kendisini tanıtmaya dikkat eden bir diplomattı.

Türklerle iyi geçinmenin yolu bulunduğu takdirde İtalyan menfaatlerinin daha az zorlukla sağlanacağı kanısındaydı. İtalyan işgal kuvvetlerinin diğerlerine nisbetle yumuşak davranışları onun telkini neticesiydi.

İzmir hakkındaki sözleri yüksek diplomat olduğunu göstermek için sonradan ortaya atılmış mütalâalar olsa gerektir.

İtalyanların, Antalya, Muğla çevresiyle Aydın ilinin bir kısmı kadar olmasa bile İzmir'i ele geçirmek istedikleri ve bunun için propaganda yaptıkları bir gerçektir. Buna da işaret etmiştim.

Comte'un, Atatürk için söyledikleri doğrudur. Atatürk'ten de bu hadiseyi dinlemiştim. Atatürk için, vatanımıza göz diken düşman sert olsun, yumuşak olsun, ne olursa olsun düşmandı ve politikası onlara karşı açıktı.

MUSTAFA KEMAL PAŞA ANADOLU'YA GEÇİYOR, DÜŞÜNCELERİ, HÜKÜMETE TAVSİYESİ

Atatürk'ü yakından tanıyanlar, hürriyet ve istiklal aşkı ile yaratılmış kahraman bir asker, bir insan olduğunu bilirlerdi. Onca, bir millette şerefin, ciddiyetin, namus ve insanlığın vücut bulması ve devamı mutlaka o halkın hürriyet ve istiklaline sahip olmasına bağlı idi. Şahsen bu vasıflara çok önem verirdi ve:

> Ben, yaşayabilmek için mutlaka müstakil bir milletin evladı kalmalayım,

derdi. Bu sebeple millî istiklal, onca, bir hayat meselesi idi. Millet menfaatleri gerektirdiği zaman, her devletle karşılıklı dostluk tesisine kıymet verirdi. Medeni âlemde yerimiz olması, onca çok mühimdi. 1914 - 1918 harbinin aleyhimizde sona ereceğini tahmin ve ifade etmişti. Mütareke hükümlerini ve uygulama şeklini gördükten, siyasi ve askerî tetkiklerini tamamladıktan sonra İtilâf Devletleri'nin bizi, "behemahal imhaya, (yok etmeye) karar vermiş olduklarını" anlamıştı. İtilâf Devletleri memurlarının ve askerlerinin İstanbul'da en büyük kurullardan sokaklara kadar, her yerdeki tecavüzlerini, tahriklerini buna delil saymıştı. Aynı zamanda devletin teşkilât olarak, başta bulunanların görüş ve düşünceleri bakımından bir iş göremeyeceklerine de inanmıştı. Zamanın padişah ve hükümeti, kalın zincirlerle sımsıkı bağlandıklarının farkında bile değillerdi. Atatürk'ün, bu sırada düşüncesi şu noktalar üzerinde toplanmıştı:

> Düşmanlar istiklalimizi imhaya karar vermişlerdir; bu hakikati millet henüz tamamiyle keşfedememiştir. Çünkü İstanbul karanlık sisler içinde boğulmuştur. Oradaki zekâlar, oradaki vicdanlar bir taraftan doğrudan doğruya düşman tazyiki, diğer taraftan bilvasıta düşman iğfaliyle bunalmış ve bunaklaşmış bir halde idi.

O, selâmeti Anadolu'ya geçmekte ve orada çalışmakta görüyordu. Önüne çıkan bir fırsatı, Pontus hadisesinin tetkiki teklifini, tereddüt etmeden kabul etti.[11] Yola çıkacağı gün, düşmanlarımızın İzmir'i işgal etmek suretiyle, millete büyük bir suikast örneği vermiş oldular. O da kati kararını vermişti: "Anadolu'ya gidecek, bütün yetki ile gerçeği millete bildirecek, millî istiklalimize vurulmak istenen darbeye karşı mukavemet ve müdafaayı hazırlayacaktı."

Mustafa Kemal Paşa, (Atatürk) vapura binmeden önce Bâbıâlî'ye uğradı. Yunanlıların İzmir'e saldırışlarını gaflet içinde haber alan Nâzırlar Heyeti toplantı halinde bulunuyordu.

Paşa'nın gelişinden haberleri olduğu zaman, müzakerelerini bırakıp bir kısmı yanına geldi, "Ne yapalım?" dediler. "Celâdet (yiğitlik) gösteriniz," dedi.

Samsun'a ayak bastıktan sonra daima güvendiği ve binbir meziyetine samimi olarak inandığı büyük milletinin iradesini yokladı. Memleket ve milletin temayüllerini, "İstiklal müdafaasında tereddüt edenleri hacîl bırakacak yüksek bir mahiyette,"[12] buldu. Açıktan millî mücedeleye atıldı. Valilere, ordu ve kolordu kumandanlarına gönderdiği bir telgrafta:

İzmir ve onu takip eden Manisa ve Aydın'ın işgali, gelecek tehlikeyi daha alenî ihsas etmiştir. Memleket bütünlüğünün korunması için millî tezahüratın daha canlı olarak hazırlanması ve devam ettirilmesi lâzımdır,[13]

diye sesini yükseltti. Bu ses düşmana 'boyun eğme' taraflısı olan İstanbul Hükümeti'ne olduğu kadar Yunanlılara da bir cevaptı.

Yunanlılar, Venizelos'un peşinde, siyasi hırs ve menfaatlerini kin ve intikam duygularıyla birleştirerek yeni bir yirminci yüzyıl haçlı seferine çıkmışlardı.[14]

Küçük Asya'daki emellerini tatmin etmek istiyorlardı. Daha sonra da Bizans'ı dirilteceklerdi. Bu idealin tahakkuku için, ilk merhale olarak, İzmir işgal olunmuştu.

BÖLÜM 6

İZMİR'İN İŞGALİNİN TÜRK KAMUOYUNDAKİ AKİSLERİ, YORUMLAR

İzmir'in işgali, Ege'nin kalbine hançer saplamak demekti. Fazla olarak burada, millî şerefin çiğnenmesi, insanlık haklarının koruyucusu olduklarını her fırsatta tekrarlayan İtilaf devletleri'nin bu faciaya önayak olmaları ve özellikle Amerika Cumhurreisi Wilson'un, tantanalı beyanatına rağmen, Yunanlıların kolundan tutup İzmir'e getirenlerle beraber oluşu, halkın ruhunda büyük tepki yarattı. Bütün Ege şehirlerinde, İç Anadolu'da ciddi münakaşalara yol açtı, "teslim mi olmak, istilacı düşmana karşı mı koymak?" lâzım geleceği meselesi günün hararetli müzakere konusu oldu. Millî mukadderatımızın dönüm noktasında idik.

Hürriyet ve İtilâf Partisi'nin başında olanlar, bu partiye dayanan Kabine, Padişah Vahdeddin'e -padişah olduğu için- körükörüne sadakat göstermek isteyen mutaassıplar ve şahsi menfaatlerinin bozulacağından korkan bazı bencil kişiler Damad Ferit Hükümeti'nin deyimiyle, 'serfürû eylemek' taraflısı idiler.

Bir kısım vatandaşlar da, iki taraflı propagandanın etkisi altında mütereddit ve doğru yolu aramakla meşguldü.

Teslim olma fikrini savunanların gerekçesi şunlardı:

Yunan ordusu İzmir'i büyük devletlerin kararı ile işgal etmiştir. Şu halde karşımızda yalnız Yunanlılar değil, İtilâf Devletleri de vardır. Bunlarla, dört harp yılında, bizden daha kuvvetli müttefiklerimizle beraber savaştık, başa çıkamadık. Şimdi yalnız başımıza nasıl galebe çalarız? Yeniden silaha sarılmak intihar olur. 'Serfürû etmekten, (boyun eğmekten) başka çare yoktur. Mukavemet, karşı koy-

mak taraflısı olanlar, bizi bu hale getiren İttihatçılardır. Memlekette yeniden yangın çıkarmak istiyorlar. Artık yeter!.. İşi takdire bırakalım. Paris Barış Konferansı'nın adil kararını bekleyelim.

İzmir Valisi, İstanbul'daki hükümetinin direktifine uyarak halkı sükûnete davet ederken, Yunanlılara karşı müdafaa ve mukavemetin zararlı ve 'mecnûnâne' (delice) bir hareket olacağını söylüyordu. Kendi politikalarının Avrupa'da lehimize (!) büyük siyasi değişiklikler yarattığını iddia ediyordu.[1] Halk arasına karışan Rumlar da, Yunan Hükümeti'nin adaletinden bahsederek, Yunan kuvvetlerine karşı konulmadıkça, kimseye fenalık yapılmayacağını propaganda ediyorlardı. Bütün bunlar, bir kısım insanlar üzerinde tesirini gösteriyordu.

Yukarıdan beri anlattıklarımla, Yunanlıların ve İtilâf Devletleri'nin politikalarını izaha çalışmış, ayrıca aramızdaki iki kuvvetli akım hakkında bir fikir vermeye gayret etmiş oldum. Netice olarak, şüphe yok ki: Türk'ün selim muhakemesi, gelecek için en doğru yolu bulacaktı.

Bence, Türk millî vicdanı, uğradığı bu kadar ağır hakarete tahammül edemezdi. Millî istiklal ve inkılâp sevdası ateşli ruhları saracak, milletimiz, bu defa da kendine has fedakârlıklarla harikalar yaratacaktı.

Hülâsa olarak diyebilirim ki İzmir felâketi, millî hayatımızda yeni bir devrin başlangıcı olmuştur. Bu felâket, tam bir istiklale, medeni ve muasır bir idare tarzına kavuşmanın hasretini çekenlere yol göstermiştir. Bu uğurda mücadele sahasına atılanların sayısı gün geçtikçe çoğalmıştır.

Bundan sonra, Türkiye siyasetinin mihrâkını teşkil eden, 'düşmana teslim mi olmak, karşı mı koymak' akımının müsbet ve menfi şekliyle içine girerek hadiseleri devamlı surette takip edeceğiz.

ÖDEMİŞ'TE ÇALIŞMALAR, ZORLUKLAR, MANİALAR İÇİNDE ISRAR, HEPSİ BİR ARADA

Daha önce (s. 29) Gökçen Efe'nin Ödemiş'e gittiğini yazmıştım. Efe, orada, Jandarma Tabur Kumandanı Tahir Özerk ile görüşmüş, hazır olduğunu söylemiş, bir miktar el bombası ve demiryolu tahribine yarayacak malzeme istemiş ve mutabık kaldıkları için sevinçle köye dönmüştü.

Gökçen, ilk heyecanını muhafaza ediyordu. Hazırlıklarımız tamamlanınca, düşmana karşı harekete geçeçektik.

İzmir'de yapılan mitingte, bazı kimselerin bize iltihak için arzu gösterdiklerini de kaydetmiştim. Bunlardan yanımıza gelen olmadı. Yalnız Topçu Binbaşısı Aziz Bey'in kumandasında bir süvari kuvveti Tire'ye gelerek, bizimle temas aramış. Binbaşı, aynı zamanda, Ödemiş Jandarma Tabur Kumandanı Tahir Özerk'e de yazı ile müracaat etmiş. Sonradan öğrendiğimize göre gönderdiği tezkeresinde Aziz Bey şöyle diyormuş:

Subay, assubay ve er olarak 92 atlı, işgal sahasından kaçarak Tire'ye geldik. Teşkilâtla meşgul olduğunuzu haber aldık. Vatani vazifelerimizi yapmaya âmâdeyiz.

O zaman, böyle bir kuvvetin büyük önemini vardı. Bu fedakâr kumandanla görüşüp işbirliği yapmamızın teminini Gökçen üzerine almıştı. Zaten bize, haberi getiren de o idi.

XVII. KOLORDU'NUN DAĞILAN ERLERİ

XVII. Kolordu'nun dağılan erleri, silahlı gruplar halinde, memleketlerine çekiliyorlar, şehirlerden ziyade köylerde konaklıyorlardı.

Kahrat Köyü'ne gelenleri Fadime Kadın'ın evine davet edip görüşüyorduk. Biz de artık takibimize memur edilen jandarma ve askerî kuvvetlerin baskınları ihtimaline karşı, ihtiyat tedbirlerini[2] terketmiştik.

Yanımıza gelen kaçak askerler, gördüklerini, işittiklerini, –kendilerine göre– tafsilatıyla anlatıyorlardı. Bir kısmı, 'gavura' karşı koymak için kendilerine 'baş' bulamadıklarından şikâyet ediyordu. Ispartalı olduğunu söyleyen iriyarı, uzun bıyıklı bir çavuş da:

Düşman ile boy ölçüşmek, 'farz-ı ayndı' ama neylersin olamadı.

diye üzüntüsünü gösteriyordu. Kendisine:

Arkadaşlarınla burada kal, istediğin savaşı hep beraber yaşarız. Vakit geçmemiştir.

dedik. Edib'in subay olduğunu anlayan bu adamlar, yanında diz çöküp, terbiyeli oturuyorlardı. Hemen hepsi, bu yoldaki teklifleri;

Er geç sizin dediğiniz olacak, emme, bir yol memlekete varalım... sonra...

cevabıyla karşılıyorlardı.

Gökçen, köye uğrayanların silahlarını topluyordu. Ancak, bu kadarını kâfi bulmuyorduk. Geçit yerlerini tutup memleketlerine çekilen askerlerin silahlarını da ele geçirmek istiyorduk. Bundan başka, Ödemiş'deki askerî silah deposu da elimizde sayılırdı. Bu suretle bol miktarda silah ve cephane elde etmek mümkün olacaktı.

Şurasını kaydedeyim ki; İzmir'den gelen askerlerin silahlarını almak yolundaki bu hareketimiz, beklediğimizden fazla fayda temin ediyordu. Silahları alınan askerler geçtikleri yerlerde efelerin ayaklandıklarını, mukavemet terbirleri aldıklarını anlatıyorlar, hatta işe bir hayli de mübalağa karıştırıyorlardı. Bu da fiili müdafaa tedbir ve fikrinin yayılmasına sebep oluyordu.

FADİME KADIN'IN EVİNDE BİR TOPLANTI, TAHİR ÖZERK'İN KONUŞMASI, GÖKÇEN EFE'NİN SON SÖZÜ

Fadime Kadın'ın küçük evi bir 'karargâh' haline gelmişti. Toplanan silahların karşısında Edib ile Gökçen, Torbalı'dan itibaren düşmana yapılacak baskınların planları ile meşgul olmakta idiler. Ben de aynı odada, dağıtacağımız beyannameyi yazmakta, teşkilât ve idare için kısa bir talimat hazırlamakta idim. Beyanname ile Paris Barış Konferansı'nın aleyhimizdeki meşum kararı protesto edilecek, hiçbir sebep olmadığı halde Yunanlıların İzmir'i işgal etmeleri; istila sahasını genişletmek istemelerinin yeni bir haksızlık olduğu anlatılacak; vatandaşlar, vatanı müdafaa için ayaklanmaya davet olunacaktı.

Biz –Edip ve ben– yine kendimizi göstermeyecek, kumandayı ve idareyi Yüzbaşı Tahir Özerk'e bırakacaktık, samimi olarak onun emrinde çalışacaktık. Gökçen Efe'nin teşkilât içinde idaresini, bu arada ahengin korunmasını ben üzerime alacaktım.

Tasarladığımız bu plandan memnun idik. Şehirlerde ne oluyordu bunları öğrenmek lâzımdı. İzmir'in işgali faslında anlattığım gibi, halk ikiye ayrılmış, münakaşa halindeydi. Bunlardan bir kısmı hükümetin uyuşturucu, 'sükûn ve itaat' tavsiye eden tezini tutuyordu. Müdafaa taraflısı olanları İttihat ve Terakki" Cemiyeti'nin âleti, memleketi yeni bir maceraya sürüklemek isteyen tehlikeli adamlar olarak kabul ediyordu.

Yunanlılar hesabına çalışan Rum propagandacıları, hadiselerin lehlerine inkişafından kuvvet alarak her yerde panik havası yaratıyorlardı. Bunlar, İzmir'deki kıtalin, yağmaların Yunan ordusuna karşı konulmasının sebep olduğunu anlatıyorlar; mukavemet edilmediği takdirde kimsenin burnu kanamayacağını telkin ediyorlardı. Rum propagandasının etkisi altında kalan bazı saf kimselerin, "Yunanlılara karşı silah kullanmazsan, İttihatçı değilsen korkma! Birşey yok!.." dedikleri işitiliyordu.

Rum cemaati, papazları, öğretmenleri, tüccarları ve bütün mensupları ile zeybeklere itibar ve mevki, zenginlere emniyet ve asayiş, fakirlere servet vaadediyorlardı. Hasılı, herkesin derdine deva olacak tılsımı bulmuşlardı. Bu arada kandırabilecekleri birkaç bedbahtı, Yunanlıları kasabalarına davet için âlet olarak kullanmak istiyorlardı. Şehir içinde bazı Müslüman komşularıyla anlaşmaya çalışıyorlardı.

Rum propagandacılarına göre Yunanlılar gelinceye kadar, Müslümanlar Rumları, Yunanlılar geldikten sonra Rumlar da Müslümanları koruyacaklardı. Küçük Menderes havzasındaki üç ilçede Rumlar, kazançları ve cemaat teşkilâtıyla, kilise ve okullarıyla ileri denilebilecek bir varlık idiler. O sırada, Ödemiş'de 5.500, Tire'de 2.700, Bayındır'da da 3.350 Rum nüfusu vardı. Propagandaları kuvvetliydi.

Yunanlılar, işgalden sonra, İzmir'in hinterlandına da sarkmaya başla-

mışlardı. Torbalı istikametinde ilerliyorlardı. Seydiköy ve Buca'nın yerli Rumları, Cumaovası'na doğru bütün İslam köylerine hücum ederek, Müslümanların hayvanlarını yağma ediyorlardı. Torbalı ve Söke köylerinde de aynı halin vukuu resmî haber olarak bildiriliyordu.[3] Hadiseler çok süratli bir seyir takip ediyordu.

Ödemiş'den, ilk günden beri çalışmak için sözleştiğimiz kimselerin bir araya gelip durumu mütalâa etmeleri ve müşterek hareket için bir karara varmaları zamanının geldiğini düşündüm. Kahrat'dan kalktım. Tarlalar içinden Fata–Gökçen bucağı merkezine gittim. Karakolda ancak birkaç jandarma vardı. Onlar da başbaşa vermiş dalgın bir halde bulunuyorlardı, o kadar ki içeriye girdiğimin farkına bile varamadılar. Kumandanlarına telefon edeceğimi söylediğim zaman, hüviyetimi sormaya lüzümu görmeden, bana mikrofonu uzatmışlardı.

Tahir Özerk'i Kahrat'a davet ettim. Beraberinde Yüzbaşı Hüsamettin Anış'ı ve Refik Şevket İnce'yi de getirmesini rica ettim. Hamit Şevket İnce bugünlerde İstanbul'da bulunuyordu. Arkadaşımızın bu sırada aramızda bulanamaması, bizim için fena bir tesadüftü. Hamit hepsinden ziyade hararetli müdafaa taraflısıydı.

TOPLU BİR GÖRÜŞME, SONUÇ MEMNUNLUK VERİCİ DEĞİL, ÖDEMİŞ'TEKİ TEŞKİLÂTIN SON DURUMU, MÜCADELE LEHİNDE OLANLAR VE OLMAYANLAR

Davetlilerimiz, hemen hepsi, 'tepeden tırnağa' kadar silahlı ve yanlarında birkaç süvari jandarma eri olduğu halde geldiler. Fadime Kadın'ın evinde toplandık. Gökçen de, nüfuzlu kızanlarından birkaçıyla müzakereye katıldı. İlk sözü Yüzbaşı Tahir Özerk aldı ve özet olarak şunları söyledi:

İzmir'in işgalini, sabaha karşı İzmir'den çekilen telgraftan -bildiğimiz telgraf– öğrendim. Ödemiş'in ileri gelenlerinden Hacı Mümtaz Efendi'yi üç arkadaşıyla yanıma çağırdım. Kuşadası'nın İtalyanlar, İzmir'in Yunanlılar tarafından işgalinin vahametini anlattım. Mukavemet için hazırlanacağımızı söyledim. Bunun için de, "Evvelemirde, maliyenin 'kasası mühürlenecek', askerî debboydaki silahlara elkonacak, yedeksubaylar vazifeye davet olunacaktır," dedim.

Hacı Mümtaz Efendi ve arkadaşları, bu meşum haber karşısında, duydukları üzüntüden sarardılar, fakat düşünmeden, teklif olunan görevi kabul ettiler.

Bundan sonra arkadaşları heyet halinde, silahlar için, 'askerî debboy memuruna' başvurmuşlar,[4] o da, "ilçede hükümetin reisi kaymakamın emri olmadıkça bir şey yapamayacağı" cevabını vermiş. Bu cevap da Şube Reisi Ali Rıza Bey'in telkini ile verildiği anlaşılmış...

İlçe Kaymakamı Bekir Sami (Baran) Bey'e gelince: Silahların verilmesine, mal sandığının mühürlenmesne mani olmakla beraber Millî Teşkilât'ın zararlarından uzun boylu bahsetmiş.

Yüzbaşı Tahir Özerk bunları anlattıktan sonra sözüne şöyle devam etti:

Mesuliyet korkusu yüzünden silah ve paralar elde edilemeyince Hacı Mümtaz Efendi yanıma geldi: Kaymakamın, "Bizim gibi düşünmediğini ve hükümet merkezinden emir almadıkça bir şey yaptıramam," dediğini söyledi.

Hemen kaymakamı aradım. Kendisini telgrafhanede buldum. Vilayetle haberleşmek imkânını arıyordu. Aramızda şiddetli münakaşa oldu. Nihayet kaymakam, "Vali İzzet Bey'den emir almadıkça hiçbir şey yapmayacağını ve yaptırmayacağını" açıkladı. Bunun üzerine doktor Mustafa Bey (sonraları milletvekili ve Belediye Reisi Mustafa Bengisu) ve Eczacı Tevfik Bey gibi arkadaşlarımla görüştük. Tanınmış zeybeklerden Yanık İbrahim Efe yolu ile kaymakamı işten uzaklaştırıp muhafaza altına alınmasına ve yerine yerlilerden birisinin getirilmesine karar verdik. Efeye de yakın dostu Adagideli Mehmet Emin Ağa ile haber gönderdik. Yanık Halil İbrahim, ailesini Nazilli'ye naklettikten sonra bizimle işbirliği yapacağını bildirdi. Ve hemen Balyanbolu üzerinden Nazilli'ye doğru yola çıktı.

Tahir Özerk bundan sonra Ödemiş Belediyesi'nde memleketin ileri gelenlerinin katılmasıyla açık bir toplantı yapıldığını anlattı:

Yunan kuvvetleri İzmir'den iç şehirlere doğru ilerlemekte, Ödemiş'in de işgal edileceği anlaşılmaktadır. Bu takdirde ne yapmak lâzım geleceğini görüşmek üzere, ilçenin her meslekten ileri gelenleri toplantıda hazır bulundu. Misafir Yarbay Halim Pertev adında biri, "Daha medeni olan İtalyan işgal kuvvetlerini davet edelim," şeklinde bir teklifte bulundu ve şiddetli münakaşalara yol açtı. Neticede, Kuşadası'ndaki İtalyan kuvvetleri kumandanı nezdinde, Bayındır, Tire ve Ödemiş'den birer delegenin gönderilmesi muvaffık görüldü. Vaktin darlığı yüzünden, Bayındır Delegesi Hükümet Doktoru Nazmi Bey'in yola çıkarılması mümkün olmayacak... Tire'den Akif Bey, Ödemiş'den Refik Şevket İnce Kuşadası'na gideceklerdir, dedi. Şimdi de, "Tire ve Bayındır'a gidip mahallî vaziyeti göreceğini sözlerine ilave etti.

Sadakatla özetlediğim Tahir Özerk'in sözleri bundan ibaretti. Adeta bize veda mahiyetindeydi. Sonraları Ödemiş olaylarını inceledim, ilgilileri de dinledim. Edindiğim sonucu, bu vakaların devamı olarak kaydediyorum: İzmir'in işgali duyulur duyulmaz, önce düşündüğümüz gibi harekete geçmek için jandarma tabur kumandanlığında bir toplantı yapılmış, memleketin müdafaası için her çareye başvurulmasına karar verilmiş, yemin edilmiştir. Yalnız içlerinden bir jandarma teğmeni yeminden kaçındığı için zorlanmış o da arkadaşlarına uymuştur. Bu heyetin ön safında Refik Şevket İnce, yukarıda adı geçen Yüzbaşı Hüsamettin ve Tahir Bey'ler bulunuyordu.

Belediye'deki açık ve umumi toplantıya halk geniş ölçüde davetli, davetsiz katılmıştı. Burada Refik Şevket, heyecanlı bir nutuk söylemiş, memleketi müdafaa fikrini ileri sürmüş ve savunmuştur. Toplantıya katılanlardan Yarbay Halim Pertev ve topçu yarbaylığından emekli Iraklı

Sait Beylerle bunları destekleyen birkaç bozguncunun itirazları yüzünden toplantı yarıda kalmıştır.

Şahsını tanıdığım, yedek subay olarak millî orduda bulunmuş Ödemişli Selim Arsel yazdığı bir mektupta şunları anlatmaktadır:

Öğleden sonra yapılan belediye toplantısında ben de bulunmuştum. Müdafaa taraflısı olarak konuşanlar Refik Şevket, Fahri Beylerle Mehmet Emin Ağa'dır. Daha doğrusu hatırladığım bunlardır. Yarbay Halim Pertev Bey, "Elimizde top, tüfek yoktur," diyerek menfi görüşlerini ileri sürmüştür.

Toplantıda son olarak Hocalardan Hafız 'E...' ile Halis Efendi isimli kimselerin oldukları yerde, tepinerek müdafaa aleyhinde konuşmaları, hazır bulunanların moralini çok sarsmıştı. Toplantı kararsızlık ve yılgınlık havası içinde dağılmıştı.

Bu satırları yazarken Mehmet Emin Ağa'nın hiddetle salondan çıkışı hâlâ gözlerimin önünde, tam efelere yaraşır aşağıdaki sözler kulaklarımda çınlamaktadır:

"Mademki düşmana kurşun atmayacaksınız, beni ne diye çağırırsınız?"

Mehmet Emin Ağa, belediye binasından ayrıldıktan sonra Mursalli Köyü'nden Ali Efe'ye (İsmail Efe'nin kardeşidir. Benimle gece yolculuğu yapardı) rastladı. Ona: "Ali, dedi. Git, Köseler Köyü'nden Osman Ağa'yı çağır gel... kızanları toplasın!.. Bu taraftakileri de ben toplayayım. Şu Manisa üzerine bir kere atılalım. Ordunun oradaki silahlarını Yunan'a kaptırmayalım!..

Mehmet Emin Ağa'yı ben de tanırdım. Görüşürdük. Gerçekten mert, cesur ve memleketini seven bir insandı.

Birgi bucağında, İzmir'in işgal edildiği haberi alındığı gün bir toplantı olmuştu. Toplantının yerli Rumlardan gizli kalması için, Aydınoğulları'ndan Mehmet Bey'in hediyesi, tarihi Ulu Cami'de belediye Reisi Tevfik Bey'in başkanlığında yapılmıştı. Burada, İtilâf Devletleri temsilcilerine protesto telgrafları çekilmesine, bütün varlıkları ile müdafaaya, düşmana karşı gelinmesine, toplanacak kuvvetlerin kumandanlığına, camide hazır bulunan Poslu Mestan Efe'nin getirilmesine ve Efe'nin yanında yardımcı olarak Bozdağ'da Hacı Karaoğlu Salih Özben'in bulundurulmasına karar verilmişti. Yedek subaylardan Salih Vecdi Bey de ilçe merkezi ile temas için Ödemiş'e gönderilmişti. Bilinen sebeplerle Salih Vecdi Bey bir netice alamadan Birgi'ye dönmüş, fakat Birgililer bozguncuların memleketlerine sokulmasına meydan vermemiş 30 Mayıs'da silaha sarılmışlardır.

KAHRAT TOPLANTISINDAN SONRAKİ OLAYLAR, YİNE İTALYANLAR MESELESİ, HER ŞEY ALEYHİMİZDE, FAKAT MÜCADELE HAZIRLIĞINA DEVAM

Refik Şevket'in Kahrat'dan ayrılacağı sırada, üçümüz –o, ben ve Edib– ayak üzeri, kısa bir görüşme yaptık. Karar diye delegelere yüklenen görevi hafifletmek için, söylenildiği gibi Refik Şevket'in, İtalyan kumanda-

nına davet teklifinde değil, mücadeleye başladığımız zaman nasıl davranacaklarını anlamak için tarafsız kalmalarını, -mümkün ise- silah yardımında bulunmalarını istemesi esasında mutabık kaldık.

İstitrat olarak söyliyeyim ki, bu teşebbüsten bir netice elde edilememiştir. Fazla olarak delegeler tehlikeye sürüklenmişlerdir.

Tire ve Ödemiş delegeleri, Kuşadası Kaymakamı Ferruh Bey'in delâletiyle, Limanda demirli *Giyano* adındaki bir İtalyan savaş gemisinin kumandanı Ferrera ile görüşmüşler; evvela kendilerinden, vazife ve hüviyetlerine ait resmî vesika istenilmiş; sonra da:

> Yunanlılar buraları Paris Barış Konferansı'nın kararı ile işgal etmişlerdir. Başka yapılacak bir şey yoktur,

cevabıyla karşılanmışlardır. Ayrıca, Refik Şevket İnce, Kuşadası'ndan Aydın'a gidip buradaki umumi durumu öğrenecek ve bize bildirecekti. Arkadaşımız yolda Yunanlıların eline düşmüş, Ortakçılar istasyonunda tevkif olunmuştur. Üzerinde günlük hayatını yazdığı not defteri ile benim İzmir'de eşime yolladığım bir mektup ve o zaman için zararlı görülen bazı evrak bulunuyormuş.

Bütün bunlar, aleyhte delil teşkil eden vesikalardı. İzmir'de Yunan divan-ı harbine sevkolunurken, bir Yunan askerinin on lira karşılığıda satın alınan müsamahası sayesinde, trenin tuvaletinde binbir maceradan sonra imha edebilmiş, Refik de Yunan divan-ı harbinin elinden kurtulmuştur.

Hepimiz, Kahrat'da, toplantıdan sonra misafirlerimizi uğurlamak için, Fadime Kadın'ın evinin avlusuna çıkmıştık. Yüzbaşı Hüsamettin atına binerken kulağıma şunları fısıldadı.:

> İzmir'den kopup gelen panik ve kaçak asker seli bizim bölüğü de sürükleyip götürdü. Ortada bir makineli tüfekle ben ve bir de Subay Mehmet Efendi kaldık.[5]

"Şimdi ne yapacaksın?" sualime:

> Siz nasıl isterseniz. Ben en yakın bir askerî birliğe iltihak için Manisa'ya gitmeyi düşünüyorum,

cevabını verdi. Herşey aleyhimizde idi.

Müzakerenin şekli, Tahir Özerk Bey'in sözleri hiç hoşuma gitmemişti. Hükümet memurları arasındaki geçimsizlikleri fikir ayrılıklarını böyle bir zamanda halk arasına kadar götürüp yaymanın, faydası yoktu.

Öteden beri zeybekler arasında birbirini çekememezlik ve kan davaları vardı. Kamalı Efe, Çakırcalı Efe, bilmem ne efe takımlarının bir araya gelmeleri zor bir işti. Bütün iptidai insanlar gibi, bunlar da bu zaafa kendilerini kaptırmışlardı. Yanık Halil İbrahim Efe'ye fazla güvenir görün-

mek, ön vermek Gökçen'i işten uzaklaştırabilirdi. Çünkü Yanık Halil İbrahim, Kamalı Kolu'ndan, Gökçen ise Çakırcalı Kolu'ndandı. Bunlar birbirinin rakibi idi. Uzlaştırılmaları lâzımdı.

Yunanlılar yerine İtalyanları çağırmak, haşin düşmana sinsi düşmanı üstün görmekti. Ortada müsbet denecek bir hareket yoktu. Meseleler, mühitin hazım kabiliyetine göre ortaya atılmış olmuyordu. Aksine olarak, çalıştıracağımız insanları, sözlerimiz ve hareketimizle tereddüde düşürüyorduk.

Belediye'deki toplantıya gelince:

İzmir'in işgalini takip eden günlerde, Ege'nin hemen her şehrinde bu çeşit toplantılar oluyordu. Hiddet, üzüntü ve heyecan içinde her kafadan bir ses çıkıyor, Damad Ferid Hükümeti'nin tutumu ve onu tutanların sözleri ilkin esaslı bir karar alınmasına engel oluyordu. Ödemiş'deki toplantı da bunlardan biriydi.

Mukavemet için esas, temel olan teşkilâttı, belli kimseleri elde bulundurmaktı. Bizim jandarma kumandanı ile sözleşmemiz bu idi ve anlattığı şekilde değildi. Güvendiğimiz ve bize inanan arkadaşlarla düşmana ilk adımda baskın yapacaktık. Böylelikle Ege'nin işgali silahla protesto edilmiş olacaktı. Arkasından da teşkilât genişletilecekti.

Kaymakam, nasıl valinin adamı bir memur idiyse, jandarma kumandanının da, umum kumandana bağlı olduğu, kaymakam atfedilen 'mesuliyet' korkusundan onun da sıyrılamadığı anlaşılmıştı. O da her iki taraftan kendisini emniyet altına almak istiyordu. Bizi de bu toplantıdaki sözleriyle bir olup bitti karşısında bırakmış, zor bir duruma düşürmüş oluyordu. Halbuki biz bütün görüşmelerimizden anladığımıza göre, kaymakama yaptırmak istediğini bizzat kendisinin duruma hâkim olarak yapmasını bekliyorduk. Tahir Özerk, İtalyanlar Trablus'a hücum ettikleri zaman, müdafaa için oraya koşan değerli mücahit subay arkadaşlarımız arasındaydı. Bundan dolayı şahıslarına fazla güvenim vardı.

Gökçen Efe bütün görüşme sırasında ağzını açmamıştı. Toplantı sonunda beni bir kenara çekti. Yavaş sesle şunları söyledi:

> Ben anlamıyorum. Yapacağımız iş, devlet ve millet işidir. Hükümet adamları anlaşamıyorlar. Kaymakam bir yana, jandarma kumandanı öbür yana çekiyor. Sana söz vermiştim, kızanlarımla yine emrindeyim. Öl dediğin yerde ölürüz. Kal dediğin yerde kalırız. Amma beni affet başka adam bulamam.

Efe'nin bu sözleri, ilk heyecanını kaybettiğinin deliliydi. Artık daha fazlası için zorlanamazdı.[6] Tahir Özerk'den ise, bu an için birşey beklenemezdi. Başka çarye başvurmamız gerekiyordu.

Tire'de, Ödemiş'de olduğu gibi toplantılar yapılıyor; Yunan işgaline karşı nasıl hareket edilmesi lâzım geleceği görüşülüyordu. Yukarıda bahsettiğim Binbaşı Aziz Bey kumandasındaki kuvvetlerin bazı kimsele-

ri korkuttuğu anlaşılıyordu. "Memleketi ihtilale vermek maksadıyla Tire'de kaldıkları," iddia olunuyordu. Gariptir ki bu iddiaya Türk, Rum güya 'bütün halkın' heyecanda oldukları ilave edilerek Aydın'da 57. Tümen Kumandanı'na şikâyet ediliyordu. Hakikatta, böyle konuşanların "ahâli namına" söz söylemeye yeltenenlerin, sadece şahsi kanaatlarını açığa vurdukları şüphesizdi.

Buranın ve buraların yiğit halkı -her Türk gibi- memleketlerinin yabancı istilasına seyirci kalmak istemezlerdi. Belediye reisi vekilinin ve asker alma şubesi reisinin şikayetleri üzerine, Aziz Bey'in fedekâr kuvvetleri Aydın'a çekilip gitmişti.[7]

BİR EŞKİYA PUSUSU, ŞEHİTLERİMİZ

Bütün bunlar benim iyimser bir hava içinde bulunmama engel olamıyordu.

Ödemiş'deki toplantı, Tahir Özerk'in son tutumu, Gökçen Efe'nin son sözleri ve durumu, Tire'de olup bitenler bana geçici tesirini veriyordu. Ödemişlilerin, Tirelilerin, Gökçen'in bu millî faciayı karşısında uyuşuk kalacaklarını kabul etmiyordum. Nitekim hadiseler, milletimizin vatanseverliğini göstermiştir. Daha sonraki olayları tafsilatıyla okuyacaksınız.

Bu sırada, Ödemiş'den, Yanık Halil İbrahim Efe ile Adagideli Mehmet Emin Ağa ve bunlarla beraber bulunan Ödemişli Hakkı Paşa oğlu Fahri Bey'in, Balyanbolu - Nazilli yolunda Beydağın Taşoluk mevkiinde Mayıs ayının 23. günü Şaki Koca Mustafa'nın kurduğu pusuya düşerek, şehit edildikleri haberi geldi. Rahmetlileri hürmetle anmak isterim. Müdafaa taraflısı olduklarını biliyorduk. Ailelerini emin bir yere yerleştirdikten sonra çalışmaya başlayacaklardı. Yerli Rumlar haydudu satın almışlar, memleketi için çalışanlar aleyhine kullanmaya başlamışlardı.[8]

KAHRAT'DAN AYRILIYORUZ, BENİM İÇİN YENİ BİR HAYAT BAŞLIYOR

Yunanlıların Küçük Menderes bölgesini ele geçirmek istedikleri anlaşılıyordu. 20 Mayıs 1919'da Torbalı'yı işgal etmişlerdi. Yukarıda anlattığım sebeplerle biz harekete geçememiştik. Kahrat Köyü'nde de kalamazdık. Talihimizi başka yerlerde denemeliydik.

İzmir'den ayrılırken Jandarma Albayı Avni Bey'le (sonraları Avni Paşa ve milletvekili) buluşacağımızı kararlaştırdığımız Mahmutlar Çiftliği'ne geçmeyi düşündük. Çiftlik sahipleri Edib'in de dostları idi. Balkan Harbi'nden sonra Manastır'dan göçmen olarak buraya yerleşmişlerdi. Kendi-

lerine Enver Paşa'nın Yaveri Mümtaz Bey gibi belli başlı İttihatçılar, belki bizzat Enver Paşa müzaheret etmişlerdi.

Kahrat Köyü Deştebanı Hasan Paşa, Gökçen'in verdiği hayvanla önde, biz iki silahlı, arkada, yine gece yolculuğuna çıktık. Her taraf karanlık içindeydi.

Tire, bu güzel tarihi Türk şehri, derin bir uykuya dalmıştı. iki tarafı asırlık çınar ağaçlarıyla süslü istasyon caddesinden, kimseye rastlamadan geçtik. Sabaha karşı hilalleşmiş Ay'ın zayıf ışığı altında Mahmutlar Çiftliği'ne geldik, deşteban çiftliğin büyük kapısını çaldı. Ses yok. Adeta kapıyı kırarcasına vuruşlarını şiddetlendirdi. İçeriden hiddetli bir ses yükseldi.

Kim o? Ne istiyorsunuz?

Edib kendisini tanıtmak ihtiyacı duydu, bağırdı:

Benim! Edip!

Kapı açıldı. Üç silahlı Edib'i gördükten sonra bizi içeri aldı. Ocak başında karşılıklı kahvemizi içerken, çiftlik sahibinin kardeşi anlatıyordu:

Bugünlerde asayişsizlikten korkulmalıdır. Siz kapıyı çalınca, baskına uğradık, sandık. Tüfekleri kapınca kuleye çıktık. Ateş edecektik.

Edib'e bakarak, "Seslenmeniz iyi oldu... işi anladık. Şimdi dinlenin, yarın görüşürüz," dedi.

Aynı adam öğleye doğru yanımıza geldi. Halinde bir durgunluk vardı. Şunları söyledi:

Bir aksilik olmuş, tütün ortakçımız Rum geldiğinizi görmüş, Tire'ye kaçmış... Ortalığı velveleye vermesinden korkarım. Rumlar sizin buralarda bulunduğunuzu biliyorlar ve telaş ediyorlardı. İki gündür, Tire'de, bizimkilerle Rumlar müzakere halindedirler. Yunan gelinceye kadar, asayişi koruyacaklarmış. Kardeşimi de -çiftliğin sahibi- bunun için çağırmışlardı.

Burada da aradığımızı bulamamıştık. Avni Bey de gelmemişti.

Edib'in ailesinin Darmara Çiftliği'ne doğru, temiz bir hava içinde, tabiatın güzelliğinden zevk ala ala, ilerliyorduk. Bizi, gün doğmadan silahla karşılayanlar, şimdi gün batmadan yine silahlı, fakat dostça, teşyi ediyorlardı.

Bura halkı, haklı olarak, memleketlerinin cennetin üstünde veya cennet memleketlerinin altında olduğunu iddia ederler. Doğru mudur bilmem.

Benim gibi, bir köy evinin odasında uzun zaman kapalı kaldıktan sonra, birden açık havada, bahara kavuşanlar için cennet, bu diyarın ta kendisi idi. Yanımdakine sordum:

Birkaç gün sonra buraları, bu cennet yerler, düşmanın eline geçecek; nasıl tahammül edeceğiz?

Adam sıkıldı. Daha Manastır'ın acısını unutmamış olması lâzımdı.

Evet, ne demek istediğinizi anlıyorum. Burada, günün şartları altında, bir ayaklanma olamaz. Bura haklı böyle şeylere alışmamıştır.

Bura halkı Makedonya isyanlarına, Arnavutluk ihtilallerine benzer şeylere alışmamıştı; doğru, fakat yurdunu müdafaa ederdi. Yapmamış ise, yapamıyorsa, buna, kendisini milletin ön safında sanan bazı insanların korkaklığı, bencil oluşları sebep teşkil ediyordu.

Darmara'ya geldik. Doğru çiftliğin içindeki jandarma karakoluna indik. Üç dört jandarmadan ibaret olan karakolun kumandanı Tireli Şerafettin adında bir çavuştu. Karakol, telefon hattı ile Tire'ye bağlı idi.

Şehirde olup bitenleri, jandarma çavuşu ve çiftlik kâhyası Raif Efendi'den öğreniyorduk.

Mahmutlar Çiftliği'nin tütün ortakçısı bir Rum, söylenildiği gibi, ortalığı velveleye vermiş. Metropolit, jandarmayı sıkıştırmış Tire'de bulunan çiftlik sahibi hadiseyi işittiği zaman, bizim için, "Beni yaktılar, kuvvet verin gidip tutayım," diye feryat etmiş...

Fakat biz, bu zatın kendisini korumak için bu tarzda konuşmaya mecbur olduğunu anlamıştık.

Jandarma takım kumandanı teğmen Emin Bey, ilk günden beri bizimle fikir birliği yapmıştı ve her teşebbüsümüzden haberi vardı. Bizi yakalamak için çırpınan Rum cemaatının isteklerini, şehrin bu heyecanlı zamanında dışarıya takip kuvveti çıkaramayacağını söylemekle, söndürmüştü.

BİR RİYA ÖRNEĞİ, BİR HOCA, HALK NASIL ALDATILIYOR

Malûmdur ki, Hülagü Bağdat'ı alıp mağluplara şiddet gösterdiği zaman, âlim geçinen biri Halife aleyhinde, "Âdil kâfir, zalim müslime müreccahtır," tarzında bir beyanda bulunmuş, Müslümanların yabancı ve düşman hâkimiyetine katlanmaları için, çirkin bir 'riya' örneği vermek istemişti.

Tire'de buna benzer bir vakanın geçtiğini bize anlattılar:

Tire'nin ihtiyar müftüsü Hacı Mehmed Efendi'yi, damadı Hacı Hasan Efendi ile kendi kafasında birkaç hoca kandırmışlar; "Müstevli hangi millete mensup devlet olursa olsun, iyi geçinmeyi ve emirlerine itaat etmeyi Müslümanlık emrediyor! Sakın yabancıların sözlerine uyup memleketi kana boyamayın. Sel gider, kum kalır...

mealindeki beyannameleri imzalatıp, şehrin duvarlarına yapıştırmışlar. Bunlarla münakaşaya tutuşup, "Hoca, siz Kur'an'daki "Cihad" ayetini bilmiyor musunuz?" diyenlere karşı, "Biz hepsini biliriz, içtihat ve hareketlerimiz Müslümanlığın menfaatine uygundur," cevabını vermişlerdir.

Ayrıca öğreniyoruz ki; Birkaç kişiden ibaret bu hocalar Aziz Bey kuvvetlerinin Tire'den ayrılmalarına sebep olmuştur; müftünün damadı Hacı Hasan Hoca, kendi gibi düşünen bir heyetle, askerlere, "Memlekete fenalık yapacaksınız, buradan uzaklaşınız," şeklinde tebligatta bulunmuş.[9]

Bu halden, Tire'in münevver gençleri, özellikle Sandıklıoğlu Refik ve Gölcüoğlu Hidayet Beyler çok üzüntü duymuşlar.

Ben müftüyü ve damadını iyi tanırdım. Onlara yöneltilen sözleri işittiğim zaman, hayretler içinde kalmıştım. Müftü, çok yaşlı, Allahın huzuruna ancak günahsız çıkmayı düşünmesi gereken bir din adamıydı. Demek ki o hâlâ dünya ihtirası peşinde, rahatını sağlamaktan başka bir şey düşünmüyormuş.

1914-1918 harbi ilan olundğu zaman, 'Meşihat-ı İslamiye' tarafından fetvalar çıkarılarak, 'Cihad-ı Mukaddes' ilan olunmuştu. Bu cihadın 'farz' olduğunu bütün İslamlara anlatmak için yazılar yazıldığı gibi, bazı kimseler de, memleket içinde ve dışında vaiz ve nasihata memur edilmişlerdi. Müftünün damadı Hacı Hasan Hoca da bunlardan biri idi. O zaman bastırılıp dağıtılan dini ve siyasi bir risalede, aynen şu satırlar vardı:

> Küre-i arzın (dünyanın) her neresinde olursa olsun bütün akvam-ı İslamiyenin, (İslam olan kavimlerin) lüzümu veçhile gizli veyahut aşikâr bir surette teşkilât yaparak müstevlîlere (istilacılara) karşı ilan-ı cihad edip vatanda istiklal kazanmak zamanı hulûl etmiştir. Artık bilmelidir ki müstevlî sıfatı ile vatanında bulunan kâfirlerin gizli ve aşikâr surette katli farz-ı ayındır. Nasıl ki Hazret-i Kur'an: "Fehuzûhüm Vaktülûhüm... ilah" buyuruyor." (Sure-i Nisa, 88. Ayet).[10]

Hoca efendi, İzmir Müftüsü Ahmet Hamdi Cevheri'nin kendisine, "Müdafa-i Millîye Cemiyeti'nden temin ettiği para mukabilinde çalışır, bu yolda konuşur ve nerede bir toplantı olsa, orada ellerini kaldırır, ordumuz lehinde ve küffâr-ı hâkisar" aleyhinde uzun uzun dua ederdi. Bütün savaş yıllarında İzmir ve civarındaki askerî birliklerin cengaverlik duygularını, İslami kahramanlık menkıbelerini anlatmakla kuvvetlendirmeye uğraşırdı. Şimdi de Yunan ordusunun memleketimize yerleşmesini müsamaha ile karşılıyordu.[11]

BÖLÜM 7

ÇALIŞMAK İÇİN NAZİLLİ YOLUNDAYIM, TAHİR ÖZERK İLE SON BULUŞMA

Yukarıdan beri anlattığım hadiseler önünde Nazilli'ye, oradaki tanıdıklarımın yanına giderek çalışmayı kararlaştırmıştım. Edib de, dağda bir yerde, gizlenmeyi tasarlamıştı. Bunun için hazırlanıyordu.

Çiftliğe gelişimizin üçüncü günü akşamı Şerafettin Çavuş, Tire'den çağırıldığımı, istersem, karanlık basınca yola çıkacağımızı söyledi. Bu haberden memnun olmuştum. Çünkü ben, Tire ve Ödemiş'ten ve buraların genç, aydın vatansever insanlardan ümidimi kesmemiştim.

İkimiz hayvanlarla doğruca, Tire'de Çavuş'un babası Ispartalı Hacı Süleyman'ın evine geldik. Az sonra Yüzbaşı Tahir Özerk, yanında Teğmen Ahmet Rıfat Kemerdere olduğu halde, bana mülâki oldu. Saatlerce konuştuk.[1] Genç teğmen lafa karışmıyordu. Ortada fikir ve hareket olarak yeni bir şey yoktu.

Tahir Özerk, Ödemiş ve Tire'den sonra, durumu anlamak için, Bayındır'a da gittiğini; müftü Hacı Hasan Efendi ve birkaç kişi ile görüşerek, burada da, "Bir kıyam, hareket imkânı göremediğini" anlattı. Kendisinin hükümetten, yerli Rumlardan ve teslim taraflılarından tazyik gördüğü anlaşılıyordu. Her bakımdan selâmeti, bizim bu muhitten uzaklaşmamızda bulmuş olduğunu anlatmak istiyordu.

Tahir Bey fikirlerini ifade ederken, bizi incitmemeye dikkat ediyordu. Ben de kendisine en doğru yolun sebat ve metanette olduğunu, Türkün asil ruhunun, bu istiklal davasında, ergeç rehber olacağını söylüyordum. Nihayet anlaşamadan ayrıldık.

Ödemişli arkadaşları, Tahir Bey'in bu günlerdeki davranışını şu şekilde anlatmaktadırlar:

19 Mayıs akşamına kadar jandarma tabur kumandanı sıfatıyla millî teşkilât için müsbet bir unsur olan Tahir Bey, 25 Mayıs sabahı yatağından bambaşka bir insan olarak kalkmıştı. Evet, yine jandarma kumandanı idi. Ama bu sefer sıfat ve yetkilerini millî teşkilâta mani olmak için kullanacak ve bunda, korkunç bir derecede ısrar edecekti." (*Ege Ekspres* tefrika No. 24)

Sebebi ne olabilirdi? İleride temas edeceğim hadiseler bunu -kısmen olsun- anlatacaktır.

DARMARA ÇİFTLİĞİ'NDE YENİ YOLCULUĞA HAZIRLIK

Şerafettin Çavuş ile Darmara Çiftliği'ne dönüyorduk. Vakit gece yarısını geçmişti. O gün -25 Mayıs 1919- Bayındır kasabası işgal olunmuştu. Şehrin fazla ışıkları, fener alaylarının, eğlencelerin hâlâ devam ettiğini gösteriyordu. Tire, sakin, başına gelecek aynı akıbeti bekliyordu. İstasyona giden geniş caddeye yaklaştığımız sırada, kalabalık insan sesleri işittik. Onlar da bizi görmüşlerdi. İçlerinden biri bağırdı:

Kim o?

Şerafettin Çavuş cevap verdi:

- Jandarma.
- Yanındaki?
- Desteban (ben).
- Öyle ise uğurola!

sözü ile geçmemize müsaade edildi. Bu kalabalık insanlar şehrin asayişini korumak için birleşmiş, Türk ve Rum 'devriye' kolu udi. İlçe hükümeti, Rum cemaatiyle Türklerden 'teslim taraflısı' olanlarla anlaşmış, 'sızıltı' çıkmaması için idareyi ve hükümetin nüfuzunu bunlara bırakmıştı.

Sabaha karşı Darmara'ya geldik. Edib açık havada uyuyordu. Gürültümüzden uyandı, merakla sordu:

- Yeni ne var?
- Hiçbir şey!..

Beyhude bir gece gezintisi yapmıştık.

O gün Edib adamlarını çağırdı, hayvanlarımızı hazırlattı. Hep beraber Aydın yakınındaki Çerkesköy'üne gidecektik. Ben oradan Nazilli'ye ge-

çecektim. O da dilediği gbi hareket edecekti. Sor kararımız bu idi.

Ben çiftlik kâhyası Raif Efendi'ye bir takım hoca elbisesi, bir şişe kolanya ısmarlamıştım. Gideceğimiz yeni muhitte, yeni kıyafetle görünecektim. İlk düşüncemi yerine getirecektim, 'Galip Hoca' olacaktım. Arkadaşlar bana, Kahrat'da 'İlyas Efendi' diye hitap ederlerdi. Yer değiştirdikçe başka isim almak fazla bir emniyet tedbiri olabilirdi. Ben de bu mülâhaza ile ve –evvelce söylediğim gibi– lügat manasını da göz önünde tutarak bu yeni müstear (takma) adımı seçmiştim.

Raif Efendi, Tire Bit Pazarı'ndan bir cübbe bulabilmiş, alıp getirmişti. Cübbeden uzun senelerin sindirdiği kir ve yağ kokusunu çıkarabilmek için bir şişe kolonyayı sarfettim. Cübbeyi saatlerce ovdum, hırpaladım. Temizlemeye muvaffak olamadım. Bu gayretimi görenler, "Nafile uğraşma!.. Sen kafanı korumaya bak," dediler.

En zor işim, kafamı korumak olacaktı. Yolumuz eşkiya ile , soyguncularla dolu, Damad Ferit Hükümeti, Yunanlılar peşimizde, bizi kovalıyorlardı. Tehlikeli bir hayatın içinde olduğumuz muhakkaktı.

Gece Darmara'dan ayrıldık. Beş silahlı, atlarla Aydın'a doğru yol alıyorduk. Yanımızdakiler, Edib'in vaktiyle eşkiya takibinde kullandığı kimselerdi. Ay sonu olduğu için ortalık karanlıktı. Bir yere geldik. Burası iki dağ yamacı arasında uzunca bir boğazdı. Hemen silahların hazırlanması, onar metre ara ile, arka arkaya gelmemiz kumandası verildi. Arkadaşların eşkiya takibinde alıştıkları ihtiyat tedbirleriyle ilerliyorduk. Burası, çok zaman, yolculara pusu kurulan tehlikeli bir yermiş... Gün doğdu, öğle zamanı oldu. Geç kalmıştık. Herkes bizi görecek, tanıyacaktı. Çaresiz, sakınmadan yolumuza devam ediyorduk. Akşamdan hazırlandığını bildiğimiz 'yolluk' yemek alınmamış, çiftlikte unutulmuştu, açtık.

REŞADİYE KÖYÜ HALKININ HEYECANI

Yolumuz üzerinde, Germencik bucağının doğusunda Reşadiye Köyü'ne geldik. Daha doğrusu oldukça büyük olan bu köyün içine girmek zorunda kaldık. Bizi silahlı gören köy halkı, bilhassa kadınları, evlerden fırladılar. Etrafımızı aldılar, "Hoş geldiniz! Nereye gidiyorsunuz?" diye memnunlukla karışık heyacan ve telaş gösterdiler. Zavallılar, bizi adlarımızla tanıyorlardı. Kendilerini Yunanlılardan kurtarmak için gelen büyük bir kuvvetin öncüleri sanmışlardı.

Biz hayvanlardan inmeden yolumuza devam etmek istedik. Bırakmadılar. Ben küçük kafilemizin önünde, köyün batıdaki kenarına kadar gelmiştim. Sonradan isminin Fatma Dudu olduğunu öğrendiğim enerjik bir Türk kadını, birkaç yüz metre ileride bir manga Yunan askerini gösterdi. Bunlar tren köprüsünün bekçileri idi. "İşte tam bunların üzerleri-

ne gidiyorsunuz," dedi. Köylüler, Edib'i köyün ortasında çevirmişler, ondan malûmat, hayırlı haber almaya çalışıyorlardı. Bizim Kahrat Köyü'nde kaçak askerlerle görüşmelerimiz, Gökçen'in silah toplaması, anlattığım gece yürüyüşlerimiz, hazırlık halinde birkaç yüz süvari ile dolaştığımız şeklinde dalga dalga bütün bölgeye yayılmış, mukavemet fikrini beslemiş. Bunları köylülerden işittiğim zaman çok sevinmiştim.

Köylülere, bu matemli günlerin uzun süremeyeceğini temin ettik. Göz yaşlarıyla, hayır dualarla bizi uğurladılar. Bol bol incir, ekmek hediye ettiler. Burada öğrendik, Aydın ve gideceğimiz köy, 27 Mayıs 1919'da Yunan işgali altına düşmüştü. Biz de açıkta kalmıştık. Bu sebeple yol istikametini değiştirdik. Dağyenice köyüne gitmeye karar verdik.

Burada Edib'in tanıdığı İsmail Efendi'ye misafir olacaktık. Ben de bu zatın yardımıyla, dağ yolundan Nazilli'ye gidecektim.

Bir su başında, köy kadınlarının hediyeleri incir ve ekmekle karnımızı doyurduk. Dağa doğru çıkmaya başladık. Güzel kokulu çam ormanlarından geçiyorduk. Akşam karanlığı basmadan köye vardık.

DAĞYENİCE KÖYÜ'NDE YALNIZDIM, AĞANIN RAMAZAN HOCALIĞI TEKLİFİ, BAŞIMDAN GEÇENLER

İsmail Efendi köyde yok. Bu sıralarda köylülerin ileri gelenleri, herhangi bir tecavüze uğramamak için, büyük şehirlere sığınıyorlardı. İsmail Efendi de Tire'ye gitmiş...

Yine köyün ağalarından Kara İsmail Ağa karşımıza çıktı. Bizi evine aldı. Ben hemen heybeden, o ana kadar kaç sahip değiştirdiğini bilmeyen meşhur cübbemi çıkardım. Sarığım zaten başımda idi. Tüfeğimi Ağa'ya hediye ettim. Ramazan hocası olduğumu, Yunan işgali üzerine İzmir'den çıktıktan sonra, yolda beylere katıldığımı söyledim.

Ertesi sabah Edib arkadaşlarıyla köyden ayrıldı. Ben yalnız başıma kaldım. Veda sırasında ufak bir zaaf gösterdim. Gözlerimden birkaç damla teessür yaşı döküldü.

Köy odasına geldiğim zaman, gösterdiğim üzüntünün köylülerin gözünden kaçmadığını anladım. Konuşan bir köylü beni görünce sustu. Lakırdısını, "Bu kadar büyük bir işe girişmiş de, gözyaşı döküyor," sözlerinden ileri götürmedi. Bunun muhatabı ancak ben olabilirdim. Anlamamazlıktan geldim. Az sonra gerçek hoca olduğumu anlatmak istedim. Ses çıkarmadılar. Bana inandılar mı, Allah bilir! Yalnız bizi evine alan Kara İsmail Ağa, beni benimsedi. Geçen yıl da köylerine Ramazan hocası gelmemiş. Bu sene de gelemeyeceği anlaşılıyormuş... Kendisinin hocası olarak Ramazanda köyde kalmamı teklif etti. Köylülerin, 'sadaka-yı fıtr', 'zekât' gibi dini işlerde dikkatli olduklarını söyledi. Bayramda, para bakı-

mından, memnun edilebileceğimi anlatmak istedi.

Ağanın, teklifini kabul ettim. Zaten, buradan ayrılıncaya kadar, şahsımı emniyet altına almak için, başka çarem de yoktu. Fakat rolümü nasıl yapacaktım? İşin bütün önemi burada toplanıyordu.

Ben de abdest alıp köylülerle beraber, beş vakitte, camide hazır bulunuyordum. Bu kolaydı. Fakat birinci gece imam yatsı namazında, ilk dört 'rekât sünnet' kıldıktan sonra, 'Kulhüvallâhü'yü okumaya başladı. Müezzinliği o yapacaktı. İmamlık bana düşüyordu. Köyüm Umurbey'de iken kulağımda kalmıştı; köye gelen misafir hocalara imamlık yaptırmak, onlara hürmet ve misafirperverlik sayılırmış...

Yüreğim hopladı. Heyecana kapıldım. Bu işin altından nasıl kalkacaktım? İmamlık etmek, o dakikaya kadar, aklımdan geçmemişti. Pratik yapmamıştım. Yüksek sesle Kur'an'ın hangi suresini ezberden okuyabilirdim? Köyün imamı 'Suretül'ül-ihlas'ı bitirdi. Ben hemen, ani bir kararla, ayağa kalktım, 'kaamet' getirdim. En büyük mitinglerde, binlerce, onbinlerce halk önünde nutuklar söylemiştim. Bu küçük köy camiindeki 'kaamet'den duyduğum heyecanı, hiçbir demecimde hissetmemiştim. Bütün asabım titriyordu. Bu halimle yaptğım ödevin, Allaha şükür, başarı ile sona erdiğini sanıyordum, fakat selam verdikten sonra ne okuyacaktım? Rekât bir oldu, iki oldu; mütemadiyen bunu düşünüyor, heyecandan bir türlü hatırlayamıyordum. Yanlış bir iş yapıp mahçup olmaktansa, sükût etmeyi daha uygun buldum, namaz bitince ses çıkarmadım. Yanımdaki köylülerden biri, 'Allahümme ente selâmü.. ilh...' mutad duayı okudu, kurtuldum. Bu iş bana o kadar tesir etmişti ki bugün dahi bu dua hafızamda nakşedilmiş gibi, ter-ü-taze durur.

Namazdan sonra, imama, müezzinlik eden köylüye teşekkür ettim. Müezzin ve imamlık eden hocalardan olmadığımı, vaiz olduğumu söyledim. Konuşma kabiliyetime güvenebiliyordum. İslam tarihinden bahsederek, bunu başarabileceğimi sanıyordum. imam ses çıkarmadı. Bunların içinde, köylerine gelen meslekdaşlarını kıskananları, fırsat düşünce, mahçup edenleri vardı. Bereket, bizimki bu cinsten değildi, iyi kalpli bir zattı. Namazdan sonra köy odasına gittik. Burası, caminin yanında, merdiven vazifesi gören, üst üste konulmuş iki büyük taşa basılarak içeri girilen, ambar şeklinde dört köşe bir yerdi. İçinde daima yanan bir ocak, tavana yakın camsız iki hava deliği vardı. Altı üstü topraktı. İçine hasır serilmiş, yanlarına şilteler konulmuştu. Bunlar icabında yatak vazifesini de görüyordu. Gelen köylüler, kuşakları arasında kahve çekirdeği çıkarıp ocak yanında oturana uzatıyorlardı. Kahveler hemen kavruluyor, pişiriliyordu. Kahveyi veren köylü, ocak başındaki arkadaşına, "Misarfirlere de yap!" emrini veriyordu.

Köy odası, toplanma yeri, misafirhane, yemekhane, meşveret salonu idi. Burada her şey konuşuluyor, müzakere ediliyordu. Oda kapısının iç

tarafında, Tireli Mehmet Usta adında yaşlıca birisi 'eskicilik' yapıyordu. Köyün en kültürlü adamı bu idi. Daima çalışıyor, fakat karışmadığı bahis olmuyordu.

Kahveler içildi. Söz eski zamanlardaki Ramazanlardan açıldı. Bizim ağa birden bana döndü.

Hoca, anlat bakalım, Hazret-i Ömer nasıl Müslüman oldu? Peygamberimiz Mekke'den Medine'ye nasıl hicret etti?

dedi. Camideki beceriksizliğim üzerine, beni imtihana çekiyorlardı. Kimbilir kaç defa bu menkıbeleri, başkalarından dinlemişlerdi. Yanlışlarımı yakalayacaklardı. Ben ise içimden sevinmiştim.

Kendimi göstermek için, elime bir fırsat geçmişti. Bize okulda, Cevdet Paşa merhumun *Kısas-ı Enbiya*'sını ders olarak okutmuşlardı. İslam tarihini sık sık okurdum. Bütün bahisler, ter-ü-taze, hatırımda idi.

"Pekâlâ" dedim. "Ancak, Hazret-i Peygamber'in ve onun eshabının isimleri geçecek; siz sigara içiyorsunuz, bu nasıl olur?"

Bunu söylemekten maksadım, oradakiler üzerinde otorite tesis etmekti. Hemen sigaraları söndürdüler. İki diz üzerine geldiler, beni dinlemeye hazırlandılar.

Bütün dikkatimi toplayarak istediklerini yerine getirdim, Hazret-i Ömer'in nasıl Müslüman olduğunu ve peygamberimizin Mekke'den Medine'ye nasıl, kimlerle ve ne şartlar içinde hicrete mecbur olduklarını anlattım.

Peygamberimizin hicretlerine ait malûmatı, mümkün olduğu kadar tafsilatla anlatmaya gayret ederken, tabiatıyla, vukuunu Uslam tarihlernin yazdıkları 'harikulade' hallere de temas ediyordum. Mesela, Hazret-i Peygamber'i yakalamak için peşlerine düşen Mekkeli Şürâka'nın bindiği atın diz kapaklarına kadar kuma gömülmesini, süvarinin yalvarması üzerine, bir halden Resul-ü Ekrem'in duasıyla kurtulduğunu; sonraları Müslüman olan bu zata peygamberimizin, Kisra'nın (Acem Şahı'nın) bileziklerine sahip olacağını müjdelediğini ve hakikaten, Hazret-i Ömer zamanında, İran fethedilince, ganimet malı olarak bileziklerin eline geçtiğini, ve özellikle Resul-ü Ekrem'in Medine'ye muvasalatında, herkes kendilerini misafir etmek için birbirleriyle rekabete düştüklerini gören Hazret-i Peygamber'in 'mihman' mahallini devenin tayine memur olduğunu söylemesi üzerine, devenin talimat almış bir insan zekâsıyla bu işi idare ettiğini; birkaç yer dolaştıktan sonra, hayvanın kendiliğinden Ebâ Eyüp Halidü'l-Ensari'nin arsasına çöktüğünü anlatırken, muhataplarım, dindarane bir huşu ile hayranlık izhar ediyorlardı.

Bütün bu anlattıklarım, Ramazan hocalarının kendilerine her zaman tekrarladıkları şeylerdi. Fazla olarak ben şunları ilave etmiştim:

Devenin çöktüğü arsayı peygamberimiz sahibinden satın aldı. Buraya bir mescit ve oturmak için odalar inşa ettirdi. Sonradan eklenen binalarla burası muhteşem bir hale geldi. Medine'deki büyük caminin kapısı, devenin çöktüğü yerdedir. Peygamberimizin mübarek kabirleri (Ravza-i Mutahhara) buradadır. Hicretin anlattığım bu son kısmıyla memleketimizin de alâkası vardır, dedim.

Sözüm buraya geldiği zaman, köylüler merak ettiler. Bin bu kadar sene evvel Arabistan'da geçen bir vaka ile Türkiye'nin ne münasebeti olabilir? Öğrenmek istediler, anlattım:

Peygamberimizin İstanbul'u fethedecek orduyu ve bu ordunun kumandanını hadis-i şerif ile övmüştü. İşte bu şerefe nail olmak için Araplar, bir ordu ile, İstanbul'un fethine gelmişlerdi. Bunlar arasında 'resullah'ın mihmandarı' Ebâ Eyüp Halidü'l-Ensari de bulunuyordu. Çok ihtiyarlamış olan Hazret-i Eyüp, yol yorgunluğuna tahammül edemeyerek İstanbul'da Hakkın rahmetine kavuşmuştu.

Fatih Sultan Mehmet, İstanbul'u Bizanslılardan aldığı zaman 'Evliyaullah'dan Akşemseddin, Hazret-i Halid'in gömüldüğü yeri keşfetti. Burada büyük bir cami ve türbe inşa edildi. İstanbul'a gideniniz varsa görmüştür; buraya Eyüp Sultan Camii ve türbesi derler. Padişahlar, uğurlu olsun diye, bu türbede kılıç kuşanırlar, Fakat şimdi?.. Devam edemedim. Hakikaten müteessir olmuştum. Köylüler, söyle hoca, şimdi ne oldu? diye ısrar ediyorlardı.

Şimdi İtilâf Devletleri, Yunan'ın İzmir'i aldığı gibi, buralarını işgal ettiler. Bundan sonrası ne olur, bilmem.

Hep dini bir hava içinde geçen konuşma, birden siyasi şekle dökülünce, köylüler tuhaflaştılar; fakat bana karşı saygılarını muhafaza ettiler.

Eve yatmaya gittiğimiz zaman, İsmail Ağa memnun görünüyordu. Bana şöyle bir hitapta bulundu:

Hoca, sen akıllı bir adama benziyorsun; elimizdeki banknotlar ne olacak dersin?

İçimden güldüm. Ağa, köy odasında Peygamber'den, evde yalnız kalınca kesesinden bahis açıyordu.

1293 (1877) Türk-Rus harbindeki para enflasyonu milleti yıldırmıştı. 1914'de, kağıt para çıkarıldığı zaman, bu eski hatıra canlanmış, köylüler yeni paraya ısınmak için güçlük çekmişlerdi. 93 seferinde olduğu gibi, şimdi de harbi kaybetmiştik. Aynı akıbetin başımıza geleceğini düşünmek –parası olanlar için– tabiî bir haldi. Ağayı mazur gördüm. Şimdiki para durumumuzun eski Rus harbindekine benzemediğini anlattım. Adamcağız ferahladı.

Bir iki gün içinde köylülerle birbirimize ısınmıştık. Akıllarına gelen her konudan bahsediyorlardı. Bana bolşevikliğin ne olduğunu sordular.

Bolşeviklerin Rus Çarlığı'nı kökünden yıktıkları herkesçe biliniyordu. Prensipleri hakkında doğru yanlış birçok rivayetler ortada dolaşıyordu. Bunlar, bizim köylülerin de kulaklarına erişmişti. Karl Marx'ın nazariyelerini bir tarafa bıraktım. Bizim anladığımız manadaki toprak politikası (réforme agraire) hakkında ne düşündüklerini anlamak istedim. Öteden beri böyle bir fırsat aramakta idim. Sultan Abdülhamid'in Meşrutiyet İnkılâbı'ndan sonra, maliyeye bırakmaya mecbur olduğu Torbalı Çiftliği'nin, içindeki ahâliye dağıtılması için çalışmış, İttihat ve Terakki Umumi Merkez Heyeti'nin delâletiyle zamanın Maliye Nâzırı Cavit Bey'le görüşmüş; iş, müsbet bir neticeye bağlanınca, köylülerin sevincine şahit olmuştum.

Bununla beraber, Birinci Cihan Harbi'nin başında, Muğla vilayetinde bir tetkik gezisi yaparken, eski Mısır Hıdivi Abbas Hilmi Paşa'nın 350-400 bin dönümlük Dalaman Çiftliği'nin yanındaki topraksız köylülerin hayvanlarını otlatmak için uğradıkları zorlukları görmüş, şikayetlerinden acı duymuştum.[2] Dağyenice'nin çamlar arasında güzel bir yer olmasına rağmen, halkının geçim darlığı içinde olduğu hallerinden belliydi.

Kendilerine, 'réforme agraire' hakkında bildiklerimi anlattım. Sözlerimden, gözlerinin kamaştığını farkettim. Hemen, köy ölçüsüne göre, kimin ne kazanacağını hesaplamaya koyuldular.

Akşam, yatsı namazından sonra, yine köy odasında toplanmıştık. Odaya Tire'li üç balıkçı Türk geldi. Tire henüz işgal olunmuştu. Balık, yerli Rumların, yeni misafirlerine, Yunan işgal kuvvetlerine verecekleri ziyafetlerde işe yarardı ve satıcılarına da kâr sağlardı. Yeni gelenler, bu maksatla, Söke'den Tire'ye balık götürüyorlardı.

Şehirden gelenlerden havadis toplamak köylülerin âdetidir. Söz sırası balıkçılarda idi. Bunlar, Yunan işgalini, Yunan ordusunu, Yunan komitecilerinin tecavüzlerini anmıyorlar; ağızları köpüre köpüre, 1914-1918 savaşında, mağlup oluşumuzun sebeplerini anlatıyorlardı. Balıkçılara göre:

Müslümanlık gözden düşmüş, şehirlerde kadınlar dirseklerine kadar kollarını açmışlar, peçelerini kaldırmışlar, şer'an namahrem olan yüzlerini, kollarını halka gösteriyorlarmış. Zabitler (subaylar) bıyıklarını kırpmışlar, böyle gidişin sonu böyle olurmuş!..

Köylüler de, bu mantığa uyarak, balıkçılara hak verir görünüyorlardı. Bana da sordular:

Hoca, sen ne dersin?

Ben bahse karışmadan, az ışıklı köy odasının bir köşesinde, konuşulanları dinliyordum. Soru, balıkçıların dikkatini üzerime çekti. Benden cevap bekliyorlardı. Halbuki savaşların kaybedilmesinin bilinen maddi

sebepleri vardır ve bunlar çoktur. Bu saf insanların sadece bıyık, sakal ve çıplak kol gibi şekillere bağlanmaları ve böyle düşünmeye alıştırılmaları beni üzüyordu. Fazla olarak bu görüşü ileri süren balıkçılar memleketlerini, millî istiklallerini ellerinden almaya gelen düşmanların şerefine verilecek yemeğin daha parlak olmasına yardımcı, millî duygudan yoksun veya bu duyguları henüz uyanmamış kişilerdi. Sırf bu sebeple kendilerinden hoşlanmıyordum. Ancak, günlük şahsi menfaat peşinde koşan bu adamlarla, fikir mücadelesine girişmeyi de, o anda uygun bulmuyordum. Kendimi tuttum, sadece, "Allahın emri, her zaman için, yerine getirilmelidir," dedim. Bu müphem ve umumi tarzdaki cevabımla bahis kapandı.

Bizim, silahlı kafile halinde, geçtiğimiz yerlerden bazı kimseler, köyde görünmeye başlamıştı. Takip olunduğumuz anlaşılıyordu. Bunlar arasında, elbisesi yırtık, adeta paçavralar içinde denilecek kadar fena giyinmiş, fakat bu mütenasip endamı ile insana yağız bir Venüs tesiri veren genç bir aşiret kızı da vardı.

Bu ziyaretçilere karşı, benden başka herkes, lakayıttı. Dikkat ediyordum, konuştuklarımızı sessizce, fakat dikkatle dinledikten sonra birden kayboluyorlardı. Bu hal gözümü açtı. Herkesin heyecan ve telaş içinde yaşadığı, 'Kuva-yı Milliye' doğuyormuş denildiği bir zamanda, silahlı beş süvarinin, Yunanlıların yanıbaşından geçmeleri, muhitte yankısız kalamazdı. Edib ve arkadaşları çekilip gitmişlerdi. Ben açıkta, Yunan kuvvetlerinin ortasında, sıkışıp kalmıştım. Dağlardan, yalnız başıma Nazilli'ye gitmeme imkân olmadığı da anlaşılmıştı.

Dört beş gün sürecek yolu delilsiz, vasıtasız, yarasız yalnız başıma nasıl aşabilirdim?

Bir müddet daha köyde kaldığım takdirde, ani bir baskınla, Yunanlıların eline düşebilirdim. Çabuk tedbir almaklığım lâzımdı. Germencik üzerinden, Menderes nehrini geçmek suretiyle, Nazilli'ye gitmeyi tasarladım.

Germencik Bucak Müdürü Emin Bey'i (Emin Ulucan) tanıyordum. Bu zat, Meşrutiyet İnkılâbı'ndan önce, doktor Nazım Bey'in –Tütüncü Yakup Ağa adıyla– çalıştığı zamanlarda kurduğu gizli ihtilal teşkilâtına girmiş, sağlam bir ittihatçı idi. Sakınmadan evine gidebilirdim.

Fakat, Germencik işgal olunmuştu. Burada bir Yunan taburu bulunuyordu. Bundan başka, Emin Bey hâlâ Bucak müdürü olarak yerinde kalabilmiş miydi? Damad Ferit Hükümeti, büyük küçük ittihatçıları, hatta ittihatçı sanılan birçok memurları, görevlerinden uzaklaştırıyordu. Bu sebeple, ilk iş olarak, Germencik müdürünün kim olduğunu anlamak gerekiyordu. Bunu anlamadan yola çıkmak, bilerek tehlikeye atılmak olurdu.

İsmail Ağa'dan bucak müdürüne yazdığım mektubun Germencik'e gönderilmesini rica ettim; muvafakat etti. Mektubun kimden geldiğini yalnız Emin Bey'in anlayacağı tarzda yazdım, gelişigüzel müstear bir im-

za attım. Mektubu götüren köylü, akşama doğru avdet edebildi. Hali değişmişti. Benimle konuşmaktan çekiniyordu. dilinin altında bazı şeylerin gizlendiğini anlıyordum. Sordum:

- Mektubum ne oldu?
- Müdüre verdim.
- Ne söyledi?
- O adamı bana getir! dedi.
- Başka?
- Başka bir şey yok!
- O halde, yarın sabah karanlığında, seninle Germencik'e gidelim, olur mu?

İstemeyerek cevap verdi:

--Olur.

Köylüyü fazla şüpheye düşürmemek için, Emin Bey'in şahsı hakkında malûmat almak istemedim. Ortadaki tehlikelerin en ehveni, Emin Bey yerinde olsun veya olmasın, tuttuğum yoldu. Başka çarem kalmamıştı.

Benden sonra köylü, bizim Ağa Kara İsmail ile dudak dudağa hayli fısıldaştı ve ortadan kayboldu.

Az sonra, Ağa'nın evinden bir yatak takımının camiye, imamın yanına taşındığını gördüm. Ağa da, rastgeldiği tavuk, köpek gibi hayvanlara, öfke ile, taş atmaya başladı. İmam yanıma sokuldu, kendisinin misafiri olacağımı söyledi. Anlaşıldı: Evden bizim yatak yorgan atılmıştı.

O geceyi, İmam ile yanyana, caminin harap sofasında geçirdim. Yattığım yerden aşağıya baktığım zaman, tahta aralıklardan tabutluk görünüyordu. Gözüme uyku girmedi. İmamı sabah namazına kaldırdım, beni Germencik'e götürecek köylünün evine gönderdim. İmam bana şu haberi getirdi: "Rahatsızmış! bugün evden çıkmayacakmış!"

Meselenin gizli tarafı kalmamıştı. Benim aralarında bulunuşumu tehlike sayıyorlardı. Zaaf ve tereddüt gösterdiğim takdirde, kendilerini emniyet altına almak için, beni düşmanlarıma teslim edebilirlerdi. İçinde bulunduğum hayatın psikolojisini bildiğini iddia edenler vaktiyle, böyle bir ihtimal üzerine dikkatimi çekmişlerdi. İmama:

Haydi hocam, İsmail Ağa'nın evine gideceğiz.

dedim. Beraber gittik. Ağa, ocak başında sabah kahvesini pişiriyordu. Bana da yarım fincan sütlü kahve ikram etti, reddettim.

Siz, iyi adam değilmişsiniz, kahvenizi içmem. Size nereden geldiğimi, ne olduğumu söylemiştim. Şimdi benden şüphe ediyorsunuz. Vicdanınız elveriyorsa, beni düşmana teslim ediniz göreyim.

dedim. İlk konuştuğumuz zaman Ağa'ya, Denizlili hoca olduğumu, te-

sadüfen İzmir'de bulunurken, Yunan işgali üzerine kaçtığımı anlatmıştım. Şimdi buna işaret ediyordum.

Ağa yumuşak sesle cevap verdi:

Sizi dağ yolundan Nazilli'ye gönderecektim. (Üstüme, başıma bakarak) yolda soyarlar diye çekindim.[3] Germencik'e sabah karanlığında gitmek istemişsin. Bir yol işi anlayalım dedik.

Bucak müdürlerinin köylüler üzerinde büyük nüfuzları vardı. Ağa'ya gideceğim yeri tekrarladım. Çekinecek sebep olmadığını anlattım. Anlaştık.

Köy odasına geldiğim zaman, İbrahim Kocabey adında bir köylünün, cılız bir beygir ile beni beklediğini gördüm. Köylülerle vedalaşmak istedim. Bırakmadılar. Köyün dışında, Mekke'ye Hacı olmak için gidenleri uğurladıkları ve dönüşlerinde karşıladıkları 'dua yerine' kadar geldiler. Hepsi, ayrı ayrı boynuma sarıldı: "Biz senin, ne maksatla buralarda dolaştığını anladık. Bizi de unutma! Allah muvaffak etsin, yolun açık olsun," duasıyle beni uğurladılar. Gözlerim yaşardı. Ne kadar asil insanlar içinde bulunduğumu anladım, takdir ettim. İstitrat yolu ile hemen açıklayayım. Bu köylü dostlarım az sonra millî mücadeleye iştirak edecekler, silahlarını ben, bizzat elimle vereceğim.

Bana refakat eden İbrahim, Çanakkale'de askerliğini yapmış, temiz yürekli bir gazi idi. O önde, ben hayvan üzerinde arkada, köye geldiğimiz yolu takip ederek ovaya iniyorduk. Bu mert köylü, bana, 'hoca efendi' diye hitap ediyor, hürmet gösteriyordu. Her geçtiğimiz yer hakkında, uzun uzun bilgi veriyordu. Ben ise, geçmişi bir tarafa bırakmış, önümdeki hayatın çok yakın maceralarını düşünüyordum. Zihnim yalnız bu nokta üzerinde işliyordu. Kendisine, yalnız "evet!.. hayır!.." şeklinde karşılık veriyordum. Fakat o susmuyordu: "Köyleri, harpten önce, daha kalabalık, daha şenmiş... Köylerine her sene Ramazan hocaları gelirmiş.. Büyük cemaatlerle teravi namazı kılınırmış... (Uzakta bir yeri göstererek) oralılar namaz kılmazlar, oruç tutmazlarmış..."

İbrahim bu sözleriyle Tahtacı ve Çepni aşiretlerinden bahsediyordu. Oğuz Türk boylarından, katıksız Türk kanından olan bu ırkdaşlarımız, bilindiği üzere, Alevidirler. Kendilerine göre 'mistik' hayatları vardır. Hocaların, dede veya babaların karşılıklı, sünnilik ve şiilik davası altında, devamlı telkinleri, bu zeki, iyi ve çok çalışkan insanları birbirine düşürmüştü.

Aleviler, Hilâfeti de temsil eden Osmanlı Saltanatı'nı pek sevmezlerdi. Aralarında başgösteren ihtilafları bizzat kendileri, şeyhleri veya dedeler hallederler, mümkün olduğu kadar, hükümete müracaattan müstağni kalmaya çalışırlardı.

Bu anda, benim için önemli olan mesele, --doğru veya eğri-- bu aşiretle-

re mensup bazı kimselerin Yunanlılarla işbirliği yaptıklarının işitilmiş olması idi. Ve biz de, bunların muhitinde idik.[4]

YOLDA BİR HADİSE

Ovaya inmiştik. Bol ağaçlı bir yol üzerinden ilerlerken, önümüze, beş altı kişi çıktı. Bunlar, arkadaşım İbrahim'in bahsettiği köylülerdi. İçlerinden biri hemen bindiğim hayvanın yularından tuttu. Diğerleri de bizi sardılar. İbrahim'e:

Geçen gün buradan, sizin köye, silahlı adamlar geçmişti. Bu, (beni göstererek) onlardan biridir,

dediler. İbrahim de, hemen hayvanın yularından yakaladı ve şiddetle:

Ya... ah!

diye haykırdı.*

Onlar geçtiler, gittiler, bu efemin hocasıdır.

cevabını verdi. Köylüler baştan ayağa kadar beni üzdüler. Yaptıklarını sükûnetle karşıladım. Belki de hoca kıyafetinde oluşum ve İbrahim'in kesin cevabı kendilerini tatmin etmiş olacak ki bir kenara çekilip bize yol verdiler. Bu suretle uğranılan hadiseyi kolayca atlatmış olduk.

GERMENCİK'DE YUNANLILAR ARASINDAYIM, DAĞLILARIN İNDİĞİ HANDA ULUCAN'I ARATIYORUM

Öğle vakti Germencik İstasyonu'na geldik. İstasyonda üç dört katlı bir otel ve civarında yazlık evler vardı. Her taraf Yunan askeri ile dolu idi. Evlerin pencereleri açık, sofralar kurulmuş; Rumlar, lâtif bir bahar havası içinde kadınlı erkekli 'keyif' ediyorlardı. Tam hizalarına geldiğimiz zaman, bindiğim cılız hayvanın takat ve tahammülü kalmadı. Birden yuvarlandı. Ben de kendimi yerde ve tozlar içinde buldum. Kuşağımın arasında, her ihtimale karşı, sakladığım 'Smith Wesson' tabancasının yere düşmesinden korktum. İki elimle tabancayı tutmaktan başka birşey düşünemedim. Son model bir Amerikan silahının bir Ramazan hocasında bulunmasına kimse inanmazdı. Bu gülünç durumumuz, bizi seyreden Yunanlıların fazla dikkatini çekmeden yolumuza devam ettik.

İbrahim beni, Germencik'de dağ köylülerinin indiği, bir hana götürdü.

---

* Buralarda köylüler, nefi'y edatı 'hayır' yerine, "Ya... ah" derler. / C. B.

Burası köy odasından da berbattı. Ahır yanında topraktan bir odaya eski ve kirli hasırlar serilmişti. Oturulacak yeri bundan ibaretti.

O gün Cuma, ertesi günü Ramazan başlayacaktı. Herkes Cuma namazına hazırlanıyordu. Ortada göze çarpan dini bir hareket vardı. Hancı, şişmanca, kırmızı yüzlü, kumral sakallı bir adamdı. Ramazan geceleri, davul çalmak, bahşiş toplamak için belediyeden izin almış olmalı ki durmadan Ramazan manileri ezberliyordu:

Davulumu taktım kola,
Arkadaşlar çıktım yola,
İki gözüm beyefendi
Ramazanın mubarek ola

diye bir taraftan mâni okuyor, bir taraftan da beni göz hapsine almış bulunuyordu. İbrahim'i müdüre göndermiştim; geldi, bulamadığını söyledi. Emin Bey'in yüzünü görmeden içim rahat etmeyecekti. İbrahim'i, bu defa da camide, evinde aramak için tekrar gönderdim.

HANCI BENİMLE ALAY EDİYOR

Bu arada yanımıza birisi geldi. Beni kirli hasırlar üstünde görünce hancıya göz işareti yaparak, sordu:

Bu kim?

Hancı yüksek sesle cevap verdi:

Dağdan indi.

Ve hemen alaylı manilerden birini tutturdu:

Davulcular mani söyler,
Uykudan uyanır beyler.

Adam, "Dağdan indi" tabirini 'mecaz' manasıyla kullanıyordu. Bazı yarı şehirliler vardır. Köyle ve saf köylülerle alay etmeyi, nisbetle fazla sandıkları görgülerinin mükafatı sayarlar. Hancı da, aklınca, espri yaparak, benimle eğleniyordu. Kızmıyordum. Yalnız, memleketi düşman işgali altına düşmüş bir adamda, tabiî zamanların neşesini gördüğüm için, müteessir oluyordum. Az sonra, hanın ahır işlerine bakan kirli birisi, hancının uşağı da, işe karıştı. Gayet alaylı bir lisanla sordu:

– Sen hafız mısın?
– Evet.

- Mukabele mi okuyacaksın?
- Evet.
- İyi amma... bunun için müftüyü görmelisin.
- Tabiî göreceğim. Namazdan sonra...
- Bu sene çok hafız geldi. Sana yer kalmamıştır.
- Allah benim de kısmetimi verir.
- Köylere gidersen verir.
- O da olur.

Üçüncü bir şahıs bunlarla birleşti. Kıyafetim dikkatini fazla çekmiş olmalı ki o da dayanamadı, sordu:

Kim bu, yahu?

Hancı tekerlemesini yarıda bıraktı, parmaklarıyla davulunu çalmakta devam ederek cevap verdi:

Tuhaf bir adam!... Bucak müdürünü ayağına çağırıyor.

Bu cevap, hepsinden manalı idi. Germencik'in ileri gelenlerinden tanıdıklarım vardı. İzmir'e geldikleri zaman, kulübe de uğrarlar, dertleri varsa anlatırlar, konuşurduk. Garip kıyafetimle bildiklerime rastlarım korkusuyla, halk arasına karışmıyor, camiye ve Cuma namazına gidemiyordum.

EMİN ULUCAN BULUNDU, EVİNDEYİM BERABER ÇALIŞIYORUZ

Diğer taraftan, namaz vakti, bir sarıklının handa beklemesi, özellikle Ramazanın arifesi olan Cuma günü, hiç doğru değildi. Sıkılmaya başladım. İbrahim ikinci defa geldi. Müdürün istasyona gittiği haberini getirdi. Çaresiz, istasyon yolunu tuttuk. Yunan taburunun karargâhına doğru yürümeye başladık. İçimde, burada da bulamazsak; müdür tanıdığım Emin Bey değilse. Büyük incir ağaçlarının gölgelediği yoldan, bize doğru iki kişinin gelmekte olduğunu gördüm. Biz de onlara doğru ilerliyorduk. Az sonra, karşı karşıya geldik. Emin Bey'in ta kendisi... (Emin Ulucan). Yanına sokuldum, yüksek sesle, Ramazan hocası olarak iş aradığımı söyledim. Hemen yanındakine döndü, "Tekrar konuşuruz, size uğurlar olsun," dedi. Bana da, "Pekâlâ," cevabını verdi. Bu defa, İbrahim'in işitemeyeceği kadar yavaş sesle sordum:

Beni tanıdınız mı?

Gözleriyle "Evet" işareti verdi.

Öyle ise, yanımdakine iltifat et, biraz da para ver,

dedim. Yanyana yürümeye başladık. Hep beraber hana geldik. Emin Bey kapıdan içeri girmeye tenezzül etmedi. Eliyle hancıyı çağırdı. Eşyalarımı eve göndermesini emretti.

Benim kırmızı bir mendil içinde, bir kat kirli çamaşırından başka, bir şeyim yoktu. Bunu da köylü beygirinin heybesine yerleştirmiştim.

Evde, yol arkadaşım Kocabey ile, karşı karşıya, öğle yemeği yiyorduk. Ödemiş'den ayrıldığım günden beri, hemen hemen, yoğurt, hamur, katı yumurtadan başka bir nimet görmemiştim. Önümüzdeki kuzu etiyle pişmiş taze fasulyede bulduğum lezzeti her zaman hatırlarım.

Emin Ulucan ile, ilk iş olarak, memleketin siyasi genel durumunu gözden geçirdik. O da, teşkilâtlanmak, müdafaa etmek fikrinde idi. Benim Nazilli'ye gitmemi kolaylaştırmak için oradaki dostlarımla muhabereye girişeceğini vaadetti. Ayrıca Germencik ve civarında da işe başlamamız kararlaştırıldı. Ben ayrıca, içinde bulunduğum yeni hayatın noksanlarını tamamlamak için, Türkçe Kur'an tercümesi, tefsir ve 'Dürrüyekta Şerhi' gibi dini kitaplar okuyor, evde namaz kıldırıyor, kendimi hazırlıyordum.

Emin Ulucan bana akşamları, günün hadiselerini anlatmayı âdet edinmişti.

Bir defasında, Germencik postahanesinden, İzmir Valisi İzzet Bey'in, "Yunan işgal kuvvetlerine müşkülât çıkarmayınız," mealinde bir servisin –telgrafın– geçtiğini anlattı. Diğer bir defasında da, Dağyenice köyünde, Kara İsmail Ağa'nın evinin bir Yunan müfrezesi tarafından basıldığını ve Ağa'nın bir mavzer tüfeğiyle –benim verdiğim tüfek olacak– kendini müdafaa edip ellerinden kurtulduğunu söyledi. Ben, köye mutlaka bir baskın yapılacağını tahmin etmiştim. Yanılmadığım bu vaka ile sabit oluyordu.

Emin Ulucan, diğer bir defada da, bu baskın vakası ile ilgili olarak, bazı meraklı ve iyi niyetli kimselerin, "Germencik'e gelen bir hocanın araştırıldığını" söylediklerini; kendisinin de "Bu hocanın Menderes'in öbür yakasına geçirilip uğurlandığı" cevabını verdiğini nakletti.

Şimdi de vakaları tarih sırasıyla takip edebilmek için, İzmir'in işgalinden sonraki olayları ele alıyorum:

BÖLÜM 8

İKİNCİ DAMAD FERİT HÜKÜMETİ KURULUYOR, PADİŞAHIN, KABİNE REİSİNİN BEYANLARI

Sultan Vahdeddin Saray'ın, Damad Ferit Hükümeti de Bâbıâlî'nin dehlizlerine dalmışlar; gözlerine iç politikanın ihtiraslarında başka bir şey görünmüyordu. İzmir'in işgali faslında izah ettiğimiz gibi, büyük devletlerin aleyhimizdeki kararlarını önlemeye çalışmak şöyle dursun, Barış Konferansı'ndaki konuşmalardan, kararlardan haber dahi alamıyorlardı. Kendilerini ikaz edenlere de inanmıyorlardı.

İzmir'in işgali ile hükümetin ne kadar derin bir gaflet içinde olduğu anlaşıldığından, memleketin her tarafından Saray'a, Bâbıâlî'ye yığın yığın protesto, şikâyet ve teessür telgrafları yağmaya başlamıştı.

Bu ağır havayı değiştirmek lâzımdı. Damad Ferit Paşa, İtilâf Devletleri'nin, İzmir'in işgaline müsaade etmekle, hükümetin durumunu ve görevini güçleştirdiklerini söyleyerek istifa etti. Bunun üzerine Sultan Vahdeddin, yeni kabinenin kurulmasını, yeni damadına bıraktı.[1] Böylelikle, siyasi bir maharet gösterdiklerini sanıyorlardı.

Padişah hükümet değişikliği münasebetiyle, çıkardığı Hatt-ı Hümayûn'da, mutat sözlere şunları ilave etmişti:

Şu an-ı muhimde başlarında milletin sinesinden tahassul etmiş altı buçuk asırlık bir Hanedanın reisi bulunan ve nefsince her türlü fedakârlığa amade olan Halifeleri ve Padişahları bulunduğu halde bilumum efrad-ı milletin emel-i yegânesi (tek emeli) devlet ve miletin tamamî-i mahfûziyetinden ibaret olduğundan bu emeli kudsi-i millînin tatmini için son derece fedakârane ve azimperverâne sarf-ı mesâi etmenizi suret-i kat'iyede ihtar ile her hal ü kârda tevfikat-ı ilâhiyeye istinat ve rühaniyet-i risâletpenahiden istimdat eylerim.

Damad Paşa, ikinci kabinesini kurduktan sonra, 'eyaletlere' (illere) bir telgraf gönderdi (19 Mayıs 1919).

Bu telgrafta:

1- İstanbul'daki İtilâf devletleri mümessillerine bizzat verdiği nota ile mukaddes haklarımızı müdafaa ettiğini,

2- Teşebbüslerinin Paris Sulh Konferansı nezdinde, Amerika ve Avrupa başşehirlerinde malûm olduğunu,

3- Günler ve saatler arkasına gizlenen vak'aların kati ve fakat daima meşru bir suret ve sükûnetle karşılanmasını,

4- Hükümetin vatanî vazifesini tamamiyle yapacağını,

5- Padişah ve Halifenin teveccühü ve büyük Osmanlı milletinin itimadı ile bugün hükümet başkanlığını üzerine aldığını, fakat icabederse yarın vatanın bir neferi (eri) olarak vazife görmeye hazır bulunduğunu,

kaydediyordu. Görülüyor ki Sultan ve Sadrazamı, "vakaların sükûnetle karşılanması" şartıyla, kağıt üzerinde 'şehamet' yarışına çıkmışlardı. Hükümdar, 'nefsinde her fedakârlığa'; Sadrazamı da, 'icabederse vatanın bir eri olarak vazife görmeye' hazırdırlar. Ancak bu sözlerin fiiliyatta yeri yoktu. Yalnız kendilerini avutmaya yarıyordu.

İSTANBUL'DA BÜYÜK MİTİNGLER BAŞLIYOR

İstanbul'da, İzmir felâketinin acısı önünde, ilk adımı darülfünun (üniversite) attı. Bütün fakültelerin profesör ve öğrencileri, 17 Mayıs 1919 günü, Üniversite konferans salonunda toplandı.

19 Mayıs 1919'da Fatih'de, bir miting yapıldı. Kadın, erkek 75 bin kişi iştirak etti. Bunu, ertesi günü 30 bin kişilik Üsküdar mitingi takip etti.

21 Mayıs 1919 günü İstanbul'un kadın, erkek, bütün öğretmenleri Üniversite salonunda toplandı.

22 mayıs 1919'da tıbbiyelilerin davetiyle, bütün Kadıköy Türklerinin mitingi oldu.

Mitinglerin en büyüğü, 200 bin kişinin bir araya gelmesiyle, 23 Mayıs 1919 Cuma günü Sultanahmet Camii önünde yapıldı. Türk İstanbul ayakta, büyük dalga halinde, bir toplantıdan diğerlerine koşuyordu. En yetkili kişiler, hatipler ateşli bir dile halkın millî ve dini duygularına hitap ediyorlardı.

Müderrisler (profesörler) Meclisi Reisi Dr. Akil Muhtar Bey, söylevinde şöyle diyordu:

Haksızlıkların, tabiat kanununa karşı mukavemeti yoktur. Hak ne zaman olsa yerini bulacaktır. Herhangi siyasi bir müessese, bir gün esecek kuvvetli bir adalet

rüzgarının kasırgalarına mukavemet edemez. Yıkılır gider... Hâdisat-ı ahîreye (İzmir işgaline) bakıldığı zaman, ortalığı umumi bir cinnet istila etmiş gibi görüyoruz.
Bizim yakacağımız şûle, küçük bir kandilden ibaret olsa da, onun ziyası, tutulan yolun zulmetlerini parçalamaya, onu tenvir etmeye kifayet eder.

Üniversite toplantısında Servet Bey, bütün gençlik namına, şu teklifte bulundu:

1- İşgali protesto etmek.

2- Vazifesinin kudsiyetini bilerek âmil olacak bir kuvvet, bir talebe heyeti teşkil etmek.

3- Müderris ve öğretmenleri önde görmek.

4- Milletin birliği için hakiki bir seferberlik ilan ederek hudutta, düşman içeri girmişse, orada mücâhede etmek.

Fatih Mitingi'nde, ilk söz alan Halide Edib Hanım (Halide Edip Adıvar) oldu. "Yaşasın Padişahımız! Yaşasın milletimiz!" sözleriyle sona eren konuşmasında,

Türk ve Müslüman bugün, en kara gününü yaşıyor. Memleketimiz taksim tehlikesi karşısında... adeden kendi dûnumuzdaki milletleri başımıza efendi yapmak istiyorlar,

dedikten sonra, beyanatına şöyle devam etti:

Arkadaşlar, Müslümanlar, Türkler, bugün buraya toplanan bizlerin bir vazifemiz var. Biz sözümüzü onlara dinletemeyiz; sözümüzü padişahımıza dinletiriz. İsteyeceğimiz basit, yüksek ve ulvi bir haktır. Padişahımıza halkın hissiyatını tebliğ eder ve deriz ki işte kara bir gün yaşıyoruz. Bugün herkes susmuştur. Bugün Türk ve Müslüman, Padişahının etrafına toplanmıştır.

Hanımlar, efendiler, zannetmeyiniz ki bunun beş bini kadar büyük bir miting de yapmış olsak bugün, bir tesiri olacak... Fakat yarın var, çocuklarımız var. Buradaki Türk, Müslüman âleminin kalbidir. Siz düştüğünüz zaman birçok şeyler düşecektir. Kadınlar silahsız ve zayıf, fakat kalbi gayet kuvvetlidir. Bütün âlem-i İslam hep kardeşinizdir.

Müslümanlar, Türkler, vatandaşlar, bütün insanların hâlıki (yaratıcısı) Büyük Allahımız şahit olsun ki bu imanımız bizi herhangi bir topun güllesine, herhangi bir zulüm ateşine karşı götürecek kadar kuvvetli ve ateşlidir. İşte biz, bütün bunlara istinat ederek hakkımızı kurtaracağımızdan eminiz.

Hüseyin Ragıp Bey de —büyükelçilerimizden Hüseyin Ragıp Baydur– söz söyleyenler arasında idi ve şöyle diyordu:

Ben İzmir ilhakının bütün dünyada en çok imkansız birşey olduğunu anlatmak için ne Wilson prensiplerinden istianeye tenezzül edecek, ne de tarihten ve etnoğrafyadan misal getireceğim. Vatandaşlar, İzmir'in yutulmaz bir lokma olduğunu anlamak için Ödemiş kazasından devesini önüne katarak yemiş çarşısına gelen

zeybeğin iri bir çam bölmesini andıran vücudunu seyretmek kâfidir. Aydın efesi ve onun, asabiyet-i kavmiyesi, (kavim ve millet gayreti gütme) öyle bir usturadır ki onu yutmak isteyenlerin gırtlağını parçalar.

Biz kendi yurdumuzda hiçbir milletin bize hâkim, bize efendi olarak yaşamasına tahammül edemeyiz. Dağdan gelip bağdakileri kovmak isteyenlerin hakkı kötek ve satır olacaktır.

Vatandaşlar, İzmir Yunan'a ilhak edilemez.

Miting sonunda, Amerikan milletine çekilecek telgrafta aşağıdaki fıkranın yazılmasına karar verildi:

Siz bize prensiplerinizle bu cesareti verdiniz ve bugün bizi müdafaa etmekliğiniz lâzımdır.

Bugün Fiume'yi müdafaa ediyorsunuz. Sonra bir buçuk milyon Müslümanı iki yüz bin Rum'a veriyorsunuz. Bu en büyük haksızlıktır.

İstanbul okullarının kadın, erkek öğretmenleri namına, 21 Mayıs 1919 tarihinde, Darülfünun'da (üniversitede) yapılan bir toplantıda, Hüseyin Ragıp Baydur, öğretmen Nakiye, Besim, Emin Ali ve Halide Adıvar birer nutuk söyledikten sonra, Padişah'a bir telgraf çekilmesine karar vermişlerdi. Bu telgrafta:

700 senelik muazzam devletin ve 14 asırlık İslam hükümetinin müdafaası uğrunda hayatların fedaya azimli bulunduklarını arz ve âtî (gelecek) ne olursa olsun terbiyesiyle mükellef oldukları Türk çocuklarını 'Taht-ı Hümayûnları' etrafında ebedi bir istiklal aşkı ve irtikâp edilen haksızlıklara karşı en derin isyan hisleriyle teçhiz ve teslih etmeye ahd-ı peyman ettiklerini,

yazıyorlar ve, "Türkiye'yi taksim eden herhangi bir muahedeye imza konulmamasını," istiyorlardı (*İzmir Fecayii,* s. 102-103). Mitinglerde söylenen nutukların edebi kıymetleri, şahıslara göre, bir görüş ve muhakeme tarzı vardı ve hepsi kalpleri coşturmaya kâfi geliyordu. Hatiplerden Hüseyin Ragıp Baydur ve ileride bahsedeceğimiz Feylesof Rıza Tevfik ile münakaşasında düşüncelerini açıklayan Hamit Şevket İnce gibi "fiil ve hareket" tavsiye edenler arasında Münevver Saime Hanım göze çarpıyordu. Bu değerli bayan, nutkunda uzaktan ve yakından 'Oportünizm'e yer vermiyordu. Asırlardan beri esaret hayatı yaşayan başka milletlerden, herhangi bir nam altında, medet, yardım ummuyordu ve bilhassa tabiî ömrünü tamamlamış ve hanedanın mütereddi bir çocuğu olan Padişah'ı ağzına almıyordu. Yalnız milletine güveniyor ve:

Ben, kendi hürriyeti gasbedilmiş bir milletin kızı olarak istiklalime nasıl yürüyeceğimi söyleyeceğim.

dedikten sonra, sözlerine şu ifadelerle son veriyordu:

Efendiler! Az söylemek, çok iş görmek zamanı gelmiştir. Biz yalnız ağlıyoruz. Ağlamakla kazanılacak hak, hıçkırıklarımızı işitecek kalp yok. Teşkilâta... nihayet işe başlamak!..

Bu realist görüşü, siyasi hayatın gidişine uygun tavsiyeyi otuz bin Kadıköylü candan alkışladı.

23 Mayıs 1919 Cuma günü, Sultanahmet Meydanı'ndaki mitingden sonra, bir heyet, Harbiye Nâzırı Şevket Turgut Paşa'nın refakatinde Saray'a gitti. Vahdeddin'e miting kararlarını, halkın duygu ve isteklerini bildirdi.

Daha önce, İstanbul'da mitingler münasebetiyle, ihtilal olacağını, İngiliz Baştercümanı M. Ryan, Sadrazam Paşa'ya söylemişti.[3] Bu haber, Vahdeddin'e de yetiştirildiği için o da halkın, galeyanının böyle bir neticeye varmasından korkmuştu.

Padişah, heyetlerin kendisine saygı göstermesinden memnun oldu. Bol bol kendilerine iltifat ettikten sonra, şu nasihatı verdi:

Ağzımızı açalım bağıralım, sesimizi yükseltelim. Fakat elimizi kaldırmayalım.[4]

Miting faslı, resmî şekilde böylece kapanmış oldu. Daha önce işaret ettiğim gibi mitingler vatansever halkımızın millî duygularnı göstermeye yardım etti. Fakat Padişahtan medet uman oportünist siyasetçileri de hayal kırıklığına uğratması gerekirdi. Görüyoruz ki, Vahdeddin son sözleriyle damadının beğenilmeyen fikir ve prensibini tekrarlamış oluyordu.

ŞÛRA-YI SALTANAT TOPLANIYOR

İzmir'in felâketi önünde, kabineni değiştirilmesi yeter bir tedbir sayılmadı. Bir de, 'Şûra-yı Saltanat' adında bir meclisin toplanmasına karar verildi.

Meşrutiyet'ten önce, istibdat idaresinde büyük meseleler için bu nam altında toplantılar yapmak gelenek icabı idi. Eski âdete uyularak Meclis, 26 Mayıs 1919 Pazartesi günü Yıldız Sarayı'nın üst katındaki büyük salonda toplandı. Hazırlanan programa göre,[5] Mecliste bulunması lâzım gelenler, teşrifat sırasıyla, yerlerini aldılar.

Padişah, yanında Veliaht Mecit Efendi, bütün şehzadeler olduğu halde, toplantı, salonuna girdiler. Heyeti askerce selamladıktan sonra, temsil ettiği Osmanlı Saltanatı namına, aşağıdaki nutku okudu:

Vaziyet-i hazıra-i Devletin kesbeylediği (aldığı) ehemmiyet-i fevkalâdeden dolayı Vükela-yi Devlet ve Ayân-ı kiram ile mütehayyızan-ı memleket (memleketin ileri gelenleri) buraya davet edildi. Devlet-i osmaniye'mizin dûçar olduğu müşkülâtın

acilen bertaraf edilmesi emrinde her zat lâhiy-ı hatırı olan (hatırına gelen) mütalâatını beyan edebileceğinden müteyemmen ve mesut addeylediğim bu içtimanın cümlemizce bahis-i hidayet ve intibah olmasını cenabı muhavvilü'l-ahvalden (Allahtan) temenni ve niyaz ederek riyaseti de Sadrazam Paşa'ya havale ediyorum.[6]

Vahdeddin nutku bitirdikten sonra salonu terketti. Hususi dairelerine dönmek için 'servis' merdiveninden inerken, üzüntüsünü göstermek için, yanındaki Mecid Efendi'ye:

Karılar gibi ağlıyorum,[7]

diye dert yandı. Sadrazam Damad Ferit Paşa, başkanlık için ayrılan yere geçti, durumu anlattı. Geçmişi bir tarafa bırakarak, yalnız günün meselelerinden bahsedeceğini söyledi. Evvelce, İzmir'in işgali münasebetiyle kaydettiğimiz Amiral Webb ve Amiral Galthorpe'un notalarını ve bunlara cevap olarak İtilâf Devletleri'ne verdiği notanın tercümesini okudu.

Damad Ferit Paşa, ikinci kabinesini kurar kurmaz, İngiltere, Fransa, Amerika ve İtalya Komiserlerine, 22 Mayıs 1919 tarih ve 112 numaralı bir nota daha vermişti. Çok mutedil bir lisanla kaleme alınan bir notada özet olarak, "İzmir'i işgal eden Yunan askerinin, bilâ teehhür terciî (gecikmeden geri alınması) ve yerlerine, memnunlukla kabule amade oldukları büyük devletler askerlerinin ikame edilmesi" isteği vardı.

Sadrazam bu telgrafı ve bundan sonra da, Paris Barış Konferansı'na çektiği telgrafı okudu. Bu son telgrafta da şöyle deniliyordu:

Arap memleketlerinin makamât-ı mukaddesiye, hukuk-ı hilâfete, velhasıl bütün âlem-i islamiyete taalluku cihetiyle bu hıttânın (yerlerin) tayin-i mukadderatı Paris Sulh Konferansı'nın daire-i selâhiyetinden hariç (yetkisi dışında) olduğu itikadındayız. Yalnız Arabistan hududundan Karadeniz'e kadar mümted olan bütün Anadolu kıtasıyla Rumeli'de tabiatın etrafını Balkanlara tahdit ettiği Trakya kıtası Edirne şehri dahil olduğu halde Zât-ı akdes-i hümayûn'un doğrudan doğruya hâkimiyetleri altında kalmalıdır.

Bugon Türk milletinde görülen galeyan-ı efkârı teskin eylemek ve her türlü ihtimallerin önüne geçebilmek için Yunan kıtalarının İzmir ve mülhakatını tahliye edeceğine dair Paris Konferansı namına burada derhal beyanatta bulunmak ve Avrupa'da hududunu tayin ettiğim Trakya kıtasının ve bütün Anadolu kıtasının yalnız Ermenistan'da vasi muhtariyet-i idare kabul edilmek şartıyla Devlet-i Osmaniye'ye bırakılacağını Paris Konferansı kararı ile musaraaten (acele) ilan edilmesi ancak hâl-i tebahhurda (kaynar halde) bulunan efkâr-ı Osmaniye'nin teskinine medar olabilir.

Sadrazam aşağıdaki sözlerle beyanatını bitirdi:

120 seneden beri beynelmilel misli görülmemiş bir muhabbet ve meveddet-i samimiye ile merbut bulunduğumuz ve 1855-1878 müzakerelerine ebediyen min-

nettarı olduğumuz iki millet-i muazzam-i garbîye (iki büyük batı milleti) tarafında bulunmak lâzım gelirken künh ve gavamızı lâyenfehim (anlaşılmaz, idrak edilemez) bir takdir bizi onlara muhalif bir mevkie koydu. Bu iki büyük ve necib millet pek kadim münasebet-i haseneyi unutmayarak müttefikleri ile beraber bize yeniden dest-i müsafahatını (samimi muhabbet elini) uzatırsa şimdiye kadar harp ve kavga sahasında gösterdiğimiz kudret ve kuvveti bâdema onların cenah-ı meveddetinde ilim ve marifet ve medeniyetinin terakkisine hasrederek istikbalimizden emin oluruz.

AHMET RIZA BEY'LE DAMAD FERİT PAŞA'NIN MÜNAKAŞALARI

Bundan sonra, ilk sözü, eski Ayân Reisi Ahmet Rıza Bey aldı. Padişah'dan Şûra-yı Saltanat'ın büyük millî meclis şeklinde devamına müsaade edilmesini 'istirham' ettikten sonra, sözlerine şöyle devam etti:

Milletten kuvvet almayan bir hükümet zaaf ve acizden kurtulamaz. Hükümetin İzmir'de önüne geçemediği ve geçmeye teşebbüs etmediği facialara vatanın başka yerlerinde de mani olamayacağı muhakkaktır. Bundan başka halk ile hükümet arasında fikirbirliği görülemiyor. Halbuki bu, muvafakiyet için esaslı şarttır.

Ahmet Rıza Bey bundan sonra, düşündüklerini söyleyebilmek için, aşağıdaki suallere cevap verilmesini istedi:

1- İtilâf Devletleri'yle müzakerelerimiz ne derecededir?
2- Sulh Konferansı'na müracaatımıza ne yolda cevap alınmıştır?
3- Wilson prensibi'nin bize ait olan 12. maddesi müzakerelerin esasını teşkil ediyor mu?
4- Bazı mahallelerde ahâlinin filan, falan devletlerin muavenetine müracaatları hakkında hükümetin aldığı tedbirler nedir?

Bu suallere cevap vermek zordu, çünkü İtilâf Devletleri hükümetin notalarını cevapsız bırakıyordu. Belki okumak ihtiyacını dahi duymuyorlardı. Bunun üzerine Sadrazam ile Ahmet Rıza Bey arasında münakaşa başladı. Damat Ferit Paşa, "Eldeki program ne istizaha ve ne de izahat verilmesine müsaittir. Ahmet Rıza Bey'in maksatları istizah ise yakında Meclis-i Ayân açılıyor. Orada istediklerini sorarlar," demek suretiyle, meseleyi kapatmak istedi. Aynı zamanda, bu sorudan gücendiğini belirtti. Ahmet Rıza Bey:

Sözlerim su-i telâkki edilmesin. Umumi Meclis'in yakında açılacağını ümit etseydim, bu sualleri sormazdım,

şeklinde mukabelede bulundu. Bu neticesiz konuşmadan sonra, büyükelçilerden Galip Kemalî Söylemezoğlu uzunca bir nutuk söyledi:

GALİP KEMALÎ SÖYLEMEZOĞLU SÖZ ALDI

İş meydandadır. Zaferi kazanmış olan üç büyük devlet, memleketimizi taksim etmek istiyorlar. Fakat bunu açıktan söylemeyerek ortaya bir 'manda' lakırdısı çıkardılar,

dedikten sonra:

Türk milleti, yahut Osmanlı Hükümeti, medeniyete olan kabiliyetini göstermeye ve isbata her vakit muktedirdir. Elverir ki bize, samimi bir dost eli uzatılsın... Yalnız başımıza, gemimizi bu fırtınadan kurtaramayız. Bu muhakkaktır. O devlet eli bize selâmet ve medeniyet yolunu muvakkaten göstersin... Bugün uğradığımız haksızlık o kadar büyük ve emsalsizdir ki ona yalnız masum Türk milletinin değil, bütün vicdan sahiplerinin karşı gelmesi lâzımdır.

Galip Kemali Bey, ayrıca, "Memleketçe alınması lâzım gelen kararın tesbit ve âleme ilan edilmesini," teklif etti.

BİRÇOK DELEGELER KONUŞUYOR
ŞÛRA-YI MİLLÎ TAVSİYE OLUNUYOR

Hukuk Fakültesi Profesörlerinden Ahmet Salâhattin Bey, Doktor Akil Muhtar Bey, Baro Reisi Celâlettin Arif Bey, Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden Ömer Fevzi Bey, Millî Kongre'den Hüsnü Bey, Vahdet-i Milliye'den Hamit Bey Şûra-yı Saltanat yerine bir 'Şûra-yı Millî' kurulmasını istiyorlar, bu suretle işlerin millî murakabe altında Padişah ile elele vererek daha iyi gideceğini, istiklalimizin korunacağını iddia ediyorlardı.

Yalnız Hamit Bey bunlardan bir noktada ayrılarak, "Mutlak bir vekâlet –mandat– lâzım ise, memleketin parçalanmaması için, bunu yalnız bir devletin üzerine alınması gerektiği," tezini savunuyordu.

Süleyman Nazif Bey, Doğu vilayetlerimizden, buradaki Kürt ve Ermeni politikasından bahseyledi.

RAUF AHMET BEY AMERİKAN MANDASINI İSTİYOR

Türk Basın Delegesi Rauf Ahmet Bey Amerikan mandasını istedi, "Eğer Amerika kendi prensiplerine sadık ise, Türkiye'ye idari yardımda bulunması lâzım gelir," dedi.

HÜRRİYET VE İTİLÂF PARTİSİ REİSİ SADIK BEY İNGİLİZLERİ TUTUYOR

Hürriyet ve İtilâf Partisi Reisi Sadık Bey'in mesajı okundu. Bunun bazı parçalarını aynen alıyorum:

Maziden bahsetmek faydasız olacağı için bundan içtinap edeceğim. Hele Mütareke'den evvelki hükümet, lisan-ı nefrin ile (lanetle) yadolunmaya bile layık değildir.

Mütareke'den bugüne kadar geçen zamanlarda harp müsebbipleri (sebep olanları) ile diğer suçluların cezalandırılması hususunda üç kabine tarafından gösterilen zaafı da muaheze etmeyeceğim. Şu anda yapılacak iş nedir?

Artık tehlike gözümüze batacak bir mesafeye kadar yaklaşmıştır. Memleketimizin mukadderatı, maazallah tamamen taksimi bevzubahsoluyor. Vukubulan ve vukuu melhuz olan işgallere mukavemet edelim mi? Buna takatımız var mı? Gerçi Türkler ve Müslümanlar bakıye-i efradının hayatını da din ve devletleri yolunda feda etmekten çekinmezler. Pişivalarının (öncülerinin) bir işareti bunun bir kâfidir.

Türkler her türlü evsaf-ı âlîyeyi haiz bir millettir. Millet hükümetine ve hükümet halifesine merbut ve mutidir. Şu halde bilkuvve ve bilfiil yekvücuduz. Bundan ayrılmamak azminde sebat etmeliyiz.

Her zaman hariçteki dindaşlarımız bizi ve makam-ı hilâfet-i İslamiyeyi düşünmekten bir an hâli kalmıyorlar ve her fedakârlığı yapıyorlar.

Acaba bizim de hem kendimizi ve hem de hariçte bizim için nüfusunun çokluğu ile bir servet, bir kuvvet teşkil eden Müslüman hayatının mahfuz kalmasını düşünmek bir vazife-i mutekabile değil midir?

Efkâr-ı İslamiyenin galeyan-ı umumiyesi karşısında İtilâf Devletleri'nin vazife-i medeniye ve insaniyesini daha ziyade ihmal etmeyeceği ümidini izhar ile beraber bizim kendi vazifemize gelince vaziyet-i hâziranın vehamet ve nezaketi içinde yeni bir herc ü merc-i hayat izhar edecek olan maddi hareketlerden çekinerek mekânet ve fetanet dairesinde hukukumuzu istemek ve yeryüzünde bir unsur-ı musalemet olmaya çalışarak zavallı milletimizden başka Hindistan'daki dindaşlarımızın da menfaati namına devlet-i aliyyenin kadim ve tarihi hayırhâhımız bulunan muazzam bir devletin mevcudiyet-i milliye ve siyasiyemizi muhafaza etmek suretiyle müzaheret ve muhadenetini temine çalışmak muvafık olacağı mütalâasındayım.

Bu demecin esas gayesi, güzel, süslü kelimeler ve mütalâalar içinde, memleketin İngilizlere teslimini istemekti.

Kaydettiğim ve verdiğim bilgiye göre, Şûra-yı Saltanat'ta ortaya atılan fikir ve mütalâalar başlıca üç kısma ayrılabilir:

1- Millî Şûra kurmak, istiklalimizi sağlamak.

2- Memleketi parçalanmaktan korumak için Amerikan mandasını kabul etmek. (Rauf Ahmet Bey'in teklifi)

3- Hürriyet ve İtilâf Partisi'nin, Sadık Bey yolu ile, memleketi İngilizlere teslim etmek isteği...

HER ÇEŞİT MUKAVEMETTEN ÇEKİNMEK, İNGİLİZLERİN MÜZAHERETİNİ, KARDEŞLİĞİNİ KAZANMAK

Hükümetin lehine söz söyleyen olmadığı için kabinenin mevkisi sağlam sayılmıyordu. İşte bu hava içinde Şûra-yı Saltanat dağıldı.

İtilâf Devletleri'nin memleketimiz aleyhinde ağır kararlar verdikleri tehlikeli bir zamanda, padişahın sarayında ve yanında toplanan Büyük Meclis'in iyi veya kötü bir karar vermeden, bu şekilde müzakerelerini bitirmesi, iç ve dış politika bakımından, aleyhimizde olmuştu.

İstanbul'da bulunan İtilâf Devletleri Komiserleri, mitinglerde halk topluluklarının gösterdikleri millî heyecandan sonra 'Saltanat Şûrası'nın toplantıya çağırılmasını önemli buluyorlardı. Bundan ne çıkacağını merakla bekliyorlardı.

Neticede, 'Şûra-yı Saltanat' denilen siyasi toplantının fiyasko ile sona erdiğini görmüşlerdi.[8] Fazla olarak mitinglerin yabancılar üzerindeki etkisi de hiçe inmişti. Çünkü bütün icraatın, her hücuma mukabeleden aciz Padişah'ın ve adamlarının elinde olduğu açıkça anlaşılmıştı. Padişah ise –daha önce söylediğim gibi– bu badireden tahtını, hanedanın imtiyaz ve menfaatını kurtarmakta başka birşey düşünmüyordu. Bu sebeple memleketin mukedderatını İtilâf Devletleri'nin, özellikle İngilizlerin, takdir ve insafına bırakmıştı. Ve bittabi bu hal, herkesten ziyade yüksek komiserlerince bilinmekteydi.

Şûra-yı Saltanat'da 'Şûra-yı Millî' istenildiğini kaydetmiştim. Bu yolda mütalâa yürütenlerden Topçu Feriki Ferit Paşa –Kongeneral Ferit– eski Bursa Valisi Hüsnü Bey, Saltanat Şûrası'ndaki partiler ve cemiyetler namına, 30 Mayıs 1919 tarihinde Padişah'a müracaatla taleplerini tekrarlamışlardı.[9] Bunlar, Şûra-yı Saltanat'ca çağırılan partilerle derneklerden ve vilayet umumi meclisleri ile belediyelerden seçilecek ikişer üyeden 'Millî Şûra' kurulmasını ve devamlı surette çalışmasını istiyorlardı.

Halbuki Vahdeddin, bu kadarcık bir toplantıya dahi razı değildi. Vilayet umumi meclisleri ile belediyelerin hâlâ İttihat ve Terakki mensupları elinde olduğuna inanıyordu. Bu yolda bir seçim yapıldığı takdirde, karşısına muhalif bir kuvvet çıkacağından korkuyordu.

MUSTAFA KEMAL PAŞA GÖRÜŞÜNÜ AÇIKLIYOR, MANDA VE HİMAYE ALEYHİNDE

Şûra-yı Saltanat toplandığı zaman, Mustafa Kemal Paşa henüz Havza'da bulunuyordu. Bu sırada *Havas-Royter* ajansı, "Şûra-yı Saltanat'ın, Türkiye millî bütünlüğünün korunması şartıyla, büyük devletlerden birinin müzaharetini aradığını" yayınlamıştı. Paşa, bu haberle beraber İs-

tanbul gazetelerinde gördüğü havadislere dayanarak, teftiş bölgesindeki valilere bir ikaz telgrafı çekti:

Şûra-yı Saltanat'ta yalnız bir zatın okunan ifadesinde İngiliz himayesi teklif olunduğunu, söz alanların hemen hepsinin tam istiklal istediklerini, millet efradından bir Şûra-yı Millet'in kurulmasıyla mukadderatımızın buraya bırakılmasını müdafaa ettiklerini,

bildirdi. "Ajans ile gazetelerin havadisleri arasındaki tezadı Bâbıâlî'den sorduğunu,"[10] da sözlerine ilave etti.

Görülüyor ki Paşa, şaşırtıcı cereyanlardan milleti korumak, umumi efkârı millî irade ve tam istiklal gayeleri etrafında tutmak ve beslemek için harekete geçmişti.

MANDA İSTEYENLERİN TEZİ

Halkın "mandacılar" dediği zümrenin tezini kamuoyu önünde açıklayan ve Saltanat Şûrası'nda ileri süren Rauf Ahmet Bey bu konuyu yazılarıyla şöyle müdafaa ediyordu:[11]

Tabiatıyla gayemiz istiklaldir. Fakat bu karışık meseleyi etrafıyla düşünmek, kelimelerle oynamamak, hakikatı, hayale feda etmemek lâzımdır. İstiklal maddeten ve manen kiyafetle, ona liyakatle kayıtlıdır. Biz hususiyle on senelik idaresizliklerden, felâketlerden sonra bu şartları nefsimizde toplamış mıyız?

Artık tereddütle, vuzuhsuzlukla zayi edilecek vakit kalmamıştır. Millet arzusunu izhar etmeli, göstermeli, hükümet harekette bulunmalıdır.

'Nihai Zafer' Amerika'nın işe karışmasıyla elde edildi. Sulhün, Amerika Cumhurreisi'nin 14 prensibi ve umumi surette hak ve adalet esasları üzerine kurulmasına galip ve mağlup milletler razı oldu. Halbuki hakkımızda tasarlandığını işittiğimiz ve ilk eserlerini görmekte olduğumuz siyaset bu taahhütlere, bu kararlara tamamen aykırı bir yol takip edecek gibi görünüyor.

Birinci gayemiz: İstanbul, Edirne'yi de içine alan bir hudut ile 'İslam Darü'l-hilafesi' ve Osmanlı başkenti kalmak şartıyla ve bütün Türk ve Türkleşmiş Müslüman olan Anadolu'yu içine almak üzere siyasi, iktisadi ve harsî (kültürel) birliğimizin, her ne şekilde olursa olsun, parçalanmaktan korunması.

İkinci gayemiz: Bu suretle hayati olan birliğine riayet edilecek, muzlim bir suikasttan kurtarılacak olan Türk ve Müslüman vatanının idaresinde, muhtaç bulunduğumuza şüphe olmayan muavenetin 'Cemiyet-i Akvam' esas nizamnamesiyle tayin edilen şekil ve mahiyette[12] ve 'vekalet' ile mesela harpten en dinç çıkan, batı medeniyetinin pek genç bir uzvu bulunan Amerika tarafından temini lâzımdır.

İSTANBUL'DA MANDACILAR, MÜŞİR İZZET PAŞA'NIN BİR RAPORU, MEKTUPLAR VE MANDA LEHİNE TELKİNLER, MÜTALÂALAR, ATATÜRK'ÜN KESİN SÖZÜ

Şûra-yı Saltanat müzakereleri, manda (mandat) kelimesini ve taşıdığı anlamı halk arasına kadar getirip yaymış ve umumi bir münakaşaya yol açmıştı.

Böyle bir akıma kendilerini kaptıranların hepsi -mesela Miralay Sadık Bey ve yaranı gibi- Padişah'ın ve Damad Ferit Hükümeti'nin düşmana eli bağlı teslim olmak politikasını hoş görenler değildi. Fakat 'Millî Mücadele'nin sert ve kayıtsız şartsız istiklal siyasetini de hazmedemeyen insanlardı. Bunlar, ikisi arası mutedil (ılımlı) bir hareket tarzını, tehlikesizce takip etmek istiyorlardı.

İstanbul'da bu manda münakaşalarına, nazari olarak kendini kaptıran siyasi bir klik vardı. Bunların başında da, eldeki vesikalara göre, Müşir Ahmet İzzet Paşa bulunuyordu. Bu konuda paşanın kendine göre hazırladığı uzun mütalâa ve gerçeklerle dolu bir rapor, Kurmay Binbaşı Saffet Bey (Arıkan) eliyle Erzurum'da General Kâzım Karabekir'e verilmişti. Bu sırada Mustafa Kemal Paşa'nın ve Rauf Bey'in (Orbay) Erzurum'da bulundukları sanılıyordu. Bu yoldan layihanın Sivas Kongresi gündeminde yer alması sağlanacaktı.

Saffet Bey ayrıca General Kâzım Karabekir'e, Albay İsmet Bey'in (İnönü) bir mektubunu da getirmişti. General, genç kurmay binbaşının esas maksadını ve İstanbul'daki arkadaşlarını Amerika mandası hakkında düşüncelerini öğrenmek istedi. Saffet Bey:

> Amerika mandasından başka çare olmadığını, İstanbul'da aklı başında bütün namuslu kimselerin bu fikirde olduklarını, padişah, hükümet ve bazı menfaat düşkünü adi insanlar İngiliz mandasını istemekle beraber memleketin Mısır Hıdivliği sayesine düşmesine razı bulunduklarını,

söyledi. Müşir İzzet Paşa da uzun layihasının bir fıkrasında:

> Devletin şu uğradığı zor durumda çeşitli kavimler ve dinler arasındaki anlaşmazlıklar ve menfaatler içinde, özellikle tehdidi altında bulunduğumuz mali zaruret önünde iyi bir idare kurulmasının, pek kolay bir mesele olmadığı gibi, galip devletlerin dahi alacaklarından, harp zarar ve ziyanlarından, birçok imtiyazlarından dolayı bir hayli 'hukuk davasında' bulunmaları ve saire gibi sebeplerle herhalde şu son zamanlarda "manda lafzı" ile ifade olunan bir "muzaharet ve murakabe" olmaksızın devlet hayatını temin kabil olmayacağına, her salim fikir sahibince kanaat olunur,

dedikten sonra sözlerine şöyle son veriyordu:

Bugünkü siyasi durumumuza göre Sivas Kongresi'nin Amerika mandası istemesi pek mühim bir fayda temin edeceği ve malûm rkabet kefesini lehimize mümkünsurette ağır bastıracağı teklif ve beyan olunur.

Albay İsmet Bey (İnönü) arkadaşı General Kâzım Karabekir'e 27 Ağustos 1335 (1919) tarihli yazdığı ve Saffet Arıkan'la gönderdiği mektupla bu meseleye ait fikirlerini şu suretle açıklamakta idi:

Şimdi İstanbul'da belli başlı iki cereyan vardır. Amerika, İngiliz taraftarlığı, İngiliz taraftarlığını Hürriyet ve İtilâf, *Türkçe İstanbul* gazetesi (bu gazetenin sahibi Sait Molla'dır. Adil Bey (Dahiliye Nâzırı) ilah... mütebakisi Tevfik Paşa dahi olduğu halde Amerika muaveneti taraftarıdır.

Eğer Anadolu'da halkın Amerikalıları herkese tercih ettikleri zemininde Amerika milletine müracaat edilse pek ziyade faydası olacaktır, deniliyor ki ben de tamamiyle bu kanaatteyim. Bütüm memleketi parçalamadan bir Amerika'nın murakabesine tevdi etmek yaşayabilmek için yegâne ehven çare gibidir. Fakat bugün için bu kanaatin kıymeti onun izharındadır.[13]

KAYITSIZ ŞARTSIZ İSTİKLAL İSTEYENLERİN MÜDAFAALARI

İstanbul'da, mandacıların karşısında, kayıtsız şartsız istiklal isteyenler de vardı. 'Şûra-yı Saltanat'a' katılan Prof. Salâhattin Bey bunların sözcüsü sayılıyordu. Yayınladıkları yazılar özetle şunlardı:

Bizce, Türk ülkesinin ve nüfusunun evvelkinin beşte veya altıda birine inmekte olduğu bir sırada Avrupa'ya karşı milleti idareden aciz olduğumuzu söyleyemeyiz. Kim ne derse desin, elimizde kalalcak mülkü idareye yetecek sayıda adamımız vardır. Bu yolda aciz göstermekten fayda beklemek abestir.

Hükümet teşkiline layık ve vasıtalarına malik olmayan küçük milletlerin bile istiklali tanındığı sırada bin seneden beri Selçuk saltanatından Osmanoğullarına geçmek suretiyle müstakil bir devlet halinde yaşayan Türk milletinin ağzından, "Biz bu işi beceremiyoruz" itirafının çıkması büyük bir zuldür. Çanakkale müdafileri böyle bir zillete layık değildir.

Vasilik veya himaye altına giren bir devlet istiklalini kaybeder. Hâkimiyet hakkı teslim olunamaz, ayrılık kabul etmez. İstiklal bir külldür. Ya vardır, ya yok ise, devletin hüviyeti ortadan kalkmış demektir.

Mandacılar diyorlar ki, "Bizi müstakil bırakmayacaklar. Onlar ne düşünürlerse düşünsünler, meydanda bir hakikat var. Her millet bir devlet halini alıyor, ve bir Türk milleti ve milliyeti mevcuttur.

Bizi müstakil bırakmazlar mülâhazası, 'kuvve-i nameviye' bitkinliğinden doğan bir iman zaafıdır. Bir an için kabul ve teslim edelim ki bizi devlet halinde yaşatmayacaklar, o halde buna biz mi talib olalım? Bu adeta harp meydanında bir askerin intihar etmesine benzer.[14]

Bu sırada gariptir ki Amerika'da sürümü az bir gazete, manda meselesini ortaya atmıştı. Fakat ne Amerikan parlamentosunda, ne de kamuoyunda bu fikir, iltifat görmüş, yer bulmuş değildi. Büyük bir çoğuluk Amerika'nın böyle bir külfeti, yükü sırtına almaktan uzak kalmasını istiyordu. Bilinen prensiplerine rağmen Başkan Wilson da -yukarıda yazmıştım- Yunanlıları İzmir'e çıkaranlar arasında bulunuyordu.

İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon, 15 Ağustos 1919'da Washington'da Lindson'a çektiği 1585 numaralı bir telgrafla, "Eski Türk imparatorluğu'nun bir kısmı için Amerika Birleşik Hükümeti'nin (manda) kabul etmesi ihtimalleri nelerdir?" diye sormuştu.

Büyükelçi buna verdiği 17 Ağustos tarihli ve 1275 numaralı cevapta, aynen şöyle diyordu:

Türk mandası meselesi son derece karanlık olur, söyleyecek herhangi yetkili bir kanaatim yoktur. Fakat umumi intibaya bakılacak olursa bunun kabul edileceği son derece şüphelidir, şimdiye kadar cumhurbaşkanı herhangi beyanatta bulunmayıp, meseleyi, ihtimaldir ki tamamiyle kongreye bırakacaktır.

Dışişleri bakanı kesin surette muhaliftir. Basında, hariçten bir hayli malûmat elde etmiş olmakla beraber herhangi bir hareket tarzı ihtiyar eylememiştir. Hakikatte ise kongrede halk efkârında belki bir kanaat teessüs etmiş ise de, bunun aleyhte olacağını beklemekteyim.

Şimdiye kadar buna taraftar olan yegâne unsurlar bazı ehemmiyetsiz ticari menfaat sahipleri ile misyonerlerdir.

Bunların durumu değiştirecek tadar kuvvetli olduklarını sanıyorum.[15]

Amerika Cumhurbaşkanı Wilson da, 25 Haziran 1919 da Paris'in Place des Etats Unis mevkiinde Wilson'un evinde yapılan toplantıda -ki İngiliz Başvekili Lloyd George, Fransa Başvekili Clémenceau, İtalyan ve Japon Başdelegeleri de hazır bulunmuştur- bizi ilgilendiren manda meselesi için şöyle bir açıklamada bulunmuştur. Wilson:

Türkiye hakkındaki tekliflerin esasen Türkiye'nin kaydedecek olduğu toprakların hepsini kesip ayırmak, müttefikler ve onlarla işbirliği yapan devletlerin aralarında mutabık kalacakları nezaret ve talimatın bütün şartlarını kabul etmesi için Türkiye'yi icbar etmek (zorlamak) 'zımmında' olduğunu, bugünkü kanaata nazaran Türkiye üzerinde bir manda idaresi tesis etmenin hatalı olacağını, fakat devletlerden birinin Türkiye'nin gidişatını sıkıca kontrol etmesi fikrinde bulunduğunu, [16]

söyledi. İstanbul'daki siyasetçilerin manda problemi ile meşgul oldukları sırada, 23 Temmuz 1919'da başlayan Erzurum Kongresi sona ermiş, kararlarını almış, kapanmak üzere bulunuyordu. Şimdi bu iki kongrenin havasını, bizzat Atatürk'ün düşüncesini kendisinden dinleyelim. Büyük dahi diyor ki:

İstanbul'da birtakım rical ve nisvan (kadınlar) da hakki halâsın Amerikan mandasını talep ve teminde olduğu kanatinde bulunuyorlardı.

Bu kanaatte bulunanlar fikirlerinde çok ısrar ettiler. İsabet-i mutlakanın nokta-i nazarlarının tervicinde olduğunu isbata çok çalıştılar. Malûmat ve müşehedata göre üç nevi karar ortaya atılmıştı:

Birincisi, İngiltere himayesini talep etmek. İkincisi, Amerikan mandasını talep etmek. Bu iki nevi karar sahipleri, Osmanlı Devleti'nin bir küll halinde muhafazasını düşünenlerdi.

Osmanlı memalikini muhtelif devletler beyninde taksiminden ise, kül halinde, bir devletin taht-ı hmayesinde bulundurmayı tercih edenlerdir.

Üçüncü karar, mahalli halas çarelerine matuftur. Mesela bazı mıntıkalar "bölgeler" kendilerinin Osmanlı Devleti'nden fekkedileceği (ayrılacağı) nazariyesne karşı, ondan ayrılmamak tedbirlerine tevessül ediyor. Bazı mıntıkalar da Osmanlı Devleti'nin imha ve Osmanlı memleketlerinin taksim olunacağı emri vakiini kabul ederek kendi başlarını kurtarmaya çalışıyorlar.

Bu üç nevi kararın esbab-ı mucibesi (gerekçesi) vermiş olduğum izahat meyanında mevcuttur. Efendiler, ben bu kararların hiçbirinde isabet görmüyordum. Çünkü bu kararların istinat ettiği bütün deliller ve mantıklar çürüktü, esassızdı. Hakikat-ı halde içinde bulunduğumuz tarihte Osmanlı Devleti'nin temelleri çökmüş, ömrü tamam olmuştu. Osmanlı memleketleri tamamen parçalanmıştı, ortada bir avuç Türk'ün barındığı bir ana yurdu kalmıştı. Son mesele bunun da taksimini teminle uğraşılmaktan ibaretti. Osmanlı Devleti, onun istiklali, Padişah, Halife, Hükümet bunların hepsi medlûlü kalmamış, manasız eflazdan ibaretti. Nenin ve kimin masuniyeti için kimden ve ne muavenet talep olunmak isteniloyurdu. O halde ciddi ve hakiki karar ne olabilirdi?

Efendiler, bu vaziyet karşısında bir tek karar vardı, o da millî hâkimiyete müstenit, kayıtsız şartsız müstakil yeni bir Türk Devleti tesis etmek.

İşte daha İstanbul'dan çıkmadan evvel düşündüğümüz, Samsun ve Anadolu topraklarına ayak basar basmaz tatbikatına başladığımız karar, bu karar olmuştur.

Bu kararın istinat ettiği en kuvvetli muhakeme ve mantık şu idi. Esas, Türk milletinin haysiyetli ve şerefli bir millet olarak yaşamasıdır. Bu esas ancak tam istiklale malikiyetle temin olunabilir. Ne kadar zengin ve müreffeh olursa olsun istiklalden mahrum bir millet, beşeriyeti mütemeddine muvacehesinde uşak olmak mevkiinden yüksek bir merhaleye liyakat kesbedemez.

Ecnebi bir devletin himaye ve sehabetini kabul etmek insanlık vasıflarından mahrumiyeti, acz ü meskeneti itiraftan başka bir şey değildir. Filhakika, bu dereceye düşmüş olanların, isteyerek başlarına bir ecnebi efendi getirmelerine asla ihtimal verilemez. Halbuki, Türk'ün haysiyet ve izzeti nefsi bu kabiliyeti çok yüksek ve büyüktür. Böyle bir millet esir yaşamaktansa mahvolsun evlâdır. Binaenaleyh, ya istiklal, ya ölüm! işte halâs-ı hakiki isteyenlerin parolası bu olacaktır.[17]

BÖLÜM 9

ALBAY BEKİR SAMİ BEY, ALİ NÂDİR PAŞA YERİNE VEKİL TAYİN OLUNUYOR, ALBAY, MUKAVEMET TARAFLISI

İzmir hadisesinden sonra Ali Nâdir Paşa iş başından uzaklaştırılmıştı. Yerine, 20 Mayıs 1919 tarihinde, 56. Tümen Kumandanı Bekir Sami Bey, XVII. Kolordu Kumandanlığı vekaletine getirilmişti.

Yeni kumandan, her ne pahasına olursa olsun, Yunanlılara karşı durmak azminde idi. Zaten o zamanın Genelkurmay Başkanı Cevat Paşa –Orgeneral Cevat Çobanlı– albayı bu fikrinden dolayı söylediğim vazifeye tayin etmişti.

O sırada, Harbiye Nâzırı Şevket Turgut Paşa idi. Kendisine vedaya gelen yeni kumandana:

> İradeniz çıktı. Tayin emriniz yazıldı. Şimdi, malûm durum karşısında ne yapacağınızı öğrenmek isterim,

dedi. Albay'dan:

> Vatanım benden ne istiyorsa onu yapacağım,

cevabını aldı. Nâzır fazla söz söylemeye lüzum görmedi. Gözyaşlarıyla karşısındakinin alnından öptü. Her şeyde anlaşmışlardı.

Kumandan Bekir Sami Bey, yaveri Yüzbaşı Salâhaddin Bey (Bayındırlık Bakanlığı Seferberlik Müdürü Salâhaddin Yurdoğlu) ile İzmir çevresine gitmek üzere yola çıktı.

YENİ KUMANDAN YOLDA HAMİT ŞEVKET İNCE İLE KONUŞTU, HAMİT'İN FEYLESOF RIZA TEVFİK'LE TARTIŞMASI

Bandırma'ya giderken, vapurda, Hamit Şevket İnce'ye rastladı. Kısa bir görüşmeden sonra, her ikisi de, bir davanın yolcuları olduklarını kolayca anlamışlardı.

Hamit Şevket İnce'nin İstanbul'a gittiğini daha önce yazmıştım. Hamit yukarıda tafsìlatıyla yazdığım üniversite toplantısına iştirak etmiş, feylosof Rıza Tevfik Bey'le aralarında geçen bir tartışma sırasında şunları söylemişti:

Siz İzmir halkından, zeybeklerden ve hocalarından emin olunuz. Gençler halka yayılmış ve hakikatı yaymışlardır.

Ben Rıza Tevfik Bey'i doksan dokuz değil, yüz defa dinledim. Kendisinden itidal yerine hareket tavsiyesini beklerdim. Memleket zaten yanmıştır. Yanacaksa bari, şanlı olarak yansın... Protesto yapılsın... Fakat o, muhakeme usullerinin bir maddesini ele almaktan ileri gitmeyen merasimden ibarettir. Ben, icabında derhal hareket için, hazırlık teklif ediyorum.

Bu sözler, feylesof Rıza Tevfik Bey'in mukabelesini davet etmişti. O da:

Ben kendimi tutuyorum. Hissiyatıma aklımı terfik ediyorum. Ben artık, hiçbir Türk'ün ölmesini istemem. Bir vazife-i vataniye deruhte ediyorsunuz, dikkat ediniz. Herkes memleketine gider, ocağını söndürmez. Bir Türk milletinin hukukunu, haysiyetini, padişahlığını muhafaza etmek isteriz.[1]

Bu cevaba göre, Hamit, aile ocağını söndürmeye! gidiyordu. Hakikatta bunlar, zor şartlara rağmen istiklal ateşi ile milletin ocaklarını parlatmak azminde olan yolculardı.

BANDIRMA, AKHİSAR YOLUNDA, KONUŞMALAR

XVII. Kolordu Kumandan Vekili Albay Bekir Sami Bey, 21 Mayıs 1919 akşamı Bandırma'ya çıktı. Şehirde, altı bin oranındaki Rum halkı Yunan ordusunu bekliyordu. Şerefe Yunan bayrakları asılmış, 'tak-ı zafer'ler yapılmıştı. Yunan ordusu bekleniyordu. Kumandan bu şartlar altında buradan işe başladı. Henüz karargâhı ile Bandırma'ya yerleşmekte bulunan 61. Tümen Kumandanı'na emir verdi. Birkaç saat içinde, yabancı bayraktan, tak-ı zaferlerden eser kalmadı. Hepsi indirildi, yıkıldı.

Bu ani hareket Müslümanların dikkatini çekmişti. Kasaba camiinde, mücadele lehinde, Bekir Sami Bey'in hutbesini dinledikten sonra maneviyatları yükseldi. Bekir Sami Bey, Manyas ilçesinin Dumba köyünden

idi. Hemşehrileri üzerinde müessir olmaya çalıştı. Vaktiyle Batı Trakya'da, Umumi Savaş sırasında, Teşkilât-ı Mahsusa'da çalışmış olan Çerkes Reşit Bey'le[2] temas aradı; kendisinden silahlı kuvvet istedi. İzmir'den, İstanbul'a gitmekte olan Mustafa Necati Bey'le görüştü. İzmir işgali hakkında kendisinden malûmat aldı.

Tam Manisa'ya gitmek üzere trene bineceği sırada, Albay Kâzım Bey'e (General Kâzım Özalp) rastladı. Yanında Vasıf Bey (Vasıf Çınar) bulunuyordu. Bunlar da Bekir Sami Bey'le çalışmak için geri döndüler. Balıkesir İstasyonu'na geldikleri vakit, burasının da Yunan bayrakları ile doldurulduğunu, demiryolu idaresindeki Rum memurların Yunan üniforması giydiklerini gördüler. Aynı zamanda, Yunanlıların Manisa'da Umumi Harp'ten kalma, topu makineli tüfeği, ve bol cephanesiyle zengin bir silah deposu vardı. Bunlarla gönüllü alayları kurulacak, düşmanın karşısına çıkılacaktı. Bütün başarı ümitleri bu silahlara bağlı idi.

Akhisar'a gitmek, orada durumu yeniden gözden geçirmek kararı ile yollarına devam ettiler.

Bu defa düşmanın Manisa'ya girmek üzere olduğunu öğrendiler ve Akhisar'da kaldılar. Kasaba henüz, İzmir'in işgalinden doğan heyecanın etkisi altında üzüntülü ve kararsızdı. Akhisar, İzmir işgalinden sonra, tehlikeye maruz her yer gibi, panikten henüz kendisini kurtaramamıştı. Şehirde 6118 Rum ve 882 Ermeni nüfusu vardı. Bunların hep birden mümayişleri, insana aldatıcı bir fikir verebilirdi.

Zaten yerli Rumlar bütün tanıdıklarına, selâmet çaresi olarak, evlerine, ticarethanelerine Yunan bayrağı asmalarını telkin ediyorlardı.

Bekir Sami Bey ve arkadaşları, Akhisar'da, oturdukları otele, memlekette söz sahibi sanılan bazı kimseleri topladılar. Tutulacak yolu anlattılar. İçlerinden biri, "Hükümet birşey yapmazsa, asker getirmezse, bizim için itaattan, boyun eğmekten başka çare yoktur,"[3] dedi. Bence bu cevap Akhisarlıların düşüncesi olamazdı; fakat bu geçici heyecan içinde iş görmenin, teşkilât yapmanın güçlüğünü anlatıyordu.

Bu sırada, İzmir Valisi İzzet Bey, "Yunan kıtalarının saygı ve törenle kabülünü," tavsiye etmişti[4] Manisa Mutasarrıfı ve Akhisar Kaymakamı da bu tavsiyeye uyarak millî duyguları söndürmeye çalışıyordu. Halk şaşırmıştı. Bekir Sami Bey hiddetli bir zattı. Ağır sözlerle karşısındakileri kovdu. İlk adımda anlaşamamazlık baş göstermişti.

Vasıf Bey, bu manzara karşısında, dönmek ihtiyacını duymuş, tekrar istanbul yolunu tutmuştu.

İki albay, başbaşa, ilerisini mütalâa ederlerken ziyaretlerine Karaosmanoğullarından Halit Paşa geldi. Görüştüler, sabaha karşı Belen köyüne gitmeyi kararlaştırdılar. Burada teşkilât yapılacak, Yunanlılara karşı durulacaktı. Belen Köyü'ne vardıkları gün Yunanlılar Manisa'ya işgal ediyorlardı. (25.5.1919).

Halit Paşa'nın[5] adamlarının -belki bizzat kendisinin- Bekir Sami Bey'in yaverinin notlarına göre, 'kuvve-i maneviyeleri' bozuldu. Buradalarda istenildiği gibi teşkilât yapmak için, zamanın erken olduğu anlaşıldı.

Bu hal, çalışanlar üzerinde fena etki uyandırdı. Halbuki böyle arızalara uğramanın çok kere mukadder olduğunu hesaplamaları lâzımdı. Önümüzde aşılacak merhaleler vardı. Nitekim, daha sonra, Akhisar 'vatani vazifesini' yaptı. İstiklal mücadelesi yolculuğunda asla geride ve yarıda kalmadı.

İki albay, Belen Köyü'nden Akhisar'a dönmek zorunda kalmışlardı. Kâzım Özalp sivil kıyafetle İstanbul'a gitti. Karargâhı Balıkesir'e naklolunan tümen kumandanlığına tayin edildi. Bekir Sami Bey, Yaveri Yüzbaşı Salâhaddin Yurdoğlu ile yalnız kaldı. Bu sırada, Topçu Yüzbaşı Rasim Bey (Emekli Korgeneral Rasim Aktuğ) Manisa'dan dört erle çıkıp Akhisar'a geldi. Hep beraber Salihli'ye gittiler. Burada Rasim Bey, Ödemiş üzerinden Aydın'a gitmek üzere, kafileden ayrıldı. Kumandan Bekir Sami Bey de Alaşehir'den Eşme'ye geçti. Burasının karargâh olarak seçilmesinde, Eşme Müftüsü Hacı Nazif Efendi'nin şahsi tesiri olmuştu. Teşkilât için kendisinden yardım umuluyordu.

RAUF ORBAY ÖDEMİŞ'TE

Rauf Bey (Rauf Orbay) yanında İbrahim Süreyya, (eski valilerden, Birinci Millet Meclisi üyesi), Aydınlı Topçuoğlu Nazmi, (sonraları mebus ve ticaret vekili), İzmirli Mansurîzâde Emin,[6] Yüzbaşı Osman (General Osman Tufan) ve bir teğmen olduğu halde İstanbul'dan çıkmış, İzmir'in işgalinden doğan perişanlık ve siyasi dedikodular arasında Bandırma-Alaşehir yolu ile Ödemiş'e gelmişti. Buralarda çalışacaklar, bizimle işbirliği yapacaklardı.

Yüzbaşı Tahir (Özerk) ve Teğmen Ahmet Rifat (Kemerdere) benimle görüştükleri Tire'den, Ödemiş'e döneli henüz bir iki gün olmuştu. Dairelerinde akşam yemeği yerlerken, İnceoğlu Şevket Bey -Refik Şevket'in muhterem babası - yanlarına geldi, "Çabuk olunuz, misafirlerimiz geldi. Otelde sizi bekliyorlar," dedi.

Otelde, yeni gelenleri ayrı ayrı odalara almışlardı. Kemerdere'nin yanına Osman Tufan ile arkadaşı teğmen rastlamıştı. Osman Tufan Ödemiş'de millî bir hareketin imkan ve şartlarını öğrenmek istiyordu. Kemendere fikrini şöyle söyledi

> Buraya gelmiş büyük bir zat var ise ve bu zat halkın gözünü doyurabilirse. Ödemişli'lerden fedakârlık beklenebilir.

Az sonra, Ahmet Rifat Kemerdereli, Yüzbaşı Tahir Özerk'in bulunduğu

odada, *Hamidiye* kahramanı ve eski Bahriye Nâzırı Rauf Bey'e (Rauf Orbay) takdim olundu. Az evvel Osman Tufan'a söylediklerini tekrarladı ve ilave etti:

Sizi gören Ödemiş halkının coşarak etrafınızda toplanackalarına imanım vardır.

Tahir Bey hemen söze karıştı:

Ben, Beyefendiye geçen gece, Tire'de Celâl Bey'e (bana) söylediklerimizi arzettim. Teşkilâtın burada değil, Nazilli'de kurulmasının daha münasip olacağını anlattım,

dedi. Rauf Orbay'ın halinden, vaziyetten ve işittiklerinden memnun olmadığı seziliyordu.[7] Osman Tufan neticesiz kalan bu Ödemiş yolculuğundan şöyle bahsetmiştir:

Ödemiş'de daha selâmetle teşkilât yapacağımızı zanediyorduk. Yollar tehlikeli idi. Grupla beraber Ödemiş'e vardık. Evvelce ismini ve hamiyetli olduğunu işittiğim Jandarma Kumandanı Yüzbaşı Tahir Bey'i (Tahir Özerk) buldum.

O zamana göre, hamiyetli olanlar Padişah Hükümeti'ne itaat ederek memleketi istila eden düşmanlara teslim olmayanlardır. Gizlice maksadımızı anlattım. Tahir hamiyetli idi. Fakat korktu. Bizi de korkutmaya çalıştı. Yunan heyetlerinin şehirde bulunduğunu, harp veya anlaşarak sulh yolu ile, Yunan askerlerinin gelmesi için Rumlarla yerliler arasında müzakere edildiğini ve kendisnin kaçmaya hazır bulunduğunu söyledi. Kararının muvafık olduğunu, muhiti ve ahvali bildiği için, beraberce hareketi teklif ettim. Kabul etmedi. Yalnız bize iyilik olarak silah, hayvan ve jandarma kılavuzu verdi. Dinlenmeden, geceleyin, Balyanbolu nahiyesine hareketimizi temin etti.[8]

General Osman Tufan'ın, Tahir Özerk hakkındaki teşhisi tam yerindedir. Tahir Bey görevi icabı bizi takip etmek ve yakalamak zorunda iken, Ödemiş'e geldiğimizin ikinci günü gizli bulunduğumuz eve gelmiş, bize teminat vermiş, dostluk göstermiş, maksadımızı öğrenince beraber çalışacağını vaad etmiş ve vaadini yerine getirmek yolunda harekette bulunmuştu. Tam fiili harekete geçmek zamanı gelince gevşemiş, bu tutumuna (daha önce anlattığım gibi) kendine göre gerekçe ve mazeret de bulmuştu.

Tahir Bey'in bize ve ayniyle Rauf Orbay ekibine yaptığı, tamamen korkudan ileri gelmiyordu. Her iki tarafı da –bazı valiler gibi– idare etmek siyasetine ayak uyduruyordu. Nitekim Jandarma Umum Kumandanı kemal Bey (sonraları Paşa) bizi yakalamak ve yakalatmak için Ödemiş'e geldiği halde bizimle dostluğunu devam ettirmiş, Paşa'nın da itimadını kazanmasını bilmiştir. O, bizlerin memleket hakkındaki iyi niyetimiz-

den emindi, bizlerle alenî surette beraber olabilirdi. Ancak, mevkiini tehlikeye düşürmemek için kumandanların hiç olmazsa zımnî muvafakatı olmasını istiyordu. Böyle bir durum baş gösterinceye kadar, karşısındakileri oyalamak yolunu tutuyordu. Şunları ilave edeyim, bunları onun veya herhangi bir şahsın aleyhinde veya lehinde bulunmak için yazmıyorum, o zaman tehlike anında bazı kişilerde beliren ruh haletini anlatmak istiyorum.

Görülüyor ki bugünlerin havası ve şartları içinde halkı değil, halkın nazarında söz sahibi sayılan kimseleri ve özellikle hükümete bağlı olanları Millî Mücadele gayesi etrafında toplamak ve kesin bir karara varmak çok zordu. İzmir işgali vatandaşlara şok tesiri yapmıştı. Yapılan tecavüzler de bir kısım insanlarda ihtiyatlı davranmak fikrini uyandırmıştı. Padişahın ve Damad Ferit Hükümeti'nin tutumu da ümitsizlik yaratmıştı.

Bizim Küçük Menderes bölgesinde yaptıklarımız, *Hamidiye* kahramanı Rauf Bey'in İstanbul'dan kalkıp Bandırma, Akhisar yolu ile Ödemiş'e gelmesi, ani bir başarı sağlayamamıştı. Fakat fikir, dalga dalga Ege bölgesine, memlekete yayılıyordu. Samsun'a ayak basan Mustafa Kemal'in vatan çapındaki hareketine katılıyordu. Yerli Rumlar arasındaki telaş ve heyecanı artırıyordu. Yabancı muhitlerde ise etkisi daha büyük oluyordu.

İzmir'i Yunanlılara kendi elleriyle teslim eden İngilizlerde, "Ege'nin, Türkiye'nin asayişi bozuluyor, Yunanlılara karşı şiddetli mukavemet hazırlanıyor ve nihayet Yunan işgali hazmolunamayacak,"[9] iddia ve üzüntüsü başlıca düşünceleri arasına giriyordu. Amiral Galthorpe, Bandırma yolu ile Rauf Bey'in Ege'ye gelişini önemli buluyordu. Ve Rauf Bey'i Londra'ya tanıtırken, "Benimle Mondros Mütarekesi'ni imzalayan adamdır," dedikten sonra kendine göre kötümser bir ifade ile Ege'de başlayan asayişsizliğin bir ayaklanma safhasına kadar varacağını anlatıyordu.

Bu görüşün etkisi altında Yunanlıların İzmir şehri sınırları içinde kalmasını, önleyici bir tedbir olarak tavsiye ediyorlardı. Az sonra İngiliz temsilcilerinin bu yoldaki teşebbüslerini okuyacağız. Demek ki, bütün güçlükleri rağmen atılan ilk adımlar düşmanların gözünden kaçmamış hiç olmazsa yumuşak ve içinde –az da olsa– insaf payı bulunan bir politikaya doğru yol açmıştır.

HAMİT İNCE, YÜZBAŞI RASİM ÖDEMİŞ'DE, ÇALIŞMALAR, YÜZBAŞININ ÇIKIŞMASI

Rauf Orbay kafilesi, bu suretle, Ödemiş'den ayrıldıktan bir iki gün sonra, Hamit Şevket İnce ve aynı günün akşamı Topçu Yüzbaşısı Rasim Bey (Aktuğ) Ödemiş'e geldiler (20.5.1919).

Hamit İnce evine gitmeden, hemen propagandasına başladı. Yüzbaşı

Rasim (Aktuğ) daha Birgi bucağından telefonla Ödemiş Kaymakamı'na çıkmıştı.

Düşman eline düşmek üzere bulunan Ödemiş'deki silah deposuna, validen emir alınmadığı için, el sürdürülmüyor; daha emin yerlere nakline müsaade edilmiyordu. Yüzbaşı Rasim bu gecikme hareketini protesto ediyor ve:

Ödemiş'e ayak basar basmaz, buna sebep olanları Hükümet kapısına asayım da, gitsinler ahirette validen talimat alsınlar,

diyor; ayrıca, Yüzbaşı Tahir'e de;

Sen burada iken nasıl oluyor da hiçbir şey yapılamıyor,

diye çıkışarak eski okul arkadaşını harekete getirmek için zorluyordu.

İşte Kolordu K. Vekili namına, kendisine yapılan böyle ihtar ve verilen emirden sonra Jandarma Tabur Kumandanı Tahir Özerk alenî ve, kendine göre ciddi denilebilecek, çalışmalarına başladı.

RUMLAR KAYMAKAMIN YANINDA

Bir gün evvel, 28 Mayıs 19194da, Rum ve Ermeni cemaatlerinden on kişilik bir heyet kaymakamın yanında toplanmış, asayişsizlik bahanesiyle, Yunanlıları Ödemiş'e davet ettirmek hevesine kapılmıştı. Yüzbaşı Tahir'in, yerinde bir müdahalesi ile heyetin arzusu akim kalmıştı.[10]

Yurtlarının müdafaası için, heyecan içinde silaha sarılmak isteyen Ödemiş'in yedeksubayları, kaymakamın aykırı hareketinden şikayetçi idiler.

İşte böyle bir zamanda, Yüzbaşı Rasim Aktuğ, kaza kaymakamına, jandarma kumandanına ve şube reisine XVII. Kolordu Kumandan Vekili'nin emirlerini getirip tebliğ etti. Emrin meali:

Millî bir hareketin vücuda getirilmesine çalışması, Yunanlıların kollarını sallayarak Ödemiş'i işgal etmelerine imkan bırakılmaması, ordu ve devlete ait silah ve cephane ile teçhizatın düşman eline geçmesine meydan verilmemesi; bu işler yapılmadığı takdirde, büyük mesuliyet ve ağır cezalar verileceği,[11]

merkezinde idi. Bundan başka, kolordu kumandan vekili, 'acele' telle Ödemiş'e aşağıdaki emri vermişti:[12]

Salihli, 28 Mayıs 1919

Takip kumandanlığı'na
Ödemiş

Yunan kıtaatının Bandırma'ya girdiği haber alınmıştır. Vazife-i askeriye ve diniyenizi îfâ ettikten sonra Salihli veya Alaşehir'de bulunan kolordu karargâhına iltihak ediniz. Düşmana ne tek bir silah ve ne de bir tek cephane terketmeyiniz.[13]

XVII. Kolordu Kumandanı V.
Bekir Sami

Aydın'da bulunan 57. Tümen Kumandanı Albay Şefik de (Aker), 25 Mayıs 1919 tarih ve 856 numaralı şifre ile Ödemiş Askeralma Şubesi Reisi'ne:

Kaymakam ile gizli konuşarak silahları köylülere dağıtmasını bunaimkan yoksa kapakları çıkartılarak, kendisinden başkasının bilmiyeceği bir yere gizlenmesini,

emretmişti. Özel teşebbüsleri, tavsiyeleri bir tarafa bırakalım, bu resmî emir, durumu ciddileştirmişti. Hükümete bağlı memurların görev bakımından da artık işe sarılmaları gerekiyordu. Buna aykırı davranış mesuliyeti davet ederdi. Derhal, Kaymakam Bekir Sami Bey (Baran), Askerlik Şubesi Reisi Ali Rıza ve Jandarma Kumandanı Yüzbaşı Tahir Özerk toplandılar. Bunlara, Hamit Şevket İnce, müftü ve Ödemiş'in ileri gelenlerinden bazı kimseler de iltihak etti.

Yüzbaşı Tahir, Ödemiş Millî Kuvvetleri Kumandanı imzasıyla, Alaşehir'de XVII. Kolordu Kumandan Vekili'ne bir telgraf çekti, "Şimdiye kadar düşman karşısına çıkmalarını meneden sebebin 'zat-ı kumandanîlerinin' emir zabiti Yüzbaşı Rasim Bey'in vürudu ile ortadan kalktığını ve harekete geçildiğini," yazdı.

ÖDEMİŞ'TE YUNANLILARA KARŞI KOYMAK İÇİN HAZIRLIK BAŞLIYOR

Yüzbaşı Rasim Aktuğ da gelince Ödemiş Kaymakamı Bekir Sami Baran, Jandarma Kumandanı Şube Reisi Ali Rıza'nın ilkin birşey yapamadıklarını; şimdi durumu kavradıklarını (!) kumandanına bildirdi.[14]

20 kadar yedeksubay, kaymakamlık dairesinde, mücadele için namus sözü verdi.[15] Bunlardan yalnız dördü sözlerini tutmamışlardı. Diğerleri asker elbisesi giymişler, silah deposuna koşmuşlardı. Şube Reisi Ali Rıza, yine ihtiyatı ve sorumluluk korkusunu elden bırakmamıştı. Yedeksubaylara silah almak için baskın yapılmasını tavsiye ediyordu. Nöbetçilere de bu yolda telkin yapılmıştı. Baskın için gelenlere ilişmeyeceklerdi.

İtilâf Devletleri'nin kontrol memurları, mavzerlerin mekanizmaların alıp ayrı mahallere istif etmişlerdi. Bunlar da ele geçirildi. Silahlar, müdafaaya iştirak için 'namus sözü' verenler tarafından alındı. Bir iki gün içinde, zeybeklerin hemen hepsi davete icabet etmişler, şehre gelmişlerdi. Bunlar arasında, Bozdağ'dan, Postlumestan, Adagide'den Ketendereli Mustafa Efeler göze çarpıyordu. Yedeksubaylardan Ali Orhan İlkkurşun Hacı İlyas Tepesi'ne gidecek gönüllülerin kumandanı seçildi. Ödemiş'in ileri gelenlerinden Hacı Mümtaz Efendi, millî kuvvetlerin iaşe heyeti reisi, Reji memuru Ragıp Bey, levazım memuru tayin oldu. Bu iki zat, mesai arkadaşlarını kendileri seçeceklerdi. Öyle yaptılar. Bu arada aşağıda kaydettiğim beyanname ahâliye dağıtıldı:

1- Kuva-yi Milliye namıyla saha-i faaliyet ve millete çıkan Türk kuvvetleri elyevm ordu halini iktisâp etiğinden işbu ordunun namına (Yiğit Ordusu) ismi verilmiştir.

2- Mücahid-i muhterem Edib Bey maiyeti erkânı ile beraber bugün kafile-i milliyemize iltihak ediyor (bizi kastediyor). Kendisi cephede vazifeye başlayacaktır.

3- Bayındır ve Tire civarında ileri kara kuvvetlerimiz kemal-i dikkatle vazife-i vataniyelerini ifa ediyor. Herkes kemal-i ehemmiyetle iş ve güçleriyle meşgul olsunlar.

4- Herkes kuva-yı milliyenin elyevm kesbettiği kuvvet ve şiddetli ve mücahidin-i islamiyenin kalplerinde yaşattığı azim ve imanı nazar-ı dikkate alarak dükkanlarını, ticaretgâhlarını açıp evvelki gibi kemal-i serbesti ile muamelelerine devam etmelidirler.

Ödemişliler bütün bu tedbirleri sükûnetle karşıladı. Her türlü yardımda bulundu.

Düşmana karşı koymak isteyenler, İzmir Valisi İzzet Bey'in adamı halinde çalışan Kaymakam Bekir Sami Bey'i zorlamışlar, ona İzmir ve İstanbul'da İtilâf Devletleri temsilcilerine aşağıdaki telgrafı çekmişlerdi:

İnsani düşünceler arasında zaferi temin, adalet ve hürriyet vaadeden büyük milletin necip evlatları, Paris'te sulh konferansının kararı ile ne büyük bir cinayet işlendiğini artık idrak ediyorsunuz zannederim.

Bugün burada başlayan millî galeyan, beni vatanımın perişanlığı, İslam âleminin felâketi, insanlığın heyecanları arasında 'Kuva-yi Milliye Kumandanı'nın' süngüleri altında yazdığım söz, sizi artık ikaz ederek fazla kanlar akmasına meydan vermeyeceğinize milletinizin, devletinizin namusu kâfildir (kefalet eder). Muazzam devletlerin alicenap mümessilleri, aktettiğimiz Mütareke bizim ve sizin namusunuz değil miydi? Biz buna riayet ettik. Siz bunu ihmal ederek göz yumdunuz. Güzel İzmirimizi Yunanlıların mülevves ayakları ile çiğnettiniz. Mukaddesatımıza taarruz ettiniz. Şehitlerimizi istihfaf ettirdiniz. Muhafazasın ahtettiğiniz silah ve cephanelerimizi onlara verdiniz.

Hükümet muhaberatı müstesna iken, resmî telgrafları bile sansüre tâbi tuttu-

nuz. Dünyanın her tarafında yükselen Türk'ün feryadına kulaklarınızı tıkadınız.

Hıristiyanların canı ve malı insani düşüncelerle galeyana gelen Türk'e bir vediadır. Buna emin olunuz. Bugüne kadar kötü muamele yapılmadığı gibi bundan sonra da yapılmayacaktır. Anladığımız hakikatler bugün meydana çıktı. Türklük ve İslam âlemi medeni vazifesini göstermeye başladı. Yunan işgal kuvvetleri İzmir'den çekilmediği takdirde bu uğurda bundan sonraki dökeceğimiz kanların mesuliyeti, size ve temsil ettiğiniz milletlere raci olacaktır. Yirminci asrın 'cemiyet-i insaniyesini' yaşatmak sizin vereceğiniz son karara bağlıdır. Silah patlarsa göreceğiniz netice pek acı ve pek elim olacaktır. Artık biliniz ki, kalem değil silah dönüyor.

Ödemiş Kaymakamı
Bekir Sami

Bu telgrafın, o karmakarışık anda İtilâf Devletleri temsilcilerine ulaştığını temin etmek zordur. Ancak, memleketi müdafaa taraflısı olan vatandaşların düşüncelerini ifade ettiği için buraya alıyorum.

Telgraf'ta ileri sürülen fikirler, zaman geçtikçe Türk kamuoyunun kabul ettiği prensipler arasında yer alacaktır.

HACI İLYAS KÖYÜ'NDE CEPHE KURULUYOR

30 Mayıs 1919 sabahı, Ali Orhan İlkkurşun'un kumandasında yedeksubaylardan Ahmet Şükrü, Salih Vecdi, Selim Örsel, Selim Kayalar, Hamit, Aziz, Şeref Osman, Öğretmen Faik, Nuri, Remzi Bey'lerle 10 kadar jandarmadan ibaret küçük bir kuvvet şafakla beraber Hacı İlyas Tepesi'ni tutarak müdafaa tedbiri aldı. Öğle vakti, tren telgraf hattının kesilmesi üzerine keşif için yola çıkan Derebaşı istasyon makas memuru Rum yakalandı ve trenle Yunan askerinin gelmekte olduğunu söyledi. akabinde Yunan bayraklarıyla donatılmış trenin ilerlediği görüldü.

Trene yapılacak ateş baskını ile sivil halkın, çoluk çocuğun kırılacağı düşüncesi, gönüllülerin vicdanını ezmekte idi. Müdafaa kuvvetlerinin pek az olmasına rağmen, istila kuvvetleri kumandanına, makasçı Rum ile, şu haber gönderildi:

Kendilerini tren içinde kıstırmak bizim için daha faydalıdır. Fakat bu arada masum kanı da akacaktır. Kumandan askerini indirsin, bir meydan harbi yapalım. Askerce dövüşelim,

denildi. Makasçı memur yanlarından uzaklaşırken, tren de istasyona yaklaşıyordu. İstasyonda memur ile evvela birkaç Yunan subayı konuştu. Az sonra orası kalabalıklaştı. Asker de trenden indirildi, fakat akabinde, tekrar trene bindirildi. Katar geri geriye hareket etti. Mücahitler, düşman-

la ilk karşılaşmanın bu suretle neticelenmesini, “fal-ıhayır” addettiler.[16]

Aynı günün akşamı ‘otodrezin’ ile Ödemiş’den bir heyet, Bayındır’a geçti. Heyeti; müftü, Rum ve Ermeni papazlarıyla Tahsin Efendi adında bir jandarma subayı teşkil ediyordu.

Ödemiş’de Millî Mücadele için önayak olanlardan umumi bir şûra mahiyetinde bir toplantı yapılmış:

Tire ve bayındır’da bulunan düşmanın 48 saat içinde buralardan çekilmesinin, olmadığı takdirde Ödemiş Millî kuvvetlerinin zorla bu yerleri geriye almaya çalışacağının Yunan kumandanınına ihtarına, [17]

karar verilmişti. Heyet vazifesini yaptı. Netice olarak, Yunan kuvvetleri, İzmir’den gönderilen inzibat taburu ile takviye edildi. Yunanlılar için hücum ve müsademe daha elverişli bir hale gelmiş oldu.

31 Mayıs 1919 günü, başta Kumandan Yüzbaşı Tahir Özerk, sağında Hamit Şevket İnce solunda Jandarma Teğmeni Ahmet Rifat Kemerdereli, arasında birkaç öğretmen, bunların arkasında zeybekler ve gönüllüler, bir kafile halinde, merasimle Hacı İlyas Tepesi’ne doğru yol almaya başladılar; halk, mücahitleri heyecan ve sevinçle uğurladı.

31 Mayıs 1919 akşamı, müdafaa yerinde toplanan kuvvetler 300 kişiyi bulmuştu. Poslumestan Efe kumandasındaki 100 kadar atlı, cephede bir geçit resmi yaptıktan sonra, Ödemiş’e döndü. Bunlar Salihli’de teşkilât yapacaklar ve bu istikametten gelecek düşmanı karşılayacaklardı. Kayıkçının Molla Hüseyin Efe kumandasındaki kuvvetlerle, zeybeklerden Ketendereli Mustafa çetesi keşif hizmetinde kullanıldı. Cephede herkesin yeri ve görevi tayin olundu. Bu arada Çerkes Hasan adında, henüz yüze çıkmış bir şakinin itaatsizliği başgösterdi. Avenesiyle beraber cepheden çekildi.[18] Yalnız iki arkadaşı:

Efe, müsaade et, biz beylerle beraber düşmana karşı koyacağız,

diyerek vatan hizmetinde kaldı ve fedakârlık gösterdi. Bir kısım zeybeklerin cepheden ayrılmaları, zaten az olan kuvvetleri zaafa uğratmıştı.

Ahmet Rifat Kemerdereli diyor ki:

Zeybekler iştirak etmeyince, ertesi sabah için kararlaşan Tire baskını geri mi bırakılacaktı? Yoksa Yunan kumandanına söylenen sözün bir blöf olmadığını göstermek için eldeki kuvvetlerle hücum mu edecektik? Zihnimden geçen, bir sel uğultusu halinde akıp giden bu düşünceler Tahir Özerk’i de meşgul etmiş olacak ki birdenbire aklına Gökçen Efe gelmiş ve Hamit Şevket’e:

“O halde Gökçen’i alır, yarın Tire’ye baskın yapmak kararımızı tatbik ederiz,” dedi ve ilaveten, “Şimdi Gökçen’e gidiniz, o bana, aralarındaki husumet yüzünden Çerkes Hasan’la beraber çalışamayacağını söylemişti. Yeni vaziyeti kendisi-

ne anlatır, yarın şafak zamanı yapacağımız Tire baskınına iştirak etmesini rica edersin," emrini verdi.

Teğmen Ahmet Rifat, bu tehlike dolu gece yolculuğunda, yanına bir süvari jandarma eri alarak, Hamit'i yalnız bırakmadı. Fakat bu vefalı hareketi, kendisine çoğa maloldu. Gökçen'i geç vakit Kahrat Köyü'nde buldular. Uzun görüşmelerden sonra Gökçen kendileriyle mutabık göründü; "pek iyi" dedi. Fakat, ani kararlaşan bu maceraya atılmadı. Sabaha karşı kızanlarıyla Kadife köyü'ne çekilip intizar halinde kaldı.

Tire kazası sınırı içindeki Zincirlikuyu mevkiine, Hacı İlyas cephesinden, Ahmet Şükrü Bey kumandasında 87 kişilik bir kuvvet gönderilmiş, Tire'ye yapılacak baskın da ertesi güne bırakılmıştı. Düşman daha evvel davranarak, 1919 senesi Haziranı'nın birinci günü saat 8.00 sıralarında Tire'den yola çıkardığı 2 bölük efzun ve 200'den fazla atlara bindirilmiş yerli Rum kuvvetleriyle, müfrezemize taarruz etti. Müsademe bir saat kadar sürdü. Gönüllüler soldaki tepelere ve Ödemiş istikametine doğru çekildi. Düşman bu hareketi, kendisini yan ateşine almak için tertip edilmiş bir manevra sandı, takip etmedi.

Düşman Geliyor

Aynı gün saat 10'a doğru Yunanlıların, önde bir bölük süvari, bir tabur piyade, yürüyüş kolunda, Yusufki köyü cihetinden, ovadan Hacı İlyas'a doğru ilerlediği görüldü. Kol nihayetinde bir ağır makineli tüfek bölüğü de bulunuyordu. Bu düşman kolu Hacı İlyas sırtlarına yaklaşmadan evvel, piyade ateş menzili dışında, süvari bölüğü birkaç kısma ayrılarak, cephenin muhtelif noktalarına dağıldı. Aynı zamanda piyade bölükleri de yayılarak, kuvvetlerimize doğru ilerlemeye başladı. Düşmanın dağınık düzendeki piyade bölükleri, Kaya Köyü cihetinden, cephemizle temasa geldi. Karşılıklı ateş başladı ve bir saat kadar devam etti. Çerkes Hasan Çetesi'nin çekilmesi üzerine, Menderes yatağındaki söğüt ormanları ciheti açık kalmıştı. Düşman buradan kuşatma hareketine başladı. Bunun üzerine kumandan, Balyambolu ve Bozdağ istikametlerinde çekilme emri verdi. Yunanlılar ilerledi. Akşama doğru Ödemiş'i işgal etti.

Hacı İlyas müsademesinde zeybeklerden Ketendereli Mustafa ve kızanı, Turyanlı Çiftliği'nin batı tarafında düşmanı karşılayan Kayıkçının Hüseyin Efe ve emrindeki keşif kolumuz, umumiyetle yedeksubaylar büyük gayret gösterdiler.

Düşman karşısından çekilen Tahir Özerk ve arkadaşları Balyanbolu'ya ve oradan Keles'e geldiler. Burada rastladıkları Topçu Yüzbaşı Rasim Aktuğ ve kaza Kaymakamı Bekir Sami Baran'la birlikte Eşme'de XVII. Kolordu Kumandan Vekili Albay Bekir Sami Bey'e mülâki oldular. Kaza

kaymakamı, Alaşehir üzerinden İstanbul'a geçti.

Bu sırada Alaşehir'de kaymakam olan Bezmi Nusret Kaygusuz'a, Ödemiş Kaymakamı, pek yorgun ve bitkin bir halde mülâki olduğu zaman, yapılan işin mantıksız olduğunu ve o kadar düşman kuvvetine karşı bir avuç kahraman ile müdafaaya kalkışmanın hiç de muvafık olmadığından bahsetti.[19]

Yunanlı Muharrir Rodas da, bu bahse kısaca temas ederek:

> Cavelas'nın kumandası altındaki kıtalarımız Ödemiş-Tire çevresinde ileri gitmişler ve civar köylerden silahlandırılan bazı başıbozuklarla müsademe etmişlerdir. Başıbozuklar, efzunların ilk hücumu ile dağılmışlar ve Bozdağ geçitlerine doğru firar etmişlerdir,

dedikten sonra şu izahatı vermektedir:

> O vakit Selânik'te bulunan umumi karargâhtan Kurmay Başkanı Albay Pangalos, beraberinde başkumandan General Paraskevepulos'un yaveri bulunduğu halde, İzmir'e gitmiştir. İşgal kuvveti kumandanı ile uzun uzadıya konuştuktan sonra, Bayındır-Ödemiş havalisine giderek, oradaki işgal kuvvetlerini inceden inceye teftiş eylemiştir.
>
> O devirde Türklerin küçük ölçüdeki mukavemetleri daha umumi bir mahiyet ve ehemmiyet gösteriyordu. Bu mukavemetler bir hayli seneden beri memleketin sahibi olan bir ordunun tabiî hali addediliyordu. Türk ahâli, teşkilâtlı Yunan ordusu önünde itaat ediyor ve Osmanlı Hükümeti'ne karşı yeis ve fütur gösteriyordu.[20]

Görülüyor ki Yunanlılar, meselenin esasını öğrenmeye çalışmakla beraber Hacı İlyas (İlkkurşun) müdafaasını küçük görmüşlerdir.

Gökçen Efe'nin kendisine yapılan davete, evet dediği halde, icabet etmeyişinin sebebini, benim daha önce Ödemiş faslındaki yazılarımda bulmak mümkündür. Efe, gruplar halinde düşmana baskınlar yapılması fikrindeydi. Bu teşebbüsün istenildiği gibi idare edilemiyeceğine ve iyi netice alınamayacağına inanmış olsa gerektir.

Hakikaten cesur ve doğru görüşlü bir insan olarak tanıdığım bizim Ödemişli İsmail Efe'ye sonraları, bu iş nasıl oldu? diye sorduğum zaman, cevabı, "Kulak asma, işi hesaplı tutamadılardı. O kavgayı kazanamazdık," demekten ibaret oldu.

Tedbir ve sonuç ne olursa olsun, vaka bizim için üzerinde takdirle durulacak kadar önemlidir. İstilacı düşmana karşı koymanın ve millî heyecanın silahlı ilk tezahürlerinden biridir. 'Gül ve sümbül' demetleriyle düşmanı karşılamaya hazırlananların yanında, büyük bir vatanseverlik örneğidir. Küçük Menderes bölgesinin duygulu çocukları bu hareketleriyle, tarih önünde, iftihar edebilirler.

AYDIN'I YUNANLILAR NASIL İŞGAL ETTİ?

İzmir'e Yunan askerinin çıkarılması ve işgalinin şekli, her yerde olduğu gibi, Aydın'da da fena karşılanmıştı. Fakat bazı şahıslar üzerinde de korku uyandırmıştı. Ayrıca İzmir'den kopup gelen panik havası, 57. Tümen erlerine ve jandarmalara sirayet etmiş, bunların çoğu görevlerini bırakıp savuşmuşlardı. Elde bulunan kuvvetlerle firariler arasında, yer yer, çarpışmalar olmuştu. Ortada, dayanılacak, maneviyatı sağlam toplu bir kuvvet pek az kalmıştı. Halk ve askerler, müdafaa ve teslim taraftarı olarak, ikiye ayrılmıştı. Aydınlılar mert ve vatansever insanlardır. Bu şüphe götürmez bir hakikattır. Çünkü bu kudretli seciyelerini, Millî Mücadele'nin devamı müddetince, ve her vatani işe göstermişlerdir. Ancak bu anda İstanbul'daki umumi merkezlerinden direktif alan mahallî Hürriyet ve İtilâf Partisi'nin hâkim rolü vardı. Bu partinin az da olsa, bazı tanınmış adamları, Damad Ferit Hükümeti'nin, Padişahın miskin siyasetini durmadan destekliyorlardı. Bunu şahısları ve memleket için faydalı bir politika sanıyorlardı. Aydın'da asker ve sivillerden karışık ve ayrı ayrı, toplantılar oldu. Müsbet bir karar varılmadı.

Az önce bir kısım asker ve jandarmanın görevleri başından ayrıldıklarını yazmıştım. 57. Tümen Kumandanı, şehrin asayişini korumak maksadıyla genç subayları asker kıyafetine sokarak devriye kolları dolaştırmaya başlamıştı. Buna rağmen, mutasarrıf vekili, Türk ve Rum ileri gelenlerinden bazı kimseler, müftü ve Rum cemaatı ruhani reisi, Aydın'da bulunan iki İngiliz subayına müracaatla, jandarma yerine, İslam ve Hıristiyanlardan kuracakları bekçi teşkilâtı için 300 silah istedi. İngiliz subayları da istenilen silahların verilmesi için, tümen kumandanını sıkıştırdı. Silahları alamayınca, Aydın Hükümeti ile askerî idari düşünce ile, böyle bir bekçi teşkilâtının vücuduna şiddetle ihtiyaç gösteriyordu. Silah tedavisi için tümene müracaat etmek fikrinde olduğu halde, Rumların teşviki ile, İngilizlere başvurmuştu.[20] Rumlar ise, bu hareketleriyle, Osmanlı Hükümeti'nin kudret ve nüfuzunun söndüğünü, yerine Yunanlıların gelmesi gerekeceğini isbata çalışıyorlardı.

Nihayet Yunanlılar, Aydın'ın işgaline karar verdiler. Fakat, şiddetli mukavemet ve İtalyanlardan da siyasi husumet bekledikleri için ihtiyatlı hareket ediyorlardı. İşgale memur ettikleri kuvvetleri, trenler hepsini birden nakletmeye müsait olmadığından 'toplama merkezi' olarak Germencik seçildi. Ve buradan, 4. Piyade alayı, bir efzun taburu, bir dağ bataryası, bir jandarma bölüğünden meydana gelen bir kuvvetle Aydın üzerine yürüdü.

27 Mayıs 1919 Pazartesi günü Aydın işgal olundu.

Tümen Kumandanı Albay Şefik Aker, mevcut şartlar içinde o zaman düşmana karşı koymanın mümkün olmayacağını anlamış, Aydın'dan iti-

baren hat boyunca Nazilli'ye doğru çekilmekten ise, düşmanı yandan tehdit maksadıyla, Menderes köprü başını tutmayı ve Çine kasabasına karargâhını yerleştirmeyi, ilerideki çalışmaları için, daha elverişli bulmuştu.

Albay Şefik Aker, Menderes köprüsünden, Harbiye Nezareti'ne gönderdiği 28 Mayıs 1919 tarihli raporda özetle, "Elinde bulunan kuvvetin 43 er ve iki obüs topunu kullanacak kadar topçu erinden ibaret olduğunu; Yunanlılar, İzmir'de olduğu gibi Aydın'da vaka çıkarırlarsa, topçu ateşinin lâzım gelen mahallere tevcihi suretiyle mukabele edeceğini; sözle de gerekenlere bu yolda ihtarda bulunulduğunu; ileride bir millî hareket olunca, Aydın'daki büyük telsiz telgraf anteninden Yunanlıların faydalanmaması için tahrip edildiğini," bildirdi.

YUNANLILAR AYDIN İŞGALİNİ NASIL ANLATIYORLAR?

İstavri Yatapulos ile Cavelas'ın kumanda ettikleri 1. ve 38. efzun alayları Torbalı-Ödemiş istikametinde; Aleksi Aşhinas'ın kumandasındaki 4. Alay ise Aydın şehrine sevkolunmuştur. Ödemiş'deki Türkler, 'Harp ve Darp'ta tecrübe sahibi olduklarından ayaklanabilirlerdi.

Aydın'da terhis halinde bulunan Albay Şefik Bey'in kumandasındaki 57. Türk Tümeni bulunuyordu. Bundan başka buralarda İtalyan kıtalarıyla vuruşmak tehlikesi vardı. Halbuki böyle bir çarpışma her fedakârlıkla önlenmeli idi.

Bu hususta, işgal kumandanı hükümetine, aşağıdaki raporu gönderdi:

24 Mayıs 1919, Öğle Vakti

İtalyanlarla çarpışmaktan içtinap edilmesi, bundan başka silahlandırılmış 5000! Türk'ün topla mücehhez oldukları halde Aydın'da toplanmış bulunduklarının ihbar olunmasından[22] ve trenlerle askerî kuvvetlerin nakli mevcut tren vasıtalarının kâfi bulunmamasından bugün Aydın'a doğru pek çok ihtiyat tedbirleri ile hareket ediyoruz.

N. Zafiriyos

27 Mayıs 1919'da işgal kumandanı, Venizelos'a şu telgrafı çekmiştir:

Takviye edilen 4. Piyade alayı hadisesiz Aydın'a girmiştir. Şehrin ileri gelenleri askeri karşılamışlardır.

Zafiriyos

Aydın'ın kan dökülmeden işgaline Rum ve Türk ileri gelenlerinin anlaşmaları müessir olmuştur. Bunlar, işgalden evvel görüşerek kan dökülmesinin önünü almak üzere iki ordu arasında vasıta olmaya karar vermişlerdi. Türk Tümeni Kumandanı Şefik Bey maiyetinde 5000 (!) kişiden başka kullanılmaya elverişli dört beş topları da vardı. Fakat başka yerden imdat kuvveti alamadığı takdirde karşı

koymanın faydasız olacağı anlaşılabilirdi.

Aydın Türk ahâlisi İzmir'deki vakalardan korkmakta olduğu için şehirden uzaklaşmasını tümen kumandanından istemişlerdir.

Şefik Bey, bunun üzerine, 57. Tümenin Nazilli'ye[23] naklini emretmiştir. Bu suretle Aydın serbest bırakılmış ve her türlü tehlikeden masun kalmıştır.

Tümen kumandanının çekilmesinden sonra, Teohari Yorgiyadis Mihal Barocu, Hürriyet ve İtilâf Partisi'in gözde elemanlarından Avukat İlhami Bey[24] ve iki Türk arkadaşının bulunduğu karma bir Rum-Türk heyeti İzmir'e giderek hiçbir tehlikeye maruz kalmayacağı vaadiyle, Aydın'ın işgalini, Yunan kumandanından rica eylemişlerdir. Aydın askerî kuvvetine nezaret etmek üzere memur edilen Albay Çerolis, Hıristiyanların taşkın, vatansever gösterilerde bulunmamaları ve Türklere meydan okumamaları için en şiddetli tedbirlere başvurmuştur. Bu tedbirlerle Türk ve Rumlar arasındaki anlaşma sayesinde Yunan ordusunun Aydın çevresindeki zor görevi başarı ile sona ermiştir.

Aydın'ın işgalinden sonra bazı askerî düşüncelerle Nazili'yi de işgal etmek zaruri görülmüştü. Bu hareket, Aydın şehrinde istikrarla yerleşmeyi ve herhangi bir tecavüze karşı bir müdafaa hattı teşkil eylemeyi sağlayacaktı.

Çünkü Menderes'in ötesindeki İtalyanların emel ve tasavvurları anlaşılmış değildi.

İtalyanların durumu hakkında işgal ordusu kumandanı İzmir'den, Venizelos'a, Başkumandan Paraskevopulos'a Atina'da Hükümet Reis Vekili Repolis'e ve Harbiye Nezareti'ne şu telgrafı çekmiştir:

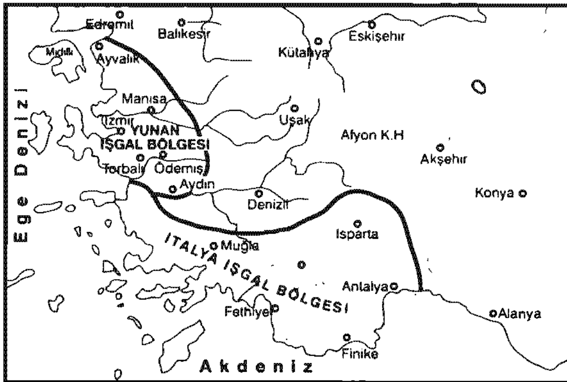
"Takviye kıtaları alan İtalyanlar, Menderes'in güneyinden doğuya doğru ilerliyorlar. Küçük kuvvetle Koçarlı'ya geldiler. Daha doğuda Elmalı'ya doğru öncü atlılar gönderdiler. İtalyanların kuvveti 8000 kişidir. 50 kadar topları bulunduğu söyleniyor. Fakat bu doğrudur, denilemez. Belki de bu toplar, kontrolu İngilizlere ait Türk toplarıdır. Anlaşılan maksatları, Muğla ve Denizli arasındaki yerlerden bizi mahrum etmek için Menderes'in güneyinde Kuşadası ile Denizli arasında bir İtalyan bölgesi vücuda getirmektir. Hareketimiz hakkında talimat verilmesini istirham ederim. Nazilli'nin acele işgalini emrediyorum. 4712 numaralı emirnameniz, Aydın güneyinde genişlemeye engel olmasa idi, İtalyanların Denizli'ye doğru ileri yürüşüyünü durdurmak üzere Arpas istikametinde ilerleyebilecektim.

Zafiriyos.

BÖLÜM 10

İTALYANLARIN İŞGAL ETTİKLERİ YERLER, YUNANLILARLA ARALARINDA REKABET

Bu tarihte İtalyanlar Antalya'yı, Burdur'u, Muğla vilayetinin kıyı ilçelerini, Söke, Çine ve Kuşadası'nı işgal etmiş bulunuyorlardı. Bir aralık Kuşadası'ndaki kuvvetlerini Selçuk İstasyonu'na kadar ileri sürmüşler, fakat Yunanlılara yol vermek için geri almışlardı. Sonraları, Menderes vadisinde söylediğim yerleri de içine almak üzere, Konya'ya kadar uzanan bir İtalyan işgal sahası vücuda geldi. İtalyanlar, Paris Konferansı'nın kararlarına boyun eğmekle beraber, bize ait işlerde, Yunanlılarla rekabet halinde idiler.

Mayıs 1919'da Yunan ve İtalyan işgal bölgelerini gösteren kroki.

NAZİLLİ'NİN İŞGALİ, CEVAT PAŞA'NIN ÇOK ÖNEMLİ BİR TELGRAFI

Aydın'dan sonra Yunanlılar, ilerlemek ve işgal bölgesini genişletmek istiyorlardı. Maksatlarına erişmek için Nazilli ve Denizli'de, güya, top ve makineli tüfeklerle teçhiz edilmiş 12.000 kişilik bir milis kuvvetinin hücumundan Hıristiyan ahâliyi korumak gibi, uydurma bir sebeple, kuvvetli bir Yunan müfrezesini yola çıkarmışlardı. Hakikatte, İtalyanların önünü kesmek ve buraları kendilerine maletmek istiyorlardı. Umurlu, Köşk ve Sultanhisar'dan sonra, 3 Haziran 1919 salı günü, hadisesiz, Nazilli'yi de işgal etmişlerdi.

Bu münasebetle, 57. Tümen Kumandanı Albay Şefik Aker Harbiye Nezareti'ne çektiği bir telgrafla olayı şöyle anlatıyordu:

> Bu işgallerin, Rum ileri gelenlerinin telkini ile bazı Müslüman ve Hıristiyanlardan kurulu bir heyetin 'müslihâne' (sulh yolu ile) davet ve istikballeriyle vuku bulduğunu, ve bunun da Yunanlıların hilesi ve takip etmekte oldukları siyasetin eseri olduğunu,

bildirdi.[1] Bu açıklama üzerine aşağıdaki cevabı aldı:

> 57. Fırka Kumandanlığı'na
>
> Ahval-i mahalliyeyi musavvir (tasvir eden) telgrafınıza cevaptır:
>
> **1- Ahâli trafından Yunanlıların hüsnü kabul görmesi Aydın vilayetinin akıbeti için gayr-ı kabili telafi (yerine konulamaz) zarar tevlit edecektir (doğuracaktır). Bunu ahâliye pek seri bir surette anlatmanızı rica ederim.**
>
> **Bununla bir kıtâl yapılmasını arzu etmiyorum. Fakat herhalde o havalideki itilâf zabitanıyla (subaylarıyla) ecnebiler bizim Yunan idaresini katiyen istemediğimizi anlamalıdırlar. Ahval-i mahalliyeye göre yapılması lâzım gelen işleri daha iyi takdir edersiniz.**
>
> **2 - Askerin dağılması vahameti pek büyük fena akıbetlere yol açar. Heyet-i zabitan işe çok ehemmiyetle sarsılmalıdır.**
>
> Harbiye Nâzırı
> Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi
> Cevat

Sultan Vahdeddin, Damad Ferit ve hükümetinin siyasetlerine rağmen Cevat Paşa'nın bu cevabını, millî mücadele tarihindeki önemini gözönüne alarak, aynen yukarıya kaydettim. Bu telgraf, özellikle telgrafın, "Ahval-i mahalliyeye göre yapılması lâzım gelen işleri siz daha iyi takdir edersiniz," fıkrası tutulacak yolu göstermiş oluyordu. İlerisi için bir ışık vazifesi görüyor, memleketin kurtuluşunu, silaha sarılmakta görenlerin tereddütlerini ortadan kaldırıyordu. Bunu, Şefik Aker gibi hamiyetli ku-

mandanların Millî Mücadele'ye daha kesin bir kararla atılmak için bir nevi teşvik ve emir telakki etmişlerdi. Bunu ileride beraber çalıştığımız zaman, albayla görüşmelerimden anlamış bulunuyorum.

AYVALIK'TA DÜŞMANA AÇILAN ATEŞİN BURALARDA YANKILARI

Germencik'de Bucak Müdürü Emin Ulucan ile karşı karşıya İdik. Akşamları, günün meselelerini aramızda konuşmak âdet haline gelmişti. İftardan sonra, doldurulmuş midelerimizin rehaveti içinde kahvelerimizi içiyorduk. Emin Bey söze başladı:

Ödemiş'de Yunanlılarla çarpışma olmuş, buna ihtimal verir misin?

Karşımızdaki zat, Ödemiş'de geçirdiğim hayatı biliyordu. Bundan dolayıdır ki duyduğu havadisi anlatıyordu.

O bölgenin vatansever halkından, her zaman için, böyle millî fedakârlıklar bekleneceğini anlattım. Vaka, yukarda yazdığım "İlkkurşun" savaşıydı. Arkadaşım, "O halde işler ilerliyor, kıvamını buluyor," dedi, cebinden bir kağıt çıkardı. Bu, hamiyetli telgrafçılarımızın aralarında geçen bir 'servis', bir zafer müjdesi idi.

Yunanlılar 29 Mayıs 1919'da Ayvalık'a asker çıkardıkları sırada Mıntıka Kumandanı Ali Bey (Ali Çetinkaya) ateş açmış. Yunanlıları şehir içine mıhlamış, ileriye bir adım atmalarına engel olmuş...[2]

Ne kadar sevinilecek şey... Bu vaka ve Ödemiş İlkkurşun savunması, memleketi silahla müdafaa fikrinin gerçekleşmeye başlaması demekti.

Halk bizzat kendisini teselli için, bu çeşit hadiseleri olduğu gibi değil, olmasını arzu ettiği şekle sokuyor, değerlendiriyordu.

Germencik'de. Ayvalık çarpışmasından henüz kimsenin haberi yoktu. Ramazan olduğu için halkın çoğu namaz kılmak, vaız ve Kur'an dinlemek için camide toplanıyordu. Düşmanın gözü ve kulağı henüz ibadet yerlerine kadar uzanmamıştı. Arkadaşımdan, bana okuduğu telgrafı, Büyük Cami'nin kapısının iç tarafına astırmasını rica ettim. Böylelikle, Yunanlıların haberi olmadan, halkın ilgi derecesini öğrenmiş olacaktım. Akşam eve geldiği zaman Emin Ulucan, "Cemaatin birbirini çiğnercesine telgraf önüne yığıldığını, içindekileri, Allaha şükrederek okuduklarını," anlattı. Demek, zehirlenmeyen halkta, düşmana karşı, ayaklanmak arzu ve istidadı vardı. Yolunu bulup bundan faydalanmamız lâzım geliyordu.

Germencik'de kalacak değildim. Burası, benim için, daha elverişli ve geniş çalışma sahası olan Nazilli'ye geçmek üzere konak yeri, bir menzildi.

Nazilli'de, Emin Ulucan'ın akrabaları, benim de dostlarım vardı. Arka-

daşım bunlarla haberleşerek yolculuğumu kolaylaştırmayı üzerine almıştı. Fakat günler geçiyor, ben hâlâ Germencik'te yarı kapalı bir hayat geçiriyordum. Ev sahibi ise, Nazilli'den gelip beni alacaklarını temin ile sabır tavsiye ediyordu. Sonradan öğrendim, bu suretle hareket etmesinin sebebi Nazilli ve civarının çok karışık bir durumda olması imiş...

Bu iyi kalpli insan, evinde kendilerine yük ve hatta tehlike teşkil ettiğimi düşünmeden, şahsımın selâmetini gözetiyor, Millî Mücadele'ye daha emniyetle atılmanın yolunu arıyormuş...

GERMENCİK'TE ÇALIŞIYORUZ

Bu arada ben, Çine'yi de önemli buluyordum. 57. Tümen'in karargâhı olmuştu. Kumandan Albay Şefik Bey'i hamiyetli ve liyakatli bir asker olarak İzmir'den tanıyordum. Fakat son düşüncesi ve tutumu hakkında esaslı bilgi sahibi değildim.

Bura ile de temas ederek beraber çalışmamızı sağlamamız gerekiyordu. Çine'nin kıymetli simalarından Hidayet Efendi, benim eski teşkilâtımda, buranın 'muhabiri' idi; hatta bu görevi kendisine ben vermiştim. Ondan en doğru malûmatı alabilir, çekinmeden telkin ve teklifte bulunabilirdim.

Gizlice Emin Bey'in emin bir adamı yolu ile bu eski muhabirimden malûmat istedik; bize gelen bilgi sevinç verici idi. Albay hazırlanıyor, onlar da kendisine yardımcı oluyorlardı. Burası da benim için emniyetli, çalışma yeri olabilirdi. Germencik'de başladığımız işleri biraz daha ileri götürdükten sonra, Çine'ye veya Nazilli'ye gitmeyi kararlaştırdım.

Esasen Germencik'te boş durmuyorduk. Bucak merkezinden ve Reis Köyü'nden başlayarak, köylerde propagandaya ve silahlı teşkilât yapmaya karar vermiştim. Ve küçük ölçüde işe başlamıştık.

Germencik tren istasyonunda birkaç katlı 'sefertasını' andıran bir otel vardı. Burası Yunan taburunun karargâhı ve taburun, üst katlarına yerleştirilen yedek elbise eşyası ile malzeme deposu olarak kullanılıyordu. Karanlık bir gecenin geç saatlerinde, buradan ateş çıktı; bütün bina kül oldu.

20 Haziran 1919 günü, akşam üzeri, Emin Ulucan eve geldiği vakit, "sana sürprizlerim var," diye söze başladı. Hemen Reis Köyü'ne iftara gideceğimizi, orada yeni arkadaşlarla görüşeceğimizi, sabaha karşı yeni bir hayatın tecellisine şahit olacağımızı anlattı. Bu son haber Çine'den gelmişti.

Hemen Reis Köyü'ne gittik. Hatırımda kaldığına göre, Ahmet Efendi'nin evinde kaldık. Gagalızâde Hulusi Efendi ile görüştük. Köylülerin beni dikkatli bir müşahade altına aldıklarını seziyordum. Ulucan, ev sahibinin ve arkadaşlarının intibalarını kulağıma fısıldadı:

Bu adam -ben- namaz kılıyor ve kıldırıyor. Dini meselelerden de bahsediyor, amma... bizim bildiğimiz hocalara hiç benzemiyor,

diyorlarmış... Günün siyasetinden bahsettik. Selâmet yolunu aradık. Sonunda, Yunanlılara, silahla mukabele etmek lâzım geleceği kabul edildi.

Sahur yemeğinden sonra, kaldığımız evin tahta terasında intizar halinde idik. Şafak güzel renkleriyle sökmek üzere idi. Serin bir sabah rüzgarı yüzümüzü okşuyordu. Tabiatın güzelliği önünde ayrı bir haz duyuyorduk. Emin Ulucan'ın 'sürprizi' birden kendini gösterdi: Biraz güneye kayan doğumuzdan , kesif silah sesleri gelmeye başladı. Mesele anlaşılmıştı: 'Kuva-yı Milliyeciler' Erbeyli İstasyonu'ndaki Yunan bölüğüne baskın yapıyordu. Tatlı bir heyecan duyuyordum. Peşinde koştuğum hülya hakikat oluyordu. İşittiğim sesleri kurtuluşumuzu, istiklalimizin, istikbalimizin emniyetini müjdeliyordu. Sevinç içinde idim.

Germencik'e dönerken yolda rastladığımız köylülerin konuşmaları hep bu baskın üzerine idi. Anlatıyorlardı:

Ne de olsa, bizimkiler azlık... İş başladı ya, sen ona bak. Arkası gelir.

Bu sözlerden, köylülerin umdukları netice alınmadığı manası çıkıyordu. Fakat, mazur gören halleri vardı. Gelecekten ümitli idiler.

Bu baskının Malkoç Köprüsü müsademeleri gibi, ileride tafsilatını vereceğim millî kıyam ve hareketler, Büyük Menderes havzası ahâlisini -İslam, Hıristiyan- büyük bir heyecana kaptırmıştı. Herkes birbirine soruyordu: Bu gidişin sonu ne olacak?

Müdafaa aleyhinde olanlar, sinmiş görünüyorlardı. Silah sesleri, barut kokusu memleketi savunmak isteyenlerin maneviyatını yükseltiyordu. Milletçe ayaklanmanın arifesinde idik. Yunanlılar da bunu pekâlâ anlamış görünüyorlardı. Yunan kuvvetler kumandanı Nider,

Tam bir Türk seferberliği ve kuvvetli bir Jön Türk teşkilâtı karşısındayız,[3]

diyordu. Hasılı yeni bir devreye giriyorduk.

YUNANLILAR HALKIN ELİNDEN SİLAHLARINI ALMAK İSTİYOR

Yunanlıları, Aydın'ın sağında solunda baskınlar, baş kaldırmalar ve aldıkları mübalağalı haberler çileden çıkarıyordu. Türklerin ellerindeki silahları toplamaya karar verdiler ve büyük bir şiddetle işe koyuldular. Halbuki normal zamanlarda dahi halkın elinden silahını almak mühim bir meseledir. Halkın kendi hükümetine dahi bu yüzden isyan ettiği gö-

rülmüş vakalardandır.

Herkesin malından, canından ve aile namusundan emin olmadığı böyle bir zamanda müstevli düşmana, elindeki müdafaa vasıtasını götürüp teslim etmesi havsalaya sığar iş değildi.

Yunanlılar bu kararlarıyla başlarına bela almışlardı. Haziranın 26. Perşembe günü Aydın'da Yunan Kumandanı, halkı, hükümet önünde topladı:

"Ahâli elinde 6000 silah vardır," dedi.

"Bunların 18 saatte, bir eksiksiz teslimini," istedi.

"Vermeyenlerin kurşuna dizileceğini," söyledi.

"Yunan işgalinin geçici değil, sonsuz ve işgalin mahiyetinin ilhak olduğunun bilinmesini," sözlerine ekledi.

Aydın Mutasarrıfı Abdürrahman Bey, 'bu acı ve öldürücü' beyanata mukabele etti:

> Ahâlide silah varsa, toplamaya çalışacağını, bununla bereber katliamlar devam ettikçe, şehirde yerli ve yabancı Rumlar herkesin gözü önünde silahlı gezdikçe, çalışmasından muvaffakiyetli bir netice alacağının şüpheli olduğunu,

anlattı.[4] Yunan Kumandanı buna karşı sadece, "Emrinin kesin olduğu," cevabını verdi.

Ahâliden silah toplaması için bizim Emin Ulucan da zorlanmıştı. Böyle bir emri yerine getirmek için gönülden çalışmak istemiş olsa dahi, elinde vasıta yoktu. Milletine karşı Yunanlıların âleti olmak da elinden gelmezdi. Zavallı bu yüzden hayli tazyike uğradı. Yunanlılardan dayak dahi yedi. Ahâli ellerindeki silahları vermeyince, Yunanlıların cebir ve zoru arttı Artık tam bir terör başlamıştı. Köyler yakılıyor, kaçamayanlar öldürülüyordu.[5]

Yunanlılar bütün bu şiddetli hareketleriyle yalnız 'Kuva-yi Milliye'nin kuvvetlenmesine yardım ediyorlardı. Kendilerinin bundan kazancı, yalnız halkın husumetinin artmış olmasından ibaretti. Bu tedhiş hareketi, Yunanlılar arasında dahi, bir mesele haline gelmiş olduğu, Yunan başbakanı Venizelos'un işgal kumandanına çektiği şu telgraftan anlaşılıyordu:

> Silah toplama işini tümenin en iyi subaylarına veriniz. Maiyetindeki erlerin muamelelerinden onları mesul tuttunuz. Muhtemel yolsuzluklardan ecnebiler üzerinde husule gelebilecek elim akibetlere nazar-ı dikkatinizi celbederim.[6]

Fakat, elim akıbetler tatbikat sırasında kendini göstermişti.

EMİN ULUCAN HAPSEDİLİYOR, EVİMİZ BASILIYOR

Emin Ulucan az konuşur bir adamdı. Bu hadiselerden sonra ağzımı bıçak açmıyordu. Kederli bir hali vardı. Bana dedi ki:

Birkaç gün içinde, Türklerden ve Rumlardan bazı suallere muhatap oldum. Diyorlar ki Germencik'e bir hoca gelmiş, ondan sonra buralarda karışıklıklar başlamış... Seni kastediyorlar. Bizimkilere cevap verdim. "Evet, geldi. Birkaç gün sonra geçti gitti." Amma, Yunanlılara ne cevap verilebilir. Acaba aileyi başka bir yere göndersem mi?

Ailesini emin bir yere naklederse, serbest kalacağımız için, kendisini teşvik ettim. Vasıta arayacağını söyledi.

Meselenin nezaketi artmıştı. M. Hotder adındaki bir İngiliz subayı, sık sık Germencik İstasyonu'nda görünüyordu. Buna, iyi tanıdığım Aydınlı İzzet Bey'in de refakat ettiğini işitiyordum. Bunlara Erbeyli, Karapınar gibi tren hattı üzerindeki köy halkı, Yunanlıların tecavüzlerinden şikayet ediyordu.

Germencik'ten bilet alarak, Aydın'a gitmek için trene binen 27 ve sorguya çekilecekleri bahanesiyle zorla aynı trene bindirilen 34 Türkün, yolda trenin seyri sırasında, boğazlanarak cesetlerinin yollara atıldığı işitildi. Halk arasında heyecan son haddine varmıştı. Emin Bey'in evde bulunmadığı bir sırada, Türkçe konuşan Yunanlı bir çavuş, kapıyı çaldı. Emin Ulucan'ı sordu. Evde yoktur, cevabı üzerine çekildi, gitti. Bucak Müdürü'nü görevi başında ve şehirde bulamamış olacak ki evde arıyorlardı. Ne olmuştu? Bilen yok... Ailesi ağlamaya başladı. Hemen işitildi, zavallıyı Yunanlılar yakalamış, dövmüş, hapsetmiş, elli kadar vatandaş ile Aydın'a göndermişler. Bundan sonrası bilinemiyor. Sağlığı veya ölümü hakkında malûmat yoktu. Ben, henüz bir şeye karar vermemiştim. Refikası Naime Hanım:

"Kardeşim," dedi. "İçimde bir sıkıntı var, bir hissin tesiri altındaydım. Gelip sizi arayacaklar. Komşu eve geçer misiniz?"

GERMENCİK BOŞALDI, AİLEYİ KURTARMAK LÂZIM

Öyle yaptım. Komşu evin duvarını atladım. İlk girdiğim yer, bir samanlıktı. Kapısı ve bir penceresi yarı açıktı. Buradan kolaylıkla geniş bir yola çıkabilirdim. Çok zaman geçmedi. Evin kapısının vurulduğunu işittim. Biraz bekledim. Sükûnet vardı. Tekrar eve geçtim. Anlattılar: Aynı Yunanlı Çavuş eve gelmiş... bu defa beni sormuş, "sizde misafir bir hoca varmış, o nerede?"

Artık vakit geçirmeye gelmezdi. Emin Ulucan'ın aradığı vasıtayı ben

bulmalı, aileyi bu kanlı berzahtan kurtarmalı idim. Kendilerine kısaca:

Sizi kurtaracağım, merak etmeyiniz,

dedim. Müdürün annesi, zavallı ihtiyar valide, durmadan, "Ah Emin'im! Ah Emin'im!" feryadı ile gözyaşı döküyordu.

Tekrar komşu evin samanlığına geçtim. Oradan sokağa çıktım. Yolun beni nereye götüreceğini bilmiyordum. Yalnız umumi istikamet itibariyle yanılmadığımı anlıyordum. Yolda yerli ve yabancı kimse yoktu. Evler ve sokaklar bomboştu. Yunan devriyesine rastladığım takdirde, hayatım tehlikede idi. Fakat başka çarem yoktu. Az zararlısını göze almalı idim. Şehrin dışında İtalyan işgal bölgesi başlıyordu. Buraya doğru ilerledim. Germencik halkının çoğunu burada gördüm. Yatakları, yorganları ve hayvanları ile göç etmişlerdi. Civardaki köylerde olduğu gibi, Germencik'te de Yunanlılar evlerde silah ve yabancı adam aramaya başlamışlar imiş...

Emin Ulucan'ın komşusu bir adamı tanıdım. Evine girer ve çıkarken pencereden görürdüm. Yanına sokuldum:

Nahiye müdürünün ailesi içerde kaldı. Onları kurtaramaz mıyız?

daha sözüm bitmemişti, yüzüme baktı:

Ha... Müdirin misafiri Hoca! Haydi işine, ben canımı yolda bulmadım,

cevabıyla beni tersledi. Gözüme kestirdiğim yaşlı diğer birine başvurdum. O da sadece şu nasihatı verdi:

Sen garip bir adama benziyorsun, buralarda ne işin var?

Eliyle Menderes nehri istikametini göstererek;

Şu suyu geç, Denizli'ye git... canını kurtar...

REİS KÖYÜ'NE GİTTİM, TEŞKİLÂTLA GÖRÜŞTÜM

Hava sertti. Kimseden fayda yoktu. Akşam yaklaşıyordu. Geceden evvel aileyi kurtarmak lâzımdı. Reis Köy'deki yeni teşkilât arkadaşlarımız hatırıma geldi. Hızlı adımlarla ilerledim. Köyün yanında, tarla içinde bir gruba rastladım. Beni görünce:

O... Gel bakalım, ne var? Biz de senden bahs açmıştık,

dediler. Hulusi Efendi başlarında, kendilerine bir hareket tarzı tayin etmek için toplanmışlardı. Beni ortalarına aldılar. Kuzey tarafta bir köy alevler içinde yanıyordu.[7]

Germencik İstasyonu'ndan fasılalı silah sesleri geliyordu, Hulusi Bey söze başladı:

Reşadiye Köyü'nü ateşlediler. Bu akşam da Germencik'i yakacakları anlaşılıyor.

Bu havaliye ilk geldiğimiz zaman, bu zavallı köyün içinden geçmiştik. Ne mübarek köylülerdi.

Germencik'in yakılması ihtimali, her şeyden evvel beni, Ulucan'ın ailesini düşünmeye sevketti. Zaten bu maksatla buraya gelmiştim. Köylü arkadaşlara:

Benim ilk olarak yapmaya mecbur olduğum bir vazifem var. Bucak müdürünün Germencik'de kalan ailesini dışarıya çıkarmak. Sizden yardım isterim,

dedim. Hulusi Bey, "Bundan kolay bir iş yok," dedi ve yerinden fırladı. Az sonra geldi ve bana gösterdi:

Şu gidenleri görüyor musun? Şimdi alıp getirecekler. Merak etme,

dedi. Baktım, bellerine kadar peştemallarla sarılı, çıplak ayaklı üç köylü kadını Germencik'e doğru koşarcasına ilerliyorlardı. Köylü kadınlarının nasıl temiz bir kalp taşıdıklarını anlamak için içlerinde yaşamak lâzımdır. Bir insanın iyiliğine misal olmak üzere, "Eli öpülecek adam" derler. Bunlar için de; "Hürmetle ayakları öpülecek kadın" demek, yerinde bir deyim olur.

Artık ferahlamıştım. Arkadaşların müzakeresine iştirak edebilirdim. Onların 'irim' dedikleri küçük bir tarla hendeği içinde hadiseleri gözden geçiriyorduk. Hepsi ayrı ayrı düşüncelerini söylüyorlardı. İzmir'le münasebeti olan biri, Yunanlıların buradaki hallerini; diğeri, bölgelerindeki İtalyanların durumunu; bir başkası, Aydın'da Yunanlıların yaptıklarını anlatıyordu. Nihayet sıra, bunlara karşı bizim alacağımız tedbire geldi. Bunun için de silahlanıp Yunanlılara baskın yapmak lâzım geliyordu ve herkes bunda ittifak halinde idi. Ben, sekiz on kişiyi silahlandıracak kudrette olduklarını biliyordum. Bu defa bu sayıyı arttırmışlardı. Ben başlarında olmak üzere baskınlar yapacaktık. İşe nereden başlamak lâzımdı. Bu, münakaşa konusu oldu. Birkaç kişi İtalyan işgal sahasındaki Rum köylerine hücum etmek fikrinde idi. Şiddetle reddettim. Bu, işin kolay tarafı idi. Kendi halinde yaşayan insanlara taarruz etmek siyasi bakımdan da doğru değildi.

Karşımızda köyleri yakan Yunan kuvvetlerine karşı koymak, yangın felâketine uğrayan vatandaşları kurtarmak fikrini ortaya arttım. İtiraz eden olmadı. Yalnız, laf hayli uzadı. Henüz kesin bir sonuca varmamıştık. Yine Hulusi Bey bana, "İşte, sizinkiler geliyor," dedi.

AİLE REİS KÖYÜ'NDE, İÇLERİNDE YARALILAR VAR, BIYIKLI KÖYÜ'NE GİDECEĞİZ

Baktım bir kafile halinde köye giriyorlardı. Müzakereyi bıraktım. Yanlarına koştum. Bir köy evinin geniş avlusunda, etraflarını almış olan kadınlara, bizimkiler başlarından geçeni anlatıyorlardı:

Ben yanlarından ayrılır ayrılmaz, birtakım Yunan askeri gelmiş, evi sarmış... Bir kısmı içeri girmiş. Beni sormuşlar ve her tarafı aramışlar. Büyük hanımı dövmüşler... Çocukların büyüğü Güzide Hanım'ın başına bir bıçak saplamışlar... Savuşup gitmişler... Evde bir arada ağırlaşırken, Reis Köylü kadınlar imdatlarına gelmiş.

Güzide Hanım'ın başı bir tülbentle sarılı idi. Üzerinde kurumuş kan lekeleri vardı. Zavallı ihtiyar büyük hanım, bana, yediği dayağın berelerini göstermeye çalışıyordu.

Naime Hanım'a ilk işimin kendilerini bir yere yerleştirmek, sonra Emin Bey'i bulmak olduğunu anlattım; hepsini teselliye çalıştım. Düşüncemi köylülere söyledim. Bize yardım ettiler, hayvan buldular.

Sabahleyin yola çıktık. Arkadaşım Ulucan ile herhangi bir olay karşısında aile hakkında nasıl davranacağımızı kararlaştırmıştık. Şimdi ben bu kararı yerine getiriyordum.

Aydın ovasının Haziran sıcağı bizi bunaltıyordu. Bulduğumuz vasıta, ancak çocuklar ve kadınlar için kâfi geldi. Ben yaya olarak onları takip ediyordum. O zamana kadar, bir, birbuçuk saatten fazla yol yürümemiştim. Şimdi toz toprak içinde, dört beş saatlik yolu geçmeye mecburdum. Yolda Germencik'den kaçan insanlara rastlıyorduk. Bizden malûmat almaya çalışıyorlardı. Zeybeklerden bazıları Yunanlılara teslim olmuşlardı. Bazıları da Yunan tarafını tutuyordu. Kemerdereli Mehmet çetesinin buralarda dolaştığı, gelip geçenlere saldırdığı söyleniyordu.

Bu sırada Aydın şehri de boşalıyordu. Köylüler de yer değiştiriyordu. Halk göç halinde idi. Herkes İtalyan işgal bölgesini nisbeten emin gördğünden, buralara taşınıyordu. Giderken de tabiatıyla 'yükte hafif pahada ağır' kıymetli eşyasını yanına alıyordu. Bunlar da haydutların aradığı şeydi. Naime Hanım, ara sıra bana soruyordu:

Acaba bu heriflerin hücumuna uğrar mıyız?

BIYIKLI'DA ALİ AĞA İLE KARŞI KARŞIYAYIM, DURUMUM TUHAF

Bu endişe içinde, arızasız, Menderes nehri batısında, Bıyıklı Köyü'ne geldik. Ali Ağa isminde bir çiftlik kahyasının evine indik. Bu zat ailenin dostu idi. Ulucan bana;

O, canlardandır, hatırında olsun, benim selamımla kendisine misafir olabilirsin,

demişti. Ali Ağa'nın evinde beni bir odaya aldıkları zaman, hakikaten canlardan, Bektaşi erenlerinden biri olduğunu anladım. Oda, Bektaşiliğe ait levhalar, yazılarla süslenmişti. Kendi kendime, Eyvah dedim? Şimdi bu zat beni, içinde bulunduğum kıyafetle görünce, hakiki hüviyetim sanacak ve yadırgayacak...

Düşündüğüm gibi oldu. Yanıma geldiği zaman, beni baştan ayağa kadar süzdü. Yarı öfkeli, yarı alaylı garip bir eda ile sordu:

Sen kimsin?

Ben, kim olduğumu anlattım. "Emin Bey'in Denizli'de akrabası idim. Bursa'da bulunuyordum. Memleketime dönerken yanlarına uğramıştım. Emin Ulucan'ın başına gelen felâket üzerine aileyi alıp Çine'ye de uğradıktan sonra Denizli'ye götürüyordum."

Yollarda böyle söylemek için sözbirliği etmiştik. İçeride hanımlar da bunu tekrar ediyorlardı. Bursa'yı öne sürmekten maksadım, şayet sorguya uğrarsam, doğru malûmat verebilmekliğim içindi. Amma iş bu kadarla kalmıyordu. Evin çocukları bizim, İzmir'deki İttihat ve Terakki mektebinin öğrencilerinden imişler... Etrafımı sardılar:

Biz seni İzmir'de gördük sanıyoruz. Hem de Beyler Sokağı'nda,

deyip duruyorlardı. Ben sustum. Çocuklara, yanıldıklarını başkaları ifade ettiler. Az sonra Ali Ağa beni yanına çağırdı. Bu zat, Rumeli'nin Yanya veya Görice havalisi halkından sofu bir Bektaşiydi. Beni karşısına oturttu. Tam bu sırada, bir hizmetçi, oldukça büyük bir tepsi içinde, kızartılmış böbrek, bir 'karafa' rakı getirdi. Ali Ağa'ın önüne koydu. O gün arife, ertesi günü Ramazan Bayramı idi. Güneş henüz batmamıştı, ayyaşların "vakt-ı kerahet" dedikleri bir anda bulunuyorduk.

Ali Ağa söze başladı:

Yarın Bayram. Kurban kestirdik. Böbreğiyle bir iftar yapalım dedik.

sonra bir kadeh rakı yuvarladı. Bana sordu:

Sen de içer misin?

Ben o sıra hiç içmiyordum. Sigarayı da terketmiştim. Bunlara verecek param, içecek yerim yoktu.

Hayır içmiyorum. Bana biraz ayran verilirse memnun olurum.

dedim. Ağa, ihtimal ki sözlerimi taassubuma verdi. Yarı öfke ile;

Sana ayranı nereden bulacağım?

dedi. Yavaş sesle cevap verdim:

Siz bilirsiniz, efendim!

Ali Ağa'nın bu hareketinden üzülmüştüm. Yolda boğazım dolmuştu. Sıcak fazla tesir yapmıştı, açtım. Ayran belki boğazımı temizleyecekti, midemi koruyacaktı sanıyordum.

O da üzüldüğümü anladı. Birisini çağırdı. Kulağına bir şeyler söyledi. Az sonra bir bardak ayran önüme kondu. Aradaki soğukluğu gidermek çin o, söze başladı:

Bursa nasıl bir yerdir?

Anlattım. Sözü –bildiğim kadar– Bursa Bektaşilerine, dergâhlarına intikal ettirdim. Ali Ağa'nın hoşuna gitti. Bursa'nın dut bahçelerinden, ipek böceklerinden malûmat istedi. Bu konuda zengindim. Eski 'Düyun-i Umumiye' idaresinin 'Harir Dârüttalimi' adındaki bir okulda okumuştum. Bol bol izahat verdim.

Beni dinledikçe, Ağa'nın nazarlarnın değiştiğini görüyordum. Sözüm bittiği zaman:

Yahu sen, 'ham ervahlardan' değilmişsin.

dedi. Bu, beni takdir ettiğinin delili idi. Bundan sonra günün siyasi meselelerinden bahis açıldı. O daha önce davrandı; dışarıdan davul sesleri geliyordu:

İşitiyor musun? Gönüllü topluyorlar, Aydın'ı kurtaracaklarmış,

dedi. Ve "Umumi harpte, Almanlar gibi kudretli bir müttefikimiz varken başaramadığımız şeyleri şimdi, bu fakir halkla ve zeybeklerle halledeceklermiş," mütalâasında bulundu.

Ben bu ana kadar kendisine açılmak ve bir telkinde bulunmak niyetinde değildim. Fakat ağanın bu son sözleri üzerine dayanamadım. Gayet ciddi bir tavırla sordum:

Siz Rumeli'den anavatana sığınmış iyi niyetli bir vatandaşsınız değil mi? Anadolu'da düşman eline düştükten sonra gideceğiniz ve gidebileceğimiz başka bir yer var mı? Arzumuzla esir mi olacağız? Bu sözlerinizin yerine, sizin de son çare olarak meydana atılan bu vatansever insanlara destek olmanız, hiç olmazsa para yardımında bulunmanız beklenirdi.

Ali Ağa, yukarıdan baktığı ve hafife aldığı bir adamın kendisine bu yoldaki mukabelesinden sarsıldı, hemen sordu:

- Yoksa siz, bizim çocukların söylemek istedikleri adam mısınız?
- Belki öyle, belki değil, siz söylenen söze bakınız!

cevabını verdim. Ali Ağa tamamen değişmişti. Bu konuşma sırasında davulların heyecan verici gürültüsü devam ediyordu. Hemen sokağa çıktım, köyü dolaştım. Ortaçağ tertibi, bayraklarla, davullarla gönüllü yazıyorlardı. İtalyan askerleri de bu hali seyrediyor, bir şeye karışmıyorlardı. Bir yerde okumuştum. İtalyanların, Yunanlılar aleyhine, bizim lehimize bu kayıtsızlıklarını, "uzun sakallı bir adamın yakından ateşi üflemesine" benzetiliyordu. Aklıma geldi, kendi kendime dedim: "Acaba bir gün gelecek, bu ateş İtalyanların da sakalını tutuşturacak mı?"

KOÇARLI BUCAĞINDAYIZ, DAVULLAR MİLLÎ MÜCADELE'Yİ İLAN EDİYOR

Ertesi sabah, bayramın birinci günü, Ali Ağa'dan dostça ayrıldık. Hepimize birer binek atı ayırtmıştı. Koçarlı bucağı merkezine geldik. Burada, bizimkilerin bildikleri çoktu. Naime Hanım rahat edebileceklerini söyledi. Bu muhterem aileden ayrılmak zamanı gelmişti. Kendilerine veda ettim, Emin Bey'i arayıp bulacağınızı söyledim.

Koçarlı'da gayret daha fazla idi. Gönüllüleri takım takım Menderes köprüsüne gönderiyorlar, Aydın'dan ve köylerden buraya sığınan ailelere yardım ediyorlardı.

Aydın'ın işgalinden sonra, Koçarlı'da, Hacı Yunuszâde Mehmet Cihanoğlu Mustafa, Hafız Tevfik, Hacı Halil İbrahim Efendilerle arkadaşlarından bir 'Millî Heyet' kurulmuştu. Millî Heyet, sonraları Yeniköy, Yoran bucaklarını da faaliyet sahası içine alarak, Çine çayından denize kadar uzanan bir bölgede vazife görmeye başlamıştı. İtalyanların durumu

Bıyıklı köyündekinin aynı idi. Bir yanda bizimkiler, davul zurnalarla, Yunanlılara karşı, gönüllü kaydediyorlar; bir yanda İtalyanlar, sanki hiçbir hareket yokmuş gibi askeri eğitimlerle vakit geçiriyorlardı. Belli idi ki İtalyanlar, sükûtlarıyla Yunanlılara karşı millî mukavemetimizi teşvik ediyorlar ve hoş görüyorlardı.

AİLE EMNİYETTE, BEN NE YAPMALIYDIM? ALBAY ŞEFİK AKER'LE BİR KONUŞMA, KARAR VE İŞE DEVAM

Ben ne yapmalı idim? Reis Köyü'ndekilerle birlik çalışmak için oraya mı dönmeli idim? 57. Tümen Kumandanı Albay Şefik Aker'i İzmir'den tanıyordum. Çanakkale ve Galiçya savaşlarından sonra, kısa bir zaman için, İzmir Kolordu Askeralma Heyeti Reisliği'ne vekalet etmişti. Dürüst çalışmaları ile kendini tanıtmış ve sevdirmişti. Kolordu kumandanı Nurettin Paşa ile Antalya'ya gidişimizde kendisiyle görüşmüştüm. Beğendiğim bir zattı. Onun da bana karşı iyi duygusu olacağından emindim. İşte bu zatla görüştükten sonra yeni bir karara varacaktım. Öyle yaptım:

Koçarlı'dan Menderes köprü başına doğru koşarcasına yürüyordum. Gayesine yaklaşan insanlar gibi içinde bir ferahlık vardı. Yalnızdım. İstikbali düşünüyor, yeni yeni hülyalara dalıyordum. Belli ki seviniyordum. Halimden memnundum. Çine çayının başına geldim. Berrak suyu, ince kumları yalayarak akıp gidiyordu. Köprü yıkılmış çayın içinden geçmek lâzımdı. Geçit yerinde durdum. Ayakkabılarımı, kirli çoraplarımı çıkardım. Ayaklarımın altı, kaynar su dökülmüş gibi, kıpkırmızı ve içinde su bulunan kabarcıklarla dolu idi. Bu halde suya girersem, daha fena olacağından korkuyordum. Kır atlı bir köy ağası karşıma çıktı. Beni atının arkasına alıp çayı geçirmesini rica ettim. Yalnız akıl öğretti:

Paçaları sıvar geçersin,

dedi. Atını mahmuzladı. Ben de dediği gibi yapmaya mecbur oldum. Dere içinde ayaklarımın kabarcıkları patladı. İçlerine ince kum oldu. Çaresiz yoluma devam ettim.

Çine yolu üzerinde gördüğüm manzara, bana gayret veriyordu. Arabalar içinde silah ve cephane naklediliyordu. Arabacılarla çabuk ahbap oldum. Muğla'dan geliyorlarmış, son menzilleri köprübaşı imiş. Menderes köprübaşına geldim. Bir kenera çekildim. Olup bitenleri gözen geçiriyordum.

Etrafımı bir meraklı kitlesi aldı. Benim de Ödemiş'den gelen bir 'Kuvva-yı Milliyeci' olduğum şayi olmuştu. Benden havadis soruyorlardı. En çok Ödemiş vakası üzerinde duruyorlardı. Bundan çok memnundum,

demek ki Ödemiş'deki çalışmalarımız boşa gitmemişti. Benim için halkın etrafımdan toplanması bir fırsattı. Hadiseleri tahlil ederek anlattım.

Ödemişliler de, başka yerlerdeki vatanseverler de, şimdi sizin yapmakta olduğunuz gibi, yurtlarını, millî şereflerini kahramanca müdafaa etmektedirler. Bütün millete gidilecek yolu göstermişlerdir. Nasıl size onlardan bahsediyorsam, burada gördüğüm fedakârlıkları da dönüp onlara anlatacağım. Tâ ki birbirimizi iyi tanıyalım ve el ele verelim.

Bu yolda toplu bir konuşma oldu. Asıl hedefim maneviyatı yükseltmekti. Beni dikkatle dinliyorlardı. Çabucak birbirimize alışmıştık.

Kendilerine kumandanı sordum. Yakında bir bahçede olduğunu, yeni dostlarım haber verdi. Yanına vardığım zaman topçu subaylarından damadı Ertuğrul Bey ile yemek yiyorlardı. Selam verdim. Büyük bir nezaketle, "Aleykümselam, hocam," dedi. Anladım ki, beni içinde bulunduğum kıyafetle tanıyamamıştı. Adımı söyledim. O zaman da bana acıdı, ne hale gelmişsin... diye hayretini gösterdi, yemeğe buyur etti.

Açtım. Bilmiyorum nasıl bir etki altında tok olduğumu söyledim. "Öyle ise meyve buyurunuz," dedi. Bir armut aldım, ısıra ısıra yedim, sapını kaldırıp attım. Albay, yan gözle benim bu halimi izliyordu. Sıra onlara gelince meyveden önce çatal bıçakları aldılar, o vakit içinde bulunduğum ve çabuk intibak ettiğimi anladığım halimden sıkılmıştım.

Az sonra, Alay Kumandan Vekili Binbaşı Hacı Şükrü Bey geldi. Kumandana rapor verecekti. Başını bana doğru çevirdi. Tam bu sırada albayın sesi işitildi.

Bak bakalım kimdir tanıyacak mısın?

Hacı Şükrü Bey'le eskiden tanışırdık. İzmir'de sık sık yanıma gelirdi. Kendisine millî vazife verildiği de olurdu. Hemen üzerine atılırcasına sarıldı, sakalımdan tuttu:

İzmir'den ayrıldığını işitmiştim, geleceğini büyük ümitle bekliyordum,

dedi. Beni dinlediler. O zaman kadar geçirdiğim safhaları anlattım. Onlar da durumlarını söylediler. Sonunda benim o andaki kapalı hüviyetimle ve takma adım ile çalışmaya devam etmekliğim ve işbirliği yapmaklığımız kararlaştırıldı.

Hacı Şükrü Bey atına bindi. Tellidede istikametindeki kumanda yerine gitti. Biz de Albay Şefik Aker'le, civarda bulundurulan topların yanına vardık. Toplar doğrudan doğruya tümen kumandanının emri altında idi.

Bu konuya tekrar dönmek üzere, geride bıraktığımız Büyük Menderes bölgesinde geçen vakaları ele alacağım. Bu arada Bayan Naime Ulucan'ın notlarını da aynen aşağıda bulacaksınız.[8]

GERMENCİK OLAYLARI, BAYAN NAİME ULUCAN'IN NOTLARI

Germencik, Yunanlılar tarafından henüz işgal edilmişti. Efeler diyarı Germencik, üstüne çöken yabancı müstevlilerin haksız ve insafsız baskısından kızgın, içten içe kaynıyordu. Tam bu sıralarda, Ödemiş ve Tire taraflarından bir hoca, dağları, dereleri aşarak bize geldi. Evin misafir odasına alındı. Kısa bir görüşmeden sonra eşim Emin Bey (Emin Ulucan) yanıma geldi. Yavaşça: "Bu Hoca, bizim Mahmut Celâl Bey'dir. Burada onu kimse görmeyecek. İftar, sahur yemekleri odasına götürülecek ve her ihtiyacı odası içinde temin edilecek," diye tenbihte bulundu.

Hoca, tenbihi veçhile, evde misafir; eşim, Hükümet Konağı'nda, Nahiye Müdürlüğü vazifesiyle meşgul bulunuyorlar.

Eşim, Hükümetten ve etraftan edindiği malûmata ve getirdiği haberlere göre, evde müzakereler yapılıyor, mücadele ve müdafaa teşkilâtı hazırlanıyordu. Bu çalışmalar o kadar gizli oluyordu ki evdekilere en ufak birşey bile sezdirilmiyordu. Durumlarını örtmek için Hoca, Kur'an-ı Kerim tercümesi ile meşgul görünüyor, çocuklarımıza ders veriyordu.

Bütün bunlara rağmen, evimizde adam gizlendiği ve müdafaa teşkilâtı için çalıştığı Yunan Kumandanlığı'na ihbar edilmişti. Bu ihbarı, bazı vaziyetlerden şüphelenerek sezen eşim, bizi ve Celâl Bey'i de alarak Reis Köy'üne götürdü. (Burası İtalyan işgal bölgesi içindedir.) Orada Hulusi Bey'in evinde misafir kaldık. Burada telkinlerine devam ettiler. Bu sırada müdafaa kuvetlerinin civardaki Yunan kuvvetlerine hücum edip, sabaha doğru çekilip gittikleri görüldü. Bu hal bizde sevinç ve emniyet havası uyandırdı. Germencik'e avdet ettik. Fakat, eşim aleyhinde Yunan Kumandanlığı'na ihbar ve şikâyetler tevali etmekte idi. "Evimizde silah depo edildiği ve müdafaa hareketinin buradan idare edildiği" iddia olunuyordu.

Ben, ortalığın bu karışık zamanında, bu şikayetleri işittikçe telaş ediyordum. Endişelerimi eşime söylediğim vakit, "Ben sabaha kadar Yunan Kumandanı ile beraberim, öyle bir şey olsa her halde hissederim," diye beni teselli ediyordu.

Aradan çok bir zaman geçmedi. Bucak'ın dört bir yanından silah sesleri gelmeye başladı. Herkes evlerine çekilmiş, heyecan her tarafı sarmıştı; bizim için de en tehlikeli an, bu idi. Hoca ve eşim Emin Bey tutulacak yeni yolu hararetle müzakere ediyorlardı. Bu korkunç ve heyecanlı günün sabahına zorla eriştik. Eşim sabah namazını kıldı. Biraz etrafı dolaşmak için evden çıkmak istedi. Ben buna şiddetle muhalefet ettim. Böyle bir zamanda evden çıkmanın tehlikesini anlatmaya çalıştım; dinletemedim. Sokağa çıktı. Fakat bütün korktuklarım başıma geldi. Yolda onu gören Yunanlılar derhal yakalamışlar ve götürüp bir ahıra hapsetmişlerdi. Eşimin hapsini müteakip Yunanlılar, adam ve silah aramak için evimize taarruz ettiler.

Ben derhal misafirimiz Celâl Bey'in yanına koştum. "Kardeşin esir alındı. Şimdi de buraya geldiler," dedim. Ve onu alıp bahçedeki dut ağacın içine sakladım ve ağacın açık kalan yerini de eski bir çuvalla örttüm. Evde depo edilen silahlar da geceleyin bahçeye gömülmüştü.

Ben işimi bitirdiğim zaman Yunan askerleri de evimize girmiş bulunuyordu.

Her tarafı aradılar. Bir şey bulamayınca, evden çıkıp gittiler. Ben, bu fasıla ve fırsattan istifade ederek Celâl Bey'i, bulunduğu rahatsız durumdan kurtardım. Komşunun boş bulunan evine geçmesini söyledim. Böyle yapmakla isabet etmiş idim. Çünkü Yunanlılar hemen geri döndüler. Süngülü Yunan askerlerini kapı önünde görünce, küçük yavrularımın kaygusuna kapıldım. "Aman çocuklarıma birşey yapmayınız," diye feryada başladım. Gözyaşlarıma ehemmiyet veren yoktu. Hemen kapıyı zorlayıp içeri girdiler. "Erkekleri, silah ve cephaneleri arayacağız," diye şiddet göstermeye başladılar. Evin her tarafını aradılar, taradılar. Aradıklarını bulamayınca, bu defa "Para bulunuz, para veriniz," diye tutturdular. Tehdit altında, elimde avucumda ne varsa verdim. Fakat gözleri doymuyordu. Süngülerini bizlere uzatarak ve çocukları döğerek, işkence ve ezalarını arttırıyorlardı. Bu hal bir müddet devam ettikten sonra, fazla bir netice elde edemeyeceklerini anlayınca evi, feryat ve figan içinde bırakıp savuştular.

Bir müddet sonra, tecessüs maksadıyla olacak, bir Rum kadını geldi. "Bana bir yorgan veriniz. Müdür Bey'e götüreceğim. Kendisi için merak etmeyiniz, iyi bir sıhhattedir. Sizin de iyi haberlerinizi ona müjdeleyeceğim," dedi.

Bu son baskın sırasında Celâl Bey, komşu evin, duvarı delik samanlığından sokağa atlamış; evvelce misafir gittiğimiz Reis Köyü'ne varmış; bizim düşman elinde ve işkence içinde kaldığımızı Hulusi Bey'e ve köylülere anlatarak kurtarılmamızı temine çalışmıştır.

Aradan çok zaman geçmedi. Reis köylü birkaç kadın, telaşlı adımlarla evimize yaklaştı. "Çabuk olun. Köyümüzde bir hoca sizi bekliyor. Hepinizi alıp götüreceğiz," diyorlardı. Bu ses, sanki bir ümit ve halâs dalgası gibi, mateme bürünen evin bütün ıstıraplarını yıkıyordu...

Hiçbir şeye bakmadan, hemen çocuklarım, hepimiz bahçe kapısından yaya olarak yola düştük ve Reis Köyü'ne vardık. Celâl Bey hepimizi selâmette görünce çok sevindi. Reis Köyü'nde eski dostumuz Hulusi Bey'in evine misafir olmuştuk. Evin bahçesinde çocuklarımın Yunanlı askerlerden aldığı yaraları temizlemeye ve sarmaya koyulmuştum. Bu sıra gözlerimden boşanan teessür yaşlarını gören Celâl Bey, "İyi ve ferahlı günler gelecektir. Bunları unutacağız," diye hepimizi teselli etti.

Celâl Bey, Reis Köyü'nde kalmak istemedi. İleriye gidecek yolları ve barınacak yerleri arayıp soruyordu. Bir köylü hayvanı ile yola çıktık. Bu yolculuğun hedefi Fotyadi Çiftliği'ndeki kahyanın evi idi. Yolumuza devam ederken, Menderes nehrinden geçmek lâzım geliyordu. Bu nehri birinci defasında yaya, ikinci defasında 'sal' ile geçtikten sonra, orada açlığımızı gidermek için yemek yiyecektik. Fakat, hazırlanmış güveçlerden satın almak istediğimiz zaman salcı bize, "Bunlar buralarda dolaşmakta olan bir eşkiya çetesi içindir. Burada fazla kalmasanız daha iyi olur," şeklinde ikazda bulundu.

Çaresiz aç, yolumuza devam ettik. Akşam üzeri çiftliğe varıp kahyanın misafiri olduk.

Bu anlattığım zaman yolları hep yaya olarak yürüyen Celâl Bey'in ayakları şişmiş ve su toplamaya başlamıştı. O gece misafirlikte tuz ve soğan dövüp ayaklarına sarmak suretiyle Celâl Bey'in ızdıraplarını dindirmeye çalıştım. Ertesi günü yine yolculuk vardı. Bu kadar yorgunluk ve sıkıntıya ve kahyanın bizi bırakmak istememesine rağmen yolculuk... Celâl Bey fazla kalmak istemiyordu. Koçarlı yo-

lunu tuttuk. Orada Konyalı hocanın evine misafir olduk.

Koçarlı'ya muvasalatımızda Celâl Bey, bir kahve ve bir ayran içer içmez, bize hemen veda etti. Artık bizi kurtarmış ve selâmete erdirmiş sayılabilirdi. Şimdi, karşıda kan ve ateş içindeki mücadeleye karışmak ve müdafaa işinin içine sokulmak üzere sabırsızlanıyordu. Burada bırakacağı bizlere hem ümit ve hem de teselli veren cümlelerle, "Bana Aydın yolunu gösteriveriniz. Gideceğim, Emin Bey'i de bulup getireceğim," diyordu. Kendisine 'evlatlığımız' tarafından yol tarif edilmek üzere iken; bu kadar baskınlar, istilalar geçiren Germencik'in işgalinden çok zaman evvel vatan davasına kalkan misafirimizin, şimdi gideceği karışık ve perişan semtlerde uğrayabileceği zorlukları ve yoksullukları düşünmemek ve bu sebeple onun para vaziyetini sormamak mümkün değildi. Çünkü vatanın matemi onu kendinden geçirmiş, maddi endişeleri tamamen unutturmuştu.

Celâl Bey bizden ayrıldıktan beş altı gün sonra, eşim Emin Bey kurtulup geldi. Şimdi bütün aile bir arada birleşmiştik. Büyük karışıklıklar içinde tehlike arzeden dağ yollarından Çine'ye gidiyoruz. Buraya ulaştıktan sonra Yörük Ali Efe'nin yardımı ile Umurlu'ya geldik. O gün, Umurlu da Yunan kuvvetleri tarafından işgal olunuyordu. İstasyonda elinde silahı ile Celâl Bey'e rastladık. Bizi yine bir arada görünce sevindi. Hepimizle ayrı ayrı alâkalandı.

Tren işlemediğinden, buradan Köşk'e doğru yürüdük. Umurlu cephesi geri çekilmişti. Ailece Nazilli istikametinde yolumuza devam ettik. Ve nihayet Denizli'ye vardık. Aradan bir hayli müddet geçtikten sonra, Demirci Mehmet Efe, mektup ve telgraflarla, "Hocamızı gönderin," diye bizden Celâl Bey'i istiyordu...[9]

BÖLÜM 11

TÜMEN KARARGÂHI ÇİNE'DE GENÇ SUBAYLAR, EFELER MİLLÎ MÜCADELE'YE HAZIRLANIYOR

Aydın şehri 27.5.1919 tarihinde işgal olunmuştu. O andaki şartlara göre, Yunanlılara mukavemet imkanını göremeyen Tümen Kumandanı Albay Şefik Aker, düşmanın ilerleme istikametinde ve önünde zayıf kuvvetleri yan ve gerisinden tehdit etmek düşüncesiyle, karargâhını, elinde kalan kuvvetlerle birlikte Çine'ye nakletmişti. Tümen karargâhının burada bulunmasının, 'düşmanın ilerlemek cesaretini kırabileceğini, Çine'nin, ileride yapılacak bir hareketin müessir bir tarzda iyi idaresi için en münasip bir mevki olacağını Harbiye Nezareti'ne bildirmişti.[1] Tümen Kumandanı bu telgrafa cevap alamayınca, "Bir hareket halinde" tabiri ile "îma eylediği maksadı" Harbiye Nezareti'nin tasvip ettiği manasına kapılmış veya öyle anlamak istemiş, bu da kendisinin millî cidale daha emniyetle atılması için bir sebep ve kuvvet teşkil etmişti.

Bu sırada tümen kumandanında, "Ordunun açıktan bir hareketi yeni bir harp ilanı demek olacağından hükümet müşkülata uğrar," fikri hâkimdi. Şu halde yapılacak şey, halkı kandırmak suretiyle vücuda getirilecek millî kuvvetlere ordudan yardım etmekti. İşte bu düşünce ile 57. Tümen Kumandanı Albay Şefik Aker işe girişmişti.

Albay, tümen subaylarından Yüzbaşı Ahmet Bey yolu ile yüze çıkmış (affa uğramış) zeybeklerden Yörük Ali ve arkadaşlarını Çine'ye istedi. Efeler, kendilerine göre özel ihtiyat tedbirleri almışlar silahları ile gelip kumandan ile görüşmüşlerdir.

Şefik Aker, bunlara, anlayacakları lisanla, durumu izah etmiş, eldeki

bol silah ve malzemenin bu uğurda kullanılacağını anlatmış ve efeleri manen de takviye için -kendi deyimi ile- "hilâf-ı hakikat olarak" İstanbul'dan milleti ayaklandırmak için gizli emir aldığını[2] da söylemişti.

Yörük Ali Efe de:

Bey amca, sen hiç merak etme, Allahın izni ile yarın Bismillah deyip çıkacağız. Bundan sonra işimiz Yunan ile uğraşmak olsun,[3]

sözleriyle Albay'a ellerinden geleni esirgemeyeceklerini temin etmişti.

Bu toplantıda, Yörük Ali'den başka, Kıllı Hüseyin ve Kıllı'nın başkızanı ile Aksekili Deli Mehmet hazır bulunmuşlardı. Bu isimlerin karşısında, insan kendi kendine, "bu büyük dava bunlarla mı hallolunacaktır?" sualini sormaktan kurtulamıyordu.

O günlerde Millî Mücadele'ye öncülük eden herkes gibi, Albay Şefik Aker de ancak böyle yapabilirdi. O sırada hâkim olan zihniyet ve günün şartlarına göre, umumi ve millî kıyamı hazırlayabilmek için, bu sinirleri kuvvetli ve kavgacı elemanlarla işe başlamaktan başka çare bulunamıyordu. Az evvel söylemiştim, yapılacak şey, bu cesur ve pervasız memleket çocuklarını genç subay ve aydın gençlerle takviye etmekti. İşte bu espri içinde millî mücadele teşkilatına başlandı.

Bu suretle kurulan Yörük Ali Efe Çetesi'ne tümen subaylarından, İzmir'de XVII. Kolordu Karargâhı'nda iken, İzmir'in işgali sırasında kaçmış, Çine'nin Yağcılar köyünde Yörük Ali ve arkadaşlarıyla konuşarak Çine'deki görüşmeyi hazırlamış olanlardan biri Yedeksubay Zekâi Bey'di (Kaur). Zekâi Kaur, gösterdiği cesaret ve feragatla az zamanda efelerin de itimadını kazanmış ve sonuna kadar düşmanla kahramanca dövüşmüştür.

Çete, Teğmen Zekâi Kaur'dan başka, Yedeksubay Necmi, (Altunova bucak müdürü) Halim Memduh, (Haydarpaşa'da istasyon memuru) Asaf Bey, (Aydın Belediye Başkanı Yardımcısı) gibi genç ve bilgili elemanlarla kuvvetlendirilmişti.

16 kişilik bir süvari kuvvetinden kurulu olan bu çete, Menderes köprüsü karşısında çadırlara yerleşti. Bir Yunan karakoluna baskın yapmak için 16 Haziran 1919'da yola çıktı. Düşman karşısında tam 'hazırlık mevzine" girileceği sırada Kıllıoğlu ve diğerleri fikirlerini değiştirdi.

"Şimdilik muntazam bir Yunan kuvvetine karşı konulamayacağından, Söke'deki Rum köylerine akın etmek suretiyle maksadın açıklanması gerekeceğini," ileri sürdü ve Yunan Karakolu'na baskından çekindi.

Çetedeki subaylar, bu teklifi yapanların Rum köylerini talan etmek istediklerini anlamışlardı. "Üç beş kişi ile de olsa, mutlaka Yunan kuvvetlerine hücum edeceklerini" söylemeleri üzerine, bu azim ve irade karşısında efeler de duraklamışlar, Yörük Ali'nin yakından tanıdığı Yenipazar

çevresinde çeteyi büyütmek ve ona göre yeni bir karar vermek fikri üzerinde birleşmişlerdi.

Bir hafta içinde de, zeybek kıyafetli birçok gençler çeteye katılmış, bu sırada genç subaylar da Nazilli ve Aydın arasındaki sahada Yunanlıların "mevzi ve kuvvetleri hakkında" bilgi edinmeye çalışmışlardı.

Bu süre içinde Yunanlılar da boş durmamışlar, karşı tarafta bir çetenin kurulduğunu ve harekete geçmek üzere olduğunu öğrenmişler, Nazilli ve Atça garnizonlarını kuvvetlendirmişlerdi.

BİR DEMİRYOLU KÖPRÜSÜ ALTINDA MALKOÇ BASKINI YAPILDI

Bu sefer de zeybekler, düşmanı gafil avlamak fırsatının kaçtığını söyleyerek ayak sürmeye başlamışlardı. Son ve kesin bir görüşmede, Sultanhisar bucağının yakınındaki Malkoç Köprüsü'nü bekleyen yirmi beş otuz kişilik Yunan müfrezesine baskın vermek fikri kabul edildi. Gece yarısına doğru Menderes nehrinden kayık ile karşı tarafa geçildi. Baskın sırasında, düşmana Nazilli'den imdat gelmesini önlemek için, Atça ile Sultanhisar arasındaki büyükçe bir köprü, Zekâi Kaur tarafından dinamitle atıldı.

Şafak sökmeden Yunan müfrezesi sarıldı; ateş başladı. Uykuda yakalanan müfreze tamamen yok edildi. Sultanhisar istikametinden gelen Yunan imdat kuvvetleri de kaçırıldı. Yunanlıların makineli tüfek, silah ve teçhizatı tamamen ele geçirilmişti. Bu başarının verdiği manevi kuvvet ve çalışma şevki ile işe devam edildi.[4]

ERBEYLİ BASKINI, KİMLER VE NASIL YAPTI?

57. Tümen subaylarından Bakırköylü Teğmen Kadri Bey, Muğla'da teşkilâta memur edilmişti. Burada Millî Mücadele'nin zaruretini ilk kabul edenler arasında bulunan Belediye Reisi Ragıp Bey'in yardımı ile, 17 Haziran 1919 tarihinde, 40 kişlik bir gönüllü müfrezesi teşkil olunmuştu. Bu müfreze, yukarıda anlattığım (s. 131), Erbeyli baskınını yapmıştı.

Hücumdan önce müfreze kumandanı, Erbeyli'de Yunan kuvvetlerinin bir bölükten ibaret olduğunu öğrenmiş ve ona göre hazırlanmıştı. Halbuki Yunanlılar o akşam –20/21 Haziran 1919'da– takviye edilmişti. Ateş başlayınca da, "Karapınar"dan yeni imdat kuvvetleri almışlardı. Çatışmanın sonunda, Yunanlılar otuzdan fazla ölü ile bir o kadar da yaralı vermişlerdi. Müfrezenin kaybı, yedi şehitten ibaretti. Ancak, çekilme sırasında, hayvanı vurulan makineli tüfek Yunanlıların eline geçmişti. Yu-

nanlılar bu tüfeği, askerî kuvvetlerin kendilerine hücum ettiklerinin bir delili sayarak İngiliz kontrol subaylarına göstermişler, protestoda bulunmuşlardı.

Anlattığımız baskına rastlayan günün gecesi, 175. Alay II. Taburdan Asteğmen Mithat Bey, birkaç gönüllü ile birlikte Karapınar demiryolu köprüsünü attı. Artık, 57. Tümen subayları ile birlikte, millî kuvvetler ortaya atılmış, Menderes bölgesinde silah ateşi parlamış oluyordu. Yunanlılar, Aydın'ın doğu ve batısında başlayan bu hareket önünde kuvvetlerini toparlamak ihtiyacını duymuşlardı.

NAZİLLİ'DEN YUNAN TABURU ÇEKİLİYOR, ŞEHİRDE OLUP BİTENLER

19-20 Haziran 1919'da Nazilli'deki Yunan taburu, kimseye haber vermeden, Aydın'a çekildi. Şehirden ayrılırken Emekli Binbaşı Kenan, Hafız Mehmet, Hacı Mahmut ve Tahsil Memuru Ali Rıza Bey'lerle 40 vatandaşı 'rehine' olarak aldı, götürdü. Atça ve Sultanhisar'ında yirmi kadar Türk'ü, çetelerle birlik oldukları iddiasıyla topladı. Haziranın yirmi birinci günü hepsi yolda öldürüldü. Bunun üzerine, İngiliz subaylarından Hodder, Aydın mutasarrıfı Abdürrahman, Ceza Reisi Hakkı ve Aydın ileri gelenlerinden İzzet Bey'lerle birlikte Nazilli'ye geldi. Burada rastladığı İtalyan Jandarma Kumandanı Karosni'yi de yanına aldı. Yunanlıların yaptıklarını tahkike girişti. Yerli Rumların da şahadet ettikleri faciaları[5] kabule mecbur oldu.

Nazilli Rumları tarafından, İtilâf Devletleri mümessillerine aşağıdaki muhtıra verildi:

Memleketimizde İslam ve Hıristiyanların, gerek insanca ve gerek maddeten uğradıkları büyük zayiat ile şahit olduğumuz 'haileden' (facia, trajedi) ricad eden Yunan ordularını sorumlu buluyoruz. Bu haileye bir an evvel nihayet vermek ve ricat halinde bulunan Yunan ordularının bu münasebetsizliklerine mani olmak için gerek mümessilleriniz ve gerek hükümetleriniz nezdinde teşebbüsat-ı lâzimede bulunulmasını hem cemaatımız namına hem de insaniyet ve medeniyet namına rica ve istirham ederiz.

Nazilli Rum Horası ve çeşitli Rum imzaları

Ara sıra Rumların imzaları ile buna benzer müracaatlara rastlayacağız. Bu hakikatların Rumlar tarafından ifade edilmesi korkudan ve kendileri için tehlikenin büyüklüğünden ileri geliyordu. Bu sırada onlar için, Yunanlıların fena görülecek hal ve hareketlerine, Helenizmin başarısı namına göz yummak isterdi. Bununla bereber, ne maksatla olursa olsun, Nazilli Rumlarının dediği gibi, 'haile' haddini aşmıştı. Az sonra okuyaca-

ğız, Aydın'dan çekilirlerken de beraber bulunmak isteyen Aydın Rumlarını kafilelerinden kovacaklardı.

Yunanlılar çekildikten sonra Nazilli'ye, Malkoç köprüsü baskınını yapan Yörük Ali Çetesi girdi. Rumlar ve bunlara katılmış birkaç vatansız serser, ki ilk gelişlerinde Yunan askerlerini alkışlamışlardı, Ali Efe bunları kendisine göre cezalandırmak istedi. Silahlı ve silahsız bazı serseriler tarafından halkın bir kısmı maalesef talana uğradı. 57. Tümen Kumandanı, Sarayköy Müfrezesi Kumandanı Topçu Binbaşı Hakkı Bey'e keyfiyeti bildirdi. Denizli Polis Komiseri Hamdi Bey de müfrezesiyle Nazilli'ye geldi. Asayişin korunmasına çalıştı.

Nazilli'nin Türk ve Hıristiyanları, yeniden, müşterek imzalı bir mesajı, İtilâf Devletleri mümessillerine göndererek, Nazilli vakasını anlattıktan sonra, Yunan kumandanının cezalandırılmasını, medeniyet ve insanlık namına, istediler. Bu istekleri aşağıdaki eseslara dayanıyordu:

1- Birçok Müslümanları, haksız yere, bir şaki gibi öldürmesi.

2- Şehri ansızın gece terkedip şehrin ve ahâlinin muhafazasını ihmal etmesi.

3- Bu suretle şehri muhafazasız bıraktıktan başka telgraf hatlarını, haberleşme yollarını bozarak dışarıdan imdat ve yardım istemek imkanını ortadan kaldırması.

4- Yolda bir çok ahâliyi -bir sebep olmadan- zorla bereberinde götürerek ortalığı heyecana vermesi ve umumi sükûneti bozması yüzünden İslam ve Hıristiyan birçok hânümânın mahvına ve pek çok ailelerin soyguna uğramalarına sebep olması.

Bu konuda bize esaslı fikir verecek bir siyasi görüşmeyi Haron Armstrong, *Türkiye Nasıl Doğdu* adlı kitabında şöyle anlatıyor:

Yunanlılar münhasıran (özel ve belli olarak) kuvvetten başka bir sebep iddia edemeyecekleri yerleri ilhak etmek istiyorlardı. Fakat diğer taraftan vatanları için canla başla çarpışan bir milletle karşılaşmışlardı.

Yunanlılar Anadolu'daki vatandaşlarını kurtarmak teranesiyle âlemi oyalıyorlardı. Hakikatte bu asılsız bir lakırdıdan ibaretti. Bunu izah edecek bir hadiseyi hatırlıyorum:

Bir gün Katalopulos, İngiltere Sefarethanesi'ne gelmişti. (Olay İstanbul'da geçiyor). İngiltere Fevkalâde Komiseri ona, "Ümit ederim ki ordularımız artık Anadolu'daki daha fazla ilerlemez. Çünkü ilerleyecek olursa Anadolu'daki Hıristiyanlar öldürülür," demişti.

Katalopulos şu cevabı verdi: "Keşke bu katliam çabuklaşsa da ilerlemek için bir bahane bulsak!"

O zaman birkaç hafta evvel vukubulan şu hadiseyi hatırladım: Aydın'daki Yunanlılar Türk askerlerinden korkarak çekilen Yunan askerleriyle birlikte yola dökülmüşlerdi. Fakat Yunan kumandanı bunları geriye kovmuştu. Çünkü bunların öldürülerek Yunanlıların ilerlemesine bir sebep teşkil etmelerini istiyordu.[6]

Bu muhtırayı İtilaf Devletleri mümessillerinin cevapsız bıraktıklarını söylemek fazla olur.

YUNANLILAR, NAZİLLİ'DEN AYRILIŞLARININ SEBEBİ İTALYANLARDIR DİYORLAR

Yunanlılar, Nazilli'den ayrılışlarının sebebini, İtalyan politikası ile ilgili göstermekle beraber, meydana çıkan millî kuvvetler hakkında şu mütalâayı yürütüyorlardı:

Nazilli'nin işgali İtalyan kıtalarına karşı tehdit ve meydan okuma suretinde telakki edildiğinden Yunanlılar burasını tahliye etmişlerdir.

Aydın hattındaki Yunan kıtalarının muhafaza gayretlerine rağmen Türk çeteleri meydana çıkıyor, köyleri tehdit ediyordu. Bu, hoşa gider bir hal değildi. Çünkü, tren hattının emniyeti, Aydın'daki askerî kuvvetlerimiz için, 'hayat ve ölüm' derecesinde önemli idi. Şurası muhakkaktır ki Türk çetelerini İtalyanlar takip etmiş olsalardı, Menderes nehrinin ötesinde teşkilât yapılamaz ve bunlar silahlandırılamazlardı. İki ordu arasında müsademe olmasını her suretle önlemek için ordu kumandanlarının sarfettikleri gayrete rağmen, Yunanistan ile İtalya arasında esas bakımından 'harp hali' mevcuttu. Şu kadar var ki, İtalyanlar yerine İtalyan bölgesi içinde kurulan ve silahlandırılan Türk çeteleri bizi tehlikeli bir suretle taciz ediyordu.[7]

Demek ki 57. Tümen Kumandanı Şefik Bey, parmağını yaranın üzerine koymuştu. Tümen karargâhının Çine'de bulunuşu, Yunanlılar ve İtalyanlar arasında bir mesele idi, yandan hatboyundaki Yunanlıları tehdit altına almıştı.

17-30 Haziran 1335'de (1919) Tümen kumandanı Albay Şefik Aker, Yunanlılara karşı yapılan hareket hakkında, olayların dışında imiş gibi görünecek Harbiye Nezareti'ne ve Kolordu Kumandanlığı'na şu bilgiyi veriyordu:

Çine 17 Haziran 1335 (1919)

1- Aydın'ın 30 kilometre doğsunda Sultanhisar civarında Malkoç Köprüsü'nü bekleyen Yunan askerleri baskına uğrayarak, bazılarının öldürüldüğü,

2- Malkoç ile Akça arasındaki şimendifer köprülerinden birisinin bomba ile tahrip edildiği,

3- Aydın hattı üzerinde Kemeneli Baraka yakınında köprüden geçen bir trenin yıkılması ile altı vagonun parçalandığı ve telefat olduğu,

4- Aydın'ın batısında ve Karapınar civarında bir küçük köprünün bomba ile tahrip edildiği,

5- Akça taraflarında bulunan Yunan müfrezelerine baskınlar yapıldığı ve Akça'daki Yunanlıların kaçtıkları ve Aydın'daki Yunanlılarda telaş eserleri bulunduğu, işbu vakaların 15 Haziran 1335 (28 Haziran 1919) tarihlerinde siviller tarafından Yunan işgali aleyhinde vuku bulduğu haber alınmakla arz olunur.

Fırka 57 Kumandanı
Mehmet Şefik

Bu telgrafta bildirilen olaylardan başka Yunan işgalleri çevresinde on iki bin kişilik milis kuvvetleri hazırlandğı gibi çok mübalağalı propogandalar Yunanlılara kadar aksediyordu. Bu sırada Bergama da geri alınmıştı. Yunan kuvvetlerinin Nazilli'den geri çekilmesinden hemen sonra Romanya'dan İzmir'e gelen General Nider, Paris'de Yunan Başvekili Venizelos'a aşağıdaki, telaş ifade eden telgrafını çekti.

İZMİR
21 haziran 1335 (4 Temmuz 1919)

Tam bir Türk seferberliği ve kuvvetli bir Jön Türk teşkilâtı karşısında bulunuyoruz. Her taraftan hücuma uğrayarak her gün bir miktar yer terk etmek zorunda kalıyoruz. Şayet, derhal yeter sayıda kuvvet, hiç olmazsa bir tümen gönderilmeyecek olursa pek yakında İzmir tehdit altında bulunacaktır. Bundan başka Türk kurullarının merkezlerine karşı tedbir almakta serbest bulunmamız şarttır.

Nider

Venizelos bunun üzerine İzmir'deki fevkalâde komiserlerine çektiği telgrafta şu emri vermişti:

Diğer telgrafımla Nazilli'yi bırakmak yetkisini size veriyorum. Yalnız askerî makamların Aydın'ı da terketmek niyetinde olduğunu üzüntü ile görüyorum. Aydın'ın elde bulundurulmasının önemine dikkatinizi çekerim. Aydın'ın takviye hatta tahkimi için gereken tedbirlerin alınmasını rica ederim. General Nider'in istediği tümeni Korgeneral Pareskevopulos'un bir an önce göndereceğini ümit ederim.[8]

Venizelos

DENİZLİ, SARAYKÖY VE ÇEVRESİ MUKAVEMET TEŞKİLÂTI, DENİZLİ MÜFTÜSÜ VE DEĞERLİ SÖZLERİ

İzmir'in işgali, Denizli'de de elim tepki yaratmıştı. Bununla beraber, yerli Rumlarla Hürriyet ve İtilâf Partisi'nin az sayıdaki adamları, mukavemet aleyhinde propagandadan geri durmuyorlardı. Bunlara göre, "İtilâf Devletleri'nin yardımı ile ilerleyen Yunan ordusuna mukavemet, beyhude yere kan dökmekten," ibaretti. "İzmir facialarıYunanlılara karşı koyma hareketinin neticesi idi. Padişah ve onun hükümeti uslu oturmayı emrediyordu."

Denizli Hürriyet ve İtilâf Partisi'nin ileri gelenlerinden birkaç kişi Yunanlılarla mücadele etmemeye karar verdiklerini topçu alay kumandanına söylemişlerdi.[9]

Vatansever Denizli halkı, bu tahriklere rağmen, böyle düşünmüyordu. Düşmanla mücadele fikrini Müftü Ahmet Hamdi Efendi temsil ediyordu.

Kendisini yakından tanırdım, Medrese zihniyetini, skolastik düşüncesini, vatan muhabbeti ile birleştirmiş saf bir Türktü.

Müftü Efendi, İzmir'in işgalini işittiği zaman (16 Mayıs 1919) Kayalık Camii'ndeki sancağı alıp, 'tekbir' sesleriyle halkı Belediye önünde toplanmış; İzmir'i Yunanlıların işgal ettiğini anlatmış, sözlerini şöyle bitirmişti:

Her ne pahasına olursa olsun Yunanlılara karşı koymak lâzımdır. Yunanlıların işgal ettiği memleket halkı için 'cihat farz-ı ayındır'. İşgale uğramayan memleketler halkı için de 'farz-ı kifayedir.' Ben fetva veriyorum: Silah ve cephane azlığı, veya yokluğu, hiçbir zaman kavgaya mani olmayacaktır. Hiçbir müdafaa vasıtası olmayan bir Müslüman dahi, yerden üç taş alıp düşmana atmaya mecburdur.

Muhalifleri, bu vatansever müftüyü ölümle tehdit etmişler, fakat irşat yolundaki gayretlerini önleyememişlerdi.

Denizli'de böylece müdafaa fikri uyanmış, 'Redd-i İlhak Cemiyeti' adı altında işe başlamıştı. Denizli'de uyanan bu akım ilerlemiş, düşmanı Sarayköy'den ileri geçirmemek fikrini doğmuştu. Bu maksatla, 57. Tümen Kumandanı Albay Şefik Aker ile Denizli Mutasarrıfı Faik (Faik Öztrak) ve Denizli Kalem Reisi Albay Tevfik Bey'ler arasında telgraf haberleşmesi olmuştu.

DÜŞMAN SARAYKÖY KÖPRÜSÜ'NDEN İLERİ GEÇİRİLMEMEK İSTENİYOR

Mutasarrıf Faik Bey (Öztrak), "Yunanlılar Denizli'ye doğru gelecek olurlarsa Sarayköy Köprüsü'nde kendilerini karşılayarak Denizli'ye gelmelerine halkın razı olmadığını ve binaenaleyh gelmemelerini söyleyeceğine dair," düşüncesini tümen kumandanına yazdı ve mütalâasını öğrenmek istedi.[10] Tümen kumandanının buna verdiği cevap:

Ahâli namına, Yunanlılara bu yolda beyanatta bulunmakla beraber, tümendeki askerler firar etmiş olduklarından yeniden gönüllü asker kaydı temin olunduğu takdirde, köprüyü topçu ve piyade kuvvetleriyle tutturacağı, Yunanlılar geçmek için ısrar ederlerse, tereddüt etmeden ateş açtıracağı,

mealinde idi. Mutasarrıf * gönüllü kaydı ve kaçakları toplamak için söz verdi. Tümen kumandanı da gönüllülerin iaşesini üzerine aldı. Ve, "Topçu alay kumandanına, mutasarrıfla beraber çalışarak sebepsiz yere tren hattını işgal edegelen Yunanlıları, Sarayköy'ün Menderes Köprüsü'nden Denizli'ye geçirmemesini, icap ederse buna, muharebe ederek mani olmasını," emretti.[11]

* Mutasarrıf: Bilindiği üzere, mutasarrıflık, o zamanki mülki taksimata göre, kaymakamlıkta valilik arasında bir makamdı ve bu makamda bulunanlara mutasarrıf denirdi. / C. B.

TOPÇU BİNBAŞI HAKKI BEY İŞBAŞINDA, KARŞILAŞTIĞI ZORLUKLAR

Topçu Alay Kumandanı Binbaşı Hakkı Bey, Denizli'nin Çal kazasından hemen yola çıkarak, Topçu Yüzbaşı Kemal Bey'in kumandasında iki sahra topunu Sarayköy'e naklettirdi. Bu toplar, fedakâr yüzbaşının isteği üzerine bataryasından ayrılmış, diğerleri erlerin dağılması yüzünden Çal'da bırakılmıştı.

Evvelce, Şehzade Abdürrahim Efendi heyetinin buralara gelişi münasebetiyle anlattığım mızraklı süvari bölüğü, bu sırada, Dinar'da bulunuyordu. Bölük, Sarayköy'e getirildi. Tümen kumandanı tarafından Binbaşı Hakkı Bey'in emrine verildi.

Çal'dan Sarayköy'e gelen topçular 100 erden ibaretti. Bunlara ayrıca piyade silahı da verilmişti. Yolda, Damad Ferit Hükümeti'nin adamları bunların önüne çıkmış, "Memleketin başına bela getireceksiniz," sözleriyle kaçmalarına sebep olmuştu. Bu yüzden ancak 40 kişi subaylara sadık kalmıştı. Süvari bölüğü de bundan farklı bir halde değildi. Aşağıdaki telgraf, o zaman çekilen zorlukların açık bir örneği sayılabilir:

Adet 26 — Sarayköy 12.6.1335

Fırka 57 Kumandanlığı'na,

Şimdiye kadar mevcudunu mümkün olduğu kadar muhafaza etmiş olan süvari, bölüğü, ileri hareket edileceği ümidiyle büyük bir şevk ve tehalükle Sarayköy'üne vardığında köylerden zorla sürüklenip getirilen askerlik çağındaki erlerin birer ikişer firarı yüzünden 11.6.35'de üç nefer silah ve atı ile ve bugün bölüğün büyük kısmı firar etmiştir. Hayvanlar yüzüstü kalmak üzeredir. Bu suretle fazla kalan hayvanların nereye götürüleceğinin emir ve işarı ve hayvanların kâmilen ziyaı halinde bi gûna mesuliyet kabul edemeyeceğimi arzededirm.

Süvari Bölük Kumandanı
Yüzbaşı
Ekrem

BURDUR'DAKİ SİLAH DEPOSU ETRAFINDA DÖNEN ENTRİKALAR

Sarayköy'de toplanan kuvvetler için silah lâzımdı. Bunların İngiliz subaylarının kontrolü altında bulunan Burdur askerî deposundan getirilmesi düşünülmüştü. Burdur'da 12. Tümen Kalem Reisi Albay İsmail Bey, Millî Mücadele taraflısı hamiyetli bir zattı. İstenilen silahları gön-

dermek için elinden gelen her fedakârlığı yapmaya başlamıştı. Ancak, karşısına İngiliz kontrol subayları ile işbirliği yapan Damad Ferit Hükümeti'nin Burdur Mutasarrıfı çıkmıştı.

Kalem Reisi, Albay Şefik Aker'e, uğradığı zorlukları şu şekilde anlatıyordu:

Şifre no. 1066 — Burdur 11.6.35

Fırka 57 Kumandanlığı'na,

Emirleri veçhile silahların sevki üzerine İngiliz mümessili nezdime gelerek bazı beyanatla Düvel-i İtilâfiye tarafından mesul edileceğimi beyan etmiştir. Burdur Mutasarrıfı'nın haber verdiği telgrafla muhaveresinde 57. Fırka Kumandanı ve 11 ve 12. Kalem Reislerinin Enver'in[12] adamı olduğunu söyleyerek teb'idimiz lüzümunu mutasarrıfın Konya Valisi'ne arzettiği tevsuk istihbarım üzerine arz ve iktizası...

Fırka 12 Kalem Reisi

Burdur Mutasarrıfı, İngiliz mümessiline silah işini haber vermekle kalmamıştı. Antalya'nın Hafız Paşa ve Bucak nahiyeleri gönüllülerini de memurları vasıtasıyla dağıtmıştı. Ordu için asker alınmasını da lüzumsuz ve hatta zararlı görmüş,[13] ahâliye şu telkinde bulunmuştu:

İtilâf dostluğu, itilâf zümresine bağlı diğer devletlere husumetle olamaz. Kurtuluşun tek çaresi, konferans kararlarını sükûn ve emniyetle beklemektedir.

Bilindiği gibi, bu yoldaki söylentiler, Damad Ferit Kabinesi'nin politikasına uygundu. Burdur Mutasarrıfı da tam bir memur zihniyetiyle bu gidişe uymuş, silah vermek istememişti.

Böyle bir propaganda ve siyasi görüşün etkisi altında kalan sayılı ve fakat o zaman için sözünü yürüten kimselere yer yer tesadüf ediliyordu.

TOPÇU ALAYININ SİLAHLARI, BİNBAŞI HAKKI BEY, DUACILAR KÖYÜ'NDEN MOLLA BEKİR

Topçu alayındaki 400'den fazla silah, gönüllü teşkilâtı için Sarayköy'e getirilmişti. Damad Ferit Paşa Hükümeti politikasını tutanlar böyle bir hareketin felâketle sona ereceği endişesiyle silahların kasabalarından uzaklaştırılmasını istemişlerdi. Jandarma Kumandanı Teğmen Fazıl, bazı jandarmalarla bir kısım silahları Kadıköy'e göndermişler, fakat bunlar da aynı cinsten birkaç kişinin propagandası ile Sarayköy'e geri çevrilmişti. Topçu Alay Kumandanı Binbaşı Hakkı Bey, meydanda kalan silahları Davas ilçesine göndermeye karar vermiş ve yola çıkarmıştı.

Duacılar Köyü'nden Molla Bekir, diğer adı ile Bekir Emmi, bu kafilenin önüne çıkmış, silahları köylü delikanlılarına dağıtmış, kendisi de 'Bismillah' diye silahlanarak ortaya atılmış. Binbaşı Hakkı Bey'in emrine girmişti. İşte Sarayköy müfrezesinin ilk vatansever gönüllüleri ve kahramanlar olmuştu.[14]

SARAYKÖY'DE, BOLVADİN'DE MİLLÎ HEYETLER NASIL KURULDU? KUYUDAN ÇIKAN DEFTER VE İÇİNDEKİLER

Sarayköy etrafında bu çeşit olaylar devam ederken kasaba içinde de ayrı bir âlem hüküm sürüyordu. Yerli Rumlar da Yunan ordusunu karşılamak için hazırlığa başlamışlardı. O zamanlar, bilindiği gibi 'fes' giymek adetti. Bu kırmızı renkli 'serpuş' adeta millî sembol sayılacak kadar itibarlıydı. Yerli Rumlar topluluğumuzdan ayrıldıklarını göstermek için başlarından fesi atmışlar, istasyon yolunda üzerinde Yunan bayrakları sallanan bir 'tak-ı zafer' yaptırmışlardı. Memleketimizi istila etmekte olan Yunan ordusunu böyle karşılayacaklardı.

Bu durum ve gösteri karşısında dahi Damad Ferit Hükümeti'nin tezini tutanlar herhangi bir şekilde harekete geçilmesini önlemeye çalışıyorlardı. Daha dün Padişah'ın selamını getiren Şehzade,[15] "Halife namına uslu oturmamızı tavsiye etmişti," propagandasını yürütüyorlardı. İlçenin başındaki hükümet mümessili kaymakam da bunlara uymuştu.

Bu tutum karşısında yurtlarını müdafaa etmek isteyen Sarayköylü vatanseverler güçlüklerle karşılaşmışlar, fakat yılmamışlardı.

İlk olarak Emin Aslan Tokat (eski Denizli Milletvekili) Münir Alp, Dr. Salih Tevfik, Mehmet İhsan Tokat, Asaf Akmansoy, Hafız Halil ve Yüzbaşı Zühtü Beyler bir araya gelip tutacakları yolu aralarında konuşmuşlardı. Rumların ve onların peşinde giden bazı kimselerin muhalefetlerini kırmak için daha tecrübeli ve nüfuzlu kimseleri iş başında bulundurmaya karar vermişlerdi.

Bundan sonra, 'Sarayköy Heyet-i Milliyesi' adında ilçe Müftüsü Ahmet Şükrü Efendi'nin başkanlığında onbir kişilik bir heyet kurulmuştur.

'Sarayköy Heyet-i Milliyesi' işe başlar başlamaz Boldan ve Kadıköyü'nde teşkilât yapmaya teşebbüs etti. Buralara Sarayköy'den giden heyetin içinde Necip Ali Bey de (Denizli milletvekili rahmetli Necip Ali Küçükağa) bulunuyordu. Heyetin daveti ile Boldan Hükümet Dairesi'nde kalabalık bir halk toplanmıştı. Bu toplantıda söz alan resmî sıfatlı bir din adamı, "Biz ruhaniyiz, böyle şeylere karışmayız," diyerek işin içinden sıyrılmak isteyince zorluk başgöstermişti. Bu halden üzüntü duyan Damadzâde Halil Ağa'nın yüksek sesle:

Arkadaşlar, bu vatan meselesidir, kaçmak olmaz. Hepimiz üzerimize düşeni yapacağız,

diye ortaya atılması ve para bakımından da fedakârlıkta bulunmasıyla iş yoluna girmiş, Kadıköyü'nde de 'millî heyet' kurulup hemen işe başlanılmıştı.[16]

Elimizde bulunan Sarayköy Heyet-i Milliyesinin kasa defterine göre[17] Buldan ve Kadıköy heyetleri topladıkları ianeleri Sarayköy'e göndermişlerdir.

SÖKE TEŞKİLÂTI

Söke, 17 Mayıs 1335 (1919) tarihinde Kuşadası'ndan gelen ikiyüz kişilik bir İtalyan müfrezesi tarafından işgal edilmişti. Diğer yerlerde olduğu gibi, burada da İtalyanlar misafir gibi, ne lehte, ne aleyhte hiçbir şeye karışmadan oturuyorlardı. Bu tarzdaki hareketleri İtalyan siyasetinin icabı idi. İstanbul'da İtalyanların Yüksek Komiseri Comte Sforza'nın direktifine göre, 'İslamların muhabbetini kazanmak' hülyası ile taşkınlıklardan çekiniyorlardı.

Bizimkilerin mücadele için silahlı hazırlanmalarına olduğu kadar, Sisam adasından gelen Yunanlılarla Yerli Rum eşkiyasının köyleri soymalarına, hayvanlarını gaspedip götürmelerine de ses çıkarmıyorlardı.

O sırada, Söke Rumları, kolaylıkla Sisam'dan gelen Yunanlılarla birleşince, bizimkilere nisbetle önemli 'kemiyet' oluyorlardı. Bunlar, İzmir'in ve özellikle Aydın'ın Yunan işgalinden sonra, gemi azıya almışlardı. Türk köylerinden uzaklaşan kadın, erkek yolculara sarkıntılık ediyorlar, hayvanlarını alıp götürüyorlardı. Söke ilçesi köylerinden ikiyüz kadarı at olmak üzere büyük, küçük 3.981 baş kasaplık hayvanı sürüp götürmüşlerdi.[18] Bu feci haller karşısında dahi düşmana inkıyad telkin etmekten başka birşey yapmayan İstanbul Hükümeti'nin ilçe kaymakamını, halktan biri dövmüştü. Bütün bu felâket ve ıstıraptan bunalan ahâliye, ümit ve şevk vermek için bazı vatanperver gençler harekete gelmişlerdi. Bu hava içinde (19 Haziran 1919) 'Söke Heyet-i Milliyesi' kuruldu. Birinci reisliğe, o zamanki adları ile yazıyorum, Ömer Ağazâde Mehmet, ikinci Reisliğe Tütüncüzâde, Üyeliklerine de: Ömer Ağazâde Hasan, Hacı Ziya Beyzâde İbrahim, Dava Vekili Bekir, Ali Kahyaoğlu Süleyman, Tahir, Giritli Mehmet ve Hacı Kâzımzâde Mehmet Fevzi Beyler seçildi. Hemen Millî Mücadele teşkilâtına başlandı. Başlarına Giritli Cafer Ağa (Caferâki) getirildi.[19] Bu ilk müfreze, yüzelli kişiden ibaretti. Kendilerine ancak elli silah verilebilmişti. Tümen Kumandanı Albay Şefik Aker'in emri ile, Milas ilçesindeki askerî depodan 400 tüfek ayrıldı; bura Jandarma Bölük Kumandanı Yüzbaşı Rıfat Bey'in gayretiyle dağ yolundan acele Söke'ye

yetiştirildi. Müfreze bu suretle kuvvetlendirilmiş oldu. Bunlar, İstanbul Hükümeti'ne rağmen harekete geçecek, askerî kuvvetlerle işbirliği yapacaklardı. Albay, merkezin emir ve telkinleri yüzünden kıymet ve mahiyetini kaybeden sivil idarenin halinden müteessirdi. Milas'dan naklettirdiği silahlarla millî kuvvetleri işe yarar bir hale getirdikten sonra, Sökelilere, elleri kolları bağlı ölmekten ise 'misli ile mukabeleye' geçmelerini, hükümetten himaye ve icraat bekleyecek zamanda olmadıklarını hususi surette bildirdi.[20] Merkezî Söke'nin, Bağ Arası bucağında 135. Alay'ın sefere hazır bir hale getirilmesine çalışıldı. 135. Alay'ın Kumandan Vekilliğine, bu alayın Kumandan Muavini Binbaşı Hacı Şükrü Bey tayin olundu. İlerisi için kendilerine gerekli emirler verildi. Bu sırada alay denildiği zaman, gözü dolduran bir kemiyet hatıra gelmemelidir. Yunanlıların İzmir'i işgalinden sonra askerî kadrolar boşalmıştı. Erlerin mühim bir kısmı, kendi kendilerini terhis etmişlerdi. Bağ Arası'ndaki alayın mevcudu ancak elli kişiden ibaretti; makineli tüfek takımında, iki tüfek, altı er vardı ve altı da hayvan bulunuyordu.

Yüzbaşı Kâmil Bey'in kumandasında, askerî müfreze gece yola çıktı. Millî müfreze de üç subay ve yirmibeş erle hareket etti. Diğer kısmı da sabaha kalmışlardı. Alay kumandan vekili, tümen kumandanına çektiği telgrafta:

Bugün telakki ettiğim emr-i kumandanîlerini tamamen infaz ile müfrezenin, vaktinde hareket ettiği mâruzdur,

diyordu. Bütün bunlar, aynı durumda olan diğer kuvvetlerle, Menderes Köprüsü'nde birleşecekler, Aydın'daki tam teçhizatlı, iyi eğitim görmüş, muntazam Yunan kuvvetlerine hücum edeceklerdi.

ÇİNE 'HEYET-İ MİLLİYESİ'NİN' TEŞKİLİ

Albay Şefik Aker'in, Çine 'Heyet-i milliyesi'nin' kuruluşunda büyük himmeti olmuştur. Teğmen Bakırköylü Bay Kadir vasıtasıyla, Muğla'nın Bozöyüklü bucağından Hacı Süleyman Efendi'yi Çine'ye davet etmişti. Hacı Süleyman Efendi, kendi muhitinde, millî mücadele için ortamı tam başarı ile hazırlamıştı. Şimdi de bu maksatla Çine'nin tanınmış kimseleri ile temas edecekti. 12 Haziran 1335 (1919) tarihinde Çine müftüsü, Belediye Reisi Hidayet Efendi, Düyun-ı Umumiye memuru, Kadıköylü Mustafa Efendi ve isimlerini hatırlayamadığım arkadaşlarının bir araya gelmesi ile Çine Heyet-i Milliyesi kuruldu.

Bunlardan Kadıköylü Mustafa ve Hidayet Efendilerle Bozöyüklü Hacı Süleyman Efendi benim yönettiğim partinin mensubu, Hacı Süleyman

Efendi ile Hidayet Efendi muhitlerindeki teşkilâtın bana bağlı temsilcisi idi. Millî Mücadele'de değerli hizmetleri olmuştur. Bunlardan Hacı Süleyman Efendi iri yarı, gösterişli, gür ve erkek sesli, pervasız bir din adamıydı. Gördüğü herhangi bir haksızlığa karşı koymaktan , uğraşmaktan zevk duyardı.

Heyet işe başlayıp memleketin umumi vaziyetini görüşürken Müftü Efendi:

Yalnız Yunanlılarla kalsak kolay, fakat müttefikleri de var ve kuvvetli,

mütalâasını ileri sürmüştü. Evvelce de söylediğim gibi o zaman bütün zihinleri bu mesele işgal ediyordu. Avrupalı büyük devletlere rağmen millî davanın başarı ile sona ereceğini çok kimsenin havsalası almıyordu. Hacı Süleyman Efendi samimi bir eda, fakat şiddetli bir lisanla Müftü'ye cevap verdi:

Hoca, hoca! İngiliz, Fransız kim olursa olsun, memleketimizi kurtarmaya çalışacağız. İcap ederse hepimiz şerefimizle öleceğiz, yeniden biteceğiz,

diye bağırdı. Bundan sonra heyet ciddi bir azimle millî vazifesine sarıldı. İaneler toplandı. Gönüllü kaydedildi, bunların ailelerine para yardımı yapıldı. Silahlandırılan yüz kişilik ilk kafile Menderes Köprüsü'ne, Yunanlıların karşısına sevk olundu.

Müfreze yola çıkarılmadan önce silahlı tezahüratta bulunuldu; nutuklar söylendi, dualar edildi. Bu tören, Çine'de İtalyan askerî karargâhının önünde yapılıyordu. İtalyanların bütün bunlara seyirci hali, kayıtsızlığı, müttefikleri Yunanlılarla siyasi tesanütlerinin derecesini gösteriyordu. Ne hazindir ki, Bursa'dan, talebe hayatından beri tanıdığım İstanbul Hükümeti'nin mahallî kaymakamı da ahâlinin silahlandırılmasını hangi makamın ve kimin emri ile yapıldığını öğrenmek istiyordu. Fakat millî feveran karşısında bu hareketinin şahsına davet edeceği felâketten korkuyordu.

BÖLÜM 12

AYDIN'DAKİ YUNAN SİLAHLI KUVVETLERİNE HÜCUM EDEN ASKER VE MİLİSLERİMİZ

Aydın, Denizli, Muğla vilayetleri çevresinde millî müdafaa teşkilâtı bu suretle kurulduktan, Yunanlıların karakollarına hücum edilmeye başlandıktan sonra, sıra Aydın'daki toplu ve güçlü kuvvetlerine gelmişti. Bu sırada, Aydın savaşına katılacak gönüllü millî kuvvetlerimize dağıtılan silah gözönüne getirilince bunların sayısı 2000 kişi hesap edilmişti. Halbuki bu, mübalağalı bir tahmindi. Ateş hattında hücuma kalkan kahramanlarımız bu sayının çok altında idi.

Gerçek böyle olmakla beraber şehirden çekilmek zorunda kalan kadın ve erkek vatandaşlarımız, Aydın ovasına yayılmışlardı. Köylerden gelen kafileler de bunlar arasında yer almış, her ağaç dibi kalabalık bir aile yuvası haline gelmişti. Bütün ova ve menderes kıyıları mahşeri bir insan kalabalığı ile örtülü bulunuyordu. Aydın şehrine hâkim tepelerden bakan düşman, bu manzarayı görünce kendisine karşı hazırlanan kuvvetin 2.000 değil, 20.000 kişiden de fazla olduğunu tahmin etmesi pek mümkündü.

Aydın savaşına iştiark eden milis kuvetlerin başlarında bulunanlar şunlardır:

Yörük Ali Efe ve Kıllıoğlu Hüseyin Efe
Denizli Polis Komiseri Ödemişli Hamdi Bey (Denizli'den)
Denizli yedeksubayları
Tavaslı Ömer Ağa
Dokuzun Mehmet Efe

Duacılı Molla İbrahim
Ortakcılı Mehmet Efe
Mesutlu Mestan Efe
Danişmentli İsmail Efe
Teğmen Kadri Bey
Emekli Yüzbaşı İbrahim[1]
Muğla, Çine, Koçarlı ve civarından gelen gönüllüler
Sarayköy Müfrezesi
Giritli Cafer Ağa (Caferâki)[2]

57. Tümenden ayrılıp hücuma iştirak eden askerî kuvvetler:

1- Topçu Binbaşı Hakkı Bey kumandasında Piyade 175. Alayın 3. Taburu, bu taburun mevcudu 150 silahlı yaya ve bir takım seri ateşli topçu kuvveti.

2- Yine Hakkı Bey kumandasında 176. Alay'ın 1. Taburu. Bu taburun da mevcudu 124 silahlı yaya, 4 makinalı tüfek ve ancak bu tüfekleri kullanacak sayıda askerdi.

Bu kuvvetler, Aydın'ın 10 km. doğsusunda Umurlu'da düşmana karşı mevki almışlardı. 1. Tabur, muharebenin ancak üçüncü günü savaşa iştirak edebilmişti.

Bunlardan başka:

175. Alayın, mevcudu 80-100 oranında yaya ve 4 makineli tüfekten ibaret olan 1. taburu ve 135. Alay'ın 50 yaya ve seri Skoda dağ taburundan bir takım (2 top), 46 atlı mızraklı bölüğü, 175. Alay Kumandan Vekili Binbaşı Hacı Şükrü Bey'in kumandasında bulunuyordu.

Bu kuvvetler de, Aydın'ın 8 km. güneyinde, Menderes Köprüsü istikametinde mevzi almışlardı. Ayrıca:

135. Alay Kumandanı Yarbay Mazhar Bey kumandasında, bu alayın 50 mevcutlu yaya ve 2 makinalı tüfeği bulunan 1. Taburu; yine bu alayın Binbaşı Hamit Bey kumandasında 40 piyade ve 2 makineli tüfek mevcudu olan II. Taburu. Bu kuvvetler de ancak üçüncü günü Aydın muharebesine katılabilmişlerdir.

Verdiğimiz bu bilgi ve hesaba göre, 57. Tümenin nizamiye kuvvetleri, yaya ve süvari olarak, 520 kişiye erişmiş bulunuyordu. 12 makineli tüfek, bir seri ateşli Skoda dağ topçu kuvveti mevcuttu.

Binbaşı Saip Bey, kumandasındaki kuvvetlerle Germencik ve civarındaki Yunan askerlerine baskın yapmaya memur edilmişti. Ayrıca da yukarıda yazdığım gibi, Söke'deki millî kuvvetler bu bölgedeki Rum çetelerini tenkil ettikten sonra Saip Bey kuvvetleri ile birleşmişlerdi. Aydın şehri, böylece Umurlu, Menderes boyu ve Germencik yönlerinden ve kendiliğinden adeta fiili bir muhasara altına alınmıştı.

Aydın'daki Yunan Kuvvetleri kumandanı Albay İskitas, durumun kendileri hesabına 'nezaket kesbettiğini' görerek tren hattı boyunca bir ta-

raftan Nazilli, Sultanhisar, Umurlu, diğer taraftan Ortaklar, Germencik ve civarındaki bütün kuvvetlerini ve Rum ahâliyi Aydın'da toplamış ve şehri müdafaa için siperler kazdırmış ve mevziini kendine göre tahkim eylemişti. Bizim kuvvetlerimize mukabil, Yunan albayının kumandası altında 4. Piyade Alayı ile 8. Girit Alayı'ndan 1 Tabur, 4 top, 20 ağır makineli tüfek ve yerli Rum gönüllüleri topluluğu, milis ve jandarma kuvvetleri bulunuyordu.

57. Tümen Kumandanı, Yunan kuvvetlerinin 4-5 bin kişi olduğunu söylüyordu ve bir iddiaya göre de, Aydın'ı geri alma savaşında tarafların silah sayısı üçer bin tüfek gösteriliyordu. Ancak, Yunanlıların makineli tüfek ve otomatik tüfekleri fazla idi. Yunanlılarda çok miktarda bulunan tüfek bombası bizim kıtalarımızda hiç yoktu.[3]

Yukarıda Nazilli'den Yunan askerlerinin geri çekildiğini yazmıştım. Bu tahliyeden hemen sonra Yunan kumandanı, başvekilinden bir telgraf almıştı. Venizelos bu telgrafında aynen şöyle diyordu:

> Diğer telgrafımla bildirdiğim gibi Nazilli'yi terketmek üzere size yetki veriyorum. Yalnız, askerî makamların Aydın'ı da terketmek niyetinde olduğunu büyük üzüntü ile görüyorum. Aydın'ın muhafazasındaki öneme dikkatiniz çekerim. Aydın'ın takviye, hatta tahkimi için gereken tedbirlerin alınmasını rica ederim. General Nider'in istemiş oldğu tümeni, Korgeneral Pareskevopulos'un bir an evvel göndereceğini ümit ederim.[4]

Bu telgraf bize, Yunanlıların bu havalide yerleşmeye karar verdiklerini, Aydın'ı ne pahasına olursa olsun elde bulundurmak istediklerini anlatıyordu. Yunanlılar, Aydın'da tutunmakla Paris Barış Konferansı'na karşı kuvvetlerini gösterecekler ve bundan ilerisi için siyasi faydalar sağlayacaklardı. Tam bu sıralarda, Yunanlıların 13. Tümeni İzmir'e getirilmişti. Bu tümenin 3. Alayı G. Kondilis kumandası altında karaya ayak basar basmaz hemen İzmir'den Aydın'a hareket emrini almıştı.[5]

Bütün bu haller, bize Aydın'da çetin, kanlı vakaların işaretini veriyordu.

AYDIN'A HÜCUM BAŞLIYOR VE GERİ ALIYORUZ

Aydın'ı saran bütün kuvvetlerimizin kumandan ve şefleri Menderes Köprüsü başında 57. Tümen Kumandanı Albay Şefik Aker'in başkanlığıda toplandı. Bu adeta bir 'harp meclisi' idi. Herkes istekli ve heyecanlıydı. Aydın'a başarılı bir hücum yapılmak için durumun müsait olduğuna karar verildi. Müsademe başladıktan sonra silahlı olan köylülerin savaş alanına koşacakları kabul edildi.

Harekete geçilmeden önce Aydın Mutasarrıfı'na, İtilâf Devletleri'nin Aydın temsilcilerine, Aydın Rum Metropoliti'ne ve Yunan İşgal Kuvvet-

leri Kumandanı'na protesto mahiyetinde bir tebliğde bulunulması münasip görüldü. Yörük Ali Efe'nin imzasını taşıyan bir protestoda:

Cenab-ı hakkın muavenet-i samedaniyesine istinaden taarruza karar verildiğinden, iki güne kadar düşmanın Aydın'dan çekilmesi, bu suretle kan dökülmesine sebebiyet verilmemesi, Rumları vatandaş tanıyarak can ve mallarının muhafaza edileceği, fakat düşmanla teşrik-i mesai (işbirliği) edenlerin düşman tanınacağı,

ifade olunuyordu.

28-29 Haziran 1335 (1919) de Yörük Ali Efe Çetesi, Menderes Köprüsü istikametinden, şafak vakti hücuma geçti. Yunanlıların müstahkem mevzi olan Telsiz (veya Tellidede) sırtları akşama doğru ele geçirildi. Karanlıktan faydalanan düşman, Aydın şehri varoşlarında yerleşti. Bu süre içinde Söke Çetesi Germencik, Hamdi Bey Çetesi Umurlu, Kadri Bey Çetesi de ova istikametlerinden şehre yanaşmışlardı. Yörük Ali Efe Çetesi, doğrudan doğruya cepheden hücum ediyordu.

6/28 Haziran 1335 (1919) da Yörük Ali Efe Çetesi, Menderes Köprüsü ilerisinde, şafak vakti düşmana ateş açtı. Teğmen Zekâi Bey (Kaur) ve Teğmen Necmettin kuvvetleri ile Denizli'den Polis Komiseri Hamdi Bey müfrezesi de bunlarla beraberdi. Teğmen Kadri Bey kumandasındaki kuvvetler de ova yönünde şehre yanaştı. Söke Çetesi, Germencik'ten ilerliyordu. Binbaşı Hakkı Bey'in emrindeki asker, Nazilli Jandarma Kumandanı Nuri Bey yanındaki Sancaktarın Ali Efe, Tekeli Mehmet, İsmail Efeler, Dokuzun Hasan Hüseyin Efe ve bunların arkadaşları ile Serapköy millî müfrezesi Umurlu'dan, Danişmentli İsmail Efe Çetesi Aydın'ın kuzeyinden taarruza geçmişlerdi. Yunanlıların tahkim ettikleri Telsiz veya Telli Dede sırtları akşama doğru ele geçirildi. Karanlıktan faydalanan düşman Aydın şehri varoşlarına çekildi ve orada yerleşti.

Aydın bölgesinin boğucu haziran sıcağı içinde karşılıklı ateş devam ederken savaş saflarında eli silahlı, sopalı her yaştan kadın ve erkekler göze çarpıyordu. Özellikle Menderes Köprüsü yakınlarındaki Balta Köyü'nün kızları, genç, yaşlı kadınları omuzlarında testilerle ateş hattına sokularak, "Korkmayın yiğitlerim, biz buradayız" diye haykırışları, gazilere ayran, su dağıtışları müstesna bir manzara teşkil ediyor, gözleri gurur yaşları ile dolduran bir vatanseverlik örneği oluyordu.

Ertesi günü 7/29 Haziran 1335/1919 sabah Telli Dede sırtlarından Aydın'ın güney kenarına, bahçeler arasından ateş edip ilerlemek isteyen millî ve askerî kuvetlerimiz üzerine düşman, şiddetli topçu ateşi açtı. İlk günü böyle bir harekette bulunmamıştı. Bizimkiler de henüz top kullanmamışlardı. Aradan bir süre geçtikten sonra Yörük Ali Efe kuvvetlerinden haber geldi. Bizim toplarımızın da ateş etmeleri isteniliyordu. Olmadığı takdirde savaşçıların manevi kuvvetlerinin sarsılacağından endişe ediliyordu.

Çok önemli bir durum başgöstermişti. Acele bir karara varmak lâzımdı. Millî kuvvetlerin elinde top olamazdı. Top ateşi, resmî kuvvetlerin, ordunun savaşa katıldığının inkar kabul etmez açık bir delili olacaktı. Ne yapmalı idi?

İstanbul Hükümeti, başta devrin Padişahı Vahdeddin olduğu halde istilacı düşmana karşı koymanın aleyhinde idi. Bu konuda hükümetin resmî emirleri ve herkese karşı açık yayın ve bildiriler vardı.[6]

Halbuki biz Aydın'a gelmiş, yerleşmiş düşmana hücum ediyorduk. Tümenin topçu kuvvetleri doğrudan doğruya Tümen Kumandanı Şefik Aker'in emrinde olduğu için, ben bu haber üzerine Kumandanı süzüyor, yüzünde beliren hatları gözlüyordum. Merakımı anladı. Metin ve sakin bir tavırla, bana emniyet verici bir işaret yaptı. Bu mühim anı anlatışını, bizzat kararı veren aziz kumandanın kendisine bırakıyorum. Albay Şefik Aker, Alay kumandan Vekili Hacı Şükrü Şey'e döndü, şunları söyledi:

Düşman topçu ateşi açtı. Biz de açmazsak millî kuvvetlerimizin maneviyatı sarsılacak, savaş kaybedilecektir. Şimdi emir vereceğim, top atteşi başlayacaktır. Fakat siyasi bakımdan düşünülecek bir nokta vardır. Malûm ya, hiçbir vakitte millî kuvvetlerin top kullanabileceklerine düşmanlar inanmaz. Topçu ateşini hükümet kuvveti olan ordunun açtığına hükmedeceklerdir. O zaman, esasen İstanbul'u işgalleri altında bulunduran büyük düşmanlar bunu bir harp sebebi telâkki ederek hükümet ve hâkimiyetimizi İstanbul'dan kaldırıp atmak için bir vesile edinmeleri ihtimali vardır. Böyle bir felâkete sebep olmamak için bir çare düşündüm. O da istanbul Hükümeti'ne karşı ya ben tümen adına isyan etmeliyim ve Kuva-yi Millîye'ye iltihak ettiğimi resmen ve telgrafla bildirmeliyim ki, Hükümet benden bu telgrafı alır almaz, İtilâf Devletleri temsilcileri bu taarruz dolayısıyla teşebbüste bulunacak olurlarsa gösterir, kendisini mesuliyetten ve vatanı zarardan kurtarır. Fakat benim yerime, esasen Millî Mücadele'ye muhalif olan Ferit Paşa Kabinesi kendi düşüncesinde birinin Tümen Kumandanlığı'na gönderir, o da Millî Mücadele aleyhinde bir kelime söylerse müşkülât ile vücuda getirdiğimiz bugünkü mücadele derhal söner, emekler heba olur gider. Çünkü milletin ileri gelenleri şimdiki halde bu işin ne dereceye kadar makul olduğuna akıl erdirememişlerdir, aleyhinde olanlar çoktur. Büyüklerden yapılacak ufak bir tesir bu işi söndürmeye kifayet eder. Fakat ben Tümen Kumandanlığı'nda kalacak olursam ve her iki müfrezeye tayin edeceğim bir kumandan bana karşı güya isyan ederse o vakit, şimdi olduğu gibi tümenin nüfuzunu maddi ve manevi mücadele vasıtalarını lehine kullanır, bu işi idareye çalışırım.

Şu halde ben şimdi resmî bir emir yazayım. Bu emirde Umurlu Müfrezesi ile Köprübaşı Müfrezesini sizin emrinize verdiğimi bildireyim. Siz de bu emri aldıktan hemen sonra, düşmanı Müslüman kadın ve çocuklarını öldürmekte olduğuna tahammül edemeyerek Umurlu ve Köprübaşı Müfrezeleri ile beraber güya Kuva-yi Milliye'ye iltihak ettiğinizi ve tümenin emrinden çıktığınızı kısa bir gerekçe ile bana bildirirsiniz. Ben de İstanbul'a keyfiyeti şifre ile yazarım, umumi durumu ve bu suretle taarruz mahiyetindeki topçu ateşi ile meydana gelecek siyasi duru-

ma karşı hükümeti zorluktan ve İstanbul'u melhuz (hatıra gelen) bir felâketten kurtarmış oluruz. Bittabi bu isyan uydurma olacak, sizin için şeref ve şan sağlayacaktır. Hiçbir vakit ordu sizin rütbenizi alamaz, aksine taltif ve takdir edecektir. Hal böyle olduğuna göre siz mi bana isyan edersiniz? Yoksa ben mi İstanbul'dakilere isyan edeyim?

Hacı Şükrü Bey, söylenenleri dikkatle dinledikten vesair teminat sözlerini aldıktan sonra, evvelce olduğu gibi mücadelenin başında 'âmil ve nazım' olmaklığım şartıyla kendisinin tümene isyanı daha uygun olacağını kabul ederek bu işte fedakârlık gösterdi.

İstanbul'a yazdığı şifre için de Albay Şefik Aker aynen şöyle demektedir:

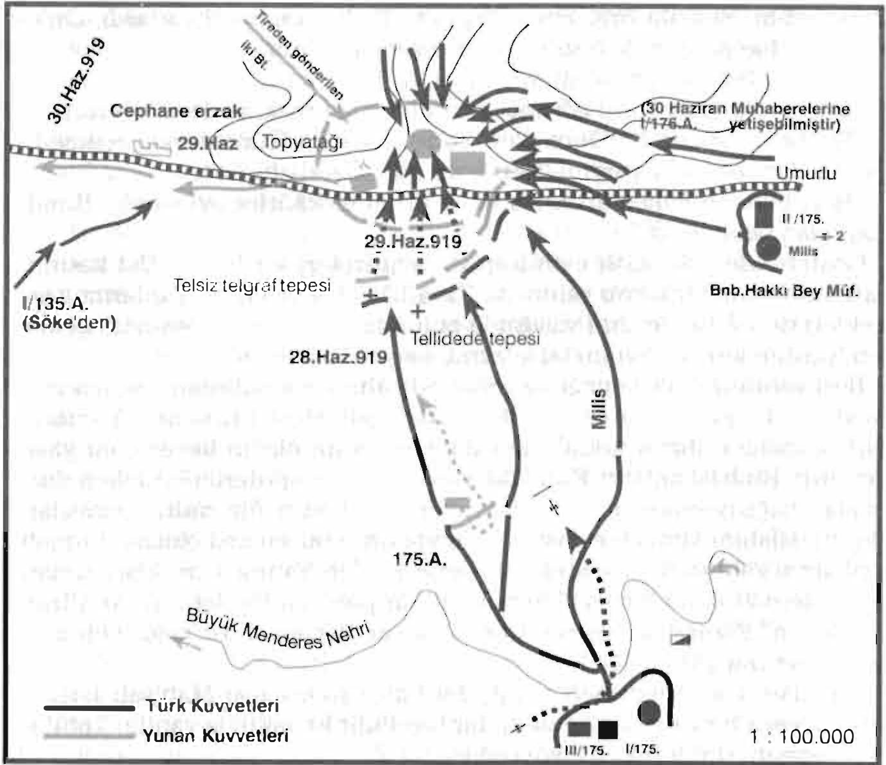
İstanbul'u müşkül mevkiden kurtarmak ve dün sabahtan beri devam eden muharebelerden Harbiye Nezareti'ni haberdar etmek üzere yukarıdan beri verdiğim tafsilat dairesinde 29.6.1335 - 1919 tarihli ve 1092 sayılı raporu şifreli yazdım. Fakat vukuatın tarz-ı cereyan-ı hakikisin (olayların gerçek tarafını) gizledim. Çünkü bu şifrem, hükümetin İtilâf Devletleri mümessillerine icabında aynen göstereceği bir vesika teşkil edeceğini takdir ediyordum.

Az önce yazdığım sayın albayın yukarıdaki, "sair teminat sözleri aldıktan sonra" ifadesini daha açık olarak manalandırmak lâzım gelir. Tümen kumandanı binbaşı beyin üzerine aldığı yeni görevden doğabilecek sorumluluğu da üzerine almıştı ve bunu yazı ile de teyid eylemişti. Bu iki subayın vardıkları karar ve anlaşma Millî Mücadele gibi gerçek ihtilallerde basit bir olay gibi görülebilir. Ancak o günün havası ve şartları içinde, özellikle vali, paşa gibi bazı yüksek seviyedeki makam sahiplerinin ya körükörüne İstanbul Hükümeti'ne itaate veya ikiyüzlülükle kendilerine ikbal sağlamak istedikleri bir sırada böyle bir davranışını ileri ve feragatli bir adım saymak, takdir etmek yerinde bir hareket olur sanırım.

Tümen bataryaları hemen ateşe başlamışlardı. Millî Mücadele'de ilk defa top kullanmak, ateş açmak şerefi bu bataryalara nasip olmuştu. Kumandanları da Teğmen Yakup, Teğmen Kemal Beylerdi.

Bu iki yiğit genç subayın emirlerindeki sahra topçu takımı Umurlu'dan, obüs toplarımız Menderes Köprübaşı ilerisinden düşman üzerine hemen ateş açtı. Obüslerin savurduğu lağım ve tahrip danelerinin tesiri büyük olmuştu. Topyatağı ve Rum mahallesinin büyük kilisesi çevresinde birçok kimselerin kaçıştıkları görülüyordu. Yunan topları da susmuş, savaş halinde üç koldan kuvvetlerimiz Aydın'a girmeye başlamışlardı.

Yunanlılar, Aydın'ın ellerinden çıkmakta olduğunu görünce, hemen şehri ikiye ayıran derin demiryolu yarmasından faydalanmak ve köprüyü yakmakla beraber öndeki Türk mahallerini ateşe vermek suretiyle bir set yapmak istemişlerdi. Fakat adım adım ilerleyen savaşçılar buna meydan vermemişlerdi. Yalnız ateşe verilen mahalleleri yanmaktan kurtaramamışlardı.

28, 29, 30 Haziran 1919'da Aydın'ı saran millî kuvvetlerin harekâtını gösterir kroki.

Kuvvetlerimizin gösterdikleri kudret pek muhteşemdi. Aydın sokaklarında kendilerinden üstün ve düzenli düşman nefes aldırmadan kovalıyor, kurtardıkları sokağın korunması için hemen tertibat almakla beraber, kurtuluş işareti olmak üzere semtin minaresine bayrağımızı çekiyorlardı. Kurtarılan yerlerde kapılar birden açılıyor, heyecan, ölüm korkusu geçirmiş halkımız, bayram sevinci içinde kurtarıcılarını kucaklıyordu.

AYDIN'DAYIZ, YANIK KOKULARI İÇİNDE, FACİA, SEVİNÇ, HEPSİ BİR ARADA, NİHAYET AYRILIŞ

30 Haziran 1335 (1919) Aydın'a giriyordum. Yangınlar geçirmiş, dumanı üstünde tam ve yarı yanmış evlerin is kokuları içinde yoluma devam ediyordum. Birden küçük sayılabilecek fakat çok hazin bir manzara ile

karşılaştım. Sımsıkı örtünmüş yaşlı iki Türk kadını ağlıyorlardı. Önlerinde bir bez parçası ile örtülmüş bir ceset yatıyordu.

Yanlarına yaklaştım, sordum: "Ne oldu?"

Uzun boylu, daha yaşlı görüneni naşı işaret ederek, şu cevabı verdi:

"Bu, benim kızımdır. Önce namusunu..." dedi, sözüne devam edemedi. Sonra elleri ile göz yaşlarını silerek kendisini zorladı:

"İşte, bu evin içine sürüklediler, öldürdüler kâfirler evladım!... Şimdi başından bekliyoruz."

Gösterdikleri iki katlı evin kapısı, pencereleri kırılmıştı. Üst katının çatı tarafından bir kısmı yanmıştı. Zavallıları teselli ettim. Yanlarında erkekleri de yoktu. Yardım vaadinde bulundum. Az sonra meydana getirilen 'yardım kurulu' benim bu sözümü de yerine getirdi.

İlerliyordum. Vali konağı yakınlarında Rum mahallesinin başına gelmiştim. Bizim Kumandan Binbaşı Hacı Şükrü'ye rastladım. Yanında birkaç kişiden ibaret arkadaşları da vardı, yeni olayın heyecanını yaşıyorlardı. Binbaşı anlattı: Elindeki küçük bir şeyi gösteren bir adam durmadan bağırıyormuş, ne için bağırıyor, elindeki nedir, anlıyamamışlar. Bunun silahını atmış bir düşman, elindekinin bir bomba olması ihtimali akıllarına gelmiş, hemen ateş edip öldürmüşler. Yanına vardıkları zaman da gösterdiği şeyin farsça "Memuriyet kâr perdâz-ı Devlet-i Aliyye'i İran der Aydın" Fransızca "Agence Consulaire de Perse a Aidin" yazılı bir mühür olduğunu görmüşler...

Bu adam İran Hükümeti'nin Aydın Fahri Konsolosu Manisalı İstelyo adında yerli bir Rumdu. Ne garip bir tecellidir ki vaktiyle yaptığı kötülüğün cezasını şimdi çekmiş oluyordu.

İstelyo kendi gibi adi, kurnaz arkadaşları ile, Paris'te toplanan İtilâf Devletleri Barış Konferansı'ndan, Yunanlılar hesabına İzmir'in işgali müsaadesini koparmak için İzmir'de vali bulunan Nurettin Paşa aleyhine sahte vesika hazırlanmıştı. Kitabımızın beşinci cildinde (s. 149) bundan bahsetmiştim.

İstelyo'nun mühürü

İstelyo'nun ölümünde normal olmayan tesadüflerin payı büyüktü. Ancak memleketimiz aleyhinde bu diplomat bozuntusundan fazla çalışmış kişiler de vardı. Bunların kimler olduğu biliniyordu. Mesela Yörük Ali, Millî Mücadele'ye katılmak için söz verdiği sırada; "Eşraf * milleti aldatıyor. Çalışmalıyız," demişti. Bu söz Millî Mücadele'yi istemeyenlerle Aydın'a Yunanlıları davete karar veren heyette bulunan bazı kişileri hedef tutuyordu. Bunların başında avukat İlhami Bey'le Rum zenginlerinden fabrikatör Teoharis Georgiyadis bulunuyordu. Teoharis'in Yunanlılar lehine, memleketimiz aleyhine açık, kapalı çalışmaları İstelyo'nun yaptıklarının üstünde idi. Efeler, kan ve can pahasına elde ettikleri zaferden sonra bu adamları hatırlamaları ihtimali vardı. Hacı Şükrü Bey'e "İstelyo hikayesinden başka ne haber var?" dediğim zaman, "Yörük, Teoharis adında birinin peşine düşmüş deniliyor, meşgul olacağım, önlemeye çalışacağım" demişti. Yürümeye başladım.

Henüz bizimkiler Aydın'ın içinde ayakta idi. Karşıma Albay Şefik Aker'in küçük rütbeli bir emir subayı çıktı, "Kumandan Bey sizi Topyatağı'ndaki cephanelikte bekliyor," dedi.

Burada kolordunun Birinci Dünya Savaşı'ndan kalma, askerî bir silah deposu vardı. Düşmanın elinde kalmış olması münakaşa konusu oluyordu. Şimdi bunların nakil edilmesi, eli sopalı 'mücahitlere' dağıtılması, hatta zorda kalınırsa halka yağma ettirilmesi zamanı ve fırsatı ele geçmişti. Albay bu işin, o anın şartlarına göre bir sonuca bağlanmasını istiyordu. Bunlar şimdi halka dağıtılacaktı. İyi bir tesadüf –daha önce yazmıştım– köylü dostlarımdan silahsız kalmış olanların çoğuna burada rastladım. Beni tanımışlar, yakınlık göstermişlerdi. Ben de onlara ve yanlarındaki dostlarına kendi elimle silah vermek zevkini bulmuştum.

Kumandanın, şehrin emniyet ve asayişini korumak gibi yapacağı önemli işleri vardı. Kendi deyimiyle, "Hırıstiyan ahâlinin Yunanlıların cinayetleri yüzünden bir yanlışlığa uğramamaları için Rum mahallesine," gitmek zorunda idi. Atına atladı, yeni görevinin başına gitti.

Bana gelince iki gecedir uyumamıştım, açtım. Karnımı doyuracak, istirahat edebilecek bir yer bulmalı idim. Özellikle yürüyemeyecek kadar ayaklarımdan rahatsızdım. Bu arada İzmir'de işgal altında yalnız kalan ailemi, çocuklarımı da düşünüyordum. Kendilerini görmeyeli beş altı ay kadar bir zaman geçmişti. Fazla olarak bir hayli vakitten beri onlar benim, ben onların sıhhat ve hayatından haber alamıyorduk. Posta ve telgraf merkezini aramaya koyuldum. Takma bir adla Bursa'da akrabalara ölmediğimi bildirecek, mümkün ise, onlardan bilgi edinmeye çalışacaktım.

Yolum beni oldukça geniş bir meydanlığa götürdü. Burada yeşile bürünmüş büyük ağaçlar meydanı gölgeliyordu. Çevresinde temiz kahve ve çayhaneler vardı. Müşterilerin azlığı, yalnızlık dikkati çekiyordu. Kahve-

* Eşraf: Şeref ve itibar sahibi kişiler anlamındadır. O zaman çok kullanılırdı. / C. B.

lerden birisinin önünde başbaşa vermiş iki kişinin konuştuklarını gördüm. Yanlarına vardım. Kendilerinden telgrafhaneyi sorup, yerini öğrenecektim. Baktım, bunlar Gümülcineli Hoca Esat Efendi ile Avukat Reşit Bey'di. Her ikisini de tanır ve severdim. Esat Efendi, Aydın İdadisi din dersleri öğretmeni, Reşit Bey, benim vekilim olarak İttihat ve Terakki Partisi'nin Aydın livasında, şimdiki deyimiyle vilayetindeki teşkilâtımızın başında idi. Daha Küçük Menderes bölgesinde bulunduğum sırada Refik Şevket İnce ile beraber, tren yolculuğu yaparken Yunanlılar tarafından; "Sen bizim için iyi düşünmezsin" suçu! ile tutuklanmıştı. Demek, şimdi kurtulmuş, serbestti. Kendilerini tanımamış gibi davrandım, telgrafhaneyi sordum. Hoca Esat Efendi oturduğu yerden tarife kalkıştı.. Diğeri, "Dur bakalım! Telgrafhane yanmadı mı? Memurlar görevleri başında mı?" diye aralarında münakaşa oldu. Nihayet bütün daireler gibi orasının da kapalı olduğu anlaşıldı.

Bu defa onlar beni, yukarıdan bakarak sorguya çekti. Kimliğimi, savaşa katılıp katılmadığımı öğrenmek istediler. Sıra buraya gelince hafif güldüm. Her ikisinin de dikkatleri, kendilerinde uyanan şüpheleri arttı. Esat Efendi sandalyesini bana doğru çevirdi, daha sokuldu: "Acaba?" dedi, dikkatli, dikkatli beni süzmeye başladı. Artık dayanamadım:

> Hocam, aklına gelenin ta kendisi, fakat şimdilik herşey aklında kalsın,

dedim. Hemen ayağa kalktılar, eve gidelim teklifinde bulunurlarken, Reşit Bey bana, "Misafirimsin," diyordu.

Yola çıkmış, yürüyor ve konuşuyorduk. Hocanın eşi rahatsız, dünyaya çocuk da getirmek üzere bulunuyormuş, zihni bununla meşgul olacak ki Esat Efendi birden, "Celâl Bey" dedi, ve, "Yunanlıların geri dönüp Aydın'a gelmeleri ihtimali olup olmadığını," sordu. Ben böyle bir soruya cevap vermek için hazır değildim. O ana kadar düşmanın son ve gerçek durumunu bilmiyordum, amma karşımdaki, ıstırap içinde iyi bir aile babası idi. Mutlaka bir şey söylemeli, ona yardımcı olmalı idim. Bizim çeteler gibi:

> Disiplini tam olmayan kuvvetler zafer kazanabilir, şehirler istila eder, fakat devam ettiremezler,

mealindeki askerî bir sözü hatırladım:

> Hocam hemen evine git, muhterem rekikanızı emin bildiğin bir yere götür,

dedim. Reşit Bey'le yalnız kalmıştık. Bana Denizli Komiseri Hamdi Bey'den bahsetti. Hamdi Bey'i İzmir'den tanırdım. Halk kendisini ittihatçı bilirdi. Hatta bazılarına göre 'koyu ittihatçı' idi. Müfrezesiyle Aydın savaşına katıldığını biliyordum. Fakat henüz buluşamamıştık. Polis komiserinin beni görmek isteyeceğini, kendisine haber göndereceğini söy-

ledi. Reşit Bey'in Topyatağı yakınlarındaki evine gelmiştik. Henüz soyunmaya, temizlenmeye vakit bulamamıştım, kapı çalındı. Polis komiserinin geldiği anlaşıldı, kendisini karşıladım. Bana, beni sordu:

Celâl Bey nerede?

Cevap vermeye vakit bulamadan arkamdan bir ses yükseldi:

Karşında!.. Karşında!..

Bu kuvvetli adam, karşısında olduğumu anlayınca hıçkıra hıçkıra ağlamaya başladı:

Ne hale gelmişsin?

diyordu. Kahramanımızı içeri aldık. Ben böyle sözlere alışmıştım. Fakat o konuşamıyordu, ağlaması devam ediyordu. İtiraf edeyim ve söyleyeyim ki o anda Hamdi Bey samimi idi. Yalnız, hareketinde zafer şerefine aldığı fazla alkolün etkisi de yok değildi.

Reşit Beyler ailece benimle meşgul oluyorlardı. Berber getirdiler, bilemediğim bir zamandan beri tarak ve makas, hatta zaman zaman sabun yüzü görmemiş saçlarım kesildi, sakalım düzeltildi, yıkandım. Yeni çamaşır verdiler, giydim. Ayaklarım berbattı, tuzla karışık pişmiş sıcak soğanla sarılarak tedavi altına alındı. Hasılı misafirseverliğin her çeşidi bol bol gösteriliyordu. Ne kadar uyuduğumu hatırlayamıyorum. Uyandığımda kendimi dinlenmiş, zinde hissediyordum.

Bu sırada Reşit Bey'in kardeşi Asım Bey, baba yadigârı büyükçe bir bohça ile odama girdi. Bohça içinde halis İngiliz çuhasından mavi renkli bir lâta ve ipek işlemeli uçkuru ile bir şalvar, şal cinsinden kıymetli bir kuşak bulunuyordu. Bu iki kardeşlerin rahmetli pederleri din adamı imiş onun tertemiz, tam takım 'ilmiye elbisesi' bana hediye edilmek isteniyordu. Kendileriyle latife ettim: Ben, alacağım yeni kıyafetle 'meşihat müsteşarı' sanılabilirdim. Bu da gezici bir köy hocası için faydalı olmaz diyerek reddettim.

Artık ev sahipleriyle rahat rahat konuşabilecek hale gelmiştim, vaktimiz de vardı. Onlar şehre hücum edildiği sırada yaşadıkları tehlikeli anı anlatıyorladı. Özellikle evlerinin Topyatağı'ndaki askerî depoya yakınlığından duydukları tehlike üzerinde duruyorlar,

Mahallece berhava olmaklığımız işten değildi

diyorlardı. Söz buraya gelince, "Geçmiş olsun," dedim. Çünkü, albayın bir emrini hatırlamıştım. Yukarıda anlattığım şekilde topçulara ateş açmaya müsaade edildiği zaman tümen kumandanı hedef olarak bu depoyu da göstermişti. Büyük gürültü ile infilak olunca düşmanın manevi

kuvveti bozulur, kaçmaya yüz tutar, demişti.

Dışardaki olayları merak ediyordum. Evde daha fazla kalmak istemedim. Doğru belediyeye gittim. Burası bizimkilerin emrinde idare merkezi haline gelmişti. Mutasarrıftan (vali) seviyeli memurlardan meydanda kimse görünmüyordu. Bunlar da kendi başlarına birer tarafa savuşmuş veya gizlenmişlerdi. Mutasarrıf, Abdurrahman Bey adında birisi idi. Hakkında çeşitli mütalâa ileri sürülüyordu. O, İstanbul Hükümeti'nin adamı olmakla beraber İzmir Valisi Mahmut İzzet Bey'in emrinde idi. Direktifi buralardan alıyor ve ona göre hareket ediyordu. Memleketin mi, yoksa işgal ordusunun mu hizmetinde idi, pek belli değildi. Yunanlıların böyle bir adama ilişmemeleri gerekir, deniliyordu. Halbuki Yunanlılar, "Milletine faydalı olmayan insanların başka kime hayrı olur," diye bu çeşit insanlara inanmıyorlardı. Bütün aramalara rağmen vali bulunamıyordu. Nerede olduğunu bilen de yoktu. Bu yüzden bütün işlerin sorumluluğu, harekâtı idare eden kumandanların üzerinde toplanıyordu.

Tümen Kumandanı Albay Şefik ve Binbaşı Hacı Şükrü Beylerin bu uğurda ellerinden geleni yaptıklarına şahit oluyordum. Hacı Şükrü Bey'in elinde tabancası ile her yere yetişmesi, Şefik Bey'in de efendice, işlere müdahale etmesi yerli ve yabancı unsurlar üzerinde iyi etkiler yaratıyor, özellikle zeybeklerin intikam alma fikirlerini frenliyordu. En korktuğumuz mesele de ticaretinin büyük kısmı Rumların elinde bulunan Aydın gibi büyük kentin zengin çarşısına karşı uygulayacakları hareket tarzı idi. Burada hiç vak'a olmamıştır denilemez. Fakat benzeri olaylara nisbetle çok hafif geçiştirilmişti.

"Kuva-yi Millîye'nin hedefi yalnız memleketimizi istilaya kalkan Yunanlılara ve ona silahla yardımcı olanlara karşıdır. Bunun dışındaki yerli ve yabancılar korunacaktır," yollu telkin ve ilanlarımızın tesiri kendini göstermiş, İstelyo ve Teoharis hadiseleri bir yana, can ve mal emniyeti sağlanmıştı.

Şunu kesin ve emin olarak söyleyebilirim ki, İzmir'in işgalinden beri düşmanın, kulakları dolduran tahrik ve cinayetlerine karşı –eline fırsat geçmiş iken dahi– dağ adamı dediğimiz zeybeklerin 'misli ile mukabele' den uzak kalarak gösterdikleri itidal, milletimizin asil duygularla sadece mukaddes bildikleri topraklarını, hürriyet ve egemenliklerini korumak için ayaklandıklarının delili idi.

Bu sırada daha önemli olan mesele savaş sırasında ve ondan sonra disiplini temin ve muhafaza etmekti. Üç gün canla, başla vuruştuktan sonra sivil kuvvetlerin –o zaman için bir dereceye kadar– askerlerin tam netice alınmış, her şey taman olmuş gibi davranışları, kendiliklerinden köylerine gidip istirahat etmek istemeleri hali vardı. Buna karşı koyacak kuvvet de maalesef kimsede yoktu. Bu durum dikkati çekmekle beraber düşmanın geri dönmesi beklenebilirdi.

Millî Mücadele'nin kuruluşunda ortaya atılan ve efeleri harekete getiren özel karakterde tipler vardı. Bunlardan biri az önce bahsettiğim Bozyüklü Hoca Hacı Süleyman Efendi idi. Bozyüklü Hoca kendi görüşü ve mantığı ile, Millî Mücadele aleyhinde bulunanların karşısına dikilir, şartlar ne olursa olsun, en ağır sözlerle münakaşa ve mücadele etmekten çekinmezdi. Fazla olarak hoca o günün deyimiyle 'koyu bir ittihatçı' idi.

Aydın Belediyesi'nde Binbaşı Hacı Şükrü Bey'le başbaşa meselelerimizi konuşuyorduk. Hacı Hoca geldi. Odanın bize karşı olan tarafında oturdu. Cebinden bir kağıt çıkardı, okumaya başladı. Ara sıra elindeki kağıttan gözlerini ayırıp bize bakıyordu. Hacı Şükrü Bey yavaş sesle hocayı tanıyıp tanımadığını sordu. Çok iyi, bütün karakteri ile tanıyordum. Münasebetimiz, dostluğumuz ileride idi. Bunu fısıldadım, sonra binbaşıya şimdi dikkat et, hoca nasıl kızacaktır, dedim. Birden ayağa kalktım, veda eder gibi bir tavır aldım ve yüksek sesle:

İşte böyle, efendim.. bu İttihatçılar milletin yakasını bırakmıyorlar, memleketin huzur ve sükûnunu bozuyorlar... elde silah...

dedim, Hoca daha fazla konuşmama tahammül edemedi. Elindeki kağıdı attı, hiddetle:

Ulan münafık hoca! Ben adamın ağzını yırtarım,

diye haykırdı, hücuma geçti, beni dövecekti. İkimizin birden kopardığı kahkahadan irkildi, şaşaladı. Arkadaşımın, "Tanımadınız mı?" demesi üzerine yanıma sokuldu, işi anladı. Unutamayacağım şefkat derecesine varan samimi bir yakınlıkla köyünde beraber bulunmamı istedi.

Aydın'da kaldığımızın üçüncü günü idi. İlk gördüğüm meydanda bizim Bozyüklü Hoca bir sandalye üzerine çıktı. Kendine göre topluluğa dini bazı tavsiyelerde bulunduktan sonra kumandan namına şu açıklamayı yaptı:

Düşman geri dönmüştür. Daha büyük kuvvetlerle geliyor. Silahlı, silahsız Kuva-yı Milliyeciler şehir dışında çıkacaklardır,

YUNANLILAR AYDIN İŞGALİ VE OLAYLARI HAKKINDA NELER SÖYLÜYOR? HERŞEYDE SÖZ VE KARAR VENİZELOS'UN

Şimdi de, anlattığım olaylar hakkında Yunanlıların, daha sonra da İngilizlerin düşünce ve yazılarını kaydedeceğim. Bu suretle okurlarıma, hadiseleri daha geniş bilgi ile muhakeme etmek imkanını hazırlamış ola-

cağımı sanıyorum. Yunanlı emekli korgeneral anlatıyor:

Başvekil Venizelos İzmi'r'e asker çıkarmakla yetinmedi. 20 Mayıs 1919 tarih ve 4712 numaralı mektubu ile, Aydın'a doğru işgali uzatmak talebinde bulundu.

Bu hareket, İngiliz Amiral Galthorpe'un nezareti altında olacaktı. Bu sırada maalesef (!) İtalyan ve Fransızlarda, Yunanlılara karşı bir kıskançlık duygusu başgösterdi. Fransa'da Pierre Loti Yunanlılar aleyhine ateş püskürüyordu. İtalyanlar da Mondros Mütarekesi'nden sonra Antalya, Konya ve hatta Kafkasya'ya kadar olan yerlere göz diktikleri halde Yunanistan'ın İzmir ve çevresinin işgalini fena gözle görüyorlardı. Bunların da bu suretle reaksiyonları başlamıştı. İtalyanlar, Almanya-Avusturya ittifakından ayrılıp İtilâf Devletleri yanında yer aldıktan sonra, hemen hemen Türkiye'nin tek mirasçısı olmak arzusunu göstermişlerdi. Türkler bu işin psikolojisini iyi kavradı ve bundan faydalanmak yolunu buldu.

Bu sırada İtalyanlar Menderes nehrinin sol kıyılarını işgal etmişlerdi. Bu hareketleri Yunân ordularını takviye etmek için değil, tam aksine Türkleri Yunanlılar aleyhine kışkırtmak ve Yunanlıları vurmak imkanını hazırlamak içindi.

Yunanlılar zor duruma düşmüşlerdi. Aydın'a doğru ilerlemiş olan kuvvetleri, Amiral Galthorpe'un İtalyanlarla yaptığı bir anlaşmaya göre bir süre için demiryollarından faydalanamıyordu. Çünkü bu hat üzerinde bulunan Selçuk ve Balatcık İtalyanlar tarafından işgal olunmuştu. Paris'te bulunan Venizelos iyi gitmeyen bu durumu seziyordu. Yavaş yavaş İngiliz-Fransız rekabeti görünmeye başlamıştı. İtalyanların da bunda rolleri vardı. Büyük Avrupa şehirlerinde Türkiye'nin lehine propagandalar yapılıyordu.[7]

Yunanlılar için gidecekleri iki yol görünüyordu. Ya bütün işgal kuvvetlerini Anadolu'dan geri çekmek veya bu işi bir sonuca bağlaması için bütün kuvvet ve imkanları ile devam etmek...

Bugünkü son durumu göz önüne getirince, o zaman Yunanlılar ordularını geri çekselerdi çok iyi hareket etmiş olurlardı, diyebiliriz. Fakat 1919'da Yunan halkının heyecanı, memleketin politik havası hiçbir Yunan Hükümeti'nin böyle bir harekette bulunmasına imkan veremezdi. Bundan başka Yunanlılar İngiliz Başvekili Lloyd George'un sözlerine inanmıştı ve bu şartlar altında yoluna devam etmişti.

21 Haziran'da Türklerin Aydın ve Nazilli'den hücuma hazırladıkları haberi geldi, en büyük mukavemet ve hücumları 28 Haziran'da oldu. Gayet iyi hazırlanmış, silahlandırılmış Türk kuvvetleri ve 10,5 çapında topları ile İtalyanların bulundukları yerlerden ve Menderes nehrinin köprü çevresinden hücumları başladı. Aydın'da bulunan Yunan askerleri Türkler tarafından çevrildi. İki gün süren savaştan sonra Yunan kuvvetleri Aydın bölgesinden çekilmek zorunda kaldı, Erbeyli'ye doğru ricat etti. Bazı kısımları da Tire'ye doğru geriledi. Aydın'a giren Türkler Rum evlerini ve fabrikalarını yaktı (!) Rumların aleyhine (!) hareketleri bulundu.

İşgal Kuvvetleri Kumandanlığı, arta kalan kuvvetleri toplayıp takviye ederek Tire ve Erbeyli'de bulunan kıt'alarla beraber –İngiltere ve Amerika'nın aksi kanaatine rağmen– Aydın'ın tekrar işgal edilmesi emrini verdi. Temmuz ayının dördüncü gününde Yunan kuvvetleri tekrar Aydın'a girdi. Her iki taraf büyük kayıplara uğradı. Türk ve Rum halkı taraflarca (!) katliama uğradı (!).

Bu durum karşısında Yunan genelkurmayı telaşa kapıldı. Selânik'de bulunan Yunan Başkumandanı Pareskevopulos derhal İzmir'e hareket etti. Umumi Vali Steryadis ile temasa geçti.

İngiliz Amirali Mernç ve General Nider, felâketin, kendilerinin muvafakatı alınmadan Yunanlıların Aydın'ı işgal etmelerinden ileri geldiğini söylüyorlardı.
Churchil de İngilizlerin mütalâa ve görüşlerinin alınmasını, dileklerinin yerine getirilmesini istiyordu. Ancak bu suretle Türk ordusu üzerinde etki yaratılabileceğini söylüyordu. Yunan Başkumandanı Paris'te bulunan Venizelos'a durumu anlattı. İtilâf Devletleri, Paris Barış Konferansı'nca kendilerine hareket serbestisi verilmesinin teminini istedi. Aksi takdirde müttefik ve özellikle Yunan orduları zor durama düşeceklerdir, dedi.
Venizelos tehlikeyi anlamıştı. O da "hareket serbestisi" isteğinde bulundu. [8]

AYDIN OLAYLARININ İNGİLİZLER ÜZERİNDE ETKİSİ, GELECEK İÇİN GÖRÜŞ VE ENDİŞELER

İngilizlerin Aydın savaşı hakkında edindikleri bilgi şöyle idi: "Aydın şehrindeki 2400 kişilik Yunan kıt'ası, ağır topları ile Türk askerleri ve yerli halk tarafından güney ve doğu yönlerinden şiddetli bir hücuma uğramıştır. Yunanlılar şehirden atılmışlar, zayiat vererek o civardaki Karapınar'a çekilmişlerdir."
Bu haberi alan İtilâf Devletleri'nin İzmir limanındaki deniz kuvvetlerinin en kıdemli subayı Commodore Fitzmaurice 4 Temmuz 1919 sabahı General Nider ve Yunan Umumi Valisi Steryadis ile konuştu. Yunan askerlerinin Aydın'ı tekrar almak için takviye edildiklerini öğrendi. Aydın vakası üzerine yapılacak şeyin, "Ancak Yunan askerlerini İzmir sancağı sınırları içine almaktan ibaret olduğunu" söyledi. Bu fikrinin Steryadis tarafından Venizelos'a bildirileceği kendisine temin olundu. Halbuki o gün Yunanlılar eskisinden fazla kuvvetlerle ilerlemişler, Aydın'a girmişlerdi.
Bu durum karşısında hayrete kapılan Fitzmaurice, ertesi günü Yunan Yüksek Komiseri'ne, kendisinden yetki almaksızın, daha önce de uyarmış olmasına rağmen girişilen son hareketin iki devlet arasında yerleşmiş 'teamülü' bozduğunu bir yazı ile bildirmiştir.[9]
Amiral Galthorpe da bu durumu önemli bulmuş, Paris'te bulunan Mr. Balfour'un dikkatini çekmiş. Yunan işgal sınırlarının, kendilerinin müsaadesi olmadıkça aşılamayacağının Yunanlılarca bilinmesini istemiş ve "Sükûnetin ancak bu suretle sağlanabileceğini" ileri sürmüş. İtalyan işgalinin de biz Türkler üzerinde yarattığı üzüntüye işaret etmiş ve,

> Türk zihinlerinde uyanan intiba, Yüksek Konsey'in gerçekte Yunanlılarla İtalyanlara istediklerini yapma imkanını vermek eğilimindedir,

demiştir. Amiral Galthorpe, raporunun en ziyade dikkate değer kısmını şu satırlarla sona erdirmiştir:

> Millî Müdafaa* hareketinin başarısına bundan daha iyi hiç bir şey yardım ede-

* Kuva-yı Millîye veya Millî Mücadele demek isteniliyor. / C. B.

mez. Esasen bu hareket, halihazırda İtilâf Devletleri ile buradaki (İstanbul'daki) merkez Hükümetine karşı açıktan açığa bir muhalefet şeklini almak tehdini gösteriyor. Merkez Hükümeti her zamankinden zaiftir.

Fikrimce bu memleket, şimdi, geniş bir bölge üzerinde otorite ve emniyeti süratle kaybetmek ihtimaliyle karşı karşıya bulunmaktadır.

Yunanlıların Aydın savaşı hakkındaki yazılarından, -yukarıda- kaydettiğim Venizelos'un:

Askerî makamların Aydın'ı da terk etmek niyetinde olduğunu üzüntü ile görüyorum. Aydın'ın elde bulundurulmasının önemine dikkatinizi çekerim,

sözü Yunanlıların Aydın'a yerleşmek ve orada kalmak için Müttefikleri, İtilâf Devletleri'ni bir 'olup bitti' karşısında bıraktıklarını anlatmaktadır. Esasen İzmir'in işgali belli bir sahaya inhisar etmekte idi. Yunanlılar bunu kendiliklerinden genişletmişlerdi. Kuva-yı Millîye'nin mukavemeti, silahlı protestoları başlayınca Türkiye'deki Büyük Britanya temsilcilerinin gözleri açılmıştı.

İstanbul'da Amiral Webb, Paris'te Sir E. Growe'a gönderdiği raporda aynen şöyle diyordu:

İzmir'in Yunan işgalinden doğan dahildeki durum gittikçe daha karanlık ve huzursuz bir hal almaktadır. Bu vaziyet Türkiye'den başka bir yerde olmuş olsa idi çok büyük karışıklıkların arifesinde olduğumuzu söyleyebilirdim. Ancak hayret edilecek bir haldir ki, bu memlekette her şey tersine olmaktadır. Bu bakımdan tahminde bulunmak nafiledir. Yalnız kesin olan bir konu varsa o da Venizelos'un memleketine yapmış olduğu en kötü hizmeti, Yunan kuvvetlerinin İzmir'e girmesi için Yüksek Konseyi kandırmış olmasıdır.

Müttefiklerin kontrolu altında bulunsa idi, asla yapılmayacak olan hadiseler yüzünden[10] bu bölgeyi alt üst etmekten başka Yunanlılarla Türkler arasında önce mevcut olandan daha kuvvetli düşmanlık tohumlarının yerleşmesine sebep olmuştur. Gelecekte her iki millet arasında barış ve sükûn için tek ümit imkanı, Yunan kuvvetleri ile kanaatimce bir an önce çekilip gitmek için vesile arayan İtalyan kuvvetlerinin Küçük Asya'yı boşaltmaları ve statükonun iadesi ile kabildir.

Bu sırada biz, Ege bölgesi Kuva-yı Millîyecileri de bunu, düşmanların memleketimizden çekilip gitmelerini istiyorduk. Fakat bizim İstanbul Hükümeti ile Lloyd George Kabinesi'ne bu gerçeği anlatmak mümkün olamıyordu.

Türkleri yakından tanıyan, Türkiye'deki insaflı İngilizler, hükümetlerinin yanlış tutumundan şikayet ederek:

Hadiseler yüz yıl önce başgöstermiş olsa Fevkalâde Komiser, sorumluluğu üzerine alır, kararlarını yerine getirirdi; esasen İngiltere İmparatorluğu mahallî hareketlerin mahsulüdür,

diyorlardı. Şu halde memleketimizin kaderi, politikası önceden belli Lloyd George'un emrini nakleden telgraf telinin ucuna bağlı kalmıştı.

O Lloyd George ki, genç yaşında meşhur İngiliz başvekillerinden Gladstone'un Doğu Hıristiyanlarının istiklallerini temin yolundaki, aleyhimizde hakaret dolu çabalarından genç yaşında heyecana kapılmış bir devlet adamı idi. Şimdi de Türk vatanının parçalanmasını, Türklerin ancak beş altı milyonluk cılız bir varlık halinde kalmasını, haşmetli İngiliz İmparatorluğu'nun, yeni kazançlarla devam ve bekası için tasarladığı şartlar arasında buluyordu.

Fakat harp sonu, bütün ordular terhis olunmuştu. Yeni bir seferberlik ve savaştan bıkmış İngiliz kamuoyu için bunlar faydasız, sadece bir macera sayılıyordu. Halbuki onun hayalinde yaşattığı Sevr gibi ağır antlaşmaların uygulanması için zinde kuvvete ihtiyacı vardı. Bu kuvvet Yunan ordusu olabilirdi. Bunun için de Yunan Başvekili'nin 'el kesesinden ihsanlarla' tatmin olunması pekâlâ mümkündü. Hatta Venizelos, 'ihtiram vaziyetinde' bir er gibi böyle bir emir ve teklif bekliyordu.

Lloyd George, bir konuşma sırasında Venizelos'a İtalyanların İzmir'e asker çıkarmak niyetinde olduğunu söylemiş, kendisinin daha önce davranarak İzmir bölgesini işgal etmeye razı olup olmayacağını sormuştu.

İngiliz Başvekili'nin bu teklifinde, bütün millî isteklerinin topyekûn gerçekleşeceği, siyasi yıldızının daha da parlayacağı müjdesini bulan Venizelos, hemen müsbet cevap vermiş, Yardım talebinde bulunmayı dahi düşünmeden altından kalkamayacağı ağır bir yükün altına girmiştir.

Not: Devamı yedinci cildimizdedir. Lütfen takip buyurunuz.

C. B.

BELGELER
VE
FOTOKOPİLER

BELGE 1

Kahrat'da misafir kaldığımız ev ve Fatma Kadın.
Gökçen Efe ve Efe'nin bir mektubu

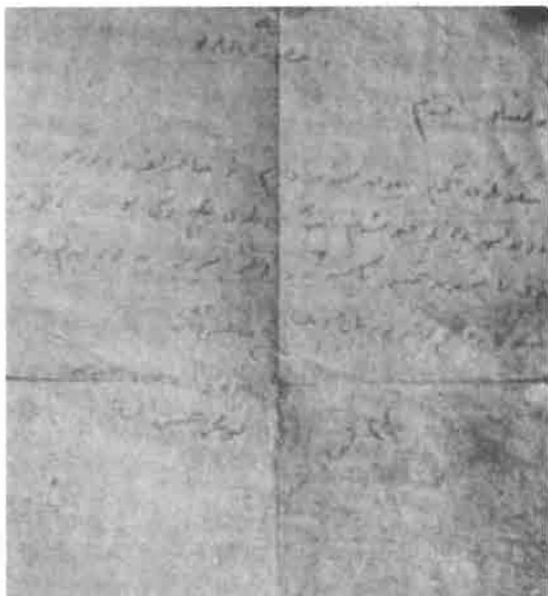
Belge sıra no: 1
Bak. 6. cilt s. 11.

Kahrat'da misafir kaldığımız ev ve Fatma Kadın

Gökçen Efe.

Gökçen Efe'nin bir mektubu.

BELGE 2

Venizelos'un Osmanlı İmparatorluğu ile ilgili meselelerin halli yolunda İngiltere Başvekili Lloyd George'a yazdığı 2 Kasım 1918 tarihli mektup ve muhtıra.

Belge Sıra No: 2 (Sadeleştirilmiştir)
Bak. 6. Cilt, s. 31

Yunan Başvekili Venizelos'un İngiltere Başvekili Lloyd George'a Yazdığı Mektup

Paris, 2 İkinci Teşrin (Kasım) 1918

Aziz Başvekil,

Osmanlı İmaparatorluğu ile ilgili meselelerin, ne yolda en iyi düzenlenebileceği hakkında istemiş olduğunuz 'muhtırayı' sunuyorum.

Bu muhtırada mesele, Yunan görüşüne göre değil, tamamiyle objektif (!) bir görüşe göre tetkik edilmiştir. Yunanistan Hükümeti'nin reisi sıfatıyla, Yunanistan'ın asıl görüşünü bu mektubumla size bildirmeme müsaade buyurun.

Devletlerin, Araplarla, Suriyelilerle, Ermenilerle, meşgul olup da Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Rumları ihmal eylemesi, ne adalet, ne siyaset bakımından doğru olamaz.

Ermeniler, bütün medeniyet âleminin sempatisine layıktırlar ve onların mukadderatını ve geleceğini ele almaksızın Doğu meselesinin tanzimi hatıra gelemez. Fakat Rumlar da aynı derecede sempatiye layıktırlar.

Ermeniler kadar çok olan Rumlar, Ermeniler kadar zulüm (!) gördüler ve onlar kadar imha (!) olundular. Bundan başka Rumlar on binlerce gönüllü alaylarıyla Makedonya Harbi'ne katıldılar. Selânik Hükümeti'nin reisi sıfatıyla benim teşkil etmiş olduğum millî müdafaa ordusunun, pek mühim bir bölümünü teşkil eylediler.

Diğer taraftan, Sırbistan'ın ve Romanya'nın millî birliklerini, tamamlamak üzere oldukları bu sırada, Yunanistan'ın da oldukça büyüyebilmesi, ancak Batı Anadolu'daki Yunan parçasının mukadderatını, Yunanistan'a ilhak suretinde tanzim ile mümkündür. Eğer Yunanistan'ın inkişafı bu yönde olmazsa, Trakya tarafından olmak ve sınırları Karadeniz'e kadar genişlemek lâzımdır. Fakat bu hal yolu, Batı Anadolu'ya doğru genişlemenin çıkaracağından daha büyük engellere çarpacaktır.

Yunanistan'ın Anadolu tarafından genişlemesinin başlıca engeli, İtalyan itirazlarından ibarettir. 26 Nisan 1915 tarihli Londra Antlaşması'yla İtalya, Anadolu'nun Güney kıyılarında, Antalya bölgesinde yerleşmek vaadini almıştır. İtalya'ya, İzmir'de bir nüfuz bölgesi tanımak vaadi, bundan iki sene sonra Saint-Jean Maurienne Konferansı'nda verilmiştir. Çünkü Avusturya İmparatoru Prens Sixte de Bourbon'a, Avusturya ile münferit bir sulh imkanını müzakere için o vakit yazdığı mek-

tupta, İtalya'nın Adriyatik'teki arzularını tatmin imkanı göstermiyordu.

İngiltere, Fransa ve Rusya arasında 1916'da Anadolu'ya dair yapılan itilaflardır ki İtalya'nın İzmir üzerindeki iddialarına esas teşkil eylemektedir, fakat bu mukaveleler Rus ihtilali münasebetiyle hükümsüz kalmışlardır. Hatta, İtalya'nın harbe girişinde de evvel Batı devletlerince İstanbul'un Rusya'ya terkine muvafakatlerini tazammun eden mukavele de artık mer'iyette değildir. İmdi Anadolu'ya dair anlaşmalarda vaki olan radikal değişiklikten sonra, İzmir'e ait vaadi mer'i saymak mümkün değildir. Zaten İtalya'nın bu şehirde yerleşmesi, Müttefik Devletlerin harbi sevkettikleri prensiplere de aykırı düşecektir. Yunanistan, İtalya'ya karşı, harpten evvel Sırbistan'ın Avusturya'ya karşı olan durumuna konmuş olacak ve sulh içinde inkişafı, bu yüzden imkansızlığa girecektir.

Ancak Yunanistan'ın Batı Anadolu'da büyümesi İtalya'nın muhalefet eylemesi bu büyümeyi men edememelidir. Daha umumi mahiyette Avrupa menfaati icabeder ki küçük devletler mümkün olduğu kadar sağlamlaştırılsın ve gittikçe daha ziyade müstakil kılınsın. Daha hususi bakışla Yunanistan'ın Akdeniz devleti olmak itibariyle kuvvetlendirilmesi, Akdeniz'de muvazeneyi temin etmeyi hedef tutar ve İtalya'nın meşru hiçbir menfaatini bozmaz.

İtilâf Devletleri'nin, Yunanistan'a Anadolu'da yer vermek hususundaki vaitleri ile bağlı olmadıklarını iyi biliyorum. Çünkü bu vaitler, Yunanistan'ın tutmadığı şartlar ile yapılmış idi. Fakat bu devletler, iyi bilirler ki, Yunanistan'ın bu dünya harbinde mukadederatını kendilerininkine bağlaması için, ben elimden gelen her şeyi yaptım. Bu devletler, yine bilirler ki Yunan halkı sadakatla benim arkamdan geldi.

1915 Şubatı'nda eski Kral Konstantin ile aramda ilk ihtilaf çıkınca, umumi seçim oldu. Oy vermeye davet edilen halk, harbi isteyen Venizelos'un siyaseti ile, sulhu isteyen Kralın siyasetinden birini seçmek meselesi üzerine oya davet edildiği halde, bana kuvvetli bir çoğunluk oy verdi. 1915 Eylülü'nde eski Kral, memleketine hıyanet ederek benimle yeniden ihtilafa girince Yunanistan, harbe katılabilmek için bir ihtilal yapmakta da tereddüt etmedi.

Şurasını söylemeye cesaret ederim ki, böyle bir durumda bu kadar takdire değer yolda hareket edebilen, az milletler vardır.

Yunan milletinin bu türlü hareketi olmasa da; Anadolu'nun Batı kısmının Yunanistan'a verilmesi, Müttefiklerin, zaferi için mücadele ettiklerini daima tekrar eyledikleri prensipler namına zaruridir. Bu prensiplerin tatbikinde niçin yalnız Yunanistan için bir istina yapılacaktır?

Aziz Başvekil, müsaade buyurun ki, Britanya İmparatorluğu'nu idarede hâkim olan hakkaniyet ve nesfet fikrinden, Yunanistan'ın meşru menfaatlerini müdafaa yolunda, kuvvetli bir yardım bekleyeyim.

İhtiramatımın kabulünü rica ederim.

Venizelos

MUHTIRA

Bu mektup ile gönderilen muhtıra:

Osmanlı İmparatorluğu, Suriye, Filistin ve Mezopotamya'nın kendisinden fiilen ayrılmasından sonra da, gelecekte yeni çekişmelere sebep olacaktır.

Gerçektir, bu İmparatorlukta 1.500.000 Ermeni ve 2.473.000 Rum bulunmaktadır. Bunların harpten evvelki sayıları bu idi. Türkler tarafından bu harp içinde bunların ne kadarı yok edildiğini kat'iyetle göstermek güçtür.

Türklerin kötü idaresi, Hıristiyanlar üzerinde devam ettikçe ardı kesilmez ihtilaflar olacak ve bu, umumi sulhun üzerinde aksi tesirler yapacaktır. Bu Hıristiyan ahâlinin üçte birine varan büyük bir kısmının yabancı illere tardedilmiş veya bu illerde kendiliğinden melce aramış olması veya İmparatorluğun uzak vilayetlerine sürülmüş bulunması olayı, kendi başına gösterir ki, Osmanlı İmparatorluğu'nu muhafaza etmek, mümkün değildir. Çünkü bütün gidenlerin yurtlarına dönmeleri meselesini bu, halledilmez bir hale koymaktadır.

Kabul edilmesi lâzım gelen hal çaresi hangisidir?

Bu hal çaresini Reis Wilson'un programında "Şimdiki Osmanlı İmparatorluğu'nun Türk mıntıkalarına, münhasır bir Osmanlı İmparatorluğu kabul eden ve halbuki şimdi Türk idaresi altında bulunan diğer milletlere, mutlak bir varlık emniyeti ve muhtar surette inkişaf etmenin tam imkanı temin edilmek lâzım geleceği" ile süren 12. maddenin kadrosunda bulmak kabildir.

Bu prensibi tatbik etmek için, Osmanlı İmparatorluğu'nun, Ermeni ve Rum ekseriyetinin oturduğu kısımlarını, mümkün olduğu kadar tayin eylemelidir. Suriye'nin, Filistin'in Mezopotamya'nın ayrılışından sonra bunlar hâlâ Türk boyunduruğuna terkedilmiş en mühim ecnebi milliyetleri teşkil edeceklerdir.

Ermeni meselesine gelince, eğer İtilâf Devletleri'nin ve Amerika'nın uğruna savaştıkları prensiplere tevfikan eski Rus İmporatorluğu'ndaki Ermenilerin Türkiye'deki ırkdaşlarıyla birleşerek bir tek devlet teşkil etmelerine müsaade edilseydi, meselenin halli daha kolay olurdu. Türkiye Ermenilerine karışmış Kürtleri de bizzarure içine alacak bu devlet, ancak bu suretle bir Ermeni çoğunluğuna dayanabilecek ve yaşıyabilecektir.

Rum meselesine gelince, bu üç bin seneden beri Rum ahâlinin oturduğu ve tamamiyle Yunanî bir mahiyet verdiği Batı Anadolu'nun, Yunanistan'a ilhakı yoluyla, halledilmek lâzımdır. Rodos karşısındaki Makri (Fethiye) Körfezi dibindeki Makri şehrinden, Marmara Denizi'nde Artakioi'ye kadar olan sahada, 8.112.000'e varan kesimsiz kesif bir Rum ahâli vardır. Bunların 514 kilisesi, 75.000 öğrenci okuyan 454 okulu vardır. Makri şehri ile Artakioi Yarımadası arasındaki bu Anadolu bölgesinin sınırlandırılması, ilgili ahâlinin iktisadi menfaatleri gözönüne alınarak, hiçbir güçlük olmaksızın yapılabilir. Bu Yunanî bölge dışında Anadolu'da daha 800.000 Rum kalacaktır. Diğer taraftan bu bölgenin sınırlandırılması, hemen eşit sayıda Osmanlı ahâliyi de içinde bırakacaktır.

Bu suretle müstakbel Osmanlı İmparatorluğu, Anadolu'nun Yunanistan'a verilecek kısmı ile, Ermeni Devleti arasındaki kısımda kalacaktır. Bu Osmanlı Devleti, çoğunluğu Türk, altı milyonluk İslam ahâliyi ihtiva edecektir. 800.000 Rum'u dahi ihtiva edecek ise de Anadolu'nun Yunanî kısmı da hemen aynı miktarda Müslüman ahâliyi havi olacağından, sulh muahedesine bunların Türkiye'ye göçmek arzu-

sunu göstermeleri halinde Yunan Hükümeti tarafından gayri menkul mallarının satın alınması mecburiyetine dair bir madde koymak muvafık olacaktır. Buna mukabil Türkiye Hükümeti de müstakbel Türk Devleti'nin sınırı içinde kalacak Rumların gayrimenkul mallarını satın almaya mecbur olacaktır. Muhakkaktır ki, bu halde karşılıklı ve ihtiyari bir muhaceret cereyan yaratılacak ve bu suretle birkaç sene içinde, Yunanistan'a verilen topraklardaki Türk ahâli ile Osmanlı toprağındaki Yunanlı ahâlinin miktarı büyük nisbette azalacaktır.

Bu hal yolu, Reis Wilson'un programına muvafık olmakla kalmaz, Müttefik Devletler mümessillerin, bin bir defa tekrarladıkları gibi bu devletlerin uğrunda harbettikleri prensiplerden de ilham alır. Bu, Doğu meselesinin kökten bir hallidir ki bunun sayesinde dünya kendi üzerine çöken endişeden kurtulmuş olacaktır.

İleri sürülen hal çaresinde yapılabilecek tek tadil, Anadolu'nun Batı kısmını, Yunanistan'a ilhak etmek yerine, muhtar bir devlet haline koymaktan ibaret olabilir, fakat, buranın Yunanistan'a ilhakından ziyade, bu şekilde halledilmesini kabul ettirecek delil bulmak güçtür. Bu muhtar devletin ahâlisi itibariyle, Yunani unsurun iktisadi ve temdinci üstünlüğü itibariyle ve bu unsurun üç bin senelik bir müddetteki rüçhanı itibariyle esasen Yunani bir devlet teşkil eylemesi tabiî bulunmasına göre bunu siyaseten de şimdiki Yunan Krallığı'na bağlamak doğru olur.

Bu iki devletin ayrılığı, iki tarafta da tabiî bir birlik temayülü uyandıracak ve bu hal, yeni milletlerarası ihtilaflar doğuracaktır. Halbuki bu dünya harbinden sonra, bütün millî meselelere imkan dairesinde bir hal yolu bulunmak ve yeni meseleler çıkarmaktan kaçınılmak lâzımdır.

İstanbul ile Trakya meselesine gelince, eğer antlaşma Milletler Cemiyeti'ni teşkil ederse, bu Cemiyet'in İstanbul ve Trakya'nın Türk kısmının idaresini üzerine alması ve bu suretle Boğazlardan serbestçe geçişi temin eylemesi en iyi hal çaresidir.

Eğer barış antlaşması Milletler Cemiyeti'ni teşkil etmezse, bu mesele asıl Akdeniz devletleri ile Akdeniz'e başka mahreçleri olmayan Rusya ve Romanya gibi Karadeniz devletlerini alâkadar ettiğinden bu devletler, yani İngiltere, Fransa, İtalya, Rusya, Yunanistan ve Romanya devletlerinin her beş veya on senede, bu devletin valisini tayin etmeleri lâzımdır.

Eğer Bulgaristan, Adalar Denizi'nden uzaklaştırılacak olursa, onu da yukarıdaki devletlere katmak lâzım gelir.

Bundan başka türlü bir hal çaresi var mı?

Yukarıda ortaya konan hal yolu, tek radikal yol olmakla beraber, diğer bir hal yolu düşünülebilir. Şu şartla ki, barış antlaşması şimdiden Milletler Cemiyeti'ni tanzim eylesin. Bu ihtimale göre Osmanlı İmparatorluğu'nun kalan kısmı parçalanmamış bir siyasi hey'et teşkil etmekle devam edebilir. Türk Hükümeti kaldırılır. Milletler Cemiyeti her on senede bir vali tayin eder. Bu vali memleketi yavaş yavaş kendini idare etmeye alıştıracak, her mıntıkada üstün olan millî unsura mümkün olduğu kadar tekabül edecek idari taksimler tesis eyleyecektir. Meclis bir polis ve jandarma tesis edinceye kadar, ilk senelerde, asayişi koruyacak silahlı kuvvet, Milletler Cemiyeti tarafından verilecektir. Bu suretle idare edilen devletin muhtar bir hükümete malik olabilecek0 olgunluğa geldiği, Milletler Cemiyeti'nce kabul edilince, Cemiyet bir milli kurultay toplayacak ve bu kurultay bu devletin anayasını tayin edecektir. Bu kurultay muhtemeldir ki, federal hükümet şeklini terviç eylesin.

Bu suretle istiklalini alacak olan bu devletin içerlek işlerine artık her türlü karış-

ma kesilecektir. Milletler Cemiyeti'nin rolü Boğazlardan serbestçe geçisi murakabe ve temin etmeye münhasır kalacaktır. Şüphesizdir ki, bu hal şekli, Milletler Cemiyeti'ni hemen teşkil etmedikçe mümkün değildir. Çünkü yalnız bu cemiyettir ki çok güç olan bu görevi, iyi surette görebilmenin şartı olan menfaat aramamaklığın bütün teminatını verir. Eğer Milletler Cemiyeti'nin hemen teşkili tahakkuk ettirilemez ve bu sebeple bu devletin yetiştirilmesi bu zümre devletçe deruhte edilir ise, bütün bu binanın yıkılacağına şüphe edilmemelidir. Bir taraftan, bu haillerin yekdiğerine zıt menfaatleri süreksiz ihtilaflar doğuracak ve bu ihtilaflar bu devletleri kendi nüfuz bölgelerini ayırmaya sevk edecektir. Nüfuz bölgelerinin ayrılması da bu devletin topraklarını ilgili devletler arasında paylaşmaya varacaktır. Diğer taraftan, bu devletlerce, toprakların paylaşılması arzu edilmediği farzedilse bile, bu şüpheyi yerli ahâliden ve diğer alakalı devletlerden silmek güç olacaktır. Bu suretle bir itimatsızlık havası yaratılmış olacak ve bu hava deruhte edilen işi devletlerin yapabilmelerine çok az imkan verecektir.

Osmanlı meselesi için son ve kat'i başka bir hal yolu tasavvur etmek güçtür. Eğer Osmanlı İmparatorluğu bırakılır ve Hıristiyan ahâli üzerinde hükmü devam ederse, Türk idaresinin şifa kabul etmez kusuru bakımından barış istikbalde her gün sarsıntıya uğrayacaktır.

Hem zaferi temin etmek hem sulh vaziyetini tesis eylemek gibi, şerefle dolu ve o nisbete güç bir iş, uhdelerine düşen insanlar dünya sulhünü asırlardan beri tehdit eden Şark meselesini halletmek iktidarını haiz oldukları halde bu harbin sayısız fedakârlıklarından ve zafer elde edildikten sonra da bu şûriş ocağını söndürmekte tereddüt ederlerse, üzerlerine, bütün insanlık karşısında çok ağır bir mes'uliyet almış olacaklardır.

(Yunan resmî arşivinden)

BELGE 3

XVII. Kolordu Kumandanı Ali Nadir Paşa'nın, yeni Harbiye Nâzırı Şevket Turgut Paşa tarafından görevinden uzaklaştırılması üzerine Harbiye Nezareti'ne verdiği dilekçe

Belge Sıra No: 3 (Sadeleştirilmiştir)
Bak. 6. Cilt, s. 38.

Huzur-ı Ali-yi Hazret-i Nezaretpenâhilerine,

Bilinen İzmir hadisesinden sonra Onyedinci Kolordu Karargâhı ile merkezindeki kıt'alara mensup seksen sekiz subay ve dokuzyüzelli erden ibaret ilk kafilesi, evvelce bildirildiği gibi Yunan İşgal Kuvvetleri tarafından Mudanya'ya sevkedilmiştir.

Mahalline tebligat yapılmadığından büyük bir nakliye gemisinin bir harp gemisi refakatinde gece saat on ikide Mudanya önüne gelip projektörlerle etrafı tarassut eylemesi, Bursa'ya kadar sirayet eden büyük bir heyecana sebep olmuş ve ancak sabah vakti karaya çıkılmasıyla yatıştırılabilmişti.

Birbiri üstüne müracaatlarına rağmen Harbiye Nezareti'nden cevap alınamaması üzerine malûmat vermek ve gereken emirleri telekki etmek üzere hareketimi bildirerek buraya geldim. Hemen Sadrazamın hak-i payına* malûmat arzetmek teşebbüsünde bulunmuş isem de o sıradaki meşguliyetlerimin çokluğundan, emirleri üzerine Dahiliye Nezaretine bilgi verildi. Ertesi günü Harbiye Nezaretine gereken tafsilatla yapılması lâzım gelen hususlar arzedildi.

Harbiye Nâzırı Şevket Turgut Paşa Hazretleri, talep etmediğim halde, bana birkaç gün istirahatimi emir buyurdular. Tekrar müracaatımdan, daha bir müddet izinli olduğumu ifade buyurdular.

Ancak, bu şifahi emirler malûm cemiyetin[1] telkinlerinden ileri gelmiş, halbuki menhus (uğursuz) cemiyetin bu memleket üzerinde hiçbir surette tesir icra etmesi ve edememesi hariçten ve dahilden** katiyyen matlup ve lüzumlu ve bununla beraber bu maksadın elde edilmesi için **memleket İtilâf Devletleri'nin her türlü baskısına maruz kalmakta ve hatta beka ve varlığı bahis konusu olmakta iken adı geçen Cemiyet mensuplarının el'an hükümet muamelerinde hüküm ve nüfuzlarının yer bulması velev milletin inkırazına sebep olsun, fikir ve niyetlerinde ısrar etmeleri ziyadesiyle dikkati çekmektedir.**

Binaenaleyh, Genelkurmay Başkanının mahut cemiyetin emellerini yerine getirmek için kumandanı bulunduğum kolorduyu dağıtması ve çete haline getirmesi[2] hiçbir suretle caiz olmadığından kolorduya bir merkez gösterilerek muamelelerin tanzimi hususunun yüksek nezaret makamınca takdir ve lâzım

---

* Hürmet makamında kullanılır. Ayağının bastığı toprak. / C. B.

** Dış ve iç politika bakımından. / C. B.

gelenleri acizlerine (yani kendisine) emir ve tebliğ buyurulması ma'rızında vazife icabı işbu takrir arz ve takdim kılındı. Ol bapta...

17. Kolordu Kumandanı
Mirliva
Ali Nâdir

16.12.1335/1919

Dolap: 49
Göz: 14
Dosya: 174
Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Sayı: 44.

BELGE 4

İzmir'in İşgal olunacağına dair notaya karşı Bâbıâlî'nin, İtilâf Devletleri Komiserlerine verdiği cevabî nota.

Belge Sıra No: 4
Bak.: 6. Cilt, s. 44.

İzmir'in işgal olunacağına dair notaya karşı Bâbıâlî'nin, İtilâf Devletleri komiserlerine verdiği cevabî notanın tercümesi:

Düvel-i Müttefika namına olarak taraf-ı asilanelerinden tevdi buyurulan 14 Mayıs 1919 tarihli 1913 No'lu notada Paris Konferansı'nda İzmir istihkamatının Düvel-i Müttefika askerleri tarafından işgaline dair ittihaz olunan karar tebliğ ve işgali talebi mütareke mukavelenamesinin 7. maddesine müstenit bulunduğu ilaveten iş'ar kılınmışdır.

Dünden beri İzmir Valisi'nin tarafıma gönderdiği müteaddit telgrafnamelerden notada bildirilen ve yalnız kal'alardan ibaret olması lâzım gelen şekli işgalin tadil edildiğini istinbat* ediyorum.

Filhakika Amiral Galthorpe Hazretleri Yunan askerinin şehre dahi dahil olacağını İzmir Valisi'ne tebliğ eylemiştir. Hükümet-i Osmaniye Akdeniz sahilindeki vilayetimizde halen böyle bir tedbiri muhik (haklı) gösterecek hiçbir sebep bulunmadığını evvel be evvel beyan eylemeyi vazife addeder. **Düvel-i Mütelife, mevcudiyetinden bir lahza bile şüphe etmediğim takdir-i âlileri ve hissiyat-ı nesfet şiaraneleri iktizasınca, Hükümet-i Osmaniye'nin askerimizi tezyif etmek hususunda iki aydan beri vaki olan metalip-i mükerreresini kabul buyurmuş olsa idiler, vilayet-i mezkûrede asayiş daha mükemmel bir surette temin edilmiş olurdu. Şimdiye kadar cevapsız kalmış olan teklifimiz veçhile silah altında yetmiş bin kişi bulundurmaklığımız lâzım gelirken epeyce vasi bir saha dahilinde ve dağınık halde olmak üzere ancak kırk bin kişi mevcut bulunuyor.**

Hükümet-i Osmaniye İzmir'in kuva-yi itilâfiye tarafından işgali hakkındaki Paris Konferansı mukarreratına muhalefet etmez.

Zira, Devlet-i Osmaniye'nin bir cüz'ü-lâyenfekki (ayrılmaz parçası) olan bu Asya şehrinin ne ırk, ne tarih, ne de coğrafya noktai nazarlarından Avrupacı Yunanistan'la hiçbir alâkası yoktur.

Eğer hatırat-ı tarihiye bir hak teşkil edebilmiş olsa Bahr-i Sefîd sevahilinin (Akdeniz kıyılarının) birçok nukatının da aynı akibete duçar olması iktiza eder. Tarih-i kadimin karıştırılması mesail-i muallekanin* hallini temin edemeyip teşevvüşü (karışıklığı) tezyit eder. Osmanlı kavmu cerhen sürüklendiği bir harb-i afet engizin neticesi olarak duçar olduğu felâketin vüstatı hakkında hiçbir hayale kapılmamıştır. Fakat Osmanlı kavmini yeis ve nevmidiye sevkeden keyfiyet hiçbir yerden kadim milletdaşlarından kendisinin anlara ibraz eylemiş olduğu hayat-ı

* Bir söz veya işten gizli mana çıkarma anlamındadır. / C. B.

âlicenabugâne muvafık bir muamele görmekte olmasıdır. Türk kavmi cebir ve şiddetin hak ve adle karşı muvaffakiyetle mübareze eylediği âvânda kendi kanununa münkat bulunan milletlerin indlerinde aziz olan hissiyatına riayet ettiği halde takriben iki asırdan beri muhtariyetinin zail olduğu mahallerde bütün müessesatının, emlakinin, camilerinin, mekteplerinin hasılı mevcudiyet-i milliyesinin nabut (yok) olduğunu görmektedir.

Memalik-i Osmaniye'nin her tarafından gönderilen birçok telgrafnameler fikrimi teyit ediyor. Binaenaleyh millet-i Osmaniye hakkında tarihin en gayri müsait bir devresini değil, belki hey'et-i umumiyesini nazarı dikkate alarak bir hüküm vermek doğru olur. İzmir vilayeti yüzde seksen üç nisbetinde haiz-i ekseriyet olan ve binnetice, fikirce, gaye-i âmalce ve adatca orada yaşayan ekalliyetten büsbütün farklı bulunan Türk halkını havi ve esasen Türk beldesi olduğu için burada Türk milletinin hukukunu nazarı itibara almamak pek müşkül olduğu kadar kaide-i adl ve nısfete muvafık değildir.

Binaenhâzâ, ne hükümet, ne de Millet-i Osmaniye en mühim şehirlerimizden birinin işgalinin kat'i bir mahiyeti haiz olmasını bir an için bile tasavvur edemez. Hükümet-i seniyye düvel-i muazzame-i itilâfiye hakkındaki hissiyat-ı riayetkârisi iktizasınca düvel-i müşarüliyhimin arzuları karşısında serfürü eyler. Ve fakat bu karar hukumuzdan feragat manasını asla tazammun etmez. Beyan-ı hal...

(İstanbul Gazeteleri)

* Henüz kararı verilmeyip veya hallolunmayıp askıda duran mesele anlamında. / C. B.

BELGE 5

Birinci Yunan Tümeni Kumandanı Zafiryo'nun askerlerine itidal tavsiye eden 13 Mayıs 1919 tarihli günlük emri.

Belge Sıra No: 5 (Sadeleştirilmiştir)
Bak. 6. Cilt, s. 46.

13 Mayıs 1919 Günü Akşamı, Birinci Yunan Tümeni Kumandanı'nın Çıkardığı Günlük Emir

(...) nereye gidecek olsak herhalde esaret (tutsaklık) altında bulunan kardeşlerimizi kurtarmaya gidiyoruz. Kalplerimiz sevinçle doludur. Haklı olarak coşkunluğumuzun önüne geçemiyoruz. Fakat gideceğimiz yerde gürültü, gösterişler, silah altmak, yaygara ve buna benzer çirkin gösterilerden uzak olmanız gerekir.

Bu gibi hallerde Yunanlılara, erkeklere yakışan şey, verilen emirleri güzel bir şekilde yapmak ve dini bir inanışla verilen ödeve sadakattir.

Esaret altında bulunan kardeşlerimizi kurtarmaya gittiğimizi unutmayalım. Yakında öz ve haksızlığa uğramış kardeşlerimize kavuşacağız.

Gittiğimiz yerlerde rastlayacağımız, babalarımız, analarımız, kardeşlerimiz, kız kardeşlerimiz ve akrabalarımızdırlar. Bunlara karşı yapacağımız muamelede bu tarafları göz önünde tutalım. Kız kardeşlerimizin incelik ve samimiyet ile dolu gösterilerine karşı kardeş gibi davranalım. Gideceğimiz yerde yabancı dinlere mensup kimselere de, Türklere, Yahudilere ve Avrupalılara dahi rastlayacağız. Bunlara karşı davranışınızda da aynı kardeşlik hissinden ayrılmayınız. Bunlar da biraz sonra öz Yunanlı kardeşlerimiz olacaktır. En çok bu sonunculara sevgi ile muamele ediniz. Çünkü bunlar yeni doğru yola gidecek olan erkek kardeşlerimizdir.

Sizlerin her birinizin temsil ettiği Yunan milleti namına ciddi, terbiyeli, adil, temiz yürekli ve yüce gönüllü olarak bunların ruhlarına girmektir. İşte sizden bunu bekliyorum.

Amaca doğru yaklaşıyoruz. Allah bizimle beraberdir. İşte yalnız bu suretle muamele edecek olursak programımız dahilinde millî gayemize erişebileceğiz.

Albay Zafiryo

BELGE 6

İzmir'de ilk kurşunu atan Aziz Efendi, yanda ve grup içinde, daire ile işaretli olandır.

Belge Sıra No: 6
Bak. 6. Cilt, s. 51

Grup halindeki bu resim Türkiye'de ilk olarak İzmir'in Balçuova Köyü'nde kurduğum 'Köy İtibar ve Satış Kooperatiflerinin' açılış töreninde bulunanları göstermektedir.

BELGE 7

Onyedinci Kolordu Kumandanı Mirliva Ali Nâdir Paşa'nın, İzmir'in askeri işgali sırasında Yunanlıların yaptıkları mezalimi Harbiye Nezareti'ne bildiren raporu.

Belge Sıra No: 7
Bak. 6 Cilt, s. 55.

İzmir
20 Mayıs 1335

Harbiye Nezaret-i Celilesi'ne,

1- İngiliz Vis Amirali Galthorpe'dan 14 Mayıs 1335 öğleden evvel saat 9 da aldığım notada İzmir istihkâmatıyla tedabir-i tedafüiyyeyi haiz arazinin şerait-i mütarekenin yedinci maddesine tevfikan Düvel-i Mütelife kuvâsı tarafından o gün öğleden sonra işgal edileceği ve keyfiyetin Bâbıâlî'ye bildirildiği beyan edilmesi üzerine keyfiyet makam-ı nezaretpenâhilerine bizzat arzedilmişti. Cevaben amiralin bu teklifi şerait-i mütareke ahkamı icabından olmakla muvafakat edilmesi lüzumu tabiîdir denmiş ve bu işgalin muvakkat bir mahiyeti haiz olup bunun Yunan işgaline mencer olacağının muhtemel olduğu ve bu hususta musırrane şayiat deveran-ı maruzatına dahi bu gibi şayiata ehemmiyet vermeyiniz buyurulmuştur.

2- Aynı gün öğleden önce saat 11.30'da Amiral Galthorpe'dan şifahi maruzatımı mueyyid berveçhiâti notayı aldım.

Şerait-i mütarekenin yedinci maddesine tevfikan ve Düvel-i Mütelife'nin muvafakat ve kararıyla İzmir'in Yunan kıtaatı tarafından işgal edileceği ve kuva-yi işgaliyeyi hâmil nakliye sefaininin 15 Mayıs 1335 sabah saat 8'den itibaren limana vürut ve ihracı temin etmek üzere sabah saat 7 den itibaren iskelerin Yunan bahriye müfrezeleri tarafından işgal edileceği ve her türlü suitefehhüm ve müessif vakayia mani olmak üzere ihraç iskeleleri civarındaki Pasaport ve Punta'daki karakollardaki müfrezelerden maada bilumum kıtaat ve mümessesatın bulundukları garnizonlarda müçtemi bir halde bulunarak Yunan kuva-yi işgaliye kumandanının vereceği emre intizar eylemeleri ve hariçle muhabereyi meneylemek için telgrafhanenin hemen İngilizler tarafından işgal edilmek üzere bulunduğu zikriyle nihayetinde limandaki kuvvetli itilâf donanmasının sükûn ve asayişin takriri hususunda en müessir âmil olacağı tehdidi ilave edilmişti. Keyfiyet 15.5.335 saat 1 evvelde Nezaret-i celîlelerine arzedilmiş ve İzmir'deki bilumum kıtaat ve müessesatın nota muhteviyatına tevfikan tebligat-ı kat'iyede bulunarak sükûn ve asayişin kat'iyyen muhafazası tebliğ edilmişti.

3- 15 Mayıs 335 öğleden evvel karaya çıkan Yunan kıtaatı saat 11'den itibaren büyük bir Yunan bayrağı takılı uzun bir sırık omuzunda komiteci Rumlardan müteşekkil bir cemmi-gafir kolbaşıyla kolun yanlarını ihata ederek alkışlar ve zito Venizelos'lar arasında kışla önünden mürura başladı.

Kışladaki bilumum kolordu, ahz-ı asker 56. Fırka ve Süvari Alayı ve müteferrik kıtaat ve müessesatın zabitan ve efradı vazifeleri başında ve kışla kapıları (...) kışla cephesini kâmilen ve ana mülâsık dükkan ve gazinoları geçerek sağa tramvay yoluna döndükten biraz sonra **Rumlardan biri tarafından olması pek muhtemel bir revolver endahtını müteakip** Yunan askeri derhal kışlaya karşı mevzi alarak kışla cephesini mütemadiyen lâyenkati olmak üzere ateşe tutmuş yine kışla karşısına vazı ve tabiye ettiği hafif bir makinalı tüfek bu ateşe iştirak etmiştir. Kemali sükûn ve intizam ile işleriyle meşgul bulunan heyet-i zabitan işbu nagihanî hale karşı evvela duçar veleh ve hayret ve badehu ateşten pek de müteessir olmayan kışlanın koridorlarında içtima etmiş ve kasti olduğuna tamamen kani olduğum cihetle bilâlüzum sefk-i dimaya mani olmak için vesait-i mümkünenin kaffesi istimal edildiği halde mütezayit bir surette ve ateşin devamı maksad-ı hainane ve adeta şu vesile ile bütün umur-ı idariyenin mihasına sai fikriyle ihtira edildiğini ihsas eylediğinden bu hale ancak her ne suretle olursa olsun ateşi kestirmekle belki çare bulunacağı teferrüs edilmekle hemen büyük bir sırığa raptedilen bir muhabere bayrağı alarak kapıdan üzerlerine yürünmesi üzerine başlarında zabitleri bulunan müteheyyiç askerin süngüleriyle üzerlerimize yürümekde olduğunu gördüm ve zaten maksat kat'iyen mukabele edilmediğini ve hiç şüpheye mahal kalmamak için ben ve maiyetimin (...) olmalarından ibaret bulunmuş olduğundan orada tevakkuf ettim. Bu hal intizamsız bir orduya bile tesiri muhakkak iken bir müddet daha bu ateşin devamını mucib olmuş ise de nihayet kesilmişdir.

4- Nizamiye kapısına çıkıldığı andan itibaren haysiyet ve şeref ve namusu Hükümet-i askeriyeyi tamamen payimal eden ve şimdiye kadar tarihin kaydetmediği cinayet ve fecayi ve hakaret başlamıştır. Bizzat bendeniz de dahil olduğum halde en ağır muamelere maruz kalınmış ve **zabitanın süngü ve dipçik darbeleri altında tahaririyat yapılmış ve kalpakları alınarak yırtılmış ve çiğnenmiş ve bir kısmı da süngülere takılmış ve üzerlerinde bulunan para, saat, yüzük, sigara tabakası ve mendil gibi her türlü levazım ve teçhizatı tamamen gasp ve yağma edilmiş ve en ağır elfaz-ı müstehcene ile tahkir ve darhedilerek ve şekil ve kıyafetleri âcip komiteci ve çeteci keşandan mürekkep efrat tarafından bilahata heyet-i umumiye tahrik edilmiş** ve buna karşı Yunan zabitanının iğfal ve harekatı yalnız ihmal ve tesamüh değil bilakis evza ve etvar ı behimane ile etrafımızı ihata eden güruh-ı rezileyi teşvik ve tergib mahiyetinde idi.

5- Bu esnada gayrikabil-i tasavvur ve en iptidai vahşetin bile kabul edemeyeceği **cinayet ve fecayi irtikâp edilmiştir. Heyet-i zahitan ve efradın güzergahta tarafeyne toplanmış olan Yunan kuvva-yi işgaliyesi tamamen revolverlerle müsellah Rumlar tarafından kafile üzerine mütemadiyen endaht edilmiş ve efrad ı ahâli tarafından her türlü vesait ile zabitan ve efrat darp ve işkence edilmiş en galiz elfaz ile tahkir ve tezlil edilmişdir. Rıhtımda bulunan her Yunan vapurundan ve rıhtımdaki bilumum apartman, mağaza ve hanelerin balkonlarından cadde üzerindeki müçtemi Yunan askeri ve Rum ahali bu fecayie her türlü vesait-i cinaiye ile iştirak etmişlerdir.**

Kafileye elleri yukarda olduğu halde Zito bağırtılmıştır ve pek çok zabitan ve efrat bilâ merhamet caniyane şehit ve mecruh edilmişdir. **Şu sırada nüzul eden müthiş yağmur ve dolunun** hulâseten bilahare arzedeceğim zayiatın kısmen ol-

sun tenakusuna mühim surette dahlü tesiri olmuştu.

Şu suretle kışlada ateş kestirmek üzere kullandığımız beyaz bayrak bizzat bendenizin elinde olduğum halde Kordon'da Avcılar Kulübü karşısındaki *Patris* vapuruna kadar sevkedilmişdir.

Burada en ziyade ateşe Yunan'ın Anadolu bankasıyla Yunan torpidosundan maruz kalınmıştır. Bütün bu fecayi ve cinayete resmî ve gayri resmî bilumum ecânip ve limanda Düvel-i Mütelife sefain-i zabitan ve efradı tamamen ve aynen şahit olmuşlardır.

Zayiatın henüz miktar-ı hakikisi tayin ve tesbit edilememiş olmakla beraber zabitan ve efrattan otuz kırkı mütecaviz şehit ve altmışı mütecaviz ağır ve hafif mecruh olmuştur. Ezcümle şehit ve mecruhin arasında **Kolordu Ahz ı Asker Heyeti Reisi Süleyman Fethi** ve Erkânı Harbiye Miralaylarından Ali ve Kolordu Sertabibi Kaymakam Şükrü Beyler dahildir.

6- Vapurda miktarı her halde otuzu mütecaviz Yunan efradından mürekkep taharri memurlarının icra ettikleri fecayi, hakaret gasp ve tezyif ve darp ve işkence zabitan ve efradın cidden izzeti nefis, haysiyet ve vakarlarını tamamen kesir ve mahvetmiş ve kendilerini şayan-ı terahhum sefalet ve mezellete ilka etmiştir.

7- Acizleri dahil olduğu halde bilumum zabitan ve efrat bidayette vapurun alt ambarlarında ihraç edilmek üzere olan hayvanat ambarlarına hapis ve tevkif edilmişlerdir. **Altı, yedi saat kadar devam eden fecaii maruzdan sonra maiyetimde Erkânı Harbiye Reisi Abdülhamit ve Fırka 56 Kumandanı Kaymakam Hürrem Bey'lerle beraber iki saat zarfında İzmir'in terk ve tahliyesi zımnında tedabir-i lâzimenin ihzarı vazifesiyle kışlaya çıkarılarak tevkif edildik.**

8- Vapurda kalanlara yüzbaşı rütbesine kadar olan mafevk zabitan ve yekdiğerini müteakip birer ikişer saat fasıla ile diğer zabitan da vapurun ikinci sınıf kamaralarına nakledilmişdir. Azami otuz iki yataklı olan mezkûr kamaraya laakal yüz elliye mütecaviz zabitan iskân edilmiş ve dışarıda tevkif edilmiş olan polis memurini ile memurin-i mülkiyeden ve efrad-ı ahâliden bazıları da aynı kamaraya iltihal ettirilmiştir. İzmir'deki Düvel-i Mütelife mümessillerinden bazı zabitanın vüruduna kadar güzeran eden kırk sekiz saat zarafında zabitan ve efradı iaşe namile kat'iyen hiçbir şey verilmemiştir. Mecruh düşen zabitanın tedavilerine pek sathi ve yalnız bakılmamış denmemek için sarılmış ve en ağır yaralı bir zabit kırk sekiz saat bu izdiham içerisinde bırakılmıştır.

Vapurda teneffüs ihtiyacı ancak üç dört saaatte beş altı dakika güverteye çıkarılmak suretiyle temin edilmiştir. Tafsilattan içtinaben fecayin cümlesini daha ziyade tasvire hacet görmüyorum.

9- Müteaddit ve mütevali teşebbüsat neticesinde 15 Mayıs 1335 öğleden sonra saat 1'den 18 Mayıs 1335 sabah saat 9'a kadar devam eden bu işkenceli mahpusiyetten sonra zabitan ve efrat vapurdan tahliye edilmiş ve kışlaya nakledilmiş ve bir müddet sonra da müteehhiler Yunan vesikaları mukabilinde hanelerine serbest bırakılmış ve mücerret zabitan da kışlada alıkonulmuşdur.

10- Kışlada ve diğer kıtaat ve müessesatta vukubulan fecayi de hulâsaten berveçhiati arzolunur;

Kışlada her şey duçar-ı taarruz olmuş ve tahrip edilmiş ve muhteviyatı **cem'an yüz elli bin lirayı** mütecaviz olan kolordu ahz-ı asker, elli altıncı fırka ve inşaatı istihkâmiye kasaları kâmilen soyulmuştur. Zabitan ve efradın bilumum eşya-yı

zatiye ve techizat ve mirî eşya ve levazımı tamamen yağma ve gaspedilmiştir.

11- Kışlada müçtemi ve vapura sevkedilmiş olan zabitandan maada diğer kıtaat ve müessesata mensup ve müteferrik zabitan ve efrat ta muhtelif mahallerde envai hakaret ve işkence vesair muamele ile peyderpey tevkif ve kışlaya aynı hakaretle celp ve hapsedilmişlerdir. Bu kıtaat ve müessesat ile ambarlar aynı tahribata duçar olarak kasa, teçhizat, levazım ve eşya ve erzak yağma ve tahrip edilmişdir.

12- Şu suretle kâmilen soyulmuş her türlü eşya ve levazım ve teçhizatı alınmış olan zabitanın haneleri de duçar-ı taarruz olarak eşya-yı beytiyeleri yağma edilmiş ve müteehhil bazı zabitanın efrad-i ailelerinin ırz ve namus ve hayatlarına da taarruz vukubulmuştur. Binaenaleyh İzmir'deki zabitan şeref ve haysiyet ve namus ve izzeti nefisleri münkesir ve madum elbise ve teçhizat ve en lüzumlu eşyadan mahrum üryan ve sefil bir haldedirler.

13- Kolorduya mensup Urla, Ayvalık, Manisa, Aydın, Söke ve Antalya'daki kıtaattan henüz malûmat alınamamıştır.

Bu hususta alınacak malûmat ayrıca arzedilecektir.

On Yedinci Kolordu Kumandanı
Mirliva
Ali Nâdir

BELGE 8

Mıntıka Müfettişi Yüzbaşı Ziya Bey'in, İzmir'in Yunan askeri tarafından işgali sırasında vuku bulan hadiseleri Umum Jandarma Kumandanlığı'na anlatan raporu.

Belge sıra No: 8 (Sadeleştirilmiştir.)
Bak.: 6. Cilt, s. 55.

Zata Mahsustur ve Mahremdir.

5 Haziran 1919

Umum Jandarma Kumandanlığı Yüksek Katına:

İzmir vilayet makam-ı yaveri iken vukubulan Yunan askerî işgalinde cereyan eden hadiseler ile mülki ve askerî memurlar ve bilhassa jandarma amir ve subaylar ve erlerinin ve bu arada Müslüman ahâliden kadın, erkek ve çocukların uğradıkları çeşitli hakaret ve zulümlerden, zât-ı âlîniz kumandan beyi de haberdar etmeyi askerî ve vatani bir vazife addederek aşağıda tafsilatıyla arzeylerim:

Mayıs'ın 15. sabahı İzmir ve civarının Yunan askerî işgali altına alınacağı, Amiral Galthorpe cenaplarının gece saat onda vilayet makamına bildirdiği notadan anlaşılmış ve sabahleyin erkenden limanda yirmiyi aşan taşıt gemisiyle bir Yunan tümeninin geldiği görülmüş ve bunun arkasından Miralay Zafiryo imzasıyla Türkçe ve Rumca olarak neşredilen bir beyannameden sonra, işgal kıtalarından İzmir Rıhtımı'na ilk defa çıkan askerî müfreze tarafından Pasaport Polis Karakolu'nun işgali üzerine orada bulunan polis ve jandarma erleri merkeze çekilmiş ve adı geçen erlerin hükümete gelişinden sonra önde atlı bir tabur kumandanı ve onun arkasında Yunan bayrağını yüklenen küçük rütbeli bir subayı takiben rıhtım boyu yoluyla kışla önüne gelmekte olan efzun taburu, etrafında birçok Rum kadın ve çocuğuyl revolverleri ellerinde bulunan Rum gazeteleri mensupları ve Megalo İdea Cemiyeti âzâsından bir kısmı olduğu halde, kışla önüne varılmış ve kışlayı sükûnet ve intizam ile geçip bir köşeyi döndükten ve kışla ile aralarında 300 metre kadar bir mesafe meydana geldikten sonra nereden atıldığı henüz anlaşılamayan ve en kuvvetli ihtimal zikredilen müfreze etrafında bulunan revolverli kimselerden birisinin belki de kendi ihtiyarı dışında olarak tabancasının patlamasından meydana çıkan bir sedayı takiben Yunan er ve subayları derhal geldikleri istikamete doğru kaçmaya başlamış ve kışla ile hükümet arasındaki bahçede mevzi alarak kışlanın kapı ve pencerelerini hedef tutarak pek şiddetli bir ateş açılmış ve zikredilen ateş, hiçbir taraftan karşılık görmediği halde yarım saatten fazla devam ettirilmiş ve o esnada dışarıda bulunup korku sebebiyle kısmen muhafazalı görünen Ziraat Bankası girişindeki merdivenlere sığınan kadın ve çocuklar, bulundukları yerde feci ve gaddar bir şekilde şehit edilmiş ve banka merdivenlerinden sel gibi kan akmıştır.

Yunan işgal kuvveti kumandanlığının sabah sabah neşrettiği beyannamesinde

mülki ve adli memurların eskiden olduğu gibi vazifelerine devam etmeleri kaydına güvenerek, vazifeleri başında bulunan hükümet memurları bu esnada daire karşısındaki askerî otelinin üst katına çıkan Yunan askerinin hükümete yöneltiği ateş karşısında hükümet dairesi de kuşatılmış ve hepsi vilayet makamı etrafında toplanarak neticeyi beklemişlerdir. Hükümet binasının ateşten nisbeten korunan kısmında vali beyin etrafında toplanan memurlar ve jandarma amir ve subayları bir beyaz bayrak çekmek suretiyle daireden ateş edilmediğini karşı tarafa anlatmaya karar vermiş ve tedarik edilen bir çarşaf iki cihetten hücum edenlere gösterilmiş ise de ateş devam eylemiş ve en nihayet hariçten kesilen tüfek sesleri, bu defa hükümetin alt katında işitilerek hükümete girdikleri anlaşılmış ve bu asilerin başında herhalde söz anlar bir subay bulunacağı ve hükümete mutlaka kendisinin geleceği düşünülerek vali beye ait olan odanın kapıları, tarafımızdan açılmış ve esasen yukarı çıkmakta olan askere Rumca odaya girmeleri lüzumu anlatılmış ve ellerinde süngülü tüfekleriyle salona gire ilk efzun eri –bu odanın vilayet makamı olduğu ve vali beyin de orada mevcut bulunduğunun tekrar hatırlatılmasına rağmen– Türkçe ve Rumca ağır ve çirkin lakırdılar sarfederek ellerin yukarı kaldırılmasını ve hepsinin aşağı inmelerini istemiş ve odanın dışında merdiven basamakları üzerinde dizilen ve süngüye davranan diğer efzun erlerinin önünden mülki memurların başkanları geçirilmiş ve bu esnada süngü ve dipçik darbesiyle birçok memur yaralanmış ve bir kısmı nefsini kurtarmaya muvaffak olmuştur.

Memurların alt katta aynı erler tarafından fes ve kalpakları yere attırılmış ve bunda tereddüt edenlere karşı başta bulunan fes ve kalpaklar süngü ucuyla başlarından alınmış ve bu sebeple de başından ve yüzünden birçok zat yaralanmış ve orada sivil Rum ahâlinin de iştirakiyle memurlardan büyük bir kısmı dipçik ve odunlarla dövülmüş ve bu şiddetli vuruş esnasında güya silah aramak bahanesiyle üzerlerinde ne varsa hepsi alınmış, jandarma subaylarının formaları Yunan erleri tarafından sökülmüş ve aynı hararet ve rezaletle ve süngülü birçok erlerin muhafazası altında olarak rıhtım caddesi istikametine sevk edilip, süngü tehdidi ile "zito Venizelos" diye bütün memurları bağırmaya zorlamakta ve hepsinin elleri yukarıda, başları açık olduğu halde bir müddet götürüldükten sonra, Yunan temsilcisi bir otomobille gelerek vali bey ile oğlunu alıp götürmüş ve geride kalan memurlar sokak ortalarında sebepsiz dövülerek ve hakaret edilerek ve süngü darbeleriyle yaralanarak İzmir'in en mühim caddesi olan Kordon Boyu'nu takiben ve İtilâf Devletleri askerî temsilcilerinin bulunduğu kıçtan kara edilmiş harp gemileri ve bütün hatırı sayılır ecnebilerin oturmakta olduğu sahildeki binalar önünde büyük bir rezalet ve hakaretle geçirilmiş ve her türlü müdafaa ve taarruz vasıtalarından mahrum olarak, kuvvetli müfrezeler muhafazasında götürülen subay ve memurlardan birçokları efzun erleriyle, ellerinde odun, demir ve zincir gibi maddeler bulunan yerli Rum ahâli tarafından feci surette ve bütün medeniyet ve insaniyet âlemi önünde öldürülmüş ve subaylardan toplanmış bir kafilenin Pasaport adlı yere vardığında yine yerli Rumlarla, efzun erleri tarafından yapılan bir hücumda, Kolağası Necati Efendi pek feci ve gaddarane bir surette şehit edilmiş ve o gün nasılsa kışlada babasının yanında bulunan, adı geçen zatın sekiz on yaşlarındaki oğlu da birlikte götürülerek, babasının üzerine yatarak çırpınan yavrucak da bir süngü ile yaralanmıştır.

Birçok kafileler teşkil eden subaylar ve memurlar, efzun erleri tarafından yapılan, arzedilen hakaretlerden başka, kışla ve hükümetten Pasaport'a gelinceye ka-

dar Rum ahâli ile evlerin balkonlarında bulunan Rum kadınları tarafından yuha nidalarıyla ellerine geçen taş, toprak ve kiremit parçası ve bazı kadınlar tarafından üzerlerine revolver atılmak suretiyle taarruz ve hakarete uğramışlardır.

Memur ve subaylardan başka o gün zarfında dışarıda görülen bütün Türk ve Müslüman, ufak çocuklar da dahil olduğu halde hepsi toplanılmış, aynı hakaret ve rezaletle muhtelif yerlere hapsedilmiş, hükümetin bitişiğinde bulunan Sultanî Okulu'nun (lise) henüz pek küçük olan talebeleri de Yunanlılar tarafından bu hapsedilmiş zümreye sokularak ve bu bîçare çocuklar insanlığın kabul edemieyeceği derecede dövülmüş ve işkence edilmiştir.

Kafile kafile zahire borsasına, un deposuna, boş dükkanlara ve Yunan vapurlarının hayvanları koydukları ambarlarına hapsedilen memur ve subaylar iki üç gün aç biilaç bulundukları yerde bırakıldıktan sonra serbest bırakılmış ve aile sahiplerinin çoğu evlerine döndüklerinde ikinci bir facia karşısında kalmıştır.

Memurlar ve ahâlinin hapsedildikleri o gün ve akşamı yerli Rum ahâli ile izci çocuklarının yol göstermesiyle birçok subay ve memurların evleri geceleyin taarruza uğramış ve yağma olmuş ve (ismi ve adresi bilinen) beyin ailesine de kocası hazır olduğu halde Yunan askerleri tarafından zorla ırzına geçilmiş ve İslam çarşısı ile Hıristiyan mahallelerinde bulunan Müslüman dükkanlarının hepsi birden yağma edilmiş ve kasalar kırılarak içindekilerin hepsi alınmıştır.

Hükümet dairesi tamamen alt üst edilmiş, yazıhanelerin çekmeceleri süngülerle kırılmış, bütün evrak yokedilmiş ve muhtelif idare şubelerine ait bütün eşya, hususi aletler kullanılıp kırılarak içindekiler aşırılmış ve dairede hokka kaleme varıncaya kadar hiçbir şey bırakılmamış vali beyin odasındaki maroken takımlar kasaturalar ile kesilerek marokenleri çalınmış ve bütün telefonlar kullanılamayacak derecede bozulmuş ve yokedilmiş ve kışlanın bütün malzemesi pencerelerden kışla avlusuna atılmak suretiyle kullanılmaz bir hale getirilmiştir.

İzmir'in içinde ve civarında o gün Rumlar tarafından tenha yerlerde ele geçirilen polis ve jandarmalar öldürülmüş ve vak'adan on beş gün sonraya kadar denizden birçok cesetler çıkarılmış ve bunlar arasında boğazlarından birbirlerine zincirlerle bağlı üç polis erinin boğulmuş cesetlerinin hükümet önündeki sahil kısmında görülmesi nazarı dikkati ve ehemmiyeti çekmiştir.

Bozyaka mevkiinde dokuz, Seydiköy ve civarında sayısı henüz anlaşılmayan miktarda öldürülen Müslüman cesetleri birkaç gün olduğu gibi kalmış ve bunların gömülmesine hiçbir Müslüman cesaret edememiştir.

Dördüncü Kolordu Asker Alma Heyeti Başkanı Albay Süleyman Fethi, Kolordu Başkâtibi Şükrü, Kolağası Necati Beyefendilerle *İnsan Hakları* (Hukuk-i Beşer) gazetesi sahibi olup Kordon üzerinde parça parça edilmek suretiyle şehit edilen Tahsin Recep Bey şehitler zümresinin başta bulunanlarından olup ismi ve hüviyetleri anlaşılamayan daha birçok din kardeşlerinin bu arada olduğu ve mühim miktarda yaralı dahi bulunduğu ve işlenen bütün cinayetlerin, arzedilen ecnebi ve İtilâf Devletleri siyasi ve askerî temsilcilerinin karşısında yapılmasına ve Amerikalı subayların at üzerinde gezerek hadiseleri gözleriyle görmelerine rağmen yazık ki hiçbir harekette bulunmadıklarının arzına ayrıca lüzum görürüm efendim.

5 Haziran 1335 (1919)

Mıntıka Müfettişi Mülhakı
Yüzbaşı Ziya .

ذاته مخصوص و محرمدر

عموم ژاندارمه قوماندانلغی

حضور عالیسنه

ازمیر مقام ولایت یاوری ایکن وقوع بولان یونان اشغال عسکریسنده جریان ایدن حادثات ایله مأمور بولنمقله وعسکریه وخصوصیله ژاندارمه امرا وضابطان وافرادینك و بو میانده اهالی مسلمه‌دن قادین ایركك چوجقلرك ده دچار اولدقلری مظالم وحقارات كوز ماكوردندات عالی قوماندانلریده خبردار ایتمك وظیفه عسكریه ووطنیه‌دن عداله [illegible] تفصيلاً عرض ایلرم :

مایسك اون [illegible] صباحی ازمیر وجوارینك یونان اشغال عسكریسنه [illegible] آتنه [illegible] امرال عالیه [illegible] خانلرینك [illegible] ساعت اوده مقام ولایته تبلیغ ایلدیکی نوطه‌دن آكلاشلمش وعلی الصباح [illegible] داخلنده [illegible] یونان [illegible] فرقه عسکریه‌سنك ورودی [illegible]

8 No'lu Belgenin fotokopisinin baş tarafı.

ارمیه داخل وجوارنده او کون رومل طرفندن تنها محله‌سنده اله کچیریلن پولیس وژاندارمه‌لر قتل ایدلمش ونهردن اون بش کون صکره‌یه قدر دکزدن برچوق جسدلر چیقارلمش، وبونلرمیاننده بوغازلرندن یکدیکرینه زنجیرلرله‌باغلی اوچ‌یوزی نفرینک جسد مغروقلک حکومت اوکنده‌کی ساحل قسمنده کورولمسی نظر دقت واهمیتی جالب بولنمشدر.

بوزیقه موقعنده صقوز سیدیکوی وجوارنده عددی هنوز آکلاشیله‌میان مقدارده قتل ایدیلان مسلمان جسدلری ر قاچ کون علی‌حاله قالمش وبونلرک دفنه هیچ برمسلمان جسارت ایده‌مه‌مشدر.

دردنجی قول اردو اخذ عسکر هیئتی رئیسی میرآلای سلیمان فتحی. قول اردو سرطبیبی شکری، قول آغاسی نجیب بک افندیلرله حقوق شهرغزنه‌سی صاحبی اولوب قوردون اوزرنده پارچه پارچه‌ایدلمک صورتیله شهید ایدیلان تحسین رحمی بک زمرهٔ شهدانک بر آمداسندن اولوب اسم وهویتلری اکلاشله‌میان دها برچوق اخوان دینک بومیانده‌اولدیغی ومهم مقدارده مجروح دخی بومعیتی واجرا ایدیلن حرکتلری ماراه ایلین اهالی مؤتلفه‌نک سیاسی وعسکرلری مواجهه‌سنده یاپلمسی وآمریقالی ضابطانک آت اوزرنده کردنه وقعه‌یی رأی‌العین مشاهده‌ایتمه‌سی معاً مع التأسف هیئت حرکتده بولندقلرینک عرضه آریجه لزوم کورولدم افندم

۵ حزیران سنه ۳۳۵

اصلنه مطابقدر ۲۵/۶/۶

عموم ژاندارمه قوماندانی
میرآلای
[illegible]

8 No'lu Belgenin fotokopisinin son tarafı.

BELGE 9

İzmir Jandarma Kumandanı'ndan 3 Haziran 1919'da Genel Jandarma Kumandanlığı'na gönderilen İzmir'in Yunan askerî işgalinden sonra halkın ve bilhassa subayların vaziyetini izah eden rapor.

Belge Sıra No: 9 (Sadeleştirilmiştir)
Bak.: 6. Cilt, s. 55.

İzmir Jandarma Kumandanlığı'ndan
3 Haziran 1919/1335

Zâta Mahsustur ve Gizlidir.

Genel Jandarma Kumandanlığı'na,

İzmir'in işgal şekli hakkında ilk defa çekilen şifre cevabı her nasılsa henüz telgrafhaneye el konmamış olmasından dolayı gelebilmiş ve zikredilen telgrafda sabır ve metanet tavsiye buyrulmuştu.

Sevgili bedbaht vatanın geçirmekte olduğu feci buhranın dehşeti, millî istiklal ile hâkimiyet manasının değer ve kıymeti burada fiilen taarruza uğradıktan ve bunların hiçbirisine sahip ve malik olmadıktan sonra ortaya çıktı. İnsan, yerine gelmesi mümkün olan bir husus için sabreder veya metanet gösterir. İzmir'in şimdiki durumu metanet ve sabrı tüketecek bir haldedir. Osmanlı İmparatorluğu ülkelerinin arasına katıldığı günden beri hiçbir taarruza maruz kalmayarak bir masumluk timsali halinde bulunan zavallı ve garip İzmir ... (birbuçuk satır eksiktir) ezilmiş, bugün inliyor. İşgal günü İşgal Kuvveti Kumandanı Niko Zafiryo'nun yayınladığı beyannameyi şüphesiz görmüşsünüzdür. Gerek bunda gerek daha sonra yayınlanan beyannamelerin hepsinde İzmir'i işgalden maksat adi bir kontrol koymaktan ibaret olduğu hükümetin ve Osmanlı hâkimiyetinin evvelki gibi bâki bulunduğu söylenildiği halde vaziyet bunun tamamiyle aksidir. Hâkimiyet, hükümet ismen mevcuttur, fiilen ortada yoktur. Valinin, polis müdürünün, jandarma kumandanının yetki hududu, icraat mıntıkası ancak masaları başına bağlı kalmaktadır. Memleketin icra kuvvetini teşkil eden polis ve jandarma eriyip çözülmüştür. Şehir de dahil olmak üzere bütün karakollar fiilen idareleri altındadır. Hükümet Konağı'nın alt kat salonunda bile askerî bir birlik yatıp kalmaktadır. Kendi polis müdürleri ve jandarma kumandanları mevcuttur ve vazife yapmaktadırlar. Gerek polisin gerek jandarmanın silahları ve cephanesi ve bütün teçhizatının hepsi alınmıştır. Doğrudan doğruya vazife görebilmek vazgeçtik, iştirak bile ettirilmemektedir. Toplanabilen ve toplu bulundurulan yirmi otuz kadar jandarma erlerini istedikleri zaman bir bahane ve vesile ile tevkif ediyorlar ve istedikleri zaman serbest bırakıyorlar. Jandarma subayları birçok vaka ile vazife dolayısıy-

la ilgili bulunduklarından birçok kindar yerli Rumların kışkırtmaları neticesinde bu subaylardan bazıları takip edilmekte ve araştırılmaktadır. İşgal günü dört yerinden ağır ve ümitsiz bir halde Rum hastahanesinde yatmakta bulunan ve Adana Alayı'ndan izinli gelerek alayımıza nakletmiş olan ve katiyen suçsuz olan yedek Üsteğmen Asaf Osman Efendi'nin Amerikan Hastahanesi'ne naklettirilmek teşebbüsünde bulunduğu halde komitecidir diye can çekişme halinde bulunan zavallı genci bile bırakmamaktadırlar. Bundan başka henüz yeni gelip Aydın Taburu'na verilen ve Balatcık civarında takip işlerinde çalıştırılan Teğmen Hikmet Efendi'yi de propagandacıdır bahanesiyle yakalayıp, İzmir umumi hapishanesinde canilerle beraber aynı koğuşta tevkif etmişlerdir. Kısaca küçük bir sebeple ele geçirdiklerini hapsetmekten, işkence etmekten geri kalmıyorlar. Hükümetin kapısına çıkarılan nöbetçinin elinden silahını alıyorlar. Sıkıyönetim (örfî idare) gereğince bir jandarmamız nöbet ve vazifeden vazgeçtik, dışarıya bile çıkamıyor. Merkeze bağlı bulunan yerlerde ve merkez taburu mıntıkasındaki takım ve karakollar ve bilhassa Çeşme, Seferihisar, Urla takımları eratı sebepsiz on günden beri umumi hapishanede mevkufdurlar. Serbest bırakılmaları için gerek bizim gerek vilayetin ve hatta tensik memuru olan ecnebi subaylarının devamlı teşebbüsleri neticesiz kalmakta ve adı geçen zatlar hâlâ mevkuf bulunmaktadırlar. Postahane işgal edilmiş ve amansız bir sansür konmuştur. Kumandanlıktan 12 Mayıs 1919 tarihiyle gönderilen yazılar ancak 2 Haziran'da alınabilmiştir. Ve hepsi baştanbaşa açılarak tetkik edildikten sonra gönderilmiştir. Merkeze bağlı yerlerle haberleşme hemen kesilmiş gibidir. Aydın, Denizli, Ödemiş'ten hiçbir haber alınamamaktadır. Manisa'dan dört beş günde gelebilen bir telgrafın da yarısı silinmiş ve bozulmuş bir halde ele geçebilmiştir. Yerli Rumların ve askerlerin tahkir eden nazarları, kindar bakışları yüzünden subaylar ihtiyacını temin etmek, işlerini düzenlemek için kalp huzuru ile dışarıya ve çarşıya bile çıkamamaktadır. Kılınçlarımıza varıncıya kadar alınmıştır. Liman dairesi ellerindedir. Memurları tam bir faaliyetle çalışmaktadırlar. Askerî kışlası tamamiyle işgal olunmuştur. Yalnız hükümet dairesi henüz müstesna olmak üzere bütün Hükümet binalarına Yunan bandıraları çekilmiştir. Hükümet daireleri işgal günü yağma edilmiş ve evrakı, dosyaları yokedilmiştir. Alayın tek bir dosyası kalmamıştır. Köylerde sıkışıp kalan ve her dakika taarruza uğrayan zavallı İslam ahâlinin yardım isteyen feryatnamelerini vali ancak (jandarma Kumandanlığına) nakarat halinde derkenarlarla havale ile yetiniyor. Halbulki eldeki jandarmayı harice göndermek şöyle dursun toplu bulundurmak bile bir kabahat sayılıyor. Ve bir sokaktan diğerine iki neferi beraber göndermek tehlikeden uzak bulunmuyor. İşgal gününden beri denizdeki *Hızır Reis* gambotundan başka şehirde tek bir Osmanlı sancağı görülmemekte ve çekmek için de kimsede cesaret bulunmamaktadır. Mülki idare ancak hayalen kurulmuştur. Vilayet merkezi Ayafotini Kilisesi, Avcılar Kulübü ve Yunan Konsoloshanesi'dir. Valileriyle, jandarma kumandanı ve polis müdürleriyle, izcileriyle kısaca bütün memurlarıyla İzmir'e Yunan kanunları hâkim bulunmakta ve İzmir bu suretle idare edilmektedir. Bunun aksine vaki olan bildiriler ve alınan haberler hakikate aykırıdır. Ve Osmanlı hâkimiyetinin devam ediyor kanaatını göstermek dahi vatan ve millet için büyük bir hıyanettir. İşgal günü maruz kaldığımız insan havsalası sığmaz hakaretler ve işkence de hergün millî ve şahsi izzetinefsimizin en hassas noktasından yaralandığı da eklenecek olursa

burada durumun tahammül edilmeyecek bir şekilde olduğunu nazarında canlandırır ümidindeyim. İşgal günü sabahleyin subaylara avans olarak verilen paranın, bir kısmından çoğu zorla alınmıştır. Yalnız alınan para değildir, kol saatleri, kol düğmeleri, yüzükler, kalpaklar, apoletler, getrler hatta ceketler alınmıştır. Kalpaklar süngülere takılarak gezdirilmiş ve Yunan askerî ve medeni terbiyesi âleme ilan edilmiştir. Vaka gününde biz bir taraftan sevkedilir ve akıl ve hayale gelmez taarruzlara maruz kalırken subayların bir kısmının da evleri yağma edilmiştir. Ahâliden evleri ve dükkanları yağma edilenlerin adedi sayısız ve hesapsızdır. Feci bir şekilde şehit edilen Müslümanların sayısı yakın köyler de dahil olmak üzere iki bini aşmıştır. Mevcut olmayanlar kayıp olarak gösterilmekte ise de hakikatte şehitlerin hüviyetleri ve miktarı anlaşılamamıştır. Çünkü bütün Kordon Boyu ve Kışla ve Hükümet önü cesetle dopdolu olduğu halde pek az bir zaman zarfında ayaklarına ve boyunlarına demirler bağlanarak denize atılmıştır. Merkeze bağlı yerlerdeki zarar ve kayıpların miktarını tahminî olsun tayin etmek mümkün değildir. Çünkü ne gitmek ve ne de haberleşmek mümkündür. Zararların ödenmesi için sözde ilanlar edilmiş, komisyonlar teşkil olunmuş ve cetveller tanzim edilmiş ise de henüz netice elde edilemediği gibi gidişatı oldu olacak ile sürüncemede bırakmak, vakit kazanmak ve gün geçirmek arzusunda bulunduklarını hissettirmektedir. Bu durumun doğurduğu müthiş pahalılığa maaşları ve şahsi servetleriyle dayanmaya çalışan subaylar soyulmak ve ailelerini selâmete ulaştırmak için emin mahallere göndermek yüzünden büyük zararlara uğramış ve büyük bir kısmı cidden sefil ve perişan ve şaşkın bir halde kalmıştır. Ailesini, kendisini pek haklı olarak düşünmeye mecbur olan bir ferdin iyi vazife yapamayacağı pek tabiîdir. Esasen subayların sızlanması ve arka arkaya yaptıkları müracaat, alayı da müşkül bir mevkide bırakmaktadır. Bu müracaata faydalı bir cevap verilemediği takdirde ümitsizlikle de subaylarımızın sahip oldukları ve en buhranlı zamanlarda bile muhafaza ettikleri itaat ve boyun eğme hissinin bozulacağı da aşikârdır. Bütün arz ettiklerime mıntıka müfettişliği de şahittir. Vaziyet müfettişlik de birçok defalar kumandanlarına arzetmiş ve aynı suretle o da bir cevap alamamıştır.[3]

Netice itibariyle İzmir'in içinde jandarma subayı bulundurmak isteniyorsa ve lüzumlu görülüyorsa şimdi mevcut fakat çalıştırma kabiliyetinden mahrum bulunan ve vazifesiz, işsiz, güçsüz burada oturan subayları kaldırmak ve evvelki tebliğ gereğince muhtelif rütbede birkaç subay göndermek hal ve vaziyete uygun olacağından bu işin yapılmasını ehemmiyetle istirham eder, aksi takdirde ileri de hiçbir mesuliyet kabul edemiyeceğimi arz ederim. efendim.

Aslına mutabıktır.
4 Haziran Yıl 1335 - 1919

Umum Jandarma Kumandanı
Albay
Ali Kemal Sırrı

BELGE 10

İzmir Valisi İzzet Bey'in Demeci
(*Sabah* gazetesinin 14 Haziran 1919 tarihli nüshasından alınmıştır.)

Belge Sıra No: 10 (Sadeleştirilmiştir)
Bak. 6. Cilt, s. 69

Yunan askerinin İzmir'i işgal edeceğine dair Amiral Galthorpe cenaplarının notası, işgalin yapılacağı günün gecesi saat onda, bana bildirilmişti. Bu notada, işgalin Paris Konferansı'nın kararı neticesi olduğu ve binaenaleyh İtilâf Devletleri namına icra olunacağı belirtilmiş ve ona göre işin nazarı dikkat ve ehemmiyete alınarak gereğinin yapılması istenilmiştir. Malûmunuzdur ki bu notanın bildirilmesinden 12 saat evvel İzmir kale ve istihkamlarının İtilâf Devletleri askerleri tarafından işgal olunacağına dair bir nota daha almıştım. Bunu, bu memleket mukadderatına mühim bir başlangıç telakki ettiğimden hemen amirallerin yanına gitmeye ve hakikati haber vermeye acele etmiştim. Amiraller, o anda Yunanlıların İzmir'i işgaline dair henüz bir emir ve talimat almamış idiyseler de Paris'ten mühim bir telgraf beklediklerini benden gizlemediler. Mamafih bunun bir ilhak hareketi olmadığını ve sırf bir askerî işgal mahiyetinde bulunacağını da temin eylediler.

Ben de hükümet dairesine dönüşümde toplanmış olan ve uğursuz haberlerden beyninden vurulmuşa dönen ve benden bir avutma haberi bekleyen İslam eşraf ve hatırı sayılır kimseler ki siz de içlerinde idiniz, aynı teminatı vermiş ve işin Paris kararı icaplarından olmasına ve işgalin İtilâf Devletleri adına yapılacağına nazaran bizim için ne yazık ki baş eğmekten başka çare olmadığını ve binaenaleyh millî gösterilen kat'iyen fiili bir hareket mertebesine getirilmemesini ve çünkü karşımızda yalnız Yunan askeri değil, bütün İtilâf Devletleri kuvvetleri mevcut olduğunu ve eğer bir karşı koyma hareketi vukubulursa, pek çok vasıtalarla müdafaa edebileceğimiz Osmanlı millî hukukumuzu büsbütün tehlikeye düşürmüş olacağımızı müdafaa suretiyle beyan eylemiş ve İslam ahâliyi sükûn ve yumuşaklığa davet eylemiştim. İdari ve siyasi tedbirlerimi de, aynı millî düşüncelerimden ilham aldığım halde ittihaz etmekte, (almakla) acele ettim. (...)

(On satırdan fazla bir yer açık, İstanbul İtilâf sansürü silmiştir.)

Beni bu hususta tenkid edenler ya cahiller, ya ahmaklardır ki onlara tabiatıyla sözüm olmaz. Veya herşeyden faydalanmaya fırsatçı olan birtakım kötü niyetleri ve düşmanlığı olan kimselerdir ki, onların da mahiyetleri ve maksatları bilindiğinden, karşılık yapmaya tenezzül edilemez. Ben, burada durumun gerektirdiği her şeyi, talimat yokluğu karşısında ve çeşitli tehlikeler ve müşkiller içinde çalışarak yaptım. Ancak bu çalışmam ve gayretim ile son nefesime kadar muhafazasıyla mükellef olduğum Hazret-i Padişahın mukaddes haklarını her türlü darbeden ve zarardan korudum. İslam ahâliye ve memleketi daha büyük felâketlerden muhafaza eyledim. Hareket ve muamelelerimle vicdanen müsterih olduğum sıra-

da geldiğinde neşredeceğim vesikalarla da bunu ispattan aciz değilim. Hülâsa İtilâf Devletleri kuvvetlerine karşı bir millî müdafaa teşkil etmek cinnetinde bulunmadığımdan veyahut uğradığımız taarruz ve hareketlerden sinerek, usanç getirerek Osmanlı Hükümeti'nin devamını bir dakika bile ... (sansür çizmiş, 10 satır kadar açık var).

Şimdiye kadar gerek amiraller ve gerek siyasi temsilciler yanında vaki olan siyasi teşebbüslerim, verdiğim protestonameler, gerek dahili vaziyetin ıslahına, gerek siyasi durumun lehimize inkişafına pek çok yardım etmiştir! Bu, red ve inkar edilemeyecek siyasi bir meseledir. Bu konuda şimdilik fazla bir şey söylemekte mazurum. Yunan askerî işgali vakası İtilâf Devletleri'nin resmî notalarında açıkça belirtilen hudut ve şümulü pek tecavüz etmiş ise de hiçbir yerde askerî işgal mahiyeti! geçmemiştir. İşin cereyan şekline ve bütün safhalarına, İtilâf Devletleri siyasi ve askerî memurları tamamiyle vakıf ve şahittirler. Bütün bu teşebbüsler ve görüşler, Avrupa'da büyük bir tesir! meydana getirmiştir. Binaenaleyh şimdilik de bizim için yalnız Paris Konferansı'nın adil kararını beklemek kalıyor.[4] Şüphesiz bize uygun bir hali kazandıran siyasi durumdan faydalanmak ve Paris Konferansı'nı daha ziyade lehimize döndürmek murahhaslarımızın yüksek anlayışlarına bağlı bulunuyor.

Bence siyasi durum çok lehimizdedir! Şu kadar ki faydalanmanın yolunu bilmelidir. Faydalanmanın yolunu bilmek ise, yalnız siyasi becerikliliğe dayanmaz. Bizi müdafaa etmek isteyen veya ağuş-ı mürüvvetine atılmak istediğimiz hükümetlere karşı içi siyasetimizde bir düzenlik ve yararlık göstermekliğimiz lâzım gelir. Her şeyden önce bizi bu hale sokanlara milletin lanet etmesi ve hükümetin de cezasını vermesi lâzımdır.

BELGE 11

Müşir İzzet Paşa'nın manda'ya ait raporu ile
Albay İsmet Bey'in (İnönü)
Kurmay Binbaşı Saffet Bey (Arıkan) ile arkadaşı
General Kâzım Karabekir'e gönderdiği mektup.

Belge Sıra No: 11
Bak. 6. Cilt, s. 108.

Müşir Ahmet İzzet Paşa'nın Sivas Kongresi'ne verilmek üzere Kurmay Binbaşı Saffet Arıkan ile gönderilen uzun raporunun manda'ya ait kısmı: (aynen)

Manda meselesi ve netice: Devletin şu duçar olduğu hal-i zecrette ve akyam ve edyan-ı muhtelife beynindeki ihtilâfat ve münafesat içinde alelhusus taht-ı tehdidinde bulunduğumuz zaruret-i maliye muvacehesinde bir idare-i salime teşkili pek kolay bir mesele olmadığı gibi düvel-i galibenin dahi alacaklarından harp zarar ve ziyanlarından ve birçok imtiyazlarından dolayı müteaddit hukuk davasında bulunmaları vesaire gibi sebeplerle her halde şu son zamanlarda 'manda' lafzı ile eda olunan bir müzaharet ve mürakabe olmaksızın devletin temin-i hayatı kabil olmayacağına he biri sahib-i fikr-i selimce kanaat olunur.

'Manda' tabirinin şumulü pek malûm değilse de saltanatın, hakkı kaza ve temsilinin mahfuziyeti, 'manda' emrinin nüfuzu cari olmakla beraber kuva ve heyet-i teşriiyenin bekası, cemaatlerin serbesti-i inkişaf ve mezahip ve tedrisatın hürriyet-i tammasi, devlet-i müzahire memurinin kontrolu altında yerli memurların da külliyet temşiyet-i umur etmesi, milis tarzında olsun bir ordu teşkil edilmesi, mütekaidin ve eramil hukukunun gözetilmesi gibi hususatın şurut-ı esasiyeden olması iktiza eder.

Bir de mandater olan hükümetin kontrolu kâfi görülerek her gûna kapitülasyonun suret-i kat'iyede ref'i de ehemm-i umurdan ve iktiza-yı madelettendir.

Ondan maada 'manda'nın müddet-i müphem tabirat ile ifade edilmeyip behemehal 15-30 senelik muayyen ve mahdut bir müddete münhasır olması lâzım gelir.

Erazi-i devletin müteaddit manda'lara taksimi, inkısam-ı kat'isinden başka birşey addolunmaz. Binaenaleyh Asya-yı Sugrâ (Küçük Asya) şibih ceziresi (Trakya ve İstanbul ile beraber) ve Arabistan vilayeti hakkında balâda dermeyan olunan teklifin kabul ettirilmesi takdirinde vilayat-ı mezkûrenin dahi muayyen ve kat'i bir müddet dahilinde bir tek mandaya tevdi olunması istikbal ve hayat-ı devlet-i kâfie yegâne suret-i haldir.

Bu mandanın Avrupa düvel-i muazzamasından birine tevdii halinde birçok muhasedatı tevlit edeceği gibi istikbalimiz için de hayırlı olmaz. Binaenaleyh bu umumi manda'nın Amerika Hükümetine tevdi olunması ensebtir. Anadolu'da başgösteren birçok teşevvüşat ve sefk-i dema'ya sebebiyet vermesi müstabad görülmeyen iğtişaşatın önü alınması için biran evvel âlem-i medeniyetin şu tedbire

tevessül etmesi bir vazife-i insaniye olduğu gibi bu teşevvüşatın tesiri ile izmihlal ve inhilal-i katiden kurtulmak için bizim dahi bir an evvel bunu talep etmekliğimiz ensebdir.

Vaziyet-i hazıra-ı siyasiyeye göre Sivas Kongresi'nin dört devlet mümessilinden Amerika mandasını talep etmesinin pek mühim bir faide temin edeceği ve rekabet-i malûme kefesini lehimize mühim surette ağır bastıracağı teklif ve beyan olunur.

Albay İsmet (İnönü) Bey'in Mektubu

Kardeşim Kâzımcığım,

Bundan evvel bir mektup yazmıştım, yakında, onu, daha almamışsındır. Bununla vaziyet hakkında biraz malûmat vermek istiyorum. Fakat hakkında senin bilmediğin var mıdır?

Vaziyet şimdi Anadolu ahvali demektir ki buralarda biz onu mübalağalı işitiyoruz. Bir aralık Anadolu halkı ile İstanbul Hükümeti arasında nifak bulunmamasına pek ziyade ehemmiyet verdik. Daha Ferit Paşa Paris'te idi; Hükümet de az çok intibah göstermiş idi. Ali Kemal Bey o sırada çekildi. Harbiye Nezareti'ne de İzzet Paşa veya Fevzi Paşa gelecek gibi idi. Kabul etmediler. Sonra Ferit Paşa da geldi. Yeni hükümetler teşekkül etti.

Teşkilât-ı millîye hususunda Ferit Paşa, Ruhi, Ali Kemal Bey vesaire gayri kabil-i telafi adımlar attılar. Bugünkü yekdiğerine tamamen zıd ve hasım telâkki hasıl oldu.

Fakat şimdiki Adil Bey – Süleyman Şefik Paşa Hükümeti bütün evvelkilerine amelî bir surette taş çıkarmaktadır. Adil Bey maatteessüf tamamen İngiliz düşüncelidir. Ahâlide adem-i tasvip artıp, anlarda mevkilerinde herçebadabad durmak fikrinde bulundukça... Tedricen sükût ettiklerine ve bugün İngiliz vesair ecanibin ayak takımlarının elinde buluduklarına kanaatim vardır. Siyaseti bizde öteden beri ikiyüzlülük, hilekârlık ve oyunculuk suretinde telâkki ettiklerinin en yakın misal-i imtisali Adil Bey ve Süleyman Şefik Paşa'lardır.

Aydın'dakilere günde iki defa telgraf çeker, bunların namuslarına itimat ederek teslim-i nefis etmelerini teklif ederler. Geçende İzmir'den bir İngiliz zabiti gelmiş, Kuvva-yi Milliye'nin taarruz etmemelerini talep etmiş ise de o sırada demiş ki, "Biz bunların ellerinden silahları alınsın demiyoruz. Dağılsınlar da demiyoruz. Çünkü böyle bir talebi icra etmek muhaldir. Yalnız taarruz etmesinler diyoruz," der. Hemen ertesi günü Adil Bey aynı nakaratı tekrar ediyor: "Biz bilâkis bunlardan istifade etmek fikrindeyiz ilh..." demek istediğim tamamen ikiyüzlüdürler. Öteden beri tasmim ettikleri tebeddülatı şimdi yapıyorlar. Yani kâmilen Ali Nâdir Paşa, arkadaşlarını getirip seciye erbabını ihraç etmek. Daha Nazım Paşa zamanında, 'Ferit Paşa bütün kumandanların tebeddülünü ve yerlerine tayin olunan zevatın esamisini mübeyyin bir cetveli bir gün meclisi vükelada okumuş', Nazım Paşa kabul etmemiş. Nazım Paşa epey salim işler görmüş. Mesela bütün Harbiye Nâzırları içinde bir Şûra-yı askerîye teşkiline samimi bir surette çalışmış yegâne nâzırdır. Bütün bu nâzırların hepsi, ilk şeraiti kabul edip nâzır oluyorlar.

Ondan sonra şeraite serfürû ağır geliyordu. Yalnız Süleyman Şefik Paşa aşk ile devam ediyor. Bakalım. Gelir gelmez bizleri tebdil etti. Şûra âzâsı kabul etmediler.

Ahmet Rıza'yı falan tevkife kıyam ettiler. Fransızlar müdahale etmiş diyorlar, tevkif olunmadı. Şifreler için kolordulara yazdı. Kabul etmediler. Zabitan grev yaptılar ilh... şimdi kudemadan yeni yapılan kadroların emniyet ve muhabbeti sayesinde temin-i mevki düşünüyorlar. Eğer Erzurum'a gidecek birini bulurlarsa seni de tebdil etmeyi düşündüklerinde zerre kadar şüphem yoktur tabii.

Bu Süleyman Şefik Paşa, İzmir fecayiinden sonra bana müracaat etmiş, "Memleket mahvoluyor, taksim ediyorlar... Anadolu'da kıyamdan başka çare yoktur. Konya havalisine gidelim... Şehzadelerden birini alıp o civara götürelim... Etrafına toplanalım. Sen de bu şehzadeye erkân-ı harbiye reisi ol," demişti. Ben kendisine öteden beri emniyet etmediğim için lâ ve naam bir cevap vermeksizin başımdan savmış idim. Şimdi bu adam bu marifetleri yapıyor... İstanbul'da emniyet-i nefs endişesi arttıkça Ferit Paşa her giden nâzırın yerine daha aşağısını bulmakta devam edecektir. Bu mülâhaza da unutulmasın.

Vaziyet-i hariciyeye gelince Amerika Heyeti burada herkesle temas etmiş idi. Şimdi İstanbul'da belli başlı iki cereyan vardır. Amerika, İngiliz taraftarlığı. İngiliz taraftaranı, Hürriyet ve İtilâf, *Türkçe İstanbul* gazetesi, Adil Bey ilh... Mütebâkisi Tevfik Paşa dahil olduğu halde Amerika muaveneti taraftarıdır. Evvelce Amerika'nın kabul etmesi pek şüpheli olduğu için İngilizler sakin idiler. Halbuki, tahmin hilâfına olarak, Amerika'da Türkiye'ye gelmek için temayül artmış, neşriyat başlamış olduğu için İngilizlerde de telaş artmış İstanbul'da propagandaya başladılar. Taraftarlarını hükümet ile beraber körüklüyorlar. İstanbul'un bazı mahallerine beyannameler bile dağıtmışlar, "İngilizleri isteriz" diye... İngilizlerin emeli bu esnada memlekette, Amerika Heyeti'nin tahkikatını ve temayülatını iptal edebilecek cereyanlar izhar ve ilan ettirmek, bu suretle bir defa Amerika işini suya düşürdükten sonra yine bildiklerini yapmaktır diye tahmin olunuyor. Korkuluyor ki bütün Asya'yı eline geçirmiş olan İngilizler, yegâne kabiliyet-i harbiye ve ihtilaliyesi olan Türkiye'yi elinde bulundurarak tamamen çürütüp mahvetmek isteyeceklerdir. Eğer Amerika'nın gelmesi suya düşerse İngilizler için bugünkü taksim vaziyetini tevsi etmekten başka yapılacak bir şey yok gibidir ki, İngilizlere diğerleri bu hususta muavenet edecekler, muhalefet etmeyeceklerdir.

Eğer Anadolu'da halkın Amerikalıları herkese tercih ettikleri zemininde Amerika milletine müracaat edilse pek ziyade faidesi olacaktır deniliyor ki ben de tamamiyle bu kanaatteyim. Bütün memleketi parçalamadan bir Amerika'nın murakabesine tevdi etmek, yaşayabilmek için yegâne ehven çare gibidir. Fakat bugün bu kanaatin kıymeti onun izharındadır. Avrupa'nın Amerika'nın pazarlık ettikleri bir zamanda Amerika lehine bir koz göstermektedir.

Sen Erzurum'a giderken bana, "Korkuyorum ki seni bir şeye karıştıracaklar," demiştin. Evimden dışarı çıkmadın ve hiç bir şeye karışmadım.[5] Fakat muhitim karıştı. Ben karışmadım da ne oldu? Hiç... Sekiz ay evimde oturduktan sonra bir gün çağırdılar. Şûra-yı askerî teşkil ettiklerini ve beni de oraya tayin ettiklerini bildirdiler. Bir hafta sonra affettiklerini söylediler. Kim istemişti, sonra ne sebeple affettiler? Bilen ve söylenen yoktur. "Anadolu'ya silah ve cephane giderse ben gönderirmişim, hep ben idare edermişim," Adil Bey'in kanaati bu. Merkumun her bildiği işte böyle ise vay milletin başına.

Dahili nifak, hükümetle millet arasındaki iftirak, en soysuz en alçak kısmının idare başında bulunması gibi ahvalin memleketi daha nice felâketlere götüreceğine şüphe yoktur. Fakat bu erbab-ı namus için bir çare burada yok.

Anadolu'da anarşi günden güne artıyor. Hükümetsizlik her gün daha ziyade tebarüz ediyor. Bu hal yalnız başına azim bir felâkettir. En muktedir hükümetler, en temiz insanlar bu anarşiyi senelerce tedaviye ve mahvolan nüfuz-i hükümeti iadeye teşebbüs etseler muvaffakiyetleri şüphelidir. Bilâkis tutulan sakîm yolun inad ve ısrar ile takibinden mütevellit netayic bakalam ne olacaktır?

İşte biz evimizde, hiçbir kimse ve hiçbir şeyle alâkadar olmaksızın (hükümetin kanaatine rağmen) ahvali böyle teessürle görüyoruz. Dilhûn oluyoruz. Duadan başka elimizden bir şey gelmez. Malatyalılar bana Malatya mebusluğunu teklif ediyorlar. Sen ne dersin? Gözlerinden öperim, seni bağrıma basarım sevgili kardeşim Kâzımcığım.

İsmet

Rauf Bey'in gözlerinden öperim. M. Kemal Paşa ile Refet Bey bugünlerde Kastamonu'ya geliyorlarmış diyorlar.

General Kâzım Karabekir'in bu konudaki mütalâalarının bir kısmı:

Lâyihanın esası ile ahval arasında münasebet yok. Lâyiha şu esasa göre yazılmış:

1- Âlem-i medeniyet halimize acıyabilecek! Ümera-yı Arabın muhasedatından, Türkiye'deki iğtişaşın Türkiye'yi batırdığından bahsederek insaniyet hisleri uyandırılacak.

2- Anadolu'da iğtişaş başgöstermiş, bu da kan dökmeye sebep olacakmış. Bunun için bir an evvel âlem-i medeniyetin, bu teşebbüsatın tesiriyle izmihlal ve inhilal-i katiden kurtulmaklığımız, bir vazife-i insaniyesi imiş!

3- Suriye ve Irak vilayetlerinin bizden ayrılması Wilson prensiplerine muhalifmiş. Buralarını Macaristan kraliyeti derecesinde bir muhtariyetle zât-ı şâhâne hâkimiyetine tevdii veya rey-i ama müracaat olunması.

4- Milis tarzında bir ordu teşkili imkânı tasavvur olunmak.

5- Sivas Kongresi Amerikan mandasını istiyoruz deyince memleketimizi paylaşarak, yer yer işgal eden İtilâf zümresinin derhal razı olarak memleketimizi tahliye ve sulhümüzü imzalayacaklarını kabul etmek.

Bu esaslara karşı içinde bulunduğumuz hakiki vaziyet şudur:

1- Âlem-i medeniyet denilen varlık şu veya bu millete acır bir şefkat kümesi değildir. Bilâkis, millî menfaati için kendisi kadar müterakki ve medeni bir milleti dahi, gücü yettiği ve siyaseti müsaade ettiği gibi bel'eder. Harb-i umumide aleyhlerine harbe girdiğimiz âlem-i medeniyet ise Türkiye'nin battığı günü mukaddes bayram yaparlar.

2- Anadolu'da iğtişaş yoktur. Başlayan millî teşkilâttır. Bunun sebep olacağı izmihlal değil istiklal olacaktır. Bunun için geçen vakit lehimizedir. Bir an evvel

âlem-i medeniyetten istimdat izmihlalimizi mucip olabilir.

3- Suriye ve Irak! Daha devr-i istibdatta bile bizden ayrılmak için birçok cemiyetler teşkil ve Fransız ve İngilizleri de Türklerden çok seven ve harb-i umumide aleyhimize düşmanlarla müşterek fenalıklar yapan bu mahluklar, şimdi uzun senelerin hazırlıklarına inzimam eden istilaların demir pençeleri altında bizleri isterler mi? ve Türkler de Mütareke'den sonra Adana, İzmir, İstanbul, Elviye-i selâse (üç Doğu vilayetleri) gibi öz millet toprakları işgal altında dururken hâlâ Suriye ve Irak'dan bahse yanaşır mı?

4- Terakkiyat-ı hazıra karşısında milis ordusunun bilhassa bizim gibi fakir ve irfanı pek geri milletlerde imkânı var mı?

5- Millî mukavemete karar vereceği yerde, Sivas Kongresi Amerika mandasını isteriz dese, aylardan beri ne zorluklar ve ne fedakârlıklarla hazırlanan millî teşkilât inhilal ediverir. Diğer devletler, millî cephenin bozulduğunu görünce, paralama ameliyesini manda kelimesiyle kolayca yapabileceklerdir. Halbuki istiklal aşkı hemen bütün ordu erkânını ve yer yer halkı sarmış ve bu aşkla Erzurum Kongresi'nden millet sadası fışkırmış. Balıkesir'de, Alaşehir'de de aynı sesler yükselmiş; şimdi Sivas'ta bütün bunların muhassalası ile millî kuvvet ebedi olarak izmihlalden kendini kurtarmak ve istiklaline sahip bir devlet halinde yaşamak ümitleri hakikat haline münkalip olacaktı.

İşte Anadolu'da millî kuvvetler arasında milletin hürriyet ve saadeti için fiilen uğraşan gözlerin gördüğü bu hakikate mukabil, istila altında hür bir nefes alamayan en münevver ve en tecrübeli ve hamiyetli insanların zan ve vehimleri arasındaki fark... Bu layihayı teyiden İsmet Bey'in gönderdiği mektubu, İstanbul Hükümeti hakkında dahi faideli malûmat olduğundan aynen yazıyorum.

(*İstiklal Harbimiz*, s.173-177)

Belge No : 112 Mükerrer

Okurlarıma, aşağıda iki vesika daha sunuyorum. Bunlar İstanbul'da İngiltere Kara Ataşesi Yarbay Ian Smith'in raporu ile bu raporu Lord Curzon'a gönderen İstanbul'da Yüksek Komiserlik görevini ifa eden Amiral Richard Webb'in mektubudur.

Bu iki yazıda İngiliz kabinesinin Kuva-yı millîye'yi karşı açıktan açığa tuttuğu şiddetli politika yerine daha insaflı hareketi, uyarma mahiyetinde öne sürülmektedir. Gerekçe olarak da şu satırlara rastlanmaktadır:

Amerika doğuda hiçbir suretle üzerine mesuliyet almayacaktır. Burada hiçbir menfaati olmadığı gibi Türkiye ile arasında ortak hiçbir şeyi yoktur.

Manda meselesi tamamen imkânsız, uygulanması kabil olmayan bir şeydir. Türkler hangi devlet tarafından olursa olsun kendi egemenliklerine böyle bir darbe vurulmasını hiçbir zaman kabul etmeyeceklerdir.

Fransa ile İtalya bu hususu gayet iyi bildiklerini Türklere de ihsas etmişlerdir. Bu mesele ile ilgili olarak müttefiklerimiz tarafından aleyhimize bir hayli propa-

ganda yapıldığı gibi Türklere de kendilerini yıkmaya çalışan tek millet olarak gösterilmekteyiz.

Zannedersem İngiltere için milliyetçi hareketin ciddiyetini takdir etmek ve bunu bastırmak gayesinde olmadığını açığa vurmak için, gerçekten zaman gelmiştir.

Çünkü bugünkü şartların devamı imkânsızdır.

Sadrazam'a bu şekilde tavsiyede bulunmayı uygun görmediğimiz takdirde herhangi bir teklifimizi muhakkak surette dinleyecek olan Sultan'a (Padişah ve Halife Vahdeddin'e) başvurmamız mümkün değil midir?

No: 534'e Birinci Ek
İngiliz Kara Ateşesi'nin Raporu

Yedi günden beri Sadrazam'ın (Damad Ferit Paşa'nın) Başyaveri ve aynı zamanda Mütareke Komisyonu üyesi olan Kemal[6] bu akşam beni ziyaretle politik durum hakkında uzun bir görüşme yaptı. Sureti kat'iyede eminim ki kendisi milliyetçi hareketten tamamiyle haberdar olup pek muhtemelen bu hareketin İstanbul ile vilayetlerdeki liderlerinin gayri resmî sözcüsü olarak gelmiş bulunmaktadır.

Tam şu sırada başyaver olarak tayini manası olmayan bir hareket değildir. Mamafih gayri resmî surette Sadrazam'ın herhangi bir görüşü izhar etmek için gelmemiş olduğu gibi benimle de daha önce politik hususlarda konuşmuş değildir.

Mustafa Kemal ile araları şahsen çok iyi olup kendisini yakinen tanımaktadır. Bu itibarla gayri resmî surette milliyetçilerin görüşlerini ve arzularını bize bildirmek ve bir teklifte bulunmak üzere gelmiş olması ihtimalini de varid göremekteyim.

Konuşmalarımız şöyle hülâsa edilebilir: İngiltere ile Türkiye'nin büyük müşterek menfaatleri; Türklere Fransızlardan faide melhuz değildir. Zira bunların devri artık sona ermekte olup kendi memleketlerinde de müşkülât içindedirler. İtalyanlardan da bir şey beklememektedirler. Zira bu memlekette bir ihtilal çıkması birkaç aya bağlıdır.

Amerika Şark'ta mesuliyet deruhte etmeye hiçbir zaman yanaşmayacaktır. Burada hiçbir menfaati olmadığı gibi Türkiye ile arasında müşterek olan hiçbir şey yoktur.

Manda meselesi külliyen imkânsız ve kabili tatbik olmayan bir şeydir ve Türkler hangi devlet tarafından olursa olsun kendi hükümranlıklarına böyle bir darbe vurulmasını hiçbir zaman kabul etmeyeceklerdir. Fransa ile İtalya bu hususu gayet iyi bilmekte olup Türklere de ihsas etmişlerdir. Bu mesele ile ilgili olarak müttefiklerimiz tarafından aleyhimize bir hayli propaganda yapıldığı gibi Türklere de kendilerini yıkmaya çalışan tek millet olarak gösterilmekteyiz. İhtiyatlı hareket tarzımız misal olarak işaret edilmekte ve milliyetçileri ezmek için tedbir alması hususunda Sadrazam'a tazyikte bulunduğumuz etrafa yayılmaktadır.

Halen milliyetçi hareketi her ne kadar aralarında İttihatçılar bulunmakta ise de İttihat ve Terakki Komitesi işi değildir. Kısa bir müddet evvel Mustafa Kemal, Enver'den Erzurum'a gelmek istediğine dair bir mesaj alması üzerine derhal verdiği cevapta gelecek olursa kendisini tevkif edeceğini bildirmiştir. Milliyetçiler,

İngilizler ile muhasemata sebebiyet vermenin kendileri için çok tehlikeli olacağını bilen ve İngilizlerin silah yolu ile kendilerini bastırmak için gelmediklerini müdrik bulunan çok zeki liderler tarafından idare edilmektedirler.

Maamafih, millet görünüşe aldandığından İttihat ve Terakki Komitesinin propagandası ile hakiki bir İngiliz aleyhtarı hissiyatın gelişmesi gibi ciddi bir tehlike mevcuttur. Tamamiyle İngiltere'nin parmağı olduğu kanaatiyle İzmir hadisesi İngiltere'ye karşı olan itimatlarını sarsmıştır. Maamafih, Amiral Galthorpe'un vazifesinden alınması münevver Türklerde İngiltere'nin hata yaptığını anlayarak buradaki temsilcisini değiştirdiği gibi bir intiba hasıl etmiştir. (Kendisine açıkça belirtmeye çalışmama rağmen Kemal, Amiral Galthorpe'un normal surette ayrıldığına bir türlü inanmamıştır.)

Türklerin de bildiği gibi iş başındaki Sadrazam da tıpkı Mustafa Kemal kadar memleketi için çalışmakta idi. Maamafih, bir bütün olarak memleket bu kanaatte değildi, Kendisini zayıf ve Müttefikler tarafından talep edilecek herhangi bir hususu kabul etmeye âmâde olduğu şeklinde telâkki ediyorlardı. Daha ziyade İngiltere tarafından iş başında tutulduğu ve İngiltere ne der ise onu yaptığı gibi bir kanaat vardı. Meslekdaşları ve bilhassa her kalıba girebilen Harbiye ve Dahiliye Nâzırları tarafından layıkiyle tenvir edilemiyordu ve milliyetçi hareketin ölçüsü ile vahametini müdrik değildi. Binaenaleyh, o da Sultan'a oldukça yanlış fikir veriyordu. Millîyetçi liderlerin Sadrazam'a karşı duydukları şahsi iğbirar bu hakikatten ileri gelmekte idi.

Bizzat Sultan'ın kendisi de oldukça zeki bir şahıs idi. İngiltere'ye karşı sempati duyduğu gibi istediği takdirde kendisine ve memleketine yardım edebilecek yegâne devletin de İngiltere olduğunu biliyordu. Kısa bir müddet önce Sultan bir beyanname neşrederek memleketin bütünlüğü hususundaki arzularında kendisinin de bütün kalbi ile milletle beraber olduğunu belirtmiş ve tecavüzden kaçınmalarını tavsiye etmiştir. Bu beyanname kendisine ait olup Sadrazam tarafından dikte edilmemiştir.

Kısmen İttihat ve Terakki Komitesi ve kısmen de Müttefiklerimiz tarafından olmak üzere aleyhimize bir hayli propaganda yapılmaktadır. Son birkaç gün içinde birçok İngiliz yaralısının trenle Haydarpaşa'ya geldiği ve İngilizlerin milliyetçileri ezmek üzere İstanbul'dan Eskişehir''e asker göndermiş olduklarına dair kuvvetli şayialar dolaşmaya başlamıştır. Bu şayialar son derece zararlı olup Türkleri aleyhimize kışkırtması tehlikesi variddir.

Zannedersem İngiltere için milliyetçi hareketin ciddiyetini takdir etmek ve bunu bastırmak gayesinde olmadığını tebarüz ettirmek için hakikaten zaman gelmiştir. Bu şekilde hareket etmek istediği takdirde kendisine tamamiyle düşman olan ve herhangi bir anlaşmaya varmaya imkân olmayan bir Türkiye ile karşı karşıya gelmesi lâzım gelecektir. Bu takdirde İttihat ve Terakki unsurları ortaya çıkarak millîiyetçi hareketi idare etmeye başlayacaklardır.

İngiltere için Türkiye ile harbin sona erdiğini telâkki etmek zamanı gelmiştir. Milliyetçi liderler Enver ve Cemal gibi uzlaşılması imkânsız tiplerden değildi. Gayelerinde makul kimseler idi ve memleketin bütünlüğü ile hükümranlığını ortadan kaldırmak niyetinde olmadığımız müddetçe bir yakınlaşma arzu etmekte idiler. Fakat artık bir şeyler yapmak zamanı gelmiştir. Zira bugünkü şartların devamı imkânsızdı.

Bazı teklifler olmalı idi. Sadrazam da bizim de tavsiyemizi kabul edecekti. Kendisine milliyetçi hareketi temsil eden bir hükümet ile münasebetler tesisinde bir mahzur görmediğimizi ve böyle bir münasebete girişmemesine bir sebep olmadığını niçin söylemeyelim? Milliyetçi liderler şahsen kendisine karşı oldukları takdirde yerini başkalarına terk etmenin müşterek menfaat namına olacağını görecektir. Bu münasebetle İzzet Paşa'nın ismi ileri sürülmektedir. Sadrazam'a bu şekilde tavsiyede bulunmayı uygun görmediğimiz takdirde herhangi bir teklifimizi muhakkak surette dinleyecek olan Sultan'a başvurmamız mümkün değil midir? Milliyetçiler ile ihzarı mahiyette müzakerelere girdiğimiz takdirde eski İttihat ve Terakki Komitesi'ni alenen reddetmekte ve şimdi kendileri ile beraber olan üyeleri terk etmekte tereddüt etmeyecekleri görülecektir.

Enver ve Talât'ın mensup oldukları İttihat ve Terakki artık ölmüş ve defnedilmiştir. Kimse bunu anmak istememektedir. Milliyetçiler herhangi bir şekilde bu teşekkül ile bağları olmasını kendileri için bir zaaf telâkki etmektedirler. Herhangi bir ünsiyetleri olmasını istemedikleri gibi alenen takbih eyleyerek partinin hakikaten kötü olan üyelerini tevkife bile hazırdırlar.

Kendi menfaatlerimiz bakımından istikbalde düşman değil fakat makul bir Türk milleti ile karşılamak ve görüşmelerde bulunmak arzusunda isek tavrı hareketimizin ne olduğunu göstermeliyiz. Ne kadar çekimser davranır ve milliyetçi hareketi bastırmaya çalıştığımız gibi bir intiba uyandırırsak eski İttihat ve Terakki Komitesi'ne o kadar kuvvet kazandırmış oluruz ve Türkler arasında İngiliz aleyhtarı bir hissiyatın gelişmesine zemin meydana getirmiş oluruz.

Mütereke uzun müddet devam edemez. Bu itibarla barıştan sonra yardım ve yol göstermesi için İngiltere'ye güvenen bir memleket mi yoksa, İngiltere'ye Türkleri yok etmek için elinden geleni yapan bir devlet nazarı ile bakan bir memleket mi görmek istiyoruz?

Hülâsa edecek olursak:

Memleketteki halisâne millî hissiyata karşılık Damad Ferit'i desteklemekle kendimize zarar vermekte ve makul olan vatansever Türk kanaatını soğutmaktayız. Niçin Damad Ferid'i milliyetçilerle anlaşmaya sevketmiyoruz veyahut da temsili bir hükümetin iş başına gelmesine bir itirazımız olmadığını kendisine anlatmıyoruz?

Milliyetçi bir hükümet İngiliz aleyhtarı olmayacağı gibi, kendilerine faidemiz dokunabileceğini ihsas edebildiğimiz takdirde, oldukça makul davranıp bizimle teşriki mesaide bulunabilir. Mesele gayet müstacel olup, işleri uzun müddet sürüncemede bırakmamalıyız. Aksi halde İngiliz aleyhtarı hissiyat bütün memlekete sirayet edebilir.

Ian Smith - Yarbay
30 Eylül 1919
Kara Ataşesi

Bu rapora ek olarak Lord Curzon'a gönderen, İstanbul'da Yüksek Komiser Vekili Amiral Richard Webb'in mektubu:

İstanbul, 6 Ekim 1919

Muhterem Lord Hazretleri,

1- Kara Ataşem Ian Smith'in sabık Sadrazam Damad Ferid Paşanın başyaveri ile yapmış olduğu mülâkata dair malûmatı zât-ı âlîlerinin ıttılaına arz ile kesb-i şeref eylerim.

2- Kemal Bey, Mütareke Komisyonu'nun faaliyeti ile ilgili ehemmiyetsiz bir iş için bu ziyareti yapmış fakat bilistifade mülâkat esnasında bir beyanatta bulunmuştur.

3- Bilhassa Kemal Bey'in sabık Sadrazam'ın itimadını haiz bulunmadığı ve aşikâr surette millîyetçi liderler ile çok yakın temasda olduğu göz önünde tutulacak olursa bu beyanat enteresan bir mahiyet alır.

4- Kemal Bey, muhtelif kuruntuların tesiri altındadır. Bu kuruntular çok geniş şekilde yayılmış olup muhakkak ki son derece şayanı teessüftür. Zât-ı âlîlerinin de malûmu olduğu veçhile, herhangi bir şekilde şu veya bu partiyi desteklemediğimiz gibi Türklerin dahili işlerine de müdahale etmiyoruz! Kendilerini kendi hallerine bırakmakla beraber işbaşına gelecek herhangi bir hükümetle müzakereye girişmeye de aynı zamanda hazırız.

5- Amiral Galthorpe meselesine dair çıkarılan rivayetler bilhassa yanlış ve şayanı teessüftür. Bu hususta Kemal Bey tarafından izhar olunan kanaat çok geniş şekilde yayılmış bulunup Amiral Galthorpe'a karşı bir adaletsizlik olduğu kadar Majesteleri Hükümetine de zarar verecek mahiyettedir.

6- Bu münasebetle Yunanlıların Komodor Fitz Maurice'in İzmir'den[7] ayrılışını tamamiyle aksi manada istismar eylediklerini zikretmek kayda değer. Yunanlılar, mumaileyhin Aydın'ın Yunan kuvvetleri tarafından işgal edilmesi hususunda Venizelos'un emirlerinin tatbik mevkiine konmasına muhalefet ettiği için değiştirilmiş olduğu haberini etrafa yaymaktadırlar.[8]

7- Bu vaziyeti düzeltmek için ne yapılması gerektiğini kestiremiyorum. Fakat her iki taraftan hücuma uğramak hiç olmazsa memnun olunacak bir keyfiyettir. Zîra tarafsızlığımızın bariz bir ispatıdır.

Saygılarımla
Richard Webb
Yüksek Komiser Y.

BELGE 12

25 Haziran 1919 öğleden sonra saat 4.00 te,
Paris'de Place des Etats-Unis mevkiinde,
Başkan Wilson'un evinde yapılan toplantıya ait zabıtlar.[9]

Belge Sıra No: 12 (Sadeleştirilmiştir)
Bak. 6. Cilt, s. 109.

C. F 92 (Gizli/Umumi/162)

Hazır Bulunanlar :

Amerika Birleşik Devletleri	: Başkan Wilson
Fransa	: M. Clémanceau
İngiliz İmparatorluğu	: Mr. Lloyd George
İtalya	: M. Sonnino
Japonya	: Baron Makino
Sekreterler	: Sir M. Hankey, Kont Aldrovandi ve Mr. Portier
Tercüman	: Profesör Mantoux

............................Türkiye[10]

16. Mr. Lloyd George, Türkiye meselesinin nazarı itibara alınmasını istedi. Çünkü Başkan Wilson kısa bir zaman sonra ayrılacaktı. Türkiye ile harp haline iki ay daha muhafaza etmek manasızdı. Türkiye'yi içinde bulunduğu sefaletten kurtaracak, hudutlarını tayin edecek ve fakat, Amerika Birleşik Devletleri mandaterliği kabul edip etmeyeceğini bildirinceye kadar, Türk topraklarının kaderini kati şekilde tayin etmeyi sonraya bırakacak bir sulhün şartları üzerinde anlaşmaya varmanın imkân dahilinde olup olmadığını sordu.

Başkan Wilson, Türk topraklarının kaderinin iki ay sonraya bırakılmaması lâzım geldiği fikrinde mutabıktı. Hazır bulunan diğer devlet adamları Wilson'un bu mevzudaki fikirlerini bildikleri için, Türkiye'nin istikbaline matuf hazırlıklarını müzakere etme zemininin mevcut olduğuna kanaat getirildi. Başkan Wilson, Türkiye'nin kaybetmesi mukarrer olan yerlerin şimdiden elinden alınabileceğini ve bu hususta, Avusturya meselesinde olduğu gibi, Türkiye'nin müttefikler ve onlarla işbirliği yapan devletlerin mevzubahis topraklar üzerindeki taleplerini kabul etmesinin muahedeyle hükme bağlanabileceğini ifade etti.

M. Clémanceau, bu mevzunun İstanbul meselesini de içine aldığına işaret etti.

Başkan Wilson, bu taksimin Mezopotamya, Suriye ve Ermenistan'ı da içine alacağını söyledi. Müttefikler ve onlarla işbirliği yapan devletler arasındaki nihai anlaşma yapılıncaya kadar müttefik kuvvetleri buralarda kalacaklardı.

Mr. Lloyd George, Ermenistan hakkında ne yapılacağını sordu. Zira orada müt-

tefik kuvvetleri yoktu. Halen Türkiye'nin nizamı idame ettirme hususunda kısmen mesuliyeti vardı. Ermenistan Türkiye'den ayrıldığı takdirde, Türk kıtaları geri çektirilirler ve böyle bir halde de Ermeniler, Kürtlerin insafına terkedilmiş olurlar. Binaenaleyh, buraya bazı kıtalar sevki ve garnizonlar tesisi meselesi ortaya çıkacaktır.

M. Clémanceau, Küçün Asya'daki İtalyanlara ne yapılacağını sordu.

Başka Wilson bunun Türkleri ilgilendirmediğini söyledi ve buna bir formül bulunabileceği fikrinde olduğunu beyan etti.

Mr. Lloyd George, mevzubahis mıntıkanın ya Türklere ait olduğunu veyahut da olmadığını söyledi. Eğer Türklere ait ise, o takdirde Türkler şunu söyleyeceklerdir: "İtalyanların burada işi nedir?" Müttefikler de buna cevaben İtalyan işgalinin ancak ve ancak kendi malûmat ve rızaları haricinde yapıldığını söyleyebilirler.

Mr. Sonnino bu beyana itiraz etti.

Başkan Wilson, Türkiye hakkındaki bu teklifinin Türkiye'nin esasen kaybedecek olduğu toprakların hepsini kesip ayırmak ve müttefiklerle onlarla işbirliği yapan devletlerin aralarında mutabık kalacakları nezaret ve talimatın bütün şartlarını kabul etmesi için Türkiye'yi icbar etmek zımnında olduğunu söyledi. Bugünkü kanaatına nazaran Türkiye üzerinde bir manda idaresi tesis etmek hatalı olacaktı, fakat devletlerden birinin Türkiye'nin gidişatını sıkıca kontrol etmesi fikrindeydi. İstanbul ve Boğazların şimdilik bitaraf bir toprak şeridi içinde bırakılmasının lüzumlu olduğunu ve esasen mevzubahis yerlerin şimdiden müttefik işgali altında buluduğunu beyan etti. Başkan Wilson, Sultan ile hükümetini İstanbul'dan çıkaracak ve böylelikle müttefiklerle onlarla işbirliği yapan devletlere neler verildiğini söyleyebilecek duruma girecekti. Başkan, muahedeye esas olmak üzere, hukuki şekilde nelerin hall-ü fasledilebileceğini ortaya atmakla iktifa ediyor ve kati bir anlaşmanın şart ve teferruatını tesbite teşebbüs etmiyordu. Onun teklif ettiği husus şadece Avusturya meselesinde yapılan müşabih bir hareket tarzı idi.

Mr. Lloyd George, bu meselenin Türklerin İstanbul'u terketmelerini de içine alıp almadığını sordu.

Başkan Wilson, kendi bildiğine nazaran buna karar verilmiş olduğunu söyledi. Başkan Avrupa'daki Türk meselesini uzun zamandan beri tetkik etmiş ve aradan geçen her sene Türklerin buradan çıkarılması hususundaki fikrini teyid etmiştir.

BELGE 13

Amiral Webb'in, Yunan işgalinden sonra Türkiye'nin durumu ve Türklerin düşüncelerini, siyasi hadiselerin inkişafını R. Graham'a bildiren 28 Haziran 1919 tarihli mektubu.

Belge Sıra No: 13 (Sadeleştirilmiştir)
Bak. 6, Cilt, s. 116.

No: 433

Amiral Webb'den (İstanbul) Sir R. Graham'a gönderilen mektup (15 Temmuzda alınmıştır)

Bilâ numara (103149 / 70100 / 44)

İstanbul, 28 Haziran 1919

Azizim Graham,

16 Haziran tarihli mektubunuzu aldığım zaman ben de size mektup yazmak üzere idim. Yunanlıların, işbirliği noksanlığı yüzünden yaptıkları şikayetin tevlid ettiği huzursuzluk şimdi ortadan kalmıştır.[9] Mr. Kanellopulos[10] bana tarziyede bulunmuştur. Hariciye Vekaleti'nde bu meseleyi ele alış şeklinize fevkalade müteşekkirim. Benim size yazacağım şey, burada, Yunanlılarla Türkler arasındaki gerginliğin artmış olmasıdır. Bu gerginlik şimdi gayet vahim bir vaziyet almıştır. Şüphesiz bunun sebebi, Yunan ordularının İzmir'i işgali zamanına kadar gider. Bu işgal, normal olarak, çok kan dökülmesine sebep olmuş ve şimdi, Türkiye'nin her tarafında, Bandırma, Bursa, Sivas ve Samsun'da huzursuzluk yaratmaya başlamıştır. Mesele, her yerde aynı tesiri yapmıştır. Hakikat şudur ki Türkler son derece korkunç bir hal almakta ve binaenaleyh, son derece tehlikeli bir durum arzetmektedirler. İsyanlar tertip etmekte, memleketin iç kısımlarına subaylar göndermekte ve umumiyetle mümkün olan her yerde huzursuzluk çıkarmaktadırlar. Hakikatta bu, durumun kat'i bir mahiyet almamasından ileri gelmektedir. Bu durum, bir emrivaki yapmak sureti ile vaziyetin değişeceğine herkesin inanması, Yunanlıların, memleketin iç kısmındaki yerleri işgali, zahiren amme emniyetinin mevcut olmadığı iddiası ve millî duyguların kuvvet ve kudretini Avrupa devletlerine duyurmak maksadıyla Türkler tarafından tertiplenen müdafaa tedbirleri neticesinde meydana gelmiştir.

Biz de, şimdi, size Amiral Galthorpe'un tasvibine arzedilmek suretiyle durum hakkında bir telgraf hazırlıyorduk.[11] Bu telgrafla mahalli tedbir ve çareler alma zamanın geçtiğini anlamak istiyorduk. İzmir'e çıkarma yapıldığı zamana kadar işler gayet iyi gidiyordu. Şüphesiz Türkler biraz huzursuzluk içinde idiler, fakat

tedricen kötü valileri ve mutasarrıfları uzaklaştırdığımız için, sulh zamanına kadar, büyük bir müşkilâta maruz kalmaksızın Türklerle iyi geçineceğimizi zannediyordum. Bu, işleri sıkı tutmak ve **Türk Hükümeti'ne istediğimizi yaptırmak meselesi idi. Fakat şimdi, işler tamamen değişti. Türklerle Yunanlılar, Aydın vilayetinde kitle halinde birbirlerini öldürmektedirler. Mustafa Kemal, Samsun dolaylarında faaliyette bulunmakta ve bugüne kadar merkeze dönmeyi reddetmektedir. Rauf Bey'le diğer bir iki kişi Bandırma'da pek meşgul bulunuyorlar.**[12] **İstanbul'daki Harbiye Nezareti'nin fesat merkezleri hazırladığına dair emareler mevcuttur.**

Prestijimize fazlası ile dokunan ve kan dökülmesine mani olunmak üzere sık sık izhar ettiğimiz arzuya çok tesir eden bir mesele vardır. Mücadeleyi yapan her iki grup, -Yunanlılar ve Türkler- İzmir hakkındaki karara varıldığı ve bu karar bizim tarafımızdan Türklere bildirildiği zaman, her iki grup arasında bir huzursuzluk tohumu attığımızın farkında idi. Huzursuzluk başladı. Ve fazlasıyla kan akmasına sebep oldu. Şimdi, her iki taraf, bu huzursuzluğu ortadan kaldırmak, vaziyeti aydınlatmak ve günü gününe verilen emirlerle değil, fakat Sulh Muahedesi'nin yazılı metinleri ile bunu teyid ve tasdik etmek üzere umumiyetle Müttefik Devletler'e ve bilhassa bize bakmaktadır.

Hali hazırda iki milleti birbirinin gırtlağına sarılmaya teşvik edecek ve âtî için de aralarına sonsuz nifak tohumları saçacak bir vaziyet yaratmaya çalışırken diğer taraftan da her iki tarafa birbirleriyle dostluk ve muhabbet içinde yaşamalarını mükerreren tavsiye etmemizin bizim için bir dereceye kadar iki yüzlülük şeklinde tefsir ve telâkki edileceğini takdir buyursunuz.

Herşeyden ayrı olarak, mali ve iktisadi cihetlerden esasen uçurumun kenarına gelmiş bulunan bir memleket için bu kabil bir vaziyet iktisadi felâket tevlid eder ve bu hareketimizle, vaktiyle refahlarına yakinen alâka gösterdiğimiz ve namı hesaplarına birçok protestolarda bulunduğumuz, binlerce Hıristiyanın istikballerini çok feci surette muhataraya düşürdüğümüzü söylemeye kendimi mecbur hissediyorum.

Bu hususta ne söylesem azdır, zira, bu memleketin başka pazarlara yiyecek maddeleri ihraç edip mali kudretini arttırması kabil iken, bilmukabele şimdi önümüzdeki kış dışarıdan beslenecek vaziyete düşmesi büyük bir ihtimaldir.

Bütün bu mülâhazalar bir tek neticeye bağlanabilir. O da Türkiye'ye en kısa bir zamanda sulh bahsetmek lüzumudur. Sulh şartlarının ağır ve katı olacağını ümid ve tahmin etmekteyim, fakat böyle de olsa bir an evvel bu sulh yapılmalıdır. Geçen her günle beraber durum daha müşkül ve tehlikeli hale gelmektedir, ve yine geçen her gün Hıristiyanlarla Müslümanlar arasında esasen mevcut olan nefreti bir kat daha artırmaktadır.

Yukarıdaki mülâhazalarımızın kaleme alınışından sonra Amiral Galthorpe, 1356 No'lu telgrafı göndermemizi tasvip etti ve bu arada 1353 No'lu[13] telgrafımızda bildirilen mevzu üzerinde M. Kanellopulos tarafından bana heyecanlı ve telaşlı bir ziyaret vaki oldu. Yunanlılarla Türkler tarafından yapılan bu şikayetler çığırından çıkmıştır ve bu hususta Genel Karargâha bağlı İngiliz subaylarının hazırladıkları planın maksada uygun olduğu kanaatındayım. Anladığıma göre, General Milne, Harbiye Nezareti'ne çektiği telgrafta bir irtibat subayı istemektedir. Ve buna da hi bir mani görmüyorum.

Bu arada Fitzmaurice'in[14] İzmir'den ayrılması lâzım gelir de onun yerine yüksek rütbeli bir Fransız veya İtalyan deniz subayı gönderilirse bu vaziyet daha başka ihtilatlara yol açabilir, maamafih daha şimdiden bu ihtimali düşünerek üzülmek yersiz olur.

Amiral Galthorpe'un uhdesinden Deniz Kuvvetleri Başkumandanlığı kaldırıldığı zaman (ki Ağustosun ilk günlerinde olacak) Yüksek Komiserliğimizin istikbalde yapacağı hazırlık ve tertiplere şimdiden başlanılması lâzım geldiği fikrindeyim.

Bu mesele bilhassa beni ve maiyetimdekileri yakından alâkadar etmektedir. Zira, Amiral sadece Yüksek Komiser olarak kaldığı takdirde, bizim burada ipka edilmemizin ne derece lâzım olduğu meselesi de ortaya çıkar. Fakat şahsen ben, benden istenilen her şeyi yapmaya hazırım.

Burada havalar çok sıcak ve Tarabya'daki yazlık Sefaret Köşkü'nün yokluğunu iyice hissediyoruz.[15] Fakat esasen, mevcudumuz çok büyük olduğu için, ofis teşkilâtımızı toptan oraya götürmemize imkan olmayacaktır.

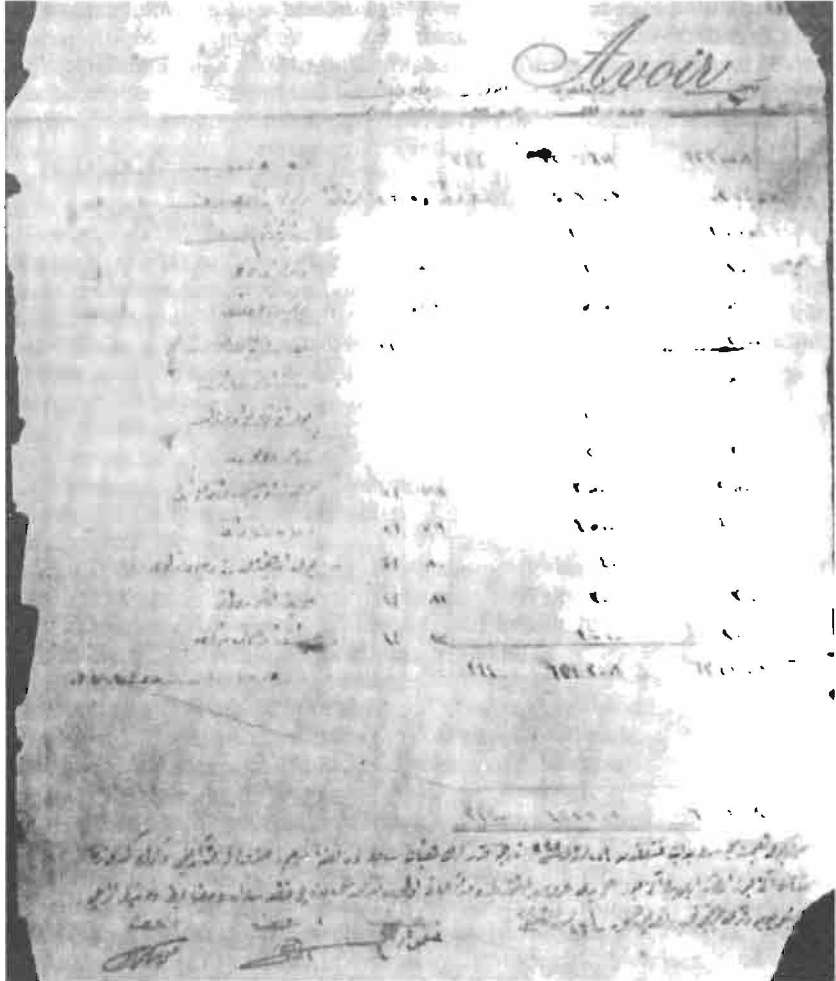
Hürmetlerimle,

Richard Webb

BELGE 14

Sarayköy 'Heyet-i Milliyesi'nin
zaferden sonra kuyudan çıkarılan hesap defteri.
Ne kadar düzenli ve güzel..

Belge Sıra No : 14
Bak. 6. Cilt, s. 156.

Avoir

14 No'lu Belgenin 1. sahifesinin fotokopisi.

BELGE 15

Amiral Sir A. Galthorpe'un Earl Curzon'a gönderdiği Aydın'ın Yunanlılar tarafından işgali ve bu işgal dolayısiyle mütalâalarını bildiren telgrafları.

Belge Sıra No: 15 (Sadeleştirilmiştir)
Bak. 6. Cilt, s. 173.

No.: 444

Amiral Sir A. Galthorpe'dan (İstanbul) Earl Curzon'a
(8 Temmuz'da alınmıştır).

Telgraf No'su: 1412 (99717 / 701000 / 44)

İstanbul, 7 Temmuz 1919

Commodore Fitzmaurice, Aydın'ın, Venizelos'un direkt emirleriyle Yunan askerleri tarafından tekrar işgal edildiğini bana bildirmiştir.

(1) Mr. P. H. Kerr, Mr. Balfour'un isteği üzerine, M. Venizelos ile 7 Temmuz 1919 akşamı Paris'te yapılan ve Yunan ordularının İzmir bölgesini işgaliyle alâkalı bulunan bu husustaki umumi konuşmayı, bir nota ile bildirmiştir. (cf. No. 453)

Ona, Yüksek Komiser'in müsaadesi alınmadan Yunanlıların niçin bu harekete tevessül ettiklerini sordum. Buna cevaben Venizelos, bunun, daha ziyade İzmir'le yapılan muhaberelerde vuku bulan teahhurdan ileri geldiğini söylemiştir. Mesajların, mahallî Yunan makamlarına 8 ile 15 günde vasıl olduğunu; bunun da daha ziyade İtalyanların telgraflarını tutmuş olmalarından ve hatta Malta yolunu kullanmaya başladıktan sonra bile, hatların yüklü olması hasebiyle hasıl olan teahhurlardan ileri geldiğini ifade etmiştir. M. Venizelos, Aydın'da vuku bulan son değişikliklerden sonra, İngiliz amiralinin, Türklerin tekrar bir hücuma geçmelerini önlemek maksadıyla Aydın'ı yeniden ele geçirmenin ehemmiyetini tebarüz ettirdiğini de söylemiştir. Yukarıdaki malûmata ilaveten, Mr. Morgan, İzmir'den 7 Temmuz tarihinde gönderdiği telgrafta, "Yunan Yüksek Komiseri, Yunanlıların, müsaade almaksızın Aydın'ı tekrar işgal ettikleri rivayetinin yanlış olduğunu bugün Commodore'a bildirdiğini, Aydın'ın işgalini emreden M. Venizelos'un da aynı fikirde bulunduğunu, fakat bu fikrini Paris Konferansı'na izah edeceğini," söylemektedir. M. Venizelos, prestij meselesinin bu işgali icap ettirdiğini ve Nazilli istikametinde herhangi bir ilerleme yapılmayacağını ve Türkler'in Aydın'ı işgalleri sırasında birçok Yunanlıların katledildiğini de beyan etmiştir.

No: 445

Amiral Sir A. Galthorpe'dan (İstanbul) Mr. Balfour'a (Paris)
(9 Temmuzda alınmıştır.)

Telgraf No'su : 110 (357/1/3/14817)

İstanbul, 8 Temmuz 1919

Küçük Asya'daki durumun vehamet kesbetmesi; Yunan işgal hudutlarının kat'i olarak ve derhal tesbitinin, Yunanlıları bu hududa riayet etmeye icbar etmenin ve bu hudutları, vahim huzursuzluk hadiseleri hariç, sulh şartlarının ilanından önce aşılamayacağının ve bir huzursuzluk vukuunda dahi yalnız, mahallindeki İngiliz makamlarının müsaadesiyle hududun geçilebileceğinin kat'i bir lüzum teşkil ettiğini size hatırlatmamı icap ettirmiştir.

Türk Hükümeti, Konferans tarafından tespit edilen hudutları ve bu hudutların Yunanlılar tarafından ne derece tecavüz edildiğini gayet iyi bilmektedir.

İtalyan işgali de Türklerde huzursuzluk yaratmaktadır. Türk zihinlerinde hasıl olan intiba, Yüksek Konsey'in hakikatte Yunanlılarla İtalyanlara istediklerini yapma imkanını vermek temayülünde olduğudur. 'Millî Müdafaa' hareketinin muvaffakiyetine bundan daha iyi hiçbir şey yardım edemez. Esasen, bu hareket, halihazırda Müttefikler'le buradaki Merkez Hükümeti'ne karşı açıkça bir muhalefet şeklini almak tehdidini gösteriyor. Merkez Hükümeti, her zamankinden zayıftır. 1358 numaralı telgrafımla bildirdiğim durum ... halde kalmaktadır.

Fikrimce bu memleket, şimdi, geniş bir bölge üzerinde otorite ve emniyetini süratle kaybetmek ihtimaliyle karşı karşıya bulunmaktadır.

Yukarıdaki malûmata ilaveten, mali vaziyetin de fevkalâde kötü olduğuna eminim. Bu mesele de, geçen Şubat ayında iflas vuku bulacağına dair yaptığımız tahminlerin daima yanlış çıkması dolayısıyla pek kat'i bir şey söyleyemeyecek isem de, gelecek ay, maaşların verilebileceği pek şüpheli görülmektedir. Bu mevzu hakkında, kısa zamanda tam bir malûmat göndereceğimi ümit ediyorum.

Şüphesi, yegâne korkum, nizam bir daha düzelmeyecek bir şekilde bozulduktan sonra, bu nizamı iade etmek ağır vazifesinin Majeste Hükümetine terettüp edeceğidir.

Hariciye Vekaleti'ne 1419, Atina'ya da 87 No'lu telgraflarla bildirilmiştir.

No: 446

Amiral Sir A. Galthorpe'dan İstanbul Earl Curzon'a
(10 Temmuz'da alınmıştır.)

Telgraf No'su: 1420 (100668/70100/44)

İstanbul, 8 Temmuz 1919

Paris'e Hariciye Vekaleti'ne 110 ve 1419 No'larla çektiğim telgraflarla durum hakkındaki şahsi görüşlerimi bildirdim.

Bunları yazdıktan sonra Vezir-i âzâm ve Hariciye Nâzırı tarafından ziyaret edildim. Şimdi mevcut olan durum hakkında görüşmek üzere Sultan tarafından gönderilmişlerdir. Bana, İzmir bölgesinde vaki olan diğer tecavüzleri bildiren telgrafları okudular. İtiraf etmek lâzımdır ki bu iddiaları, oradaki İngiliz subaylarının verdikleri raporlar da teyid etmektedir. Bu subaylar mesuliyeti, tamamen Yunanlılar yüklemektedirdler. Vezir-i âzâm ile Hariciye Nâzırı, Sultan adına evvela Sulh Konferansı'nca Yunan işgali için tayin edilen hudutları öğrenmek istediklerini tekrarladılar, saniyen, müşahedede bulunmak ve icap ederse hareketlerini kontrol etmek maksadıyla Yunan kıtaatına bir İngiliz subayının gönderilmesini istemişlerdir.

Bunca zamandan beri Makedonya'da cereyan etmekte olan durumdan daha fenasının Anadolu'da müttefiklerce meydana getirileceğine inanamadıklarını söylemişlerdir. Kendilerine, her iki mevzuda da kendi teşebbüsümle size telgraf çektiğimi ve bir cevap için tekrar yazacağımı söyledim.

Nâzır, Yunanlıların Aydın üzerine yaptıkları yeni taarruzlardın vesair meselelerden bahsetti ve Mustafa Kemal'in geri dönmek üzere aldığı emirlere itaat etmesinin beklenmesinin beyhude olduğunu söyledi. Nitekim, dün akşam, geri dönmeyi reddettiğini Erzurum'dan telgrafla bildirdiğini öğrendim. Bir İngiliz subayı 22 Haziran'da Mustafa Kemal ile konuşmuş ve kendisine, İstanbul, İzmir ve Antalya'nın işgal edilmesinin Mütareke hükümlerine aykırı olduğunu söylemiştir. Almanlardan nefret ediyor. Bu itibarla, İttihat ve Terakki Cemiyeti ile hiç temas etmemiştir. Fakat Müttefiklerin muamelelerinden fena halde sükûtu hayale uğramıştır. Terhis edilmiş birçok subaylar onunla beraberdir. Sonraları Bahriye Nâzırı olan Rauf Bey ile diğer mühim şahsiyetler faal bir şekilde onunla çalışmaktadırlar. Veliaht, buradaki Hükümet ve Sultan'a karşı hasıl olan muhalefetin merkezi haline gelmektedir. Veliaht, son zamanlarda, Sultan'la pek münazaalı birçok konuşmalar yapmıştır.

111 numara ile Paris'e yazılmıştır.

(444-5, 6 numaralı üç vesika, *Documents on British Foreign Policy, 1919 - 1930*'dan aynen tercüme edilmiştir.)

NOTLAR

BÖLÜM 1

1- Bu tarihte çıkan İzmir gazetelerinden.

2- Yüzbaşı Hüsamettin (Anış)ın raporundan...

Yüzbaşının bu konuya ait ifadesini aynen kaydediyorum:

Birkaç gün geçtikten (Ödemiş'e gelişlerinden) sonra kaza kaymakamı ile Tahir Bey'in yanında bir toplantıya çağrıldım. Orada şahsen tanıdığım bazı kimselerle birlikte kaza (ilçe) asayişi için görüşüldü. Kazada siyasi ve şaki, çetelerle mahalli ve yıllarca devam eden, bazı silahlı efelerin bulunduğu ve siyasi çetelerin başında Celâl Bey, Edib Bey gibi şahsiyetlerin isimleri zikredildi (söylendi). Ön iş olarak hükümeti devirmek! Şakilerin ise her yerde olduğu gibi ev soymak, yol kesmek suretiyle soygunculuk yapmak hadiseleri ve efelerin de siyasi çetelerle birleşmeleri ihtimali bulunduğu ve buna kat'iyen meydan verilmemesi için tertibat alınması kararlaştırıldı.

Bunun üzerine jandarma kumandanı emrinde bulunan bölüğümden bir takımının Adagüme'ye ve bir takımının Fata nahiyesine ve bir takımının da Ödemiş-Salihli yolunun tam ortasına tesadüf eden göllerin bulunduğu bölgeye gönderilmesi hususunu Jandarma Kumandanı Tahir Bey de muvafık görerek sevkine karar verildi.

Hareketten evvel takım arkadaşlarıma verdiğim emirde: Celâl Bey'in müstear nam ile kaza dahilinde gizlice memleketin selâmeti için çalıştığını, hükümetin beceriksizliğini, daima görüştüğümüz vaziyet hakkında halkla yapılacak temaslarda propagandalarına devam etmelerini vazife hakkında alacakları emri bana danışmadan yapmamalarını, Kel Hasan Çetesi'nin tenkilinde olduğu gibi hareket olunmamasını söyledim. Çünkü bu çetenin tenkilinde Sarı Kemal Paşa da kaza merkezinde bulunmuş ve subaylara, erbaşlara tabanca, nakti mükafat vermiştir. Diğer çetelerin de tenkilinde böyle yararlık göstermelerinin teşviki için...

3- Tahir Bey bu gelişin sebebini -not halinde- şöyle yazmıştır, buraya aynen alıyorum:

Eşkiya çetelerini istîman ettirmesinden ve en mühim İttihatçılardan olan Celâl Bey'i ve Jandarma Yüzbaşısı Edib Bey'i Ödemiş havalisinde muhafaza ve himaye etmesinden jandarma tabur kumandanının maksadı mahsusu vardır," yolunda kaymakamın çektiği telgrafı, vali Dahiliye Nezareti'ne aynen takdim etmiş ve nâzır da hemen jandarma umum kumandanını Ödemiş'e benim hal ve vaziyetimi tetkik ve tahkike göndermişti. Sivil gelen kumandan geldiği gece hakkımda tetkikat ve tahkikatta bulunduktan sonra ertesi günü resmî elbisesini giydi, beni çağırdı. Kaymakamın kendisine tevdi edilen telgrafından bahsetti.

Tahir Bey, kaymakam ile aralarının açık oluşunun sebeplerini anlatırken, "Bilhassa Celâl Bey ile Edib Bey'in sıkı takip ve yakalanmalarına meydan vermediğinden, bana karşı asık ve kırgın duruyordu," demektedir.

4- Kaldığımız evin ve Bayan Fatma ile Efe'nin fotoğrafı, Gökçen

Efe'nin bir mektubunun fotokopisi Belgeler Bölümü'nde No: 1'dedir.

BÖLÜM 2

1- Kardeş çocukları olduğu için refikama böyle hitap ederdi.

2- *Hüdavendigâr* gazetesinin 19.4.1335 tarihli nüshasında tamamı yazılı beyannameden sadeleştirilerek özet halinde alınmıştır.

3- Bu fıkra aslında, "On senelik saltanat-ı muazzama-i Osmaniye'mizin dûçar olduğu inkılâbat-ı idarenin ahkâmı şer'iye ve kavanin-i siyasiyeye muvafık olmayan silsile-i seyyiatı..." diye yazılıdır.

4- Heyetin bir kısım âzâsı Muğla'da, Hürriyet ve İtilâf Kulübü'nü açmaya teşebbüs etmişti (Aydın Millî Cidali, Cilt 1, sayfa 54).

5- Bu satırlar, Birinci ve İkinci Millet Meclisi üyelerinden Bay Esat İleri'nin bana verdiği notlarından alınmıştır.

6- 'İngiliz siyasi mümessili' denilen adam, Yunanlılarla İtalyanlara karşı halkın eğilimini anlamaya gelmiş, gizli servise bağlı bir subaydı. İzmir'den sonra Kuşadası'ndan başlayarak İtalyan işgal bölgesini dolaşıyordu.

BÖLÜM 3

1- *Les Batisseurs de l'Europe Moderne,* s. 166-167.

2- Kızılhaçlıların mirası olan bu koyu taassup fikri, siyasi menfaatlere âlet olarak kulanılagelmiş ve biz Türkler bundan yüzyıllar boyunca zarar görmüşüzdür. İnsaniyet ve medeniyet fikrinin bu meş'um zihniyete galebe çalması ne kadar arzu edilir?

3- Yunan başvekili'nin çok enteresan ve tarihi bir doküman mahiyetindeki mektubu ve ona bağlı raporu tam metni ile belgeler bölümündedir. Belge Sıra No. 2.

4- *Yunan Milletinin Tarihi - Yunan Milletinin En Eski Çağından 1930 Yılına Kadar,* s. 300-319.

5- "Türkiye ile Harbi Nasıl Kaybettik", adlı Comte Sforza'nın tercüme makalesinden, *Ayın Tarihi,* No 46-47, s. 2888.

6- Mavrudis'in hükümetine çektiği telgraftan.

7- *Türk İstiklâl Harbi,* II. Cilt, s. 48.

8- İşgal sırasında, "Yunanlılara gereken kolaylığı gösteriniz" diye emir veren bu Osmanlı ordusunun generali, yeni Harbiye Nâzırı Şevket Turgut Paşa tarafından görevinden uzaklaştırılmıştı. Bu münasebetle Harbiye Ne-

zareti'ne verdiği dilekçesi bir ibret örneğidir. O zaman iktidarda bulunanların zihniyetini, düşüncesini açıklamaktadır. Bu bakımdan dilekçeyi belgeler bölümümüze aldım, (Belge sıra No: 3) dikkatle okumaya değer.

9- Akıncı Süvari Vardar Müfrezesi kumandanı Abdurrahman Özge'nin notlarından.

10- Yunanlı Rodas, İzzet Bey'in kendisine –mahrem kaydı ile– bundan bahsettiğini yazmaktadır.

11- Müzakerede hazır bulunan Lise Edebiyat Öğretmeni Talât Bey'in (Çankırı Milletvekili Talât Onay) *Açıkgöz* gazetesi'nin 3 Haziran 1338 tarili ve 51 sayılı nüshasındaki yazısından.

12- Haydar Rüştü Öktem'in, "Yunan İşgalinde Üç Aylık Hayatım" tefrikasından:

Kumandan Nâdir Paşa, Vali İzzet Bey'in emir eri gibi bir vaziyet almış ve birkaç saat evvel kendisini parkta yakalayıp yüzüne karşı:

"Paşa! ne yapmak lâzımsa söyleyin yapalım. Bizi eli kolu bağlı, düşmana teslim mi edeceksiniz?" diye hakaretle hitap eden yedek subaylarıyla İzmir gençlerinden mürekkep bir gruba karşı, yüzünü, yerlere eğerek, sükûttan başka bir cevap verememiş ve fazla olarak kışlalardaki silah ve cephanenin halk tarafından yağma edilmesi ihtimalinin önüne geçmek üzere muhafazasını da emir eylemişti.

Bu hal karşısında karar vermek kadar güç bir şey olamazdı. Nihayet Kâzım Paşa Hazretleri'nin (General Kâzım Özalp) tensibiyle, düşmana karşı silahlı mukavemetin İzmir dışında mümkün olabileceği ve bunun için de, eli silah tutanın İzmir'i terkederek Ödemiş cihetlerine çekilmesi icabedeceğinin rast geldiğimiz vatandaşa telkin edilmesi aramızda kararlaştırıldı. Ödemiş'i tercih ettiğimize sebep, Celâl Bey orada idiler. Gökçen Efe ile birleşmiş, muhtemel düşman işgaline karşı mukavemet için tedbirler alınması ile meşgul olmaya koyulmuş idiler. Bir ay evvel Luna Park'da beş subayla yaptığımız toplantıda bu tedbirden malûmat almıştık.

(*Anadolu* gazetesi, 26 Birinci Teşrin (Ekim) 1927, No. 3917)

13- *Başımıza Gelenler, Yakın Bir Mazinin Hatıraları, Mondros'dan Mudanya'ya 1918-1922*, s. 96.

14- Notanın tam metni belgeler bölümünde 4 no'da aynen yazılıdır.

15- *Başımıza Gelenler*, s. 97.

16- Bay Muvaffak Menemencioğlu'nun notundan.

17- Bu beyanname bozuk Türkçesiyle aynen şöyledir:

Düvel-i Müttefika'nın rıza ve ittifakına müstenit tâbi olduğum hükümaetinin emri ile İzmir ve civarının işgal-i askerîsine teşebbüs ettim. İşbu işgalden maksat bilcümle ahâliyi, taarruzattan vikaye ile emr ü asayişi taht-ı temine almaktır. Üç bin seneden beri bu toprağa irtibatı olan Yunanistan'ın işbu teşebbüsünden memleketin istikbaline dair karibessudur (yakında çıkacak) olan konferans kararına tesir etmek asla maksut (istenilen) değildir.

Memurin-i mülkiye ile rüesa-yi ruhaniye kemâkân (önce olduğu gibi) icra-yı va-

zifeye devam ve gerek vazifelerinin icrası ve gerek asayişin temini emrinde askerimizin muavenetine emniyet ve itimat edebilirler, askerimiz ile olacak her gûna münasebetlerine akayid-i diniye, âdat ve âdâbı mahsusalarına kemal-i hürmet irae edileceğine herhalde emin olmalıdırlar.

Arz-ı şikâyet etmek isteyen her bir kimse için karargâhın kapısı her vakit açık olacak ve şikâyetlerine kemal-i ehemmiyetle ihale-i sem' edilecektir.

Bilcümle ahâli bilâtefrik-i millet ve mezhep itimat ile meşrutiyetine devam ederek şu güzel vatanın, istikbalini tayin edecek konferans kararına emniyetle intizar edebilmesini tavsiye ederim.

18- Anadolu gazetesi, tefrika no. 13

19- *Türk Ulusal Savaşı'nın İlk Parçası,* s. 77. Günlük emrin tam metni için 6 numaralı belgeye bakınız.

BÖLÜM 4

1- *Yunan Orduları Seferleri*, tercüme, s. 139.

2- *Yunan Orduları Seferleri*, tercüme, s. 179.

3- Türkiye Büyük Millet Meclisi, 24.12.1338 (1922) tarihinde Şehit Miralay Süleyman Fethi Bey'in Eşi Bayan Fatma Latife'ye 'Hidemât-ı Vataniye' tertibinden maaş bağlanmıştır. Bu suretle merhumun ruhu taziz edilmiştir.

4- Kastamonu'da çıkan *Açıkgöz* gazetesi 13 Haziran 1920, İzmir Lisesi Edebiyat Öğretmeni, Sonraları Çankırı Milletvekili Olan Talât Onay'ın Makalelerinden.

5- XVII. Kolordunun 20 Mayıs 1919 tarihli raporundan. Raporun tamamı 7 numaralı belgede aynen yazılıdır.

6- Jandarma 'Mıntıka' mülhakı Yüzbaşı Ziya Bey'in 5 Haziran 1919 tarihli raporundan. Bu çok önemli raporun tam metni Belge No. 8'dedir. Aynı değerde İzmir Jandarma Kumandanlığı'nın bir yazısı da belgeler bölümünün 9 numarasındadır.

7- Cevat Sami Bey'in işgal günü rastladığı vak'alara ait hazırladığı notlarından. Cevat Bey emekli İş Bankası Müdürü'dür. Bu sırada İzmir'de İtibar-ı Millî Bankası'nda memurdu. Rıhtım üzerindeki bankadan bütün hadiselerin görülmesi mümkündü.

8- Yunanlı Rodas'ın eserinden tercüme, aynen: "Avcılar kulübü önünde bütün heyet-i Ruhban ile elbiseyi ruhaniyelerini giymiş bulunduğu halde mevki almış Metropolit Hrisostomos esmer çehreli ve dinç efzunları takdis ediyordu."

9- *Türk İnkılâbı Tarihi Kronolojisi,* s. 26.

10- Amerikalının, İzmir fecayiine ait yazılarımızın çoğunu teyit ve vak'aları sıralayan bu raporu, Londra'da *Turkey* gazetesinde neşrolunmuştur. Raporun kısaltılmış Türkçeye tercümesi, 'Matbuat-ı Ecnebiye Hülâsaları'ndadır.

Ankara, Matbuat ve İstihbarat Matbaası, 19 mart 1338/1922 Harp senelerinde Amerika İşlerine bakan İsveç Konsolosu'nu ziyarete giden Amerikalıya, İzmir'in tanınmış simalarından Mr. Vanderze yazıhanesinde "Avrupalı bir kadın gibi giyinmiş" genç bir Türk kızını tanıttı. Yunanlılar genç kızın evine girmişler, çarşafını ve peçesini yırttıktan sonra, kendisini dövmüşlerdi. Kızcağız söylediklerini ispat için bacağındaki yarayı gösterdi ve *Angel Wood* gemisi doktoru tarafından muayene edildikten ve sorguya çekildikten sonra da Yunan askerlerinin kendisini zorla kirletmiş olduğunu itiraf etti.

11- Kolordunun raporundan aynen.

BÖLÜM 5

1- İzmir Jandarma Kumandanlığı'nın 3 Haziran 1919 tarihli gizli rapornudan.

2- İzmir Valisi'nin demecinden, *Sabah* gazetesi, 14 Haziran 1919.

3- Yunan mezalimine ait malûmatı, aşağıda isimleri yazılı kitaplarda bulursunuz:

Makamat-ı Askeriye'den Mevrut Raporlar, Dersaadet- Matbaa-i Askerîye, 1335.

Anadolu'da Yunan Zulüm ve Vahşeti, Ankara, Matbuat ve İstihbarat Matbaası, 1338.

Anadolu'da Yunan Mezalimi, Ankara, Yeni Gün Matbaası, 1338.

İzmir Fecayii, (bu isimde iki kitap vardır. Matbaası belli değildir. İçinde resmî vesikalar ve mitinglerde söylenen nutuklar vardır.)

Orta Anadolu'da Yunan Mezalimi, Orhaniye Matbaası, 1337.

Türkiye'de Yunan Fecayii, İstanbul, Matbaa-i Ahmet İhsan ve Şürekası, 1337.

Les Grece a Smyrne, Paris 1920 (Milletlerarası Tahkik Heyeti'in Raporu.)

4- Manisa Jandarma Kumandanı'nın Umum Jandarma Kumandanı'na telgrafından, *İzmir Fecayii*, s. 7.

5- Türkçe *İstanbul* gazetesi, 1 Haziran 1919, No. 183.

6- Eski Balıkesir Valisi ve eski mebus Hilmi Ergeneli'nin hatıra defterinden.

7- Hükümetin cevabî notasında kullanılan bu 'Serfürû' kelimesinin ya-

rattığı üzüntüyü hafifletmek için tefsir ediyor.

8- İttihatçılar demek istiyor.

9- *Pour la Turquie, Documents,* Paris 1921, s. 64-68. Bu bildiriye rağmen ismi geçen raporda, işgalin şekli anlatılmakta, Yunanlıların mezalimi sıralanmaktadır.

Asıl enteresan olan ciheti, bu mezalim işinde kullanılmak üzere, işgalden önce 'Yunan Kızılhaçı' tarafından Makedonya'nın en 'al...' komitecilerinden iki çetenin silahlandırılarak Yunan torpidosu ile Anadolu'ya geçirildiğinin kaydedilmiş olmasıdır.

10- *Les Batisseurs de l'Europe Moderne,* Gallimard, Paris 1931, s. 351-353.

11- İleride bundan bahsedeceğim; Atatürk'ün 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkışını ve onu takip eden olayları özel bir fasıl halinde yazacağım.

12- *Hâkimiyet-i Millîye* gazetesinin, 24 Nisan 1919, 167 numaralı nüshasından.

13- *Nutuk,* s. 16.

14- İzmir ve çevresinin Yunanlılar tarafından işgali üzerine, tahkikat icrasına memur olan Müttefikler Komisyonu Raporu'nun ikinci maddesinde aynen şöyle denilmektedir:

Vak'aların asıl sebebi mezhep münaferetinde (nefret etme) aramak lâzım gelir. Yunanlılar bu mezhep münaferetinin tezahüratını men için hiçbir şey yapmamışlardır. Yunan işgali, bir medeni vazifenin îfâsı olmayıp derhal bir zabt, istila ve ehl-i salip seferi şeklini almıştır.

BÖLÜM 6

1- İzmir Valisi İzzet Bey, aleyhindeki şiddetli akıma mukabele için beyanatta bulunmuştu.

Valinin, İzmir'in nasıl işgal edildiğini ve mukavemet fikrine karşı neler düşündüğünü anlatan beyanatını bir vesika mahiyetinde gördüğüm için 10 numarada, Belgeler kısmına aynen aldım.

2- Edib, vaktiyle, takip kumandanı sıfatıyla, birçok baskın yaptığı veya yaptırdığı için, bu hususta tecrübe sahibi idi. Mesela içtiği sigaranın kalan kısmını imha ederdi. "Baskın yapanlar, aradıkları şahısları bulamasalar bile 'ikametlerine ait' delil ve emare ararlar. Bu da ev sahibinin kullanmadığı şeylerin ele geçmesiyle belli olur," derdi ve ihtiyatı elden bırakmazdı.

3- Jandarma Umum Kumandanı'na, Ödemiş Jandarma Tabur kumandanı Tahir Özerk'in şifre telgrafı, *İzmir'in Sûret-i İşgali,* s. 5-9.

4- Ödemiş askerî debboyunda, 1600 muhtelif cinsten piyade tüfeği, 525 sandık piyade cephanesi ve 5000 atımlık kadar topçu mermisi vardı. *(İstiklal Savaşı'nda Garp Cephesi Nasıl Kuruldu,* s. 60.)

5- İzmir'de çıkan *Ege Ekspres* gazetesinde Ali Orhan İlkkurşun'un yazdığı, "İzmir ve Ege'de, Şahlanan Türk Mukavemeti" tefrikasının 24 numarasında şunlar okunmaktadır:

Ödemiş'de bulunan iki makineli tüfeğin efrat (erler) ve küçük zabitleri firar etmişlerdi. Tüfeklerin başında bir yüzbaşı ile bir teğmen kalmıştı.

Kasabada, yerli Rumların küstahça propagandası yetmiyormuş gibi Ekmekçinin Rifat diye anılan Hürriyet ve İtilafçı ile etrafındaki üç beş soysuzun bozguncu hareketleri de alabildiğine pervasızlaşmıştı.

6- "İzmir'in İşgali ve Ege'de Şahlanan Türk Mukavemeti, Haydin Efeler" Adı altında Orhan İlkkurşun'un *Ege Ekspres* gazetesindeki tarihi tefrikasının 24 numaralı kısmında şöyle bir haber gözüme ilişti:

Tire'den Yörük İbrahim adında bir adam Kahrat Köyü'ne gelerek, Gökçen ile hayli görüşüyor. Gökçen de bu adamdan ayrıldıktan sonra, köyde Hacı oğlu Hacı Mehmet'in yanına gidiyor. Celâl Bey'i öldüreceğini söylüyor. Fakat mert adam olan Hacı mehmet, Gökçen'e, "Her şeyden evvel Celâl Bey'in misafirin olduğunu, düşün... misafir öldürülmez. Sen hasta olduğun zaman beni tedavi ettiren Celâl olmuştur," diyor.

Bu anda orada bulunan Halil Efe de (Gökçen'in baş kızanıdır.) Gökçen'e, " Böyle şey olmaz," diyor hadise de böyle kapanıyor.

Böyle bir olayı, bana çok zaman sonra Ankara'da rahmetli Âlim oğlu İsmail Efe de hikaye ve nakletmişti.

Tireli Yörükoğlu İbrahim Bey, Efe'nin çok yakın dostu idi. Bir gece Kahrat'dan İbrahim Bey'in evine gittiğimi, orada bir Rum kızı ile karşılaştığımı Efe'nin bana bu kızın, 'Beni teslim ederse Rum cemaatinin kendisine bin altın vereceklerini' söylediğini yukarıda yazmıştım (s. 24). İbrahim Bey daha sonra İzmir'in istirdadı sıralarında eğer babanız bizi dinleseydi şimdi hayatta olurdu" dediğini de çocukları bana söylemişlerdi.

İbrahim Bey'in Padişah'ın ve Damad Ferit Hükümeti'nin politikasını tuttuğu, yani Yunanlılara boyun eğilmesi taraflısı olduğu anlaşılmıştı. Böyle olmasına rağmen ona atfolunan hareket hakkında kesin bir şey söyleyemem. Fakat Gökçen, 'benim teslimim mukabilinde bin altına omuz silktiğini' daha o zaman bana söylemişti. Yanından –yazdığım şekilde– ayrılıncaya kadar bana sevgi, ilgi göstermişti.

Hacı oğlu Hacı Mehmet, ve Efe'nin baş kızanı Halil Efe, denildiği gibi mert insanlardı. Millî gaye uğrunda gerçekten kahramanca döğüşen ve şehit düşen efenin, Aydın'a gelip Millî Mücadele'ye yine benim vasıtamla nasıl katıldığını ileride okuyacaksınız.

7- 57. Tümen kumandanı'na çekilen şikayet telgrafları:

18.5.335 Aydın'da 57. Fırka Kumandanlığı'na:

17 Mayıs 335 tarihli ve 9538 numaralı teldeki meal buradaki kıtaata tebliğ edildi. Bu kıtaat-ı askeriyenin bir kısmı da burada kalmıştır. Her ne kadar asayiş temin edilmişse de burada kalan bu kısım asker ve zabitan memleketin ihtilaline sebebiyet vermek teşebbüsünde bulunduklarını öğrenen memleket halkı, bunların buradan hemen ayrılmalarını müsirren talep etmekte olduklarından haklarında yapılacak muamelenin sür'at iş'arı ehemmiyetle maruzdur.

Tire Şube Reis Vekili Yüzbaşı
Mehmet

28.5.335
Aydın'da 57. fırka K.lığı Cânib-i Âlîsine

İzmir civarından ricat etmiş ve Binbaşı Aziz Bey kumandasında 25 kadar zabitanla 50 kadar etraftan mürekkep bir kuvvet vardır. Memleketi ihtilale vermek için buradan hareket etmiyorlar. Müslim ve gayrimüslim bilcümle ahâli heyecandadır. Bunlar hakkında yapılacak muamelenin şerian icrası ahâli namına rica olunur.

Tire Belediye Reisi Vekili
Abdülkadir

57. T. Kumandanı'nın mütalâası:

Yukarıdaki telgraflardan, çıkarılan mana aşikârdır. Sonradan kendilerinden yaptığım tahkikat ile de teeyyüt ettiği gibi Tire'ye gelen subayların ahâliyi Yunanlılar aleyhine ayaklandıracak ahval ve teşebbüsatta bulunacakları zan ve endişesi bu telgrafların keşidesine saik olmuştur.

(Aydın Millî Cidali, Cilt 1, s. 83-84.)

8- Koca Mustafa, Yunan işgal bölgesinde bir süre elinde silahı ile dolaşmış, itibar görmüş, nihayet Demirci Mehmet Efe'nin adamları tarafından öldürülmüştür.

9- Bize Aziz Bey'den haber vermeyen Tahir Özerk de notlarında bundan bahsetmektedir.

10- Meal-i şerifi: "Bunları tutunuz ve yakaladığınız yerde katlediniz ve işte bunlara karşı taarruz için size açık bir ferman ve selâhiyet verdik."
(*Hak Dini, Kur'an Dili*, Yeni Mealli Türkçe Tefsir, s. 1415)

11- Hacı Hasan Hoca'yı, Millî Ordu, Tire'yi kurtardığı zaman idam ettiği buna ifade olunmuştur.

BÖLÜM 7

1- Ahmet Rifat Kemerdere'nin bu konuşmayı not ettiğini haber almış, bir suretinin bana gönderilmesini kendisinden rica etmiştim. Bana yazdığı 15 Mayıs 1942 tarihli uzun mektubunun bu konuya ait kısmını aşağıya alıyorum:

Tahir Bey o gece size aşağı yukarı şunları söylüyordu: Millî harekete girişmenin şimdilik imkânı yoktur. Müsait bir zamanı beklemek lâzımdır. Ödemiş'te yüksek seciyeli, hamiyetli birçok gençler varsa da ortaya atılmaya cesaret edemiyorlar. Böyle bir iş için belli başlı bir zatı başta görmek isteyenler az değildir.

Her tarafta Rumlar ve Ermeniler göze çarpmaktadır. Bunlar dört gözle bekledikleri Yunan işgal kuvvetlerini karşılamak için ipek Yunan bayrakları hazırlamaktadır.

Bizim gibilere 'İttihatçı' damgası vuruluyor. Bizler İttihatçıların emellerine hizmet için kan dökmek istiyormuşuz. Velhasıl Ödemiş'in mukavemet hareketi bakımından elverişli olmayacağını belirtmeye çalışmakta ve fazla olarak da size, "Siz Nazilli'ye gidin ve orada teşkilâtınızı kurun, biraz sonra biz de geliriz ve orada hep birlikte çalışırız," demek suretiyle zât-ı âlînize cidden sevgi ve bağlılığı candan olan Tahir Bey, sizi bu mıntıkadan uzaklaştırmak istediğini imâ ediyordu.

Siz ise, cevap olarak, Tahir Bey'i bu mülâhaza ve kanaatlerinden vazgeçirmeye çalışıyor, millî hareketin Ödemiş'de yapılmasının pekâlâ mümkün olabileceğini ve sebat edilmesini söylüyor ve fakat fikirlerinizi münakaşaya meydan vermeyecek şekilde ileri sürüyordunuz.

Görüşmemiz, maalesef kesin bir sonuca varmadan, ayrılmıştık.

O geceyi Tire'de geçirdik. Sabahleyin erkenden şimendiferle Tire'den Ödemiş'e dönmüştük. O sırada Yunanlılar Bayındır'ı işgal etmişlerdi. Biz de trenle Bayındır'a pek yakın bulunan Çatal İstasyonu'na uğramak zorunda idik. Aydın şimendiferinde Refik Şevket Bey'in başına gelen tevkif edilme felâketine uğramak ihtimaline karşı tabancalarımızı hazırlamış, tren istasyondan kalkıncaya kadar kompartımanımızda hayli heyecanlı dakikalar geçirmiştik.

O gün trende Ödemiş'e gelinceye kadar zihinlerinizi bir şey meşgul ediyordu. Dün geceki görüşmemizde neden Edib Bey yoktu? Neden siz ondan tek kelime ile bahsetmediniz? Bu hal Edib Bey'in Tahir Bey'e karşı emniyetsizliğinden ileri gelmiş ise, buna yanarım. Gerçi aynı rütbede bu iki subayın araları pek iyi değildi. Ama, Tahir Bey, Edib'in o kara gününde kendisine karşı pasif davranarak müzaharet ettiğini biliyorduk. Yoksa Edib sizden ayrılmış da yapayalnız mı kalmıştınız? Daha çok sizin köylü ve cahil halk elinde yalnız kalmanız ihtimali bizi ciddi üzüntülere sürüklemiş durmuştu.

2- Hıdivin bu çiftliği spekülasyon maksadıyla imar ettiği, İtalyanlar buralarını kendileri için 'nüfuz bölgesi' saydıklarından onlara satıp para kazanmak istediği söylenirdi.

3- Bu söz beni hayretler içinde bırakmıştı. Ben, mahut cübbem ve kıyafetimden iğreniyordum. O kadar kirli ve perişandım. Ağa ise, kıyafetimi düzgün buluyor, bu sebeple, tecavüze uğrayacağımdan korkuyordu. Bu

ifade, dağda yaşayan vatandaşlarımızın o sırada ne kadar fakir bir hayat sürdüklerinin işareti idi.

4- Sonra bunların içine girdim. Akhisar cephesindeki millî alayımızda gönüllü olarak çalıştılar ve sonuna kadar silahı elden bırakmadılar. Bu bahsi de ileride ele alacağım.

BÖLÜM 8

1- İkinci Damad Ferit Paşa Hükümeti'ni teşkil edenlerin isimleri aşağıda yazılıdır:

Sadrazam ve Hariciye Nâzırı: Damad Ferit Paşa
Şeyhislam: MustafaSabri Efendi
Harbiye Nâzırı: Nafıa eski Nâzırı Şevket Turgut Paşa
Bahriye Nâzırı: İbkaen, Avni Paşa
Şûra-yı Devlet Reisi: Vekaleten, Ethem Bey (diğerinin tayinine kadar)
Dahiliye Nâzırı: Eski Maarif Nâzırı Ali Kemal Bey
Adliye Nâzırı: Eski Evkaf Nâzırı Vasfi Efendi
Maliye Nâzırı: İbkaen, Tevfik Bey
Nafıa Nâzırı: Vekaleten, Şevket Turgut Paşa (diğerinin tayinine kadar)
Ticaret ve Ziraat Nâzırı: Ethem Bey
Maarif Nâzırı: Eski nâzır Sait Bey
Evkaf-ı Hümayûn Nâzırı: Darül-Hikmetül-İslamiye eski Reisi Hamdi Efendi.

Daha sonra, Nafıa Nezareti'ne Ahmet Ferit Bey, Şûra-yı Devlet Riyasetine Feylesof Rıza Tevfik Bey getirilmişlerdir.

Meclis-i Vükelâya: Tevfik Paşa, İzzet Paşa, Ferik Ali Rıza Paşa, Reşit Akif Paşa, Abdürrahman Şeref Bey, Sulh ve Selâmet Fırkası reisi İsmail Hakkı paşa ve Eski Harbiye Nâzırı Şakir Paşa memur edilmişlerdir.

2- Münevver Saime Hanım'ın söylevi aynen aşağıya alınmıştır:

Yarab! ben kardeşlerime değil ilk evvel sana hitap ediyorum. Vatanın felâketi karşısıda bir genç kızın feryadını dinle! Bu ağlayan anneler, şehitlerin annesi; bu boynu bükük genç kadınlar, fedakârların genç zevcesi; şu hıçkıran yavrular, askerlerin yetimleri değil mi? Böyle necip bir kavme gözyaşı döktürmekte hikmet ne? Galipler size hitap ediyorum: Eğer bu mücadeleleriniz insanları mesut etmek içinse, biz de insanız. Geleceklerin ne olacaklarını sorabilmek için, geçmiş zamanları gözönüne getirmek lâzımdır.

Ey tarihlerinin kara gününü yaşayanlar. Size hitap ediyorum: Milletler için kara günler olabilir. Fakat artık fena bulmak yoktur. Bir millet yokedilemez. Tarihin sayfasına kendini yazdıranlar varolmak şerefine mazhar olmuş demektir. Milletler için de "Ba'sü-badel mevt" var. İşte Lehistan... Milletimizin yokedilebileceğine inananlar aldanacak. Heyecanlarımız, kanlarımız söndürülse bile, göğsümüzde milletten yapılmış bir kalp var ki onda, bir yabancının bir düşmanın ne ihtiras, ne korkusu yaşar. onların semaların kaplayacak ancak hava-yı istiklaldir.

Ben, kendi hürriyeti gasbedilmiş bir milletin kızı olarak, istiklalime nasıl yürüyeceğimi söyleyeceğim. Bu beyanatı, kollarımızı bağlamak isteyenler için dikkate şayan olmalı.

Oğlum bana, "Ben neyim?" diye ilk sorduğu günü, ona semalardan haykıran bir melek gibi, "Büyük tarihli bir Türksün" diye hitap edeceğim. Bu nida, bu hayırlı ses, onun ruhunda ne fırtınalar hazırlar. Ninnisini söylerken, bugünleri yanık sesle ruhuna serpeceğim. Ona büyük Türk ırkının şarkılarını terennüm edeceğim. Kundağına mimarların yaptığı bu abideleri işleyeceğim.

Masallarda, Fatih'leri, Yavuz'ları anlatacağım. Mendilinde, kitabında, cüzdanında, feshinde hep İzmir'ler görecek.

Ölürken ona, babamdan kalan altın kakmalı kılıcı, rafta sarılı duran bayrağı bir miras olarak vereceğim. Ve kulağına gizli bir vasiyet söyleyeceğim. İşte o günden itibaren, galiplerin taktığı zincirler çözülmeye mahkûmdur. Çünkü o gün oğlumun kalbine ektiklerim hürriyet çiçekleri olarak açacak, kızıl isyan olarak taşacak. Sulhu müebbed düşünenler, bize indirilecek darbenin aksi sedasının yarınki insanlığın sükûtunu mutlaka ihlal edeceğini unutmamalıdır. Bir millet yokedilemez? Sözlerime nihayet vermeden herkesin, her Müslümanın söylemek istediği, fakat ne için bilmem yüksek bir sesle söylemekten çekindiği birkaç sözü ben hemşirelerime, babalarıma, ağabey ve kardeşlerime açıkça söylemek isterim. Hepimiz masa üzerinde hastaya bakan operatör olur, bu yarayı teşrih eder, birlikte pansuman edersek, yaşamak hakkına malik olacağız.

Evet müslüman kardeşlerim açık söylüyorum. Biz tamamiyet-i mülkiyemizi muhafaza edecekmişiz. Fakat hangi hudut dahilinde? Bu tasrih edilmedikçe Türkiye'de sulh ve salâh kabil olmayacaktır. Ben bu kanaatteyim. Çünkü buna karşı tuğyan etmeyecek bir Türk kalbi tanımıyorum. Efendiler, az söylemek çok iş görmek zamanı hulûl etmiştir. Biz yalnız ağlıyoruz. Ağlamakla kazanılacak hak, hıçkırıklarımızı işitecek kalp yok. Teşkilata nihayet fiiliyata mübaşeret!

3- Ali Fuat Bey'in Hatıralarından.

4- *İkdam* gazetesi, 25 Mayıs 1919, No. 8007.

5- Şûra-yı Saltanat'ın Açılış Programı:

Saray-ı hümayûnda in'ikat edecek meclis sırf istişarî bir mahiyette olup huzzarın vasiyet-i hazıra hakkında muktazî tedabire dair efkâr ve mütalâatına kesb-i ittila ile tenevvür edecektir.

Meclis taraf-ı eşref-i Hazret-i Padişahîden küşat buyurulacaktır. Meclisin küşadını müteakip Sadrazam Paşa Hazretleri tarafından vaziyet-i hazıra hakkında malûmat îtâ olunacaktır.

Her heyetten yalnız bir zat irad-ı kelâm hakkını haizdir. Ayân-ı kiram ile mazûlin-i vükelkelâm ve süfera bu kaideden müstesnadır. Darülfünun'dan ve Matbuat Cemiyeti'nden ikişer zat irad-ı kelâm edebilirler. Söz söylemeyi arzu eden zevat esamisini meclisin küşadından evvel kaydettirmek şartıyla hakk-ı kelâmı haiz olacak ve hüsn-i ceryanı müzakerata memur iki zattan birinin ihtarıyla taraf-ı sadaretpenahîden sıra gelene söz verilecektir. Meclis-i Âlî'de vukubulacak beyanat meclis-i umumi zabıt kâtipleri tarafından zaptolunacaktır. İrad-ı kelâm için şerait-i atiyeye riayet lâbüttür:

Evvela; bugünkü vaziyetin esbab ve ilel-i mukaddemesinden bahsolunmayarak yalnız çare-i islâhına hasr-ı kelâm ile mevzuu bahis olan halihazır hududundan harice çıkılmaması.

Saniyen; söz söyleyecek zevat tarafından makam-ı riyasete hitap edilip yekdiğeriyle muhavere ve münakadaşadan ihtiraz edilmesi.

Sâlisen; akvam ve anasır ve eşhas hakkında muhill-i hürmet tabirat istimalinden tevakki edilerek hiçbir sebeple sadetten harice çıkılmaması suret-i mahsusa ve kat'iyede huzzar-ı kiramdan rica olunur.

Râbian; müddet-i kelâm azami onbeş dakika olduğunun nazarı dikkate alınması ayrıca mütemennadır. Heyet-i Vükelaca bî gûna mütalâa irat olunmayıp yalnız beyanat-ı vakia istimâ olunacaktır. Meclis, Mayısın yirmi altıncı Pazartesi günü badezzuhur saat ikide küşat olunacaktır.

İşbu program ahkâmına riayet etmeyenler hakkında alelitlak içtimalarda usûl-i inzibatiye tarafı riyasetten tatbik olunacaktır.

26 Mayıs 1335 (1919)

Meclisin suret-i teşekkülü:

Heyet-i Vükela (Bakanlar Kurulu)

Heyet-i Ayân.

Şûra-yı Devlet Reisi sanileri (Danıştay Başkanı ve Üyeleri).

Mahkme-i Temyiz rüesası (Yargıtay Başkanları).

Divan-ı Muhasebat Reis-i Evveli ile Reis-i Sanileri. (Sayıştay)

Mazulin-i Vükelâ ve Süfera.

Taraf-ı Meşihatpenahîden intihap olunacak rical-i ilmiyeden altı zat.

Bahriye Nâzırı Paşa Hazretleri tarafından intihap olunacak erkân ve ümera-yı bahriyeden dört zat.

Darü'l-hikmetü'l-islamiyece müntehap iki âzâ.

Darülfünun şuabatınca müntehap onbeş zat.

Barodan müntehap üç zat.

Matbuat Cemiyeti'nden müntehap sekiz zat.

Ticaret Odası'nca müntehap dört zat.

Darü'l-hilâfetü'l-âliye Medresesi müderrislerince müntehap dört zat.

Vahdet-i millîye'den iki zat.

Trabzon Müdafaa-i Hukuk-i Milliye Cemiyeti'nden iki zat.

Paşaeli Müdafaa-i Hukuk-i Milliye Cemiyeti'nden iki zat.

Millî Kongre'den iki zat.

İtilâf ve Hürriyet Partisi'nden iki zat.

Sulh ve Selâmet Partisi'nden iki zat.

Adana Müdafaa-i Hukuk-i Milliye Cemiyeti'nden iki zat.

İzmir Müdafaa-i Hukuk-i Milliye Cemiyeti'nden iki zat.

Vilâyat-ı Şarkîye Müdafaa-i Hukuk-i Milliye Cemiyeti'nden iki zat.

Millî Ahrar Partisi'nden iki zat.

Kürt Taâli Cemiyeti'nden iki zat,

(Bu hususa ait matbu varakadan).

6- *Vakit* gazetesi, 28 Mayıs 1919.

7- Ali Fuat Türkgeldi, *Görüp İşittiklerim,* s. 234, İstanbul 1949.

8- *Başımıza Gelenler,* s. 130, İstanbul 1939.

9- *Görüp işittiklerim,* Ali Fuat Türkgeldi, s. 238.

10- *Nutuk,* s. 25.

11- *İstiklal* gazetesi, 23 ve 24 Mayıs 1919.

12- Cemiyet-i Akvam anlaşması bahsimizle ilgilidir. 22. maddesini aynen buraya alıyorum:

Usul ve aşağıdaki kaideler, evvelce kendilerini idare etmiş olan hükümetin egemenliğinden çıkmış olan ve bugünkü medeniyetin, bilhassa müşkül bulunan şartları içinde, kendilerini idareye henüz muktedir olmayan milletler ve kavimlerin sakin oldukları sömürgeler ve topraklar hakkında tatbik olunur.

Bu milletler ve kavimlerin saadeti, inkişaf ve ilerlemeleri medeniyet için kutsal bir vazife olduğundan bu ödevin yerine getirilmesi için eldeki antlaşmaya bazı teminat konulması münasiptir.

Bu usul ve kaidelerin fiilen yerine getirilmesi için iyi tedbir, adı geçen milletler ve kavimlerin vasiliğini, servet ve ticaret kaynakları ve idareleri veya coğrafi durumları bakımından işbu sorumluluğu üzerine almaya en muktedir olan ve bunu kabul hususunda muvafakat göstermiş olan ileri milletlere tevdi eylemekten ibarettir.

İleri milletler işbu vasiliği mandater (mandataire) sıfatıyla ve cemiyet namına ifâ edeceklerdir.

Vasiliğin mahiyeti milletin ilerleme derecesi ve toprağının coğrafi mevkii ile iktisadi şartlarına ve buna benzer diğer hallere göre tehalüf etmelidir.

Evvelce Devlet-i aliyye'ye (bize) tâbi bulunmuş olan bazı cemaat bir derece terakkiye erişmişlerdir ki müstakil milletler halinde varlıkları muvakkaten (geçici olarak) tasdik olunabilir.

Şu kadar ki bir mandaterin nasihat ve yardımı kendilerini başlı başına harekete muktedir olacakları zamana kadar idareye rehber olsun!

Mandaterin intihabı hususunda cemaatlerin önceden arzuları nazar-ı itibara alınmalıdır.

13- *İstiklal Harbimiz,* s. 173. Müşir İzzet Paşa'nın raporunun mandaya ait kısmı ile İsmet İnönü'nün mektubunun tam metnini belgeler bölümünde No: 11'de bulacaksınız. Dikkatle okunmasını tavsiye ederim. Özemli vesikalardır.

14- Hukuki ve siyasi tetebbular.

15- *The British Documents,* No. 485.

16- (Gizli/Umumi/162) Vesikanın tercüme edilmiş tam metni Belgeler kısmındadır No: 12.

17- *Nutuk*, Kemal Atatürk, s. 7-13 (1961 basımı).

BÖLÜM 9

1- *İzmir Fecayii*, s. 69-70.

2- Çerkes Ethem'in ağabeyisi ve eski bir subay olan Reşit Bey, sonraları Saruhan Mebusu seçilmiş, Ankara Büyük Millet Meclisi'ne iştirak etmiş, daha sonra da Yunanlılar tarafına geçmiştir. İleride ismine sık sık rastlayacağız.

3- Salâhaddin Yurdoğlu'nun notlarından.

4- İzmir'de çıkan 24.55.1335 (1919) tarihli *Köylü* gazetesinden ve Kumandan Bekir Bey'in Genelkurmay Başkanlığı'na gönderdiği 26.5.1919 tarihli şifresinden.

5- Halit Paşa'yı yakından tanırdım. İttihatçı idi. Tahsili yok denecek kadar azdı. Fakat görgülü ve şerefli bir zattı. İleride göreceğiz, vatani borcunu kanıyla ödemiştir. Kendisini rahmetle anmayı borç bilirim.

6- Bu zatı okurlarım tanıyacaklardır. Kendisinden, 5. Cild, s. 157, 196, ve 197'de bahsetmiştim.

7- Ahmet Rifat Kemerdereli'nin 15 Mayıs 1942 tarihli mektubundan

8- *Yeni Adana* gazetesi, Tefrika No: 329.

9- Bu konu ile ilgili, aynı zamanda günün havasını anlatan Amiral Webb'in çok enteresan ve önemli bulduğum bir raporunun tercümesini veriyorum. Bak. Belge Sıra No: 13.

10- Yüzbaşı Tahir Özerk'in notlarında bu meseleden şöyle bahsedilmektedir:

> Heyete başkanlık eden Rum papazı, kaymakama hitaben, "Beyefendi, biz neye geldik, biliyor musunuz? İttihatçıların ileri gelenlerinden kaçak Celâl Bey ve Sarı Efe Yüzbaşı Edib Bey, Ödemiş civarındadırlar. Çeteleri olduğunu, Edib'in Çıplak İstasyonu civarında iki kişiyi öldürdüğünü haber aldık. Buralarda asayiş yok demektir."
>
> Papazın sözünü kestim. "Asayiş meselesi, herkesten evvel beni -jandarma kumandanını- alâkadar eder, dedim. Edib kimseyi öldürmemiştir, yalandır. Bunları söylemekten maksadınızın ne olduğunu anlıyorum. Asayişin korunması bahanesi ile Yunanlıları davet değil mi?"
>
> Buna Papaz serbestçe cevap verdi:
>
> "Kumandan Bey, şimdiye kadar biz ağladık, bundan sonra da Türkler ağlayacaklardır ve ağlamalıdırlar."

Yine Tahir Özerk'in ifadesine göre, bu papaz, Ödemiş'in kurtuluşu sırasında şehre ilk giren askerimiz tarafından idam edilmiştir.

11- Ahmet Rifat Kemerdereli'nin mektubundan.

12- Yaver Yüzbaşı Salâhaddin Yurtoğlu'nun notlarından.

13- Takip bölüğünün dağıldığını daha önce yazmıştım.

14- Yaver Salâhaddin Yurdoğlu'nun notlarından.

15- Namus sözü verenler:

Kur'a Kâtibi Fevzi Efendi Mahdumu Ahmet Şükrü Efendi: Mülazım-ı sani.
Türkmen Mahallesi'nden Hasan Efendi Mahdumu
Mehmet Hamit Efendi: Mülâzım-ı sâni.
Meşrutiyet Mahallesi'nden Emin Hoca oğlu Hasan Efendi oğlu
Osman Efendi: Mülâzım-ı sâni.
Çatalyol veya Meşrutiyet Mahallesi'nden Boşnak Hasan Efendi oğlu
Hüseyin Efendi: Mülâzım-ı sâni.
Ragıp Efendi Mahdumu Kemal Efendi: Zabit Vekili.
Birgili Salih Vecdi Efendi: Mülâzım.
Birgili Emin Efendizâde Salih Sıtkı Efendi: Zabit Vekili.
Hamam Mahallesi'nden Berber Mehmetoğullarından
Ali Ağa oğlu Mehmet Efendi: Mülâzım-ı sâni.
Yusufdere'den Yağcı Oğlu Mustafa Mahmudu Mehmet Efendi: Zabit Vekili.
Ödemiş'in Katırcılar Sokağı'nda mukim Mülâzım-i evvel Muhtar Efendi
Mahdumu Ali Efendi oğlu Fevzi Efendi Mülâzım-ı sâni.
Mendegüne Kariyesi'nden Topancı oğlu Mehmet Mahmudu
Hüseyin Efendi: Mülâzım-ı sâni.
Astarı Hasan Oğlu Hakkı Efendi: Namzet.
Gerçekli'de İçelli Hacı Ahmet Oğlu Mustafa Efendi: Namzet.
Köseler Kariyesi'nden Fevzi Oğlu İbrahim Oğlu Ali Efendi: Namzet.
Banka memurlarından İsmail Efendi Oğlu Avni Efendi: Namzet.
Tahrirat Kâtibi kayınbiraderi Hamdi Efendi: Namzet.
Arap Selim Efendi: Namzet.
Ali Orhan Efendi.

16- Ali Orhan İlkkurşun'un notlarından

17- Bundan bahseden bazı eserlerde, "Heyet, Yunan kumandanı Cavelas'a Yunanlıların ileri hareketi halinde Ödemiş ilerisinde toplanan millî kahramanlarımızın 'müdafaa-i memleket' kastıyla işgal kuvvetlerine ateş edeceklerinden kan dökülmesine sebebiyet vermemek için Yunanlıların sulhün akdine kadar Ödemiş'in işgaline teşebbüs etmemelerini bildirdiler," tarzında yazılıdır.

Yüzbaşı Tahir Özerk de notlarında, "Yapılan bir içtimada 'şayan-ı itimat' birkaç kişiden mürekkep bir heyetin Bayındır'a Yunan Kumandanına göndererek Ödemiş'in işgaline kıyam etmemesi ve şayet böyle bir harekete kalkışırsa dökülecek kanlardan kendisinin maddeten ve manen mesul olacağını bir ültimatom şeklinde bildirmesine karar verildi," demektedir.

Benim yazılarım, bu toplantıda bulunan Ahmet Rifat Kemerdereli'nin verdiği malûmata dayanmaktadır.

18- Bu adam sonraları, Birgi baskınında tuttuğu yeri zamansız terkederek düşmana gedik açtığı için Poslumestan Efe tarafından öldürülmüştür.

19- Bezmi Nusret Kaygusuz'un "Alaşehir'in mücadelesine dair" olan mektubundan.

20- Rodas, *Anadolu* gazetesi, Tefrika no. 21.

21- *Aydın Millî Cidali,* Cilt 1, s. 111.

22- Bu haber doğru değildir.

23- Yanlıştır, "Çine'ye" olması gerekir.

24- Yunanlıları karşılayanlar arasında bulunan Avukat İlhami Bey daha sonra millî kuvvetleri idare eden heyetler arasına karışacak, İstanbul Hükümeti'nin âleti halinde, çalışacaktır. Sırası geldikçe bilgi verilecektir.

BÖLÜM 10

1- *Türk İstiklal Harbi'nin Başında Millî Mücadele,* s. 66.

2- Balıkesir Kuva-yı Milliyesi faslında Ayvalık işgalinden ayrıca bahsedeceğim.

3- *Millî Mücadele,* s. 72.

4- *İzmir Fecayii,* s. 8.

5- Bunları anlatan hayli kitaplar basılmıştır. *İzmir Fecayii*'ni, Nazilli Heyet-i Merkeziyesi'nin kitabını okuyunuz. Ben daha fazla tafsilata girişmek istemiyorum.

6- Rodas, "Anadolu", tefrika No. 21.

7- *İzmir Fecayii,* s. 64'de şu malûmat vardır:

Germencik Nahiyesi Müdürü ahâliden silah toplamıyor bahanesiyle darp ve hapis ve Germencik ahâlisinden 50 kadarı alenen katledildiği gibi Germencik'ten bilet alarak Aydın'a gitmek üzere trene binen 27 ve sorguya çekilecekleri bahanesiyle cebren trene bindirilen 34, ki cem'an 61 Müslüman trenin hareket ettiği sırada hayvan boğazlar gibi boğazlanarak cesetleri yollara atılmıştır. Kezalik Reşadiye Köyü Yunan kuvvetleri tarafından ihrak (yakmak) ve ahâlisi katledilmiş ve pek az kısmı dağlara kaçıp kurtulabilmiştir. Karapınar, Erbeyli Kariyeleri (köyleri) ve ahâlisi de aynı suretle ihrak ve itlaf edilmişlerdir.

8- Naime Ulucan bir yaz mevsiminde Yalova'da misafirimdi. Söz arasında, başımızdan geçenleri hatırladığı şekilde not ettirmesini rica ettim. 20 Mart 1951 tarihinde istediğimi bana gönderdi. Bu muhterem aileye, alenî teşekkürlerimin ifadesi olarak kitabımın bu kısmına alıyorum.

9- Bu son hadiselere, ileride ben de temas edip, anlatacağım.

BÖLÜM 11

1- 29.5.1335 (1919) ve 863 sayılı şifre. (*Aydın Millî Cidali*, Cilt 2, sayfa 17).

2- *Aydın Millî Cidali,* Cilt 2, s. 10.

3- *Aydın Millî Cidali,* Cilt 2, s. 41.

4- Zekâi Kaur'un notlarından. Zekâi Kaur, tahsili yerinde, kuvvetli yabancı dil bilen bir gençti. Arşivimdeki notları o zamanın duşüncesini ifade ettiği için özet halinde aynen kaydediyorum:

İstanbul'un Damad Ferit Paşa tarafından idare edildiği ve İstanbul ise verdiği müteaddit emirlerle, zihhar mütareke şartlarından ayrılmayıp Yunanlıların isteklerine mümaşaat edilmesi ve ufak tefek mukavemet gruplarıın dağılmasını mütemadiyen şifrelerle tümene geldiği bir zamanda Şefik Bey'in velevki aşikâr olmasa bile hakiki bir vatanperverlik ve dürüst bir asker sıfatıyla ilk hareket-i milliyeye topu tüfeği ile zahir (yardımcı) olması minnetle zikredilmek lâzımdır. Kabul etmek lâzımdır ki Aydın hareket-i milliyesinin büyümesi ve kendini saydıracak bir mertebeye varması tümenin gösterdiği maddi ve manevi yardıma medyundur. Sonraları kendini bilir bilmez kimseler taraından şöyle bir itiraz ve muhalefet yükselmişti. Denildi ki, "Şefik bey kendisini idare edemedi. Bütün selâhiyeti zeybeklere verdi. Halbuki başkası olsa idi, hâkim vaziyete kalır ve diğerlerini istediği şekilde idare ederdi."

Bunu söyleyenler, o zamanın nezaketini ve bilhassa 'psikolojik' neticelerini unutuyorlar. Bir defa, "ben subayım, ben kumandanım," deyip faal bir cephe açmak ve bir hareket yapmak isteyen kimse mahdut mevcutlu bir kadro ile yapayalnız kalacağı muhakkaktı. Zira:

1- Yapılacak mukavemet teşkilâtına millî bir renk vermek lâzımdı.

2- O günleri hatıra getirmek şartıyla, cebbarlığı sayesinde bir Yörük Ali veya bir Demirci'nin korkusu, bir Şefik Bey'in veya muadili bir subayın salacağı tesirden çoktu. O subay, onlar gibi hareket etmek isteseydi, derhal uzaklaşmak zaruretinde kalacaktı.

3- İane ve iaşe sebepleri.

Bunu ifade etmekten maksadım, şahsım için de söylendi. Birçok arkadaşlar tarafından, Yörük Ali'ye ne diye paye verdiğimi ve bizim ikinci derecede bir şahsiyet kaldığımızı söylediler. Halbuki tamamen yanlış düşündüklerine, o zamanın şartlarını hatıra getirmek kâfi geleceği mütalâasındayım.

5- *İzmir Fecayii* adlı kitapta tafsilat vardır.

6- Ömer Rıza'nın Tercümesi, s. 74-75.

7- *Anadolu* gazetesi, Tefrika No. 21, Rodas'dan tercüme.

8- *Millî Mücadele*, s. 72

9- Denizli Kalem Reisi'nin telgrafından. (*Aydın Millî Cidali*, Cilt 1, s. 114).

10- *Aydın Millî Cidali*, Cilt 2, s. 44.

11- 6.6.1335 (1919) tarih ve 40/50 sayılı şifre telden.

12- Eski Harbiye Nâzırı Enver Paşa'dır. Bilindiği üzere Paşa bu sırada millî hudutlar dışına çıkmış, memleketi ile münasebeti kesilmişti.

13- Burdur Kalem Reisi'nin 16.6.35 tarihli ve 3010 sayılı şifresinden.

14- Bekir Emmi'yi cephede tanımıştım. Az medrese tahsili görmüş, okuyup yazması kıt fakat cesur bir köylü idi. Kısa bir zamanda Yörük Ali Efe Çetesi'nde önemli bir mevki almıştı. Maalesef bir süre sonra zeybekler arasındaki rekabet yüzünden, öldürülmüştür.

15- Şehzade Abdürrahim Efendi Heyeti'nden bahsolunuyor.

16- Eski Denizli milletvekili Emin Aslan Tokat'ın notlarından.

17- Bu defter Sarayköy Heyet-i Milliyesinin hesaplarını göstermektedir. Alınan paralar ve masraflar müfredatlı bir surette, muntazam kaydolunmuştur. Sarayköy heyetine Boldan ve Kadıköy heyetlerinin çeşitli tarihlerde 25 ve 50'şer bin kuruşla 75 bin kuruş gönderdikleri görülmektedir. Şahıs başına alınan ianeler 100 kuruştan başlayarak onbin kuruşa kadar yükselmektedir. Defterden rastgele birkaç isim alıyorum:

100 kuruş Kocairioğlu Süleyman Efendi
150 kuruş Kahveci Hasan Çavuş
200 kuruş Derviş Süleyman Dede
500 kuruş Muhacir Kunduracı Emin Usta
1.000 kuruş Dedeoğlu Mustafa
2.000 kuruş Hacı Karaalizâde Mehmet Efendi
3.000 kuruş Ekmekçi Hacı Osman Usta
5.000 kuruş Kapanizâde Rıza Bey
10.000 kuruş Beylerbeyi Köyü'nden

Defterde "Kazamız Rumlarından" kaydı ile 5.000 ve 10.000 kuruş alındığı da dikkati çekmektedir.

Masraf kısmından bazı rakamlar veriyorum:

824 kuruş, 18 Haziran 1335 (1919). İstanbul'da İngiliz, Fransız Amerika ve İtalya siyasi mümessilliklerine çekilen telgraf ücreti, postahanenin 20 Mayıs 1335 tarihli makbuzu mucibince.

1.600 kuruş, 20 Haziran 1335. Vatan ordusuna iltihak eden mücahidine alınan kundura esmanı olarak kunduracı Hacı Mestan'a.

1.000 kuruş, 20 Haziran 1335. Nazilli muhtacinine tevzi edilmek üzere alınıp gönderilen ekmek esmanı. Ekmekçi Tevfik Abdullah ve Hacı Osman Efendilere.

15.500 kuruş, 2 Temmuz 1335. Kör Hasan Çetesi'ne iştirak eden 35 nefere harçlık olmak üzere 5'er lira.

6.000 kuruş, 5 Temmuz 1335. Aydın'a gönderilen millî süvari efradının aileleri için birer haftalık iaşe bedeli.

160 kuruş, 10 Temmuz 1335. Ödemiş Jandarma Kumandanı Tahir Bey Çetesi hayvanlarının yem bedeli.

4.818 kuruş, 14 Temmuz 1335. Memuren Nazilli'ye giden Müftü Efendi. Hüseyin ve Emin Efendilerin masarifi olarak bâ senet, kendilerine verilen.
5.000 kuruş, 29 Temmuz 1335. Aydın müsademesinde şehit olan Yüzbaşı Süleyman Ağa ailesine mükafat.
25.000 kuruş, 8 Ağustos 1335. Dalaman'da bulunan Yörük Ali Efe'nin efradı iaşesi için mutemetleri Molla Bekir'e bâ senet verilen.
6.000 kuruş, 30 Eylül 1335. Millî jandarmaların Eylül 1335 maaşları bordro mucibince.

(Not: Bu sıralarda hükümetin nüfuzu kalmadığından inzibatı temin için millî heyetler emrinde silahlı kuvetler bulunduruluyordu.)

Defterin dikkate değer diğer bir tarafı da uzun süre kuyu içinde kalmış olmasıdır. Yunanlılar, millî cephenin yıkılması üzerine Sarayköy'üne doğru ilerlerken Kâtip Hüseyin Efendi Heyet-i Milliye'nin bütün evrakını yok etmek maksadı ile bir kuyuya atmış, umumi zaferden sonra kuyudan çıkarılmıştır. Defter evrak çuvalının ortasına rastladığı için diğerleri gibi erimemiş, yalnız sudan müteessir olmuştur. Defteri bana Emin Aslan Tokat göndermiştir. Kütüphanemde muhafaza etmekteyim. Tarihi bir hatıra olarak bazı sayfalarının Fotokopisini belgeler bölümünün 14 No'ya koyuyorum.

18- Kurmay Yüzbaşı Salâhattin Bey'in raporundan. 57. *Tümen ve Aydın Millî Cidali*, s. 82.

19- Caferâki'yi tanırdım, daha İzmir'de iken benimle temas etmişti. İyi silah kullanmasını bilir, cesur bir vatandaştı. Millî Mücadele'nin sessiz ve fakat sayılı simalarından biri olmuştu. Müfrezesi başında değerli hizmetleri görülmüştü. Germencik'te Yunanlılarla yaptığı müsademelerden birinde şehit düşmüştü. Allah rahmet eylesin.

20- 57. *Tümen ve Aydın Millî Cidali*, s. 22.

BÖLÜM 12

1- Bu ihtiyar subay şehit olmuştur. (*İstiklal Savaşı*'ndan, s. 80).

2- Cafer Ağa Germencik civarında vazife almıştır.

3- *Türk İstiklal Harbi'nin Başında Millî Mücadele*, s. 75.

4- Yunanlıların Ege bölgesinde topladıkları kuvvetler ve bulundukları yerler:

1. Tümen	Aydın ve civarı	Merkezi	Selçuk
2. Tümen	Ödemiş Tire civarı	Merkezi	Tire
3. Tümen	Manisa civarı	Merkezi	Manisa
Ege Tümeni	Ayvalık Civarı	Merkezi	Ayvalık
Ege Tümeni	İzmir Civcrı	Merkezi	İzmir

(*Harp ve Hürriyet, Küçük Asya Askerî Hareketini Nasıl Gördüm*, s. 67-

71'den tercüme, Yorgo Spiridonos, Emekli Korgeneral).

5- İzmir'de bulunan bir Yunanlının ifşaatı. *Anadolu* gazetesi, Tefrika numarası 27.

6- Resmî emir ve yayınlardan biri:

Vekiller Meclisi'nce kararlaştırılan aşağıdaki umumi tahrirat (yazı) vilayet memurlarına işar ve tebliğ olunmuştur. Osmanlı Hükümeti her türlü hukuka aykırı olarak zalimane bir şiddetle yapılan işgallerden ne derece müteessir olursa olsun şu dakikalarda harp edecek halde değildir. Çünkü müdafaa vasıtaları siyasi vasıtalara mahdut (sınırlanmış) kalmaktadır, ve Cenabı Hakka hamdolsun muvaffakiyete mahzar (!) olmaktadır. Konferanstaki delegelerimizin vatanımızın tamamını temine muvaffak olacaklarına dair ümitlerimiz günden güne artmaktadır.

Millî milisler tanzim ve millî müdafaa hazırlayarak böyle bir neticeyi bozacak bir felâketin men edilmesini vatanperverliklerden beklerim. Umumi asayişi bozmak, unsurlar arasında nifak yaratarak mümessillerinin hoşnutsuzluğuna meydan vermek, adem-i müsavat (eşitsizlik), çetecilik ve yağma devrini kat'i surette kapamaya mecbur bulunduğumuz şu sırada bu gibi hallere tekrar meydan vermek beş senelik esefli bir ruh haletinin memleketimize has (mahsus) hastalık olduğunu zannettirmektedir ki, Cenabı Hak muhafaza buyursun, sulh konferansında bize davamızı kaybettirebilir.

Selâmet-i hükümete son bir darbe teşkil edebilecek bu hale muhalefet edebilecek bütün vasıtaları kullanmaktan çekinmeyiniz. Vatanperverliklerinin saflığı yüzünden bu gibi maceralara atılanlara nasihatlerinizi esirgemeyiniz. Lüzumu halinde bunları doğru yola çeviriniz. Mazide kabul etmiş oldukları bir hatt-ı hareket ve menfaat yüzünden fikir ve niyetlerinde sebat edenlere tereddütsüz hareket ediniz. Herkese metin, tedbirli, dahilinde asayişi ve unsurlar arasında elinden geldiği derecede ahenk ve vifakı temine azimli bir hükümete malik, ekseriyeti sükûn ve asayişin nimetlerini takdire başlamış bir millet olduğumuzu anlatmaya çalışınız. Küçük, büyük Osmanlı memurlarına bugün düşen millî ve vatanperverane vazife budur. Bu vazifeyi idareniz altında bulunan memurlara anlatmanızı tavsiye eder ve size bu sarih talimat dairesinde hareket etmeyen kim olursa olsun, herkese karşı vatanın âli menfaatleri namına fevkalâde şiddet göstereceğimi beyan eylerim. Dahiliye Nâzırı: Ali Kemal

(23 Haziran 1919, *Vakit* gazetesi)

7- Bunlar Millî Mücadele'yi idare edenler tarafından yaptırılıyordu. İstanbul Hükümeti ve onun vali ve kumandan gibi bazı temsilcileri, "Yunan işgal kuvvetlerine kolaylık gösterin," diye emirler veriyorlardı.

8- Emekli Korgeneral Yorgo Spiridonos'un, *Küçük Asya Askerî Hareketini Nasıl Gördüm* adlı kitabından, özet ve mealen tercüme, s. 67 - 71.

9- Bu konu ile ilgili Amiral Galthorpe'un Earl Curzon'a, Mr. Balfour'a gönderdiği yazıların tercüme edilmiş suretleri belgeler kısmındadır. No: 15.

10- Hayır, istiklal uğrunda olurdu. Belki daha geç başlardı. o kadar...

BELGELER VE FOTOKOPİLER

1- İttihat ve Terakki Cemiyeti olduğu anlaşılmaktadır.

2- Kuva-yı Milliye'ye katılması demek istiyor.

3- Kısmen gönderilen telgrafların ve kısmen de verilen cevapların çekilmemesinden veya pek geç teslim edilişinden.

4- Yunan işgal kumandanı da böyle söylüyor.

5- Benim (Kâzım Karabekir'in) korktuğum olmuş. İsmet ,Amerika mandası taraftarları tarafından lâzımı kadar bir şeye karışmış. Bunu üst cümlede yazmakla beraber, hâlâ bir şeye karışmadım diyecek kadar saf bulunuyor. Karıştığı için de kuvva-yi milliyemizin istikametini tebdile çalışmak gibi bir fenalık olduğunu fark edemiyor.

6- Bu zat eski bir subay olan Uhrili Kemal Bey'dir. Kemal Bey Arnavut aslındandır, İttihat ve Terakki'nin şiddetli muhaliflerindendi. Bâbıâlî Baskını'nda öldürülen Sadaret Başyaveri Nafiz bey'in kardeşiydi. (Bak. 4. Cilt, s. 25)

7- Komodor Fitz Maurice son zamanlarda İzmir'den başka tarafa nakledilmiştir.

8- Bu zattan, s. 172'de ben de bahsettim, görünüz.
(*Documents on British Foreigne Policy 1919 - 1939*)

9- Yunan makamları evvelce, İstanbul'daki İngiliz ve Fransız Yüksek Komiserlerinin kâfi derecede işbirliği yapmamalarından şikayet etmişlerdir.

10- İstanbul'daki Yunan Yüksek Komiseri

11- No. 434

12- Bu hususu, Amiral Galthorpe İstanbul'dan 23 Haziran 1919'da 1320 numaralı telgrafla bildirmiştir (24 Haziran'da alınmıştır).

Gelibolu muharebesinde mühim bir şöhret kazanan Mustafa Kemal Paşa, muhakkak ki iyi bir niyetle, Vezir-i âzâm tarafından bir ay evvel Samsun'a Ordu Müfettişi olarak tayin edilmiştir. Fakat Samsun'a vasıl olduğu zamandan beri kendisini milliyetçi ve ecnebi aleyhtarı hislerin mihrakı haline getirdiği anlaşılıyor. Kendisi geri çağrılmışsa da bugüne kadar bu kararın bir tesiri olmamıştur. Hariciye Vekaleti Vekili (?) geri dönmesi için kendisine emirler verildiğine ve bu emirlerin tekrarlanacağına dair bana teminatta bulunmuştur. Diğer tehlikeli şahıs, kendisiyle mütarekeyi imza etmiş olduğum, Bahriye Vekili, Rauf Bey'dir. Rauf Bey, Bandırma yakınlarında tahrikler yapmaktaydı.

(Mustafa Kemal Paşa'nın geri çağırılmasını isteyen müracaat için 460 numaraya bakınız.)

13- Neşredilmemiştir. 28 Haziran 1919'da çekilen (ve 1 Temmuz da alı-

nan) bu telgrafta M. Kanellopulos'un, İzmir'in işgali sırasında Yunanlılarca öldürülen Türklerin adedinin Türk kaynakları tarafından çok mübalağalı olarak yayıldığından şikayet ettiği bildiriliyordu. Binaenaleyh, Kanellopulos, Küçük Asya'daki Yunan ordusu nezdine bir İngiliz zabiti gönderilerek onun bitaraf ağzından hakikatın tespitini istemiştir.

14- İzmir'deki en yüksek rütbeli Müttefik deniz subayı.

15- İngiliz Sefiri'nin eski yazlık köşkü hasara uğramıştır.

Altıncı Cildin Sonu

Yedinci ve ondan sonraki cildimizde vesika vermeye devam olunacaktır, lütfen takip ediniz.

C. B.

KAYNAKÇA

1. Kitaplar:
    - I. Etüdler
    - II. Hatıralar:
        - A. Yayınlanmış olanlar
            - a. Kitap olarak
            - b. Tefrika olarak
        - B. Yayınlanmamış olanlar
    - III. Takvim-i Vakayi
    - IV. Zabıtlar
2. Broşürler
3. Ansiklopediler, sözlükler
4. Dergiler, gazeteler:
    - a. Makaleler
    - b. Demeçler
    - c. Söylevler
    - ç. Haberler, v.s.
    - d. Beyannameler
5. Belgeler:
    - I. Yazılı Belgeler:
        - a. Telgraflar
        - b. Mektuplar
        - c. Tezkereler
        - ç. Zabıtlar (suret veya fotokopi)
        - d. Beyannameler
        - e. Raporlar
    - II. Fotoğraflar

1- M. Şefik, (Albay), 57. *Tümen ve Aydın Millî Cidali,* Askerî Matbaa, İstanbul 1937.

2- Comte Sforza, *Les Batisseurs de l'Europe Moderne,* Paris, Librairie Gallimard.

3- *Yunan Milletinin Tarihi, Yunan Milletinin En Eski Çağından 1930 Yılına kadar* (Yunanca)

4- *Türk İstiklal Harbi,* Cilt II, Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Resmî Yayınları, Seri No.1, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1963.

5- Rodas (Yunanlı), "Küçük Asya Tarihi", İzmir'de çıkan *Anadolu* gazetesinde tefrika edilmiştir. (Halil Nurettin Tercümesi)

6- Söylemezoğlu, Galip Kemalî, *Başımıza Gelenler,* Yakın Bir Mazinin Hatıraları, Mondros'dan Mudanya'ya 1918 - 1922, Kanaat Kitabevi, İstanbul 1939.

7- Karacebe, Nizamettin (Kur. Bnb.), "Türk Ulusal Savaşının İlk Parçası", *Askerî Mecmua*'nın tarihi kısmı, Sayı 57, Askeri Matbaa, İstanbul 1940.

8- Gotthard Jaeschke, *Türk İnkılâbı Tarihi Kronolojisi 29.10.1923 - 1.1.1930,* Cilt II, İstanbul 1941.

9-Atatürk, Kemal, *Nutuk.* Cilt 1, 1919-1920, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1961.

10- Apak, Rahmi (Tekirdağ Mebusu), *İstiklal Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu,*Güven Basımevi, İstanbul 1942.

11- Yazır, Muhammed Hamdi (Diyanet İşleri Reisliği Dersiamdan, 'Elmalılı'), *Hak Dini, Kur'an Dili,* Yeni Mealli Türkçe Tefsir, Matbaa-i Ebüzziya, İstanbul 1935.

12- Türkgeldi, Ali Fuat, *Görüp İşittiklerim,* Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1949.

13- Karabekir, Kâzım, *İstiklal Harbimiz,* Türkiye Yayınevi, İstanbul 1960.

14- *Millî Mücadele Başlarken,* Mondros Mütarekesi'nden Sivas Kongresi'ne, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1959.

15- Armstrong, Haron, *Türkiye Nasıl Doğdu,* Ömer Rıza Doğrul'un tercümesi, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul 1928.

16- Spiridonos, Yorgo, *Harp ve Hürriyet, Küçük Asya Askerî Harekatını Nasıl Gördüm* (Yunanca).

17- E.L. Woodward M.A., F.B.A. and R.D.O. Butler, M.A., *Document On British Foreign Policy 1919 - 1939,* 1st Series, Volume IV 1919, Oxford Imp., Londra 1952, 1278 s.

18- *Yunan Orduları Seferleri,* (Yunanca'dan tercüme).

19- *Makamat-ı Askerîyeden Mevrut Raporlar,* Matbaa-yı Askerîye, Dersaadet 1335,

20- *Anadolu'da Yunan Zulüm ve Vahşeti,* Matbuat ve İstihbarat Matbaası, Ankara 1338.

21- *Anadolu'da Yunan Mezalimi,* Yeni Gün Matbaası, Ankara 1338.

22- *Orta Anadolu'da Yunan Mezalimi,* Orhaniye Matbaası, 1337

23- *Türkiye'de Yunan Fecayii,* Matbaa-i Ahmet ihsan ve Şürekası, İstanbul 1337.

24- "Les Grece a Smyrne", Milletlerarası Tahkik Heyeti'nin Raporu, Paris 1920.

25- Anış, Hüsamettin (Yüzbaşı), "Yunanlılar İzmir'i İşgale Kalkarsa Mukavemet Etmek Mevzuundaki Raporu", (Celâl Bayar Arşivi).

26-Özerk, Tahir, "Ödemiş Jandarma Kumandanı Tahir Özerk'in Notları", (Celâl Bayar Arşivi).

27- İleri, Esat, "Birinci ve İkinci Millet Meclisi Üyesi Esat İleri'nin Notları", (Celâl Bayar Arşivi).

28- Cevat Sami, "İşgal Günü Rastladığı Vak'alara Ait Hazırladığı Notlardan", (Celâl Bayar Arşivi).

29- Yurdoğlu, Selâhaddin, "Selâhaddin Yurdoğlu'nun Notları", (Celâl Bayar Arşivi).

30- Kemerdereli, Ahmet Rıfat, "Ahmet Rıfat Kemerdereli'nin 15 Mayıs 1942 Tarihli Mektubu", (Celâl Bayar Arşivi).

31- İlkkurşun, Ali Orhan, "Ali Orhan İlkkurşun'un Notları", (Celâl Bayar Arşivi).

32- Kaygusuz, Bezmi Nusret, "Alaşehir'in Mücadelesine Dair Olan Yazıları", (Celâl Bayar Arşivi).

33- Kaur, Zekâi, "Zekâi Kaur'un Notları", (Celâl Bayar Arşivi).

34- Tokat, Emin Aslan, "Emin Aslan Tokat'ın Notları", (Celâl Bayar Arşivi).

DİZİN

Celâl Bayar, *Ben de Yazdım*'da; Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarını ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarını; Meşrutiyet Devri'nin seçme olaylarını, Mondros Mütarekesi'nden bu yana millî mücadeleyi, Büyük Millet Meclisi'nin kuruluşunu ve ilk çalışmalarını, ilk meclis hükümetlerini, Atatürk'ü ve devrimlerini; anılarına, yaşadıklarına ve belgelere dayandırarak, Türkiye'nin 20. yüzyıldaki siyasal tarihine önemli bir tanıklık yapmaktadır. Bayar, bir yandan da, kendi deyişiyle, "genç nesiller için faydalı olacağı düşüncesi ile, özellikle inkılâpların meydana gelmesini zorunlu kılan tarihi sebep ve etkenler" üzerinde durmaktadır.

Ben de Yazdım'ın altıncı cildinde; İzmir'in Yunanistan tarafından işgali, Ege'deki Osmanlı ordusunun dağılması, İstanbul hükümetinin işgali destekler nitelikteki tavrı, efeler ve Yunan işgaline karşı örgütlenmeleri, Batılı devletlerin İzmir'in işgali karşısındaki tavırları, İzmirliler'in işgal öncesinde düzenledikleri protesto eylemleri, işgal sırasında gerçekleşen katliamlar ve baskılar, Mustafa Kemal'in Anadolu'ya geçmesi, Türkçe ve Rumca basında İzmir'in işgaline ilişkin yorumlar, Aydın'ın Yunanistan tarafından işgal edilmesi, Ege kasaba ve köylerinde halkın işgalcilere karşı örgütlenmesi ve silahlı mücadelenin başlatılması, Millî Mücadele fikrinin doğuşu ve millî heyetlerin oluşturulması gibi konular ele alınmaktadır.